

Szabolcs-szatmár-beregi Szemle

Fejezetek a Lónyay család történetéből

Megjelent gróf Lónyay Menyhért
születésének 200. évfordulója tiszteletére a
Miniszterelnökség és a Bethlen Gábor Alap
támogatásával.

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

2023

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLÉ

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

58. ÉVFOLYAM, 2023. KÜLÖNSZÁM

A számot szerkesztette:

Babosi László, Karádi Zsolt, Klicsu Ferenc

Lektorálta:

Cieger András, Karádi Zsolt

A szöveggondozásban részt vett Marik Sándor.

Nyomdai előkészítés, tördelés:

Tatár Tamás, Nyíregyháza

Kiadja:

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, Szabadság tér 2.
Tuzsér Községért Közalapítvány, Tuzsér, Kossuth u. 70.

Felelős kiadó:

Tomasovszki Anita igazgató
Klicsu Ferenc elnök

A szerkesztőség címe: Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Levél cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 23. Telefon: (42) 598-888, fax: 404-107

E-mail: szabolcsi.szemle@gmail.com

<http://mzsk.hu/szemle>

ISSN: 1216-092X

Nyomda: IMI Print Kft., Nyíregyháza

Tartalom

ELŐSZAVAK

SESZTÁK OSZKÁR Lónyay 200 Emlékév	7
KARÁDI ZSOLT Lectori salutem!	8
KLICSU FERENC Kedves Olvasó!	9

LÓNYAY MENYHÉRT ÉS CSALÁDJA

VARGA JÁNOS „...ide V. Naményba hozattatván meg hidegedett tetemei” A naményi Lónyayak az anyakönyvek bejegyzéseiben	13
HAMZA GÁBOR Lónyay Menyhért Portrészlet	29
ZSOLDOS ILDIKÓ Herceg Odescalchi Zoárdné gróf Lónyay Pálma I. világháborús szerepvállalásai	36
BAGYURA JÁNOS Solymászat Magyarországon Odescalchi Jenő Zoárd emlékére	45
HOLMÁR ZOLTÁN Lónyay László – egy aransarkantyús vitéz a Lónyay családból	52

LÓNYAY MENYHÉRT KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGEI

HORVÁTH ISTVÁN Lónyay Menyhért társulati tevékenysége, szerepe a Tisza szabályozásában	64
ÁMIK ÁKOS Lónyay Menyhért tevékenysége a nyírvizek szabályozása körüli vitákban	75
HERMANN RÓBERT Egy ismert-ismeretlen napló titkai Lónyay Menyhért naplójegyzetei az 1847–1848. évi utolsó rendi országgyűlésről	85
LÁ CZAY MAGDOLNA A Széchenyi terveit megvalósító Lónyayak	100
SÁRAI-SZABÓ KATALIN Lónyay Menyhért és az iskolaügy Vita az állam – protestáns közép- és felsőfokú iskolák felett gyakorolt – főfelügyeleti jogáról	118
SZAKÁLY SÁNDOR Dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf, a Magyar Tudományos Akadémia élén (1871–1884)	127
SZATMÁRI JUDIT Gróf Lónyay Menyhért, a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka	134
SZILÁGYI LÁSZLÓ A dualizmus kori választások tétje Lónyay Menyhért politikai pályája	146
SZERZŐINK	165
TÁMOGATÓK ÉS EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREK	166

*

Az első borítón Barabás Miklós rajza látható Lónyay Menyhértről
(forrás: Vereby Soma: Honpolgárok Könyve, Pest, 1866.

Forrás: Országgyűlési Múzeum)

A hátsó borítón a Lónyay emlékév logóját Bábás Erika készítette.

Előszavak

Lónyay 200 Emlékév

Üdvözlöm a Kedves Olvasót a *Lónyay 200 Emlékév* zárását részben összefoglaló, főleg a térségünket érintő témák bemutatását előtérbe helyező kiadvány hasábjain! Bízom benne, hogy a mögöttünk hagyott esztendő alatt alkalmunk volt személyesen is találkozni, hiszen ezeket a hónapokat számos nagyszerű és kiemelkedő esemény kísérte.

Az eseménysorozat kezdetekor a vármegyénk fia, az egykori pénzügyminiszter születésének kétszázadik évfordulóján emlékülést tartottunk a budapesti Pénzügyminisztériumban: itt Varga Mihály miniszter úr emlékeztetett arra, hogy az első független pénzügyminisztérium létrehozása és a pénzügyőrség megteremtése is Lónyay Menyhért nevéhez fűződik. Életútja példaértékű, munkájának öröksége mind a mai napig jelentősen hozzájárult nemcsak térségünk, hanem hazánk fejlődéséhez és felemelkedéséhez.

Az elmúlt hónapok során több rendezvényen vehettünk részt közösen Budapesten, Nyíregyházán, Lónyan, Deregyőn, Tuzséron, valamint Bodrogolasziban és Vásárosnaményban: minden alkalommal más szemszögből, más nézőpontból vizsgáltuk meg nem pusztán Lónyay Menyhért, hanem a Lónyay család munkásságát és kaphattunk részletes információkat életük mérföldköveiről. Igaz, hogy a mindennapok során Lónyayt hazánk szolgálata a fővárosba szőlította, azonban soha nem szakadt el szülőföldjétől és nagy szeretettel gondolt az itt élő emberekre. Büszkék lehetünk arra, hogy vármegyénkben megannyi hazafi viselte szívén a nemzet sorsát, s többen közülük az ország vezetésében is jelentős szerepet vállaltak.

Köszönöm a Tuzsér Község Közalapítvány vezetésének és minden partnernek, hogy az emlékévet méltó módon rendezhettük meg! Remélem, hogy a konferenciákon megismert tények és adatok, új információk tovább erősítették identitásunkat; hiszem, hogy szülőföldünk értékeinek, hagyományainak ápolása a jövőben is kiemelt szerepet fog kapni!

Seszták Oszkár
elnök

Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegye Közgyűlése

Lectori salutem!

A *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* különszáma a *Lónyay 200 Emlékév* kiadványaihoz csatlakozik. Szerkesztőségünk abban a reményben adja közre a 2022-ben keletkezett tanulmányokat, hogy általuk sikerül a XIX. század jelentős politikusának, államférfijának alakját közelebb hozni a ma olvasójához.

Ennek érdekében a lapban közzétett tizenhárom dolgozatot két nagyobb egységre bontottuk. Az első részbe a Lónyay családdal kapcsolatos írások kerültek (Varga János: „... ide V. Naményba hozattatván meg hidegedett tetemei”. *A naményi Lónyayak az anyakönyvek bejegyzéseiben*; Hamza Gábor: *Lónyay Menyhért. Portrévázlat*; Zsoldos Ildikó: *Herceg Odescalchi Zoárdné gróf Lónyay Pálma I. világháborús szerepvállalásai*; Bagyura János: *Solymászat Magyarországon. Odescalchi Jenő Zoárd emlékére*; Holmár Zoltán: *Egy aranyarsarkanytús vitéz a Lónyay családból*).

A második egység tanulmányai Lónyay Menyhért közéleti szerepvállalásainak máig ható tanulságait elemzik, kiemelve a Széchenyi nyomán tevékenykedő politikusnak a Tisza és a nyírvizek szabályozásában végzett munkáját csakúgy, mint a tudományos, az oktatási és az egyházi téren kifejtett munkásságát (Horváth István: *Lónyay Menyhért társulati tevékenysége, szerepe a Tisza szabályozásában*; Ámik Ákos: *Lónyay Menyhért tevékenysége a nyírvizek szabályozása körüli vitákban*; Hermann Róbert: *Egy ismert-ismeretlen napló titkai. Lónyay Menyhért naplójegyzetei az 1847–1848. évi utolsó rendi országgyűlésről*; Lácza Magdolna: *A Széchenyi terveit megvalósító Lónyayak*; Sári-Szabó Katalin: *Lónyay Menyhért és az iskoláügy. Vita az állam – protestáns közép- és felsőfokú iskolák felett gyakorolt – főfelügyeleti jogáról*; Szakály Sándor: *Dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf, a Magyar Tudományos Akadémia élén (1871–1884)*; Szatmári Judit: *Gróf Lónyay Menyhért, a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka*; Szilágyi László: *A dualizmus kori választások tétje. Lónyay Menyhért politikai pályája*).

A publikált művek tudományos alapossággal, mégis olvasmányosan megírt szövegek, amelyek nemcsak a történészek számára lehetnek izgalmasak és tanulságosak, hanem pedagógusok, egyetemisták, illetve a korszak iránt érdeklődő nem-történész értelmiségiek számára is.

Egyetértően idézhetem végül a Lónyay munkásságát legjobban ismerő Cieger Andrást, aki szerint „Lónyay Menyhért pályájának tanulmányozásával közelebb kerülhetünk egyrészt azon reformkori nemzedék életének a megértéséhez, amely hosszú küzdelem és számos kudarc ellenére is képes volt megteremtteni a polgári Magyarország kialakulásának és virágzásának politikai és gazdasági feltételeit, kereteit. Másrészt Lónyay portréja rávilágíthat arra is, hogy a nemzedéki egyezéseken túl melyek voltak életpályája eltérő vonásai (Lónyay szakismeretei, életvezetési elvei, vagyonosodása, bukása, családi élete, stb.). Különösen tanulságos lehet ez a vizsgálat egy olyan személy esetében, aki egyszerre volt politikus (miniszterelnök), pénzügyi szakember, akadémiai elnök, vállalkozó, több tízezer hold birtokosa és családjának vezére.”

Dr. Karádi Zsolt PhD
főszerkesztő

Kedves Olvasó!

A Tuzsér Községért Közalapítvány – partnereivel együtt – a 2021–2022-es esztendő t a *Lónyay 200 Emlékév* szervezésével és megvalósításával töltötte. Számtalan eseményre hívtuk a nagyérdemű közönséget helyi, megyei és országos szinten. Ennek oka nem volt más, mint az, hogy 1822. január 6-án Nagylónyán látta meg a napvilágot a nagyformátumú, korát meghaladó politikus és közéleti személyiség: Lónyay Menyhért. Születésének 200. évfordulója alkalmából egész éven át tartó programsorozat várta az érdeklődőket Tuzséron, Lónyán, Nyíregyházán, Bodrogolasziban, Deregyőn és Budapesten. A kárpátaljai Beregsom is része volt az emlékévnek, de a háború miatt nem lehetett/lehet ott megemlékezést tartani. Kiállítások, könyvbemutatók, kulturális események, tanulmányutak, emlékbélyeg kiadása, kisplasztika, emlékérem készítése, művészeti és tanulmányi felhívások, valamint sok-sok konferencia tarkította az *Emlékévet* szerte hazánkban és a határon túl.

Alapítványunk úgy gondolta, hogy gróf Lónyay Menyhért személyét úgymond „bástyaként” előre tolva igyekezzon a nagy múltú család egyéb szereplőit is felkutatni, minél többet megtudni róluk. Igen, mert hozzánk csak mozaikszerűen jutottak el információk, hiszen az 1945 utáni érában a történelmi családok – közjük tartoztak a Lónyayak is – szinte eltűntek a köztudatból, mintha nem léteztek volna. Épített örökségeikre, váraikra, kastélyaikra csak megsárgult fotók és dokumentumok emlékeztetnek, s talán régi történetek és emlékfoszlányok.

Az *Emlékév* egyik célja, hogy az elmélyült kutatások során előkerülő vagy véletlenszerűen felbukkanó információkat – a kirakós játékhoz hasonlítva – egy nagy egészszé állítsuk össze. Így eddig számtalan kutatóút és közintézményi együttműködés valósult meg, valamint szakemberek bevonásával emlékülések szerveződtek. 2023 az elért eredmények feldolgozásával, azok közkinccsé tételével telik.

Kedves Olvasó!

A *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle* csapata is csatlakozott hozzánk, ezért alapítványunk lehetőséget kapott arra, hogy a különféle konferenciákon elhangzottakból, főleg a térségünket érintőkből, tanulmányokat közölhessünk a folyóiratban. Örömmünkre szolgál, hogy ebben a formában is be tudjuk mutatni annak a nagy munkának néhány szeletét, amely az Emlékév kapcsán került feltárára és feldolgozásra. Ezek bizony jelentős adalékok mind gróf Lónyay Menyhért, mind a Lónyay család múltjának jobb megismerése folyamatában. Kérem, fogadja szeretettel, olvassa érdeklődéssel a rangos tanulmányokat! És csodálkozzon rá távolabbi-közelebbi történelmünk általuk is befolyásolt eseményeire, történéseire, melyek szűkebb-tágabb környezetükre egyaránt jelentős hatást gyakoroltak!

Klicsu Ferenc

elnök

Tuzsér Községért Közalapítvány

Lónyay Menyhért és családja

VARGA JÁNOS

„...ide V. Naményba hozattatván meg hidegedett tetemei”

A naményi Lónyayak az
anyakönyvek bejegyzéseiben

Az anyakönyvek tanulsága

Nagylónyai és vásárosnaményi gróf Lónyay Menyhért születésének 200. évfordulója kapcsán – amint a nemesi előnév utal rá – megkerülhetetlen a Lónyay család vásárosnaményi ágának vizsgálata. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a pénzügyminiszter, miniszterelnök édesapja, Lónyay János is Vásárosnaményban született, amint arról a vásárosnaményi református egyház anyakönyvének 1796. évi bejegyzése tanúskodik. Ugyanígy számos őse, rokona tűnik fel az egyházi anyakönyvek lapjain, többek között olyanok, akik nem ezen a beregi településen laktak, illetve volt birtokuk, de a születésük és a haláluk – vagyis a temetésük – Naményhoz köti őket.

Az egyházi születési, házassági és halotti anyakönyvek, majd 1895-től a kötelezően bevezetett állami anyakönyvek is kiapadhatatlan forrásai a különböző tudományterületeknek. Nem csak a történettudomány jut általuk fontos és pótolhatatlan adatokhoz, információkhoz személyekről, életeseményekről, dátumokról, történelmi eseményekről. Ezek a kéziratos források a néprajz kutatóinak szintén kiváló terepet biztosítanak.

A társadalomnéprajz az anyakönyvek vizsgálata során betekintést kap például a házasodási szokásokba: hány éves korban házasodnak az adott közösségekben; ki kivel házasodik (az egyazon és a különböző társadalmi státuszban lévők kapcsolatai); az özvegyek, elváltak aránya újraházasodás kapcsán. A születési anyakönyvek megint fontos tényekre világítanak rá: a szülők életkorára a gyermekek születésekor, az utódok számára, a bábák szerepére, a keresztszülőség gyakorlatára, a „megesett” lányokra stb. A halotti anyakönyvek utalnak a különböző népbetegségekre, csecsemőhalandóságra, járványokra vagy bizonyos baleseteknél a tárgyi környezet (lásd például egy malom- vagy szekérbalesetből következő elhalálozás) jellemzőire. A betegségek népi elnevezései – melyek halálokként kerülnek a megfelelő rubrikába – már elvezetnek az orvoslástörténet izgalmas világába. Mindezekon túl az anyakönyvek adatokat szolgáltatnak a vallási, nemzetiségi viszonyokról, népmozgalmakról, mesterségekről, szakmákról – hosszan folytathatnánk a sort.

A nyelvészet, azon belül is kiemelten a névtan kincsebányának tarthatja az anyakönyveket. Gondoljunk a lapokon megjelenő családnév-állományra, ráadásul abban az összefüggésrendszerben, melyet a nevek mellett megjelenő egyéb adatok (évszám, hely, vallás, hozzátartozók stb.) teremtenek. A keresztnévek sem csupán névdivat-trendeket reprezentálnak, és kutatásuk jelentősége is túlmutat holmi statisztikai számsorokon, eredményeken. A forrásul szolgáló földrajzi nevek közül az ún. *mikrotoponimák* jelentősége kiemelt; ezek elsősorban a településen belül a lakóhely megjelölésekor tűnnek fel.

Mindezeket komplex rendszerben érdemes vizsgálni: a történeti adatokat az onomasztikai adatok fényében, és viszont; a társadalomnéprajzi, vallási néprajzi következtetések a történettudomány negligálásával aligha lehetnek érvényesek, csakúgy, mint a „tisztán” történeti vizsgálódások sem vezethetnek eredményre az etnográfia és a nyelvészet módszereinek és felismeréseinek mellőzésével. És akkor még nem beszéltünk az említett tudományterületek „eleve és szükségszerűen” interdiszciplináris jellegéről.

Nem említettük még a genealógiát, a családfakutatást, annak laikus és professzionális gyakorlatát, amely szintén az egykori anyakönyvekből mint forrásokból dolgozik, a levéltári és egyéb írásos dokumentumok mellett.

Választott témánk nem tér ki az anyakönyvek mellett a különböző egyházi jegyzőkönyvekre, pedig a szűken vett anyakönyvi forráselemzésen túl ezek is nélkülözhetetlen adalékokkal szolgálnak a korabeli gazdálkodás, tárgyhasználat, népi építézet, viselettörténet és még számos más terület kapcsán – és ekkor még csak a néprajztudományon belül mozgunk!

A néprajzkutató – „természetesen” – elsősorban nem a Lónyay mint nemesi család tagjaira, helyesebben: nem csupán rájuk összpontosítja figyelmét az anyakönyvek tanulmányozása során. Hiszen a korabeli bejegyzésekben a Lónyayakon túl ott vannak a körülöttük, a településen, a birtokon élő „közemberek” is. A velük mindennapi kapcsolatban lévő helyi társadalom, annak minden tagja, az újszülöttektől a sírba térőkig. De árnyalni is szükséges a képet a nemesi-köznépi ellentétpár tekintetében. Hiszen a tárgyalt időszakban a vidéki, birtokain gazdálkodó (köz)nemes – köztük a vásárosnaményi Lónyayak – inkább része, aktív szereplője a falu, a mezőváros népének, összehasonlítva mondjuk egy angliai nemessel, ahogyan erre Takács Péter egy kitűnő tanulmányában rávilágított.¹

A Vásárosnaményi Református Egyház anyakönyvei

Az egyház anyakönyvei a Vásárosnaményi Református Egyházközség lelkészi hivatalában lelhetők fel. Az I. kötet az 1781. év bejegyzéseivel kezdődik. 1985-ig 10 kötet tartalmazza a keresztelezésre, házasságkötésre és temetésre vonatkozó bejegyzéseket. 1986-tól három külön könyvbe kerül a dokumentálás, egészen napjainkig.²

¹ TAKÁCS, 2008. 179–202.

² Külön köszönet dr. Pótor Imre lelképásztornak az eredeti egyházi anyakönyvek azonosításában nyújtott segítségért.

A Beregi Múzeum Adattárában (BMAT) található az az anyag, amelyet a Vásárosnaményi Református Egyház anyakönyveiből gépeltek ki az 1781–1811. évre vonatkozóan; mind a keresztelesek, mind a temetések, mind a házasságkötések.³ Ugyanebben az adattári dossziében további kigépelések olvashatók későbbi jegyzőkönyvekből (feljegyzések, büntetések).

Az anyakönyvek digitális formátumban, online is elérhetők. Az 1960-as években kezdődött a különböző felekezetek anyakönyveinek mikrofilmre fotózása az Országos Levéltárban. A korszerű felvételező technikai eszközöket Az Utolsó Napi Szentek Jézus Krisztus Egyháza által működtetett Genealogical Society of Utah biztosította. A magyarországi egyházi anyakönyvek mikrofilmzésében való közreműködésért a közönségesen csak mormonnak nevezett egyház az elkészült anyag egy teljes sorozatát megkapta⁴. A későbbiekben a világ számos országában elkészült anyag, kiegészülve állami anyakönyvekkel és sok egyéb dokumentummal, digitalizálásra került. Ma ez az adatbázis és képanyag a *FamilySearch* weboldalon érhető el.⁵

A vásárosnaményi anyakönyvek mikrofilmre fotózása 1963. december 17-én történt Budapesten. A hét kötet az 1781-től 1895-ig tartó időszakot öleli fel.

A digitális anyag előnye, hogy a képformátumban megjelenő anyakönyvlapok nagyíthatók, letölthetők. A rekordok egy része indexelt, vagyis kereshetünk az adatbázisban: személyekre, helyekre, dátumokra stb.

A fentebb említett technikai adottságok a kéziratos, olykor sérült oldalak könnyebb olvashatóságát, pontosabb feldolgozhatóságát teszik lehetővé. Hiszen éppen a gépelt adattári tartalom mutatja meg, hogy az anyakönyvek közvetlen rögzítése félreolvasásból – vagy éppen kiolvashatatlanságból –, elgépelésből következően hibákhoz vezet.

A képanyaghoz

Beregi BORSÓ

Mind a 2022-es XXVIII. Nyári Egyetem előadása, mind jelen cikk elkészítése során a vásárosnaményi Lónyay család és köznépeinek bemutatása illusztrációs deficiittel küzd. Nincsenek képek a település életében meghatározó szerepet betöltő, a térségben politikai-közigazgatási hatalommal bíró Lónyayokról. Az 1800-as évek végére teljesen elpusztuló naményi várról van néhány korabeli, tehát már a romos állapotot mutató, nem teljesen

megbízható ábrázolás. Az idősebb Lónyay László által 1728-ban megépített, majd fia (ifj. László) által tovább bővített, utolsó birtokosaikról ma Tomcsányi-kastélynak ne-

³ BMAT 64.87–176.

⁴ Keresztes

⁵ familysearch.org

Illusztráció a *Beregi BORSÓ*ból (Szász Csaba munkája)

vezett épületről csak a XX. század elejétől vannak képeink.

2019-ben Vásárosnamény városá avatásának 40. évfordulójára a Beregi Múzeum különleges kiadványt készített, melyet a múzeumi tudásátadás új formájaként próbáltunk ki. A *Beregi BORSÓ*⁶ a nyomtatott bulvársajtó kliséit fel- és újrahasznosítva, a nevezett sajtótermék tördelésttechnikáit imitálva, szenzációhajhász címek-

kel operálva – szándékaink szerint – egy olyan történelmi-néprajzi bulvárújság lett, melynek vezérlőelve az *anakronizmus*. Így került bele a honfoglalás kori bukósisak mint régészeti lelet, a számítógép előtt ülő II. Rákóczi Ferenc fejedelem, Luxemburgi Zsigmond Facebook-profilja, az emberevő tiszai harcra és más egyéb „agymenések”. Melyeknek mindig van valós, történelmi-régészeti vagy néprajzi alapja, és ráadásul városunkhoz vagy Bereghez kötődnek. Csak aztán csavarunk egyet a tényeken, szövegben és a képekben is.

A kiadvány fogadtatása vegyes volt. Egyrészt be kellett látnunk, hogy a nyomtatott betű akkor is riasztja a befogadókat, ha sok színes, látványos kép lazítja a szöveget. Nagyon sokan „vették” természetesen a poénokat, de voltak olyanok is, akik valós tényként olvasták a fiktív „híreket”. Hiszen a kiadványt a Múzeum készítette (sőt: a MÚZEUM!), ráadásul ki volt nyomtatva, tehát ami abban benne van, az – igaz!

Mindenesetre ennek a formabontó kísérletnek köszönhetjük többek között azt is, hogy most már bírunk „hiteles” ábrázolással a kastélyépítő Lónyay Lászlóról.

Ezután térjünk vissza az anyakönyvekhez, és néhány szemléletes példán keresztül nézzük meg, hogy milyen ismeretekkel gazdagítják a kutatót a (valóságban) megsárgult lapok bejegyzései!

„... nem kívántak jelen lenni”

Tudjuk, hogy az előző századokban – sőt még attól régebben is – a felnőttek gyermekekhez való viszonya, egyáltalán: a szülő-gyermek viszony alapjaiban különbözött attól, mint amit ma általánosan gondolunk, normaként értelmezünk. Ennek akkora szakirodalma van, hogy nem is tartjuk helyénvalónak a témánk szerint és a terjedelmi korlátok okán ennek idecitalását. A szoptatós dajkák alkalmazása, a falura kiadott úrfik és úrlányok, a távoli vidékeken éveken keresztül tanuló, a szülőkkel nem találkozó gyermekek, a testi fenyegetések elfogadottsága – vagy inkább kötelező jellege –, vagy akár az ún. paraszti társadalomban a gyerekek igen korán munkába fogása és a családfőnek a nevelésben való sajátos szerepe, továbbá az érzelmi megnyilvánulások

⁶ Beregi BORSÓ 2019.

intenzitása és milyensége a család kiskorú tagjai felé mind-mind olyan gyakorlatot mutatnak, amely alapjaiban tér el attól a praxistól, mely a mai, nyugati, XXI. századi társadalmakat jellemzi.

Az idegenségérzetünk akkor is erős, és bizonyosfajta averzióval tekintünk a régi korok emberére a „lelketlenség”, az érzelmi „ridegség” miatt, ha tudjuk, hogy a magas csecsemőhalandóság, a korszerű orvostudomány eszközei híján az alacsony átlagéletkor, a betegségek elleni korlátozott védelem, a háborúk miatt egészen más attitűd kívántatott meg a múltban élőktől, mint egy mai szülőtől. Talán azért is döbbenünk meg az akkori gyermekek státuszán, mert valahol úgy érezzük – a jelen tudományos paradigmájában –, hogy az ember mint biológiailag determinált, „huzalozott” lény körülbelül mindig ugyanazokkal a kondíciókkal rendelkezik fizikai és érzelmi tekintetben, a múltban és a mában egyaránt, függetlenül a társadalmi berendezkedéstől és technikai civilizációtól. (Persze, ha *univerzalisták* vagyunk inkább, mint *relativisták*, biológiai-kulturális értelemben.)

És talán ezért is kapja fel a fejét a mai olvasó az 1798-ban bejegyzett sorokat olvasva:

„29a Novembr. A' Tettes Cons. és V. Ispán Lónyai Lónyai *László Úr három esztendő* *Úrficskája Tamás*, minekutána Berkeszen meg himlőzött, és 28a éjszakai tizen egy óraker meg holt volna ugyan Berkeszen, 29a nappali tizen egy óraker ide V. Naményba hozattatván meg hidegedett tetemei, ugyan azon nap dél utánni *három óraker a' Templombéli Kriptába* be tétettek ugyan a' Ttes Uraság rendeléséből, mivel magok az temetésen nem kívántak jelen lenni a' Keserűségnek enyhítése *végett.*”

Tehát a viceispán úr és családja nem vett részt fiacskájuk temetésén. Érthető okokból.

A templombéli kripta, amely időről időre feltűnik az anyakönyvi bejegyzésekben a Lónyayak kapcsán, a régi, középkori naményi templom kriptája. Ide temették a család tagjait a rend szerint. A középkori templom helyére épült a mai református templom 1937-ben.

Koporsóterítő

A következő bejegyzésben annak a Lónyay Péternek a haláláról olvashatunk, aki az ifj. Lónyay Lászlónak (1750–1805) volt a fia, és akinek a lánya, Ilona révén a Tomcsányiak a kastélyt és a birtokokat örökölték.

„1822. június: Tekintetes Nzetes és Vitézlett N. Lónyai Lónyay Péter Úr meghalozván 3a Juny el temettetett életében tett rendelése szerint a közönséges temetőbe. Nyugodjon tsendesen ez az áldott Ur.”

Figyelemre méltó – és további vizsgálódást érdemel –, hogy őt nem a kriptában helyezték végső nyugalomra. De ami igazán érdekes, az a folytatás, mely szorosan kapcsolódik Lónyay Péter temetéséhez:

„21a Juny: Temettetett Tóth Józef felesége 26 esztendő Csatlós Borbála Tanitással. NB ezen néhai Asszonyi állat koporsójára terítettett leg először az a fekete bársony szőnyeg, melly *néhai Tttes Lonyay Péter Ur koporsójára készítettett, de a temetés után, az említett Tttes Ur Hitvese Tttes Bernáthfalvai Bernáth Anna Asszonyi által az Ekklesiának ajándékozott.*”

A Beregi Múzeum egyik kitüntetett gyűjteménye a textilkollekció. Ezen belül található az az a terítők, amelyek az egyház tulajdonát képezték, legtöbbször ajándékozás révén. Az úrasztali terítőket és egyéb textíliákat emiatt rendszeresen feltüntették az egyházi leltárakban, pontos megnevezésük és leírásuk alapján azonosítani és nyomon követni tudjuk őket akár az évszázadokon át. Így történt például annak az 1668-ban varrott úrasztali terítő esetében is, melyet Tákoson készítettek, és ma a Múzeum kiállításának egyik különleges darabja.⁷ A Tákosi Református Egyház I. számú anyakönyvében 1770-ben találunk róla feljegyzést. Majd az egyház egy 1820-as külön iratában már mint „hasznavehetetlen rongyos keszkenőként” említetik.⁸ Szerencsére és a múzeumalapító – és egyébként református lelkész, aki Tákoson is szolgált – Csiszár Árpádnak köszönhetően a terítő megmenekült az enyészettől.

A Bernáth Anna asszony adományáról szóló szöveg ezért értékes nyom a szakrális textíliák kutatójának (is).

Lónyay Ilona halála, 1803

Ez a bejegyzés egy másik Lónyay Ilonáról szól, I. Lónyay László lányáról, aki Vay István özvegye volt. Megkapó hangulatot áraszt a szöveg, magunk előtt látjuk a téli estén a fáklyák fényénél történő temetést a kriptában, hiszen természetesen őt is hazahozták Naményba:

„Die 10a January. N. Ttes *Lónyai és V. Naményi Lónyay Ilona Aszsz.* Néhai b. e. N. Ttes Vajai Vay István Úr el maradtott *Özvegye*, minekutánna Januáriusnak 9dik nap-

A régi vásárosnaményi református templom
(forrás: Beregi Múzeum Fotótára)

⁷ FELHŐSNÉ, 2014. 342.

⁸ BMAT 42. 2., 8.

ján délutanni két órakor *Lelkét Istennek ajánlotta* volna, meg hidegedett tetemei estvéli hat óra tájba ide V. Naményba hozattak, fákljánál, és ének szóval a' Templombéli Kriptában helyeztettek. Nyugodjon csendesen ez áldott Asszonyság.”

Szigethy Gábor naményi prédikátor verse Platthy Anna emlékére

Az ifjabb Lónyay László özvegye, Platthy Anna 1809-ben hunyt el. A férje által továbbépített kastély homlokzati kialakításánál a műemlékvédelmi szakemberek előtt már az 1980-as években – amikor először került napirendre az akkor középiskolai kollégiumként funkcionáló barokk épület felújítása – felmerült mint analógia, vagy minta a Platthy család Bánhorvátiban álló kastélya. Valóban hasonló jegyeket hordoz a két épület, amint erről a Múzeum adattári anyagában is található fotó is tanúskodik.⁹ Platthy Anna személye és halála versre ragadtatta a lelkipásztort, Szigethy Gábort. A költemény a temetési bejegyzés alatt olvasható közvetlenül.

A bánhorvát Platthy-kastély
(forrás: Beregi Múzeum Adattára)

„NB. 24a Aprily meg halalozván néhai Tttes Consiliarius és Vitzé Ispány N. Lonyai *Lónyay* Laszlo Úr Özvegye Tttes Pláthy Anna Maria Asszony 28a a' Templomba lévő Kriptában bé *téttetett* Enek szóval. Kinek emlékezetére ez egy néhány verseket készíttette a' V. Naményi Ekklesiának ez időbeli Predikatora Szétsi Szigethy Gábor.”

A párrímes halotti vers a deákos műveltséggel bíró vidéki lelkész poétikai tudásáról tesz tanúbizonyságot. Ne feledjük: ez Kazinczy, Berzsenyi kora.

- „1. Musám vedd elől a' ma leg szomorúbb hangú nótád
Majd meg hallod a' Naményi Kripta millyen *Echót ad*.
2. óh ha szomorú hangod e' gyász ból ki rohanna,
Vigan mondhatnád nem hólt meg, hanem él Pláthy Anna.
3. *Él* mert bátor *öszve* omlott gyenge sár háza fala,
De meg maradt annak élő, egy Kerubin Angyala...”

⁹ BMAT 39. 91.

„... eltemettetett az ócska temetőbe”

Lónyay Pál, ifj. Lónyay László és Platthy Anna gyermeke, kinek családja nem volt, 1846-ban halt meg Vásárosnaményban. Ő nem került a családi kriptába, amint erről alább olvashatunk:

„November 13. Nagy lónyai V. Naményi *Lónyay Pál* ur, a' ki 25 évig volt egyházmegyei segéd gondnok, több t. n. megyék táblabiraja, meg halt életének 60dik évében gyengülésben, eltemettetett az ócska temetőbe tanítással.”

„Tekintetes Csanády Sándor úr házánál hirtelen megbetegedett...”

Lónyay József – aki az ifj. Lónyay László unokaöccse volt, Lónyay Menyhért (1751–1816) fia, Batthyány Karolina férje – halálának és temetésének körülményeiről olvashatunk a naményi anyakönyvben. Lányuk, Vilma gróf Pongrácz Jenőhöz ment feleségül. Lónyay József építette a Bihar megyei Kágyán (ma Nagykágya) annak a kastélynak a földszinti részét, melyre unokája, Pongrácz Vilmos húzott emeletet és alakított át. A kastély ma is megtalálható az említett – ma Romániához tartozó – településen.

„Méltóságos nagy lónyai és vásáros naményi *Lónyay József* ur császári királyi kamarás folyó évi szeptember 13kán lakóhelyéről Kágyáról nagy Kerekibe elutazván, ott tekintetes Csanády Sándor úr házánál hirtelen megbetegedett, – 17dikén örök létre át szenderült 56 éves korában; onnan ide V. Naményban szeptember 20dikán reggel hozatott, és 21dikén a családi kriptába predikátiov. és oratióval letéttetett.”

Azért is érdekes a leírás, mert kiderül belőle, hogy a kágyai császári és királyi kamarás 1846. szeptember 17-én halt meg, és 21-én temették el Naményban. Doby Antalnak a Lónyay családról írott könyvében¹⁰ például az áll, hogy 1847. július 17-én halt meg, és ez az évszám más helyeken is megjelenik – valószínűleg éppen Doby után. A születését is rosszul tudja, hiszen Lónyay József nem 1790. március 6-án született, hanem június 10-én, és 14-én keresztelték meg az itteni anyakönyv tanúsága szerint. (Ráadásul 56 éves korban bekövetkezett halálról van szó az anyakönyvben, nem 57-benről.)

Ezen tévedések rávilágítanak az anyakönyvi források használatának még egy nagyon fontos előnyére: hitelesebben rögzítik az utókor számára azokat az életrajzi adatokat, mint más egyéb, nem közvetlen források. Gondoljunk bele: a helyben lakó és szolgáló lelkész közvetlenül a keresztelés után – mely szokás szerint egy-két napon belül követi a születést – beírja a pontos dátumot. A tévesztésnek kicsi az esélye, egy alig négyszáz feletti lelket számláló gyülekezetenél, kivált akkor, ha a helyi földbirtokosról, a beregi alispánról és királyi tanácsosról vagy annak valamely családtagjáról van szó. Az

¹⁰ DOBY, 1895. 63.

Vladár Kristófné Lónyay Ilona
(forrás: Beregi Múzeum gyűjteménye)

„Nagyságos n. lónyai és Vásáros naményi *Lónyay Ilona* – Vladár Kristófnő hosszas szenvedésből származott végelgyengülésben meghalt Budán és eltemetett ugyanott nov. 4^{én} a köztemetőben.”

anyakönyvekben a Lónyay család életeseményei kiemelten szerepelnek, részletesebben leírva, a körülményeket is ecsetelve, ahogy az eddigi példákban is láttuk. Ezt a figyelmességet a dokumentálásban az egyéb lakosok nem kapják meg. Ezért hihet jobban a kutató a helyi anyakönyvnek, mint másoknak.

Vladár Kristófné Lónyay Ilona

Vladár Kristóf felvidéki, klazányi kastélyában élő neje élete végén Budán lakott, ott is halt meg 1872. november 2-án. Ő nem került a naményi kriptába, Budán temették el a köztemetőben.

Lónyay Zsófia keresztelése, 1783

Szerencsére nem csak halálból és temetésből áll az élet, gyermekek is születnek.

Lónyay Zsófia (1783–1842) kereszteléséről ez áll:

„19. Oct. Tekintetes Ifj. Lónyai László Úr leánykája *Sófia* g kereszteltetett.
K. A. volt Tekintetes Lónyai Menyhért Úr. K. A. Tek. Waj Istvánné Aszszonyom.”

Lónyay Zsófia 1804-ben házasodott össze a Zólyom vármegyei Zolnay Lajossal, ahogy erről a vásárosnaményi anyakönyv beszámol. Otthonuk a ma is álló – habár romos – XVIII. században épült, emeletes zolnai kastély volt.¹¹

Lónyay János születése, 1796

Már a bevezetőben említettük, hogy Lónyay Menyhért édesapja, Lónyay János is Vásárosnaményban született. Itt megint csak a dátum az érdekes. A legtöbb helyen 1796. december 15. van megjelölve születése napjának. Többek között a lónyai családi kriptában lévő táblán is ez olvasható. Az anyakönyvből viszont kitűnik, hogy 14-én született, és 16-án keresztelték meg. Így tulajdonképpen a két nap közé „lőtték be” a későbbiekben a születésének dátumát.

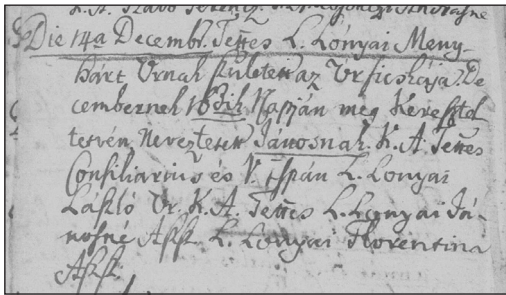
¹¹ ZOLNAY, 1979. 38.

„Die 14a Decembr. Tettes L. Lónyai Menyhárt Urnak született az Úrficskája. Decembernek 16dik Napján meg Kereszteltetvén neveztetett Jánosnak. K. A. Tettes Consiliarius és V. ispán L. Lonyai László Ur. K. A. Tettes L. Lonyai Jánosné Aszsz. L. Lonyai Florentina Aszsz.”

A Lónyayak mint keresztszülők

A Lónyay család tagjai mellett most már rátérünk azokra a személyekre, akikkel a családnak kapcsolata volt, vagyis a helyi közösség tagjaira, a településen élőkre. (S persze mindazon információkra, melyek általuk és a hozzájuk kötődő anyakönyvi bejegyzéseken keresztül az utókornak fontos adatokkal szolgálhatnak.)

A keresztszülőség mint műrokonsági viszony ugyanúgy megjelenik az anyakönyvekben, mint a természetes rokoni kapcsolatok (a születés, a halál kapcsán), vagy a házassági rokonság, amelynek révén a két rokonsági csoport tagjai passzívan, nem saját elhatározásukból kerülnek egymással rokoni kapcsolatba.¹² A Lónyay család tagjai időről időre feltűnnek – mint keresztszülőségre felkértek – a naményi egyházi anyakönyvek lapjain.

Bejegyzés az anyakönyvben (forrás: familysearch.org)

földesurat, annak rokonait kéri fel keresztszülőknek.

1862-ben ugyanezen helyzettel találkozunk, csak ekkor már *Körösy Pálnak* hívják a lelkészt. Sándor fiának szintén az idősebb Lónyay György a keresztapja, keresztanyja pedig „Nagyságos Lónyay Anna kisasszony”. (Egy „mellékes” információ a lakóhelyre vonatkozóan: ez időben a parókia V. Namény 13. szám alatt található.) Az édesanya Harsányi Zsuzsánna – amint Gerzsenyi Bertának.

Mi is történt?

Gerzsenyi Gábor lelkész, aki Gulácson született, 1847-ben házasodott meg:

Lónyay János (forrás: Wikipédia)

Az első példánkban 1856-ból *Gerzsenyi Berta* keresztszülei „Tekint. id. Lónyay György ur” (1789–1874; ifj. Lónyay László fia) és „Lónyay Ilona asszonyság Vladár Kristófné”. A kis Berta pedig nem más, mint a naményi lelkész, *Gerzsenyi Gábor* és *Harsányi Zsuzsánna* gyermeke. A helyi református prédikátor társadalmi hierarchiában elfoglalt helye szerint természetes, hogy az itteni

¹² MORVAY, 1980. 673.

„August 31. Hozott feleséget nemes Gerzsenói *Gerzsenyi Gábor helybeli lelkipásztor*, nemes Harsányi Zsuzsánnát, néhei nemes Harsányi István beszdedi lelkipásztornak nemes Keresztúri Zsuzsánnától született leányát, kivel nyír Jánosiban, – hol mint mostoha atya: tiszteletes Segesvári Mihály lelkipásztor ur gyámsága alatt levő, – dispensatio mellett megeskettetett.”

Harsányi Zsuzsánna 1829. május 30-án született, ahogy a tiszabezdédi református anyakönyvből kiderül. Férje, Gerzsenyi Gábor 1859. szeptember 4-én „vese-sorvadás”-ban elhalálozott, 47 évesen. (Szeptember 6-án temették. Újabb közvetett információk: *Átányi Dániel csonkapapi* és *Békási Sándor beregszászi* lelkészek temették *tanítással*.) Az új lelkész Körösy Pál lett, aki utána elvette az özvegyet, gyermekük is született, amint látjuk.

De nem csak ilyen szimmetrikusnak mondható „komasági” viszonytalálkozhatunk a Lónyayak esetében. Az aszimmetrikus, a patrónus-kliens viszonyt idéző helyzet¹³ az, amikor a Tekintetes Úr egy földműves gyermekének keresztapaságát vállalja. 1871-ben „Tek. Lónyay Sándor ifju Ur és Gerzsenyi Mária kisasszony” lesznek a keresztzülei *ifj. Koncz Mihály földműves* és *Palotai Erzsébet Eszter* nevű lányának.

Esküvői tanúk

Az esküvői tanúságra való felkérésben is hasonló motivációk működnek, mint a keresztzülsőségnél. A vásárosnaményi nemes kisasszonyt, *Szigethy Zsuzsánnát* a Jármiban született *Baksay József tiszteletes* vette el 1843-ban, lakóhelyük *Papos*. Tanúk: Lónyay György és *Kovács Mihály tiszteletes*. Eskette őket „Szétsi Szigethi Gabor Predikator”.

És hogy lássunk arra is példát, hogyan követhetők nyomon életutak, személyes kapcsolatok. Az a Koncz Eszter, akinek Lónyay Sándor (1849–1920; Lónyay György és *Richter Karolina* fia) lett a keresztapja 1871-ben, 1887-ben 16 évesen férjhez ment a *gulácsi* származású, 29 éves *nemes Vass Bertalanhoz*. (A lakóhely és a dátumok alapján azonosíthatjuk a jelzett személyt, Koncz Esztert.) Esküvői tanúk Lónyay Sándor földbirtokos és *Némethy János magyar királyi főmérnök*. *Koncz János bótrágyi segédlelkész* adta őket össze.

A társadalmi rang diktálta azt is, hogy a badalói illetőségű *Zámbory Béla lelkész*, és Körösy Pál helyi lelkész Jolán nevű lányának házasságkötésekor szintén Lónyay Sándor, valamint *Varga Sándor megyei közügyész* voltak a tanúk. *Simon Andor Tarpáról* volt az összeeskető.

Árva Zsófi halála, 1798

A helyi nemesség patrónusi tevékenységéről legidőtállóbban azok a tárgyak tanúskodnak, melyeket a falunak, a gyülekezetnek adományoztak. Gondolunk itt a díszes

¹³ NAGY VARGA, 2000. 544.

úrasztali terítőkre, a klenódiумokra (boros kannák, kelyhek, keresztelő edények stb.). Ezek egy része az évszázadok folyamán fennmaradt, néhány ma is megvan az egyház-község tulajdonában vagy a múzeumokban.

De az írásos forrásokban másfajta támogatói tevékenységre is találunk bizonyítékot, többek között a Lónyay család részéről is. A családnévvvel nem bíró, nyomorék kislány – akinek még a születési idejét sem tudták – Lónyay Lászlóné Platthy Anna gondoskodását bírta, haláláig.

„Die 24a Decembr. A' Tettes V. Ispán Úr udvarába régtol fogva lábaira nyomorgó N. N. Sófi, kit a' Tettes Aszszony fel fogott, gyógyittatott, meg hólt, és temettetett *ének szóval*, mint egy hét vagy nyólcz esztendos árva vólt.”

Udvarbeliek halála, 1790

Két személyt ismerhetünk meg név szerint az udvarházból ebben a bejegyzésben. Ezek közül *Jakab István*ról megtudjuk, hogy egész életében – a fentebb említett árva Zsófihoz hasonlóan – a Tekintetes Udvar kegyelméből éldegélt, lévén „*sülyös*”. (A *süly/süjj* lehet szifilisz vagy más egyéb rosszindulatú bőrdaganatos, -kiütéses betegség neve.)

Büri János kocsis pedig „*pokolfakadékok*” miatt halt meg. Ez szintén valamilyen fekélyes betegséget jelöl, akár a szifilisz is.

„27 January. Az Udvarbéli kocsis *Büri János 25* esztendös, *Pokolfakadékok* miatt meg halván.

Ugyan azon időben és órában arva *Jakab István 22* esztendös tellyes *életebe* sülyös *lévén és a' T. Udvarból* tapláztatván minden életébe meg hólt és együtt, egy sirban és egy Tanitással temettetett.”

A halotti anyakönyvek valóságos kincsestárai a betegségek régi elnevezéseinek, megkerülhetetlen forrásai az orvoslástörténetnek és a történeti nyelvészetnek. Hiszen a halálozás okaiként olyan kifejezésekkel találkozhatunk, melyeket ma már nem használunk. Olvashatunk *petecsről*, *kelevényről*, *sinlődésről*, *szárazbetegségről* stb. Egy-egy régi betegségnév akár többféle, ma is ismert betegséget takarhatott.¹⁴ A korabeli emberek egészségi állapotáról, az orvostudomány és -gyakorlat lehetőségeiről jellemző képet adnak ezek a bejegyzések. Feltárható, hogy mely korosztályokat milyen betegségek veszélyeztettek leginkább. A járványok végigsöprése pontosan azonosítható egy-egy település történetében, kiterjesztve és összehasonlító vizsgálattal pedig egy régióra vonatkoztatva is.

¹⁴ FARKAS L. – HAJNAL, 2000. 117–126.

A részeges kocsis temetése, 1797

Az egyházfegyelem – mely egyúttal a helyi közösség erkölcsi rendjének szabályozója – szigorúan szabályozta többek között azt, hogy milyen temetést érdemel az, aki világi és egyházi bűnöket követett el. Közéjük tartoztak a gonosztevők, öngyilkosok, részegesek, az úrvacsorai szentséggel nem élők stb.¹⁵ A következő példánkban a város kocsisa éppen ilyennek minősült, ezért *szamártemetést* érdemelt volna az egyházi törvények szerint. Vagyis a temetőn kívül, egyházi szertartás nélkül kellett volna eltemetni. A *consistorium* (egyházközségi tanács) és Lónyay László alispán megegyezése, végzése szerint – habár az elhunyt rokonai a rendes, tisztességes embereknek kijáró, prédikációt is magába foglaló temetést szerettek volna –, egy kompromisszumos megoldással kapta meg a bűnös kocsis a végtisztességet.

„18a Marty. Csernyi Mihály, ki a' város kocsissa vólt, még tegnap meg hólt. De mint hogy életében korcsmás, káromkodó, templom kerülő, a' Sz. Úri Vacsorával soha nem élő vólt, ámbár az Attyafiai kívánták vólna Prédikáczóval temettetni, mindazonáltal Consistoriumunknak *végezése, Tettes és V. Ispán L. Lónyai László Úrnak meg egyezése, tanácsa* fellöle e' vólt. Hogy noha a' 77. Canon szerint *szamár* temetést érdemlett vólna, mindazonáltal az hivek temetésének az egész tisztességére az attyafiai ne vágyakozzanak, hm ériék be, hogy ének szóval el temettetik, az minthogy úgyis temettete el.”

Szeszgyár, szárazmalom

A halotti anyakönyveket vizsgálva a Lónyay-uradalom gazdálkodásáról is adatokat kapunk, mivel a beírások kitérnek arra a körülményre, hogy az illető hol dolgozott, hol lakott.

„Faragó András 48 éves, a' Tek. Lónyay György úr szeszgyarába hetes volt Kisvarsányi születésü...” (1849. november 22.)

Vagy egy 1864-es keresztelési bejegyzésből megtudjuk, hogy Skira *Sára* szülei „V. Namény a Tek. Lonyay György ur száraz malmába” laknak.

„Lónyay György udvarába”

Szintén a korabeli uradalmi gazdálkodásról árulkodnak azok a foglalkozásnevek, amelyekkel a lapokon találkozunk. Másrészt az utókor megismerheti a konkrét személyeket – rokonsági hálózatukkal együtt –, akik a vizsgált időszakban Vásárosnamény lakosságát jelentették. Könnyen belátható, mivel élete során mindenkivel történik valami – megszületik, házasodik, szülő lesz, házassági tanú és keresztszülő lehet –, ezért lényegében mindenkinek „van nyoma” az anyakönyvekben. Így a Lónyay-udvar minden tagjáról van tudomásunk, beleértve természetesen magát a Lónyay családot is.

¹⁵ POCSAINÉ EPERJESI, 2007. 112–114.

Szabó János 1856-ban Lónyay György udvarában *gazda* volt. 1868-ban *Bacsó János* kerülő. 1870-ben *Szabó Eleonórá*nak hívták azt a „megesett személyt”, aki férjhez ment *Olajos János kerékgyártó*hoz. A már említett *szárazmalom molnárja Skira Sándor* volt az időben. *Asztalos Mihály bojtárkodott, Major Juliánna szolgáló* volt.

A *Nagydoboson* született *Orosz Gábor cseléd* szintén Lónyay György szolgálatában állt. 35 évesen, 1858-ban tragikus baleset érte:

„Julius 10kén fürödni ment egyedül a' holt tiszába estve, más nap reggel a' ruhája az parton találtatván, harmadfél ölnyi mélységből hálóval fogták ki a' hullát.”

A kutatások szempontjából szerencsésnek mondhatjuk, hogy találkozunk ilyen, a körülményekre kiterjedő, néha már-már „regényesen” részletes leírásokkal, hiszen így újabb adatok birtokába kerülhetünk. Legtöbbször az anyakönyv *Észrevételek* című rovatában, vagy az esemény súlyától függően akár teljes lapszélességben leírva információk kerülnek elő az akkori időkből további személyekről, kapcsolatokról, használati eszközökről, épületekről és földrajzi nevekről, szokásokról – és még folytathatnánk a sort.

A körülmények rögzítése elsősorban az anyakönyvet vezető személyiségtől, annak precizitásra törekvésétől függ. Ezt látjuk, ha több időszakot, több anyakönyvet hasonlítunk össze. Mert míg egyes lelkészek igen sok többletinformációval szolgálnak az életesemények adatolása során, addig mások – például a halál okának megjelölésénél – a lakonikus tömörségű „közönséges”-t használják, egy adott időszakban szinte mindenre vonatkoztatva.¹⁶ Persze feltételezhetjük ezekben az esetekben a betegségekről való tudás alacsonyabb fokát is.

1804: „A mikor a lelkek száma 415” – olvashatjuk a naményi református anyakönyvben. Körülbelül ennyien, vagy nem sokkal többen laktak ekkor a mezővárost, lévén szinte minden lakos református. Az Eötvösök laktak még itt, akik római katolikusok voltak. De sem temploma, sem plébániája nem volt még a felekezetnek akkoriban. Az Eötvös család is csupán egy kisebb kápolnával bírt a saját birtokán. (A régi térképek alapján ennek helye a hajdani naményi vár területén volt.) Csak 1937-ben épült katolikus templom a településen.

Viszont a kevés számú római katolikusokról is megvannak a források. A szomszédos Vitka község – melynek papja, temploma, plébániája és nagyobb számú híve volt – katolikus anyakönyveiből tájékozódhatunk róluk.

Mindezzel együtt egy kicsiny lélekszámú közösséggel van dolgunk, az elmúlt negyedévezredre vonatkoztatva. Éppen emiatt lényegében minden lakost ismerünk – beleértve a csecsemőkorban elhunytakat is –, rokonsági viszonyaikkal együtt. Ezen tudás, kiegészülve más releváns forrásokkal (katonai felmérések térképei és leírások,¹⁷ kataszteri és egyéb térképek, vagyonszeírások, iparosok és kereskedők jegyzéke,¹⁸

¹⁶ Lásd például az 1840–41. évi bejegyzéseket a *Temetési Jegyzőkönyvben*, „*Szétszi Szigethi Gábor Predikatorságában*”.

¹⁷ Pók, 1994.

¹⁸ JEKELFALUSSY, 1892.; Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára 1924. 1483.

közhivatalok adattára,¹⁹ egyéb kiadványok) meglehetősen pontossággal rajzolja fel a valamikori Vásárosnamény lakosságát, név szerint is.

Azt vallom, hogy a múlt feltárására tett kísérleteink eredményei nem önmagukért valók, a tudomány sajátos logikájának megfelelően. Nem csupán (újabb) adalékok vagy „színes érdekességek” a valamikori történelmi, társadalmi valóság már eddig ismert tényeihez. Véleményem szerint a település és környezete lakosainak hajdani életmódja, a forrásokból leszűrhető társadalmi, gazdasági és egyéb viszonyok hatással vannak a ma itt élők felsorolt körülményeire, habitusára, tetteik motivációira. Mind a jelenben, mind a jövőben. Egyszerűen fogalmazva: akkor értjük meg, hogy kik vagyunk, ha ismerjük őseinket, lehetőleg minél pontosabban. És ez nem csak – a ma oly divatos – transzgenerációs pszichológia alapvetése.²⁰ Az anyakönyvek lapjain emberi sorsok jelennek meg. Érdeemes erőfeszítéseket tenni, hogy az írott szó ne csak megjelenjen, hanem megelevenedjen...

Végezetül álljon itt egy fotó valakiről, akinek minden bizonnyal nem rajzolgatják a családfáját hivatásos genealógusok. A Tomcsányi családnál szolgált Vásárosnaményban. A kép annak a kastélynak a pincelejárójánál készült, melyet az idősebb Lónyay László kezdett el építeni, és László fia idejében nyerte el mai formáját.

Korábban említettük, hogy nem dúskálunk képekben a vásárosnaményi Lónyayakról. Ez hatványozottabban igaz az udvarház népére. A XX. századból viszont vannak már olyan fotóink, ahol feltűnnek tanyagazdák, kondások, béresek, gulyások stb. Az egykori kopócsapáti földbirtokos Ujhelyi Tivadarnak a Beregi Múzeum tulajdonában lévő fotóalbumaiban is találunk képeket lovászokról, kocsisokról, aratókról. (Bár azt is hozzá kell tennünk, legtöbbször nem ők a főszereplők, annál inkább a mellettük-előttük látható pompás kanca vagy szarvasmarha...)

A Tomcsányi család fotója
(forrás: Beregi Múzeum
gyűjteménye)

¹⁹ BAROSS-TAKÁCS, 1942. 1086–1087.

²⁰ Ennek legsikeresebb, bestseller hazai megfogalmazása: ORVOS-TÓTH, 2018.

Irodalom

- BAROSS ENDRE – TAKÁCS JÓZSEF (szerk.): Magyarország közhivatalainak cím- és adattára. Budapest, 1942.
- Beregi BORSÓ: A Beregi Múzeum Zoárd-napi exkluzív kiadványa. Vásárosnamény, 2019
- FEÖLDI DOBY ANTAL: Lónyay család, nagy lónyai és vásáros naményi gróf, báró és nemes. Budapest, 1895. Pallas.
- FamilySearch: familysearch.org
- FARKAS L. GYULA – HAJNAL KRISZTINA: A betegségek népi elnevezései. Anthropologiai Közlemények, 2000. 41.
- FELHŐSNÉ CSISZÁR SAROLTA: Szöttesek és hímezések. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Szerk. Ratkó Lujza. Nyíregyháza, 2014. Jósa András Múzeum.
- JEKELFALUSSY JÓZSEF (szerk.): Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Budapest, 1892.
- KERESZTES CSABA: Több millió magyar anyakönyvi adatai mikrofilmen. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/blogok/tobb_millio_magyar_anyakonyvi_adatai_mikrofilmen [letöltés: 2022.09.26.]
- Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Budapest, 1924. Rudolf Mosse Magyarországi Képviselete R. T.
- MORVAY JUDIT: műrokonság (szócikk). In: Magyar Néprajzi Lexikon. III. kötet. Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó.
- NAGY VARGA VERA: Keresztkomaság/keresztszülőség. In: Magyar néprajz 8. Társadalom. Főszerk. Paládi-Kovács Attila. Budapest, 2000. Akadémiai Kiadó.
- ORVOS-TÓTH NOÉMI: Örökölt sors. Budapest, 2018. Kulcslyuk Kiadó.
- POCSAINÉ EPERJESI ESZTER: Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai – 16–17. század. Tiszán inneni egyházvidék. Sárospatak, 2007.
- PÓK JUDIT: Bereg vármegye katonai leírása 1782–1785. Nyíregyháza, 1994. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.
- TAKÁCS PÉTER: Várak, várkastélyok, kúriák Szatmár megyében. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg levéltári évkönyv. Szerk. Mecseiné Kujbus Éva. Nyíregyháza, 2008. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára.
- ZOLNAY LÁSZLÓ: A régi zólyomi ispánság építkezéseinek történetéhez (4. közlemény). Ars Hungarica 1979/1. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó.

HAMZA GÁBOR

Lónyay Menyhért

Portrévázlat

1. Lónyay Menyhért kiemelkedő politikus, államférfi, jeles közíró, tudományos igényű művek szerzője – magyar pénzügyminiszter Andrássy Gyula kormányában, majd az Osztrák-Magyar Monarchia közös pénzügyminisztere 1870 és 1871 között, ezt követően pedig a Magyar Királyság miniszterelnöke 1871-től 1872 decemberében történt lemondásáig – 1822. január 6-án született Nagylónyán, más írásmód szerint Nagy-Lónyán (Bereg vármegye). 1884. november 3-án hunyt el Budapesten.
2. Lónyay Menyhért 1858. december 15-étől a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1861. december 20-ától tiszteleti tagja, 1866. január 21-étől pedig igazgató – itt utalunk arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban elfogadott alapszabálya az „igazgató tag” elnevezést az „igazgatósági tag” terminus technicusszal váltotta fel. Lónyay Menyhért a Magyar Tudományos Akadémiának 1866. április 15-től alelnöke, 1871. május 17-től pedig egészen 1884. november 3-án bekövetkezett elhunytáig elnöke volt. 1880. április 9-én a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem államtudományi tiszteletbeli (honoris causa) doktorává avatta.
3. Édesapja, Lónyay János (1796–1859) 1829-től Bereg (Beregh) vármegye első alispánja, országgyűlési követe, 1833-tól az udvari kancellária előadó tanácsosa, 1836-tól Bihar vármegye, 1846-tól pedig Bereg vármegye főispáni helytartója volt. Az 1838-as pesti árvíz idején teljhatalmú királyi biztos volt. Erdemei elismeréseképpen elnyerte a belső titkos tanácsos címet.
4. Lónyay Menyhért tanulmányait a család 1833-ban Budára történő költözését követően, az országos viszonylatban is magas színvonalú képzést (előképzést) nyújtó Királyi Katolikus Egyetemi Főgimnáziumban és a pesti egyetemen végezte. Említést érdemel, hogy Lónyay és Madách Imre között az itt töltött évek alatt baráti kapcsolat alakult ki.
5. 1839-ben avatták a pesti egyetemen bölcsészdoktorrá. Tanulmányai befejezését követően Tanárky Gedeonnal (1825–1887) (akit a Magyar Tudományos Akadé-

mia 1867-ben levelező tagjának választott) és annak testvéreivel együtt felkereste Magyarországot és a történelmi Erdély számos települését és tájegységét.

6. Hazai utazásait követően hosszabb utakat tett Európában. Elsősorban Németországban és Franciaországban közgazdasági vonatkozású kérdéseket tanulmányozott. A gazdasági élet és a megyei közélet iránt érdeklődött, és közéleti pályára (vita activa) kívánt lépni.
7. Bereg vármegye igen fiatalon, huszonegy éves korában választotta követévé az 1843–1844. évi rendi országgyűlésre. A Széchenyi István (1791–1860) terveit, elképzeléseit támogatók közé tartozott. Pozsonyban komoly munkát jelentett számára az országgyűlés (diaeta) által kiküldött Országos Kereskedelmi Választmány anyagainak szerkesztése.
8. Hosszabb külföldi utazásait 1847-ben fejezte be. Hazatérve azonnal nagy feltűnést keltett *Hazánk anyagi érdekei* címen megjelentett munkájával. Aktív munkatársa volt a Szalay László (1813–1864), majd a Csengery Antal (1822–1880) szerkesztésében megjelenő, igen népes olvasótáborral rendelkező *Pesti Hírlap*nak. Bereg vármegye másodszor is követéül választotta az 1847/1848. évi országgyűlésre. Aktív részt vállalt az 1848. évi áprilisi törvények megalkotásában. Az 1848 júliusában újonnan megnyílt parlamentnek haláláig tagja maradt. 1848. szeptember 5-től 1849. augusztus 11-ig pénzügyminisztériumi tanácsos, 1849. május 6-tól augusztus 11-ig Szemere Bertalan (1812–1869) kormányában államtitkár volt.
9. 1849 augusztusában, a világosi fegyverletételt követően külföldre menekült és több hónapon át Párizsban élt. A Collège de France-ban Michel Chevalier (1806–1879) közgazdász, mérnök, nemzetgazdasági író és politikus politikai gazdaságtani tárgyú előadásait hallgatta. Ezek nagy hatással voltak a nemzetgazdaságtan területén kifejtett tevékenységére. Az uralkodótól, I. Ferenc Józseftől nyert amnesztiát követően 1850-ben visszatért Magyarországra.
10. Felesége, Kappel Emília (1825–1888) igen vagyonos pesti bankár, Kappel Frigyes leánya volt, akivel 1845. szeptember 20-án kötött házasságot.
11. Lónyay kiemelkedő szerepet játszott Magyarország pénz- és hitelintézeteinek létrehozásában. Egyik alapítója volt 1858-ban az első hazai biztosító társaságnak, később utódjának, a Pannonia Magyar Viszontbiztosító Részvénytársaságnak, amelynek elnöke is lett. Dessewffy Emillel (1812–1866) (aki 1855-től 1866-ban bekövetkezett haláláig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt), együtt alapította a Magyar Földhitelintézetet. Dessewffy elhunytát követően Lónyay Menyhért lett a Magyar Földhitelintézet elnöke. Ezt a sok munkával és nem kis felelősséggel járó elnöki tisztséget csaknem két évtizeden át, egészen haláláig viselte.

12. A Tisza folyó szabályozásának ügyében mint a Felsőszabolcsi Társulat elnöke, s az ő indítványára összehívott 1857–58-as nagygyűléseken vitt vezérszerepet. Az Országos Gazdasági Egyletnél a közgazdasági szakosztály elnöke volt. Ezekon kívül számos vidéki egylet, takarékpénztár, iparegylet és közhasznú vállalat is neki köszönheti létrejöttét és éveken át tartó eredményes működését.
13. Kiemelkedő szerepet töltött be a protestáns egyház ügyeinek vezetésében és érdekeinek megóvásában folytatott küzdelemben. A hírhedt Leo von Thun-Hohenstein-féle pápens idejében egyike volt a legelsőeknek, akik szót emeltek a protestáns felekezetek önkormányzati jogai, autonómiája érdekében. Említést érdemel, hogy a rendőrfőnök, Josef Prottmann, az ezért az ügyért küzdő egyházi lapot éppen az abban megjelent – Lónyay Menyhért által írt – cikk miatt foglalta le. Lónyay Menyhért elkötelezett, igen aktív tevékenysége a protestáns egyházi autonómia védelméért folytatott harc idején jelentős szerepet játszott abban, hogy 1860-ban a békés-bánáti református egyházmegye gondnokává, tíz évvel később, 1870-ben pedig a dunamelléki református egyházkerület főgondnokává választották. Két éven át, 1865-ben és 1866-ban Csengery Antallal (1822–1880) – a Magyar Tudományos Akadémia először levelező- (megválasztására 1847-ben került sor), majd 1858 decemberétől rendes-, igazgatósági tagjával (1870 januárjától), 1871 decemberétől másodelnökével együtt – szerkesztője volt az igen széles körben ismert és olvasott, tekintélyes *Budapesti Szemlének*.
14. 1861-től ismét képviselő lett. Az országgyűlésen többek között az abszolút rendszer pénzügyi politikáját bírálta, ezen felül Bécsben együttműködött gróf Andrássy Gyulával az Ausztriával való kiegyezést (Ausgleich) segítő munkálatokban. A kiegyezés utáni első, Andrássy Gyula vezette kormányban a pénzügyminiszteri tárcát kapta, melyet 1870. május 21-ig töltött be. Hivatali utódja Kerkapolyi Károly (1824–1891) lett. Lónyay pénzügyminiszterként meghonosította a pénzügyek kezelésének korszerű, az európai normáknak megfelelő, azokat követő rendszerét. Jelentős érdeme volt továbbá a Magyar Királyság (regnum Hungariae) pénzügyeinek Ausztria pénzügyeitől való elválasztása. Miután 1870. május 21-én közös pénzügyminiszterré nevezték ki, székhelyét Bécsbe tette át. Közös pénzügyminiszteri funkcióját nehéz körülmények között másfél éven át látta el nagy hozzáértéssel.
15. 1871. november 14-én, a közös külügyi tárcát átvevő gróf Andrássy Gyula utódjaként lett Magyarország miniszterelnöke. Lónyay Menyhért miniszterelnökként megtartotta a honvédelmi tárcát is. A Balközép egyre élesebbé váló támadásai folytán 1872. december 4-én lemondani kényszerült a miniszterelnökségről. Utóda Szlávay József (1818–1900), a Magyar Tudományos Akadémiai igazgatósági tagja lett. Lónyay Menyhértet I. Ferenc József 1871. augusztus 3-án, jó három hónappal miniszterelnökké történő kinevezése előtt grófi rangra emelte.

16. V. Ferdinánd 1848. december 2-án lemondani kényszerült, 1875-ben elhunyt magyar király végrendelete végrehajtójának Lónyay Menyhértet jelölték ki. A gödöllői királyi kastély berendezését is rábízták. Feladata volt az olasz–osztrák határviszály rendezése is. Lónyay Menyhért ezeknek a fontos, bizalmas természetű felkéréseknek az udvar legteljesebb meglegedését elnyerve tett eleget. Érdemei alapján a Lipót Rend nagykeresztjének is tulajdonosa lett. Képviselői mandátumát megőrizte a Szabadelvű Párt létrejötte után is. Ugyan nem lett tagja a Határozati Párt és Deák-párt fúziója eredményeként létrejött Szabadelvű Pártnak, de támogatta azt. Nem egyszer próbálkozott Sennyey Pállal (1824–1888), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagjával együttműködve Tisza Kálmán (1830–1902), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagja 1875-ben megalakult kormányának megbuktatásával.
17. Lónyay Menyhért 1877 februárjában a költségvetési vita alkalmával tartotta utolsó nagy parlamenti beszédét. Ebben a beszédben részletesen ismertette programját. A főrendiházban utoljára 1883-ban szólalt fel, amikor a polgári házasságról szóló törvényjavaslat mellett kötelezte el magát. Az 1870-es évek végén családi ügyei elvonták figyelmét a politikától. Miután vagyoni viszonyait rendezte, kiköltözött a budai vár lejtőjén épített palotájából a Budapest melletti pusztaszentlőrinci birtokára, ahol egészen haláláig lakott. Szabolcs vármegyében, Zemplén vármegyében, Bereg vármegyében és Erdélyben fekvő birtokait rendezte és miniszterien gazdálkodott.
18. Idejének legnagyobb részét a Magyar Tudományos Akadémiának szentelte. Sok időt szánt Széchenyi István szellemi hagyatékának rendezésére. Elérte azt, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megvásárolja Széchenyi István teljes kézirati hagyatékát Tasner Antalnak (1808–1861), a Magyar Tudós Társaság levelező tagjának, Széchenyi István volt titkárának örököseitől 20.000 forintért. A kézirati hagyaték 1877-ben került a Magyar Tudományos Akadémiához. Lónyay Menyhért hozta rendbe Csengery Antal alelnökkel (másodelnökkel) szorosan együttműködve az MTA pénzügyeit. Az intézmény anyagi, pénzügyi helyzete az ő elnöksége alatt nagyon jelentős mértékben javult. Ennek volt a jele az, hogy az MTA Magyar Földhitelintézet által kezelt tiszta vagyona 1883 végén meghaladta a kétmillió forintot, ami a XIX. század utolsó harmadában rendkívül nagy összegnek számított.
19. Angol pénzemberekkel, bankárokkal együttműködve magyar tengerészeti bankot szándékozott alapítani. Feladatának tekintette egy konzorcium létrehozását abból a célból, hogy Magyarország lánjait és mocsarait kiszáríttassa és művelhetőkké tegye. Erdélyi, Hunyad vármegyei birtokán, a Nopcsa családtól vásárolt Farkadin vastelepeket talált. Ezek kiaknázására, gazdasági hasznosítására komoly előkészületeket tett. Tervei valóra váltásában 1884. november 3-án bekövetkezett elhunytá gátolta meg.

20. Temetésén az uralkodót Habsburg-Lotaringiai József Károly főherceg (1833–1905), az Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagja képviselte. A Magyar Tudományos Akadémián fölötté Trefort Ágoston (1817–1888), az intézmény tiszteleti és igazgatósági tagja (aki utóda lett az MTA elnöki tisztségben) tartott emlékbeszédet a halált követő évben, 1885. május 31-én.
21. Lónyay Menyhértet a Tuzsér községben (Szabolcs vármegye) található családi sírboltban helyezték végső nyugalomra. Emlékét az utókor is őrzi. Ennek egyik jele, hogy mellszobrát a nyíregyházi megyeháza (vármegyháza) előtt 2000. augusztus 20-án leplezték le.
22. Életpályája, munkássága a politikai élethez, a közéleti aktivitáshoz és a jogász, a közigazgatásban (államigazgatásban) betöltött tevékenységhez kapcsolódik. Különös figyelemmel volt a hazai közjog (*ius publicum patrium*) történetére, bár ilyen tárgyú munkát nem írt. Közjoggal kapcsolatos felfogását, nézeteit parlamenti beszédeiben fejtette ki. Országgyűlési beszédeinek ilyen szempontból való elemzése a hazai történészek és jogtörténészekre háruló feladat. Mint a klasszikus, görög-római ókor, az antikvitás kitűnő ismerője, hivatkozott görög (hellén) és római szerzőkre egyaránt. Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43) állammal kapcsolatos gondolatainak hatása kimutatható munkáiban. Nagy valószínűséggel ismerte a kiemelkedő római államférfi és szónok sajnos nem teljes terjedelmében fennmaradt „opus magnum”-át, a *De re publicat* (*Az állam*). Erre utal nézetünk szerint az, hogy az államot (*res publica*) nem intézményei oldaláról, hanem sokkal inkább a polgárai (*cives*) javát szolgáló feladatának teljesítése vonatkozásában vizsgálta. Így a közjó (*bonum commune*) és az állam lakosai, polgárai érdekeinek védelme, az „*utilitas publica*” voltak számára az állam legfontosabb attribútumai. Ezért vállalt egészen élete végéig oly kimagasló szerepet – többek között – a vasúthálózat kiépítésében, a pénzügyi és a bankrendszer korszerűsítésében, átláthatóvá tételében. Kiemelendő továbbá, hogy miniszterelnöki programjában nagy szerepet kapott a kodifikáció legalább részben történő megvalósítása Magyarországon; ez szerinte elválaszthatatlan a jogrendszer korszerűsítésétől. Különösen fontosnak tartotta a büntetőjogi és a polgári perrendtartás, polgári eljárásjog kodifikálását. Nézete szerint a tudományos igényű kodifikációs munkánál a hazai jogi hagyományokat és a korszerű európai (nyugat-európai) kódexeket, törvénykönyveket egyenlő arányban kívánatos követni, figyelembe venni. Lónyay Menyhért szerzője volt több színvonalas, tudományos igényű átfogó, széles körben ismert és olvasott munkának.

Lónyay Menyhért főbb munkái – nem teljes bibliográfia

- Hazánk anyagi érdekeiről. I–II. kötet. Pest, 1847–1848.
 Pénzügyi levelek. Pest, 1848.
 A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága. Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok közlönye, 1860, 1. köt. 3. füzet. 239–278.
 Lónyay Menyhért naplója, 1860–1861. Szerk.: Deák Ágnes. Budapest: Századvég, 2003.
 Közügyekről. Nemzetgazdasági újabb dolgozatok. Pest, 1863.
 Az államvagyonról. I–II. kötet. Buda, 1869.
 Közügyeinkről. Nézetek Magyarország pénzügyi állapotáról. I–II. kötet. Budapest, 1873–1875.
 Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. Szerk. Lónyay Menyhért. Budapest, 1875.
 Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. *Budapesti Szemle*, 1885. 102. sz. 337–356.

Felhasznált irodalom

- AUGUSTE TREFORT: Éloge du comte Melchior Lónyay. Prononcé à l'Académie Hongroise. Gazette de Hongrie Budapest, 1885.
 CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért. Szerepek – programok – konfliktusok. Budapest, 2008.
 DOBY ANTAL: A Lónyay-család. Budapest, 1895.
 GALGÓCZY KÁROLY: Lónyay Menyhért. In: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Egyesület Emlékkönyve. Budapest, 1885.
 GÁNGÓ GÁBOR: Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-émlékbeszéde, 1872. *Aetas* 13 (1998) 203–215.
 HALÁSZ IMRE: Egy letűnt nemzedék. Budapest, 1911.
 HAMZA GÁBOR: Cicero *De re publicá*-ja és az antik állambölcselet. In: Cicero: Az állam. Budapest, 2016. 7–56.
 JUHÁSZ LAJOS: Lónyay Menyhért közös pénzügyminisztersége, 1870–1871. *Századok* 1941. 363–404.
 KECSKEMÉTHY AURÉL [Kákay Aranyos]: Nagy férfaink. Legújabb fény- és árnyképek. Budapest, 1874.
 KLICSU FERENC (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. A 2012. május 25-én megrendezett tudományos konferencia előadásai. Tuzsér, 2012.
 LÓNYAY FERENC: A Lónyay-család eredete. Budapest, 1941.
 MANN MIKLÓS: Trefort Ágoston élete és működése. Budapest, 1982.
 MIRU GYÖRGY: A reformpolitika esélyei a kiegyezést követő években. *Századok* 1999. 543–560.

- RESS IMRE: A közös minisztériumok szerepe a magyar államéletben, 1867–1900. Li-
mes 1998. 21–33.
- RÉVÉSZ IMRE: Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából. Budapest, 1957.
- SZABAD GYÖRGY: Forradalom és kiegyezés választóján, 1860–1861. Budapest, 1967.
- SZÁSZ KÁROLY: Török Pál és gr. Lónyay Menyhért emlékezete. Budapest, 1885.
- TAKÁCS PÉTER: Forrásokban rejtelkedő. Portrévázlat Lónyay Menyhértről.
Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2000. 170–183.
- TASNER GÉZA: Széchenyi szellemi hagyatéka és Tasner Antal végrendelete, Budapest,
1876.
- TREFORT ÁGOSTON: Emlékbeszéd gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök fölött. A
Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. 1885. XVII/3. köt.
- VARGHA GYULA: Magyarország pénzügyei. Budapest, 1885.
- WERTHEIMER EDE: Gróf Andrassy Gyula élete és kora. I–III. kötet. Budapest, 1910–
1913.
- ZOVÁNYI JENŐ: A magyarországi protestantizmus története 1895-ig. II. kötet. Buda-
pest, 2004.

Az emléktáblák helye:
Nemzeti Adó- és Vámhivatal Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei
Adó- és Vámigazgatósága, Nyíregyháza, Dózsa György utca 39.
Fotó: Ilyés Gábor

ZSOLDOS ILDIKÓ

Herceg Odescalchi Zoárdné gróf Lónyay Pálma I. világháborús szerepvállalásai

Előadásomban a Lónyay család egyik női tagját, herceg Odescalchi Zoárdné gróf Lónyay Pálmát (1880–1967) helyezem a vizsgálódás középpontjába, elsősorban I. világháborús tevékenységére koncentrálván. Ehhez forrásul Lónyay Pálma 1939 decemberében Tuzséron papírra vetett memoárját használtam. Fontos hangsúlyozni, hogy a hercegné munkája műfaját tekintve nem napló. A visszaemlékezéssel mint a szubjektív, a közvetett, a megfontolt emlékezet színterével kapcsolatosan természetesen felvetődik a kérdés: mennyire lehet őket autentikusnak tekinteni?

Lónyay Pálma memoárja gépiratos másolatban maradt fenn a kisvárdai városi könyvtárban dr. Újlaky Józsefnének, a könyvtár egykori igazgatójának köszönhetően, aki felismerve a grófnő opuszának jelentőségét, gépiratos másolatot készített – nagy valószínűséggel az 1970-es években – az eredeti kéziratról. Ez terjedelmét tekintve 21 sűrűn gépelt oldalt jelentett, amit a rendszerváltozás után, 1994-ben a *Szabolcs-Szatmári Szemle* forrásközlésként publikált.¹ Azóta ezt az értékes, hitelesnek tekinthető forrást több történész, helytörténész, történelmi tanulmányokat folytató kolléga felhasználta. A grófnő nem a nyilvánosságnak szánta memoárját, hanem utódainak, akikkel néhány tapasztalatát kívánta megosztani, hiteles korszakot rajzolva arról a számos megpróbáltatással teli öt-hat esztendőről, amely az I. világháború kirobbanásától a románok kivonulásáig tartott. „A tiszta valóságot akarom elbeszélni, ahogy volt, minden fantázia és díszítés nélkül, mint egy kis tárgyilagos krónikát abból az időből”² – olvashatjuk a célkijelölést.

Azért is tartom komoly történelmi értékkel bírónak Lónyay Pálma munkáját, mert a tradicionális történetírás a Nagy Háborút hosszú évtizedeken keresztül elsősorban had-, politika- és eseménytörténelmi kontextusban értékelte. Az utóbbi évtizedekben azonban a társadalomtörténelmi megközelítések térhódítása újfajta szemléletmódokat, tematizációt, sőt újraértelmezéseket teremtett. Ennek kapcsán kerültek a történelmi vizsgálódás fókuszába a háború különböző színterei is, így a háttérország sokrétű vizs-

¹ LÓNYAY PÁLMA: Őszirózsák – vörösök – románok. Egy grófnő „tárgyilagos” krónikája. In: Szabolcs-Szatmári Szemle 1994. 215–238. [LÓNYAY, 1994]

² LÓNYAY, 1994. 215.

gálata, a civil népesség tapasztalati világának analízise. A centenáriumi időszakban a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi és Filozófia Intézete és a Magyar Történelmi Társulat Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tagozata más szakmai szervezetekkel is együttműködve több konferenciát szervezett, ahol eme társadalomtörténeti megközelítések számos tudományos kutatási eredményét ismertettük.

A Gudenus János József által készített genealógiai táblán³ látható, hogy Lónyay Pálma Lónyay Menyhért miniszterelnök (1822–1884) unokája volt. 1880-ban született Lónyay Menyhért (1849–1884) és Forgách Margit (1851–1933)⁴ negyedik gyermekeként. Lónyay Pálma testvérei nem éltek meg a felnőttkort. Pálma grófnő négy évesen elveszítette édesapját. A félárva gyermek tízéves volt, amikor édesanyja második házasságának köszönhetően mostohaapát kapott Alapi Salamon Tivadar személyében.⁵

A dualizmus kori Magyarországon az arisztokrata kisasszonyok nevelése nem a nyilvános iskolákban folyt. Bár az 1868-as, Eötvös József nevével fémjelzett népoktatási törvény gondoskodott a nők alapfokú oktatásáról, a főúri családok leányai ezt követően is a szülői háznál részesültek – már a reformkorban is igen élesen kritizált – magánnevelésben nevelőnőktől, nyelvmesterektől.⁶ Természetesen Lónyay Pálma mellé is fogadtak francia és angol *gouvernante*-ot, hiszen az arisztokrata családokban nagy fontossággal bírt az idegen nyelvek elsajátítása, mivel a minél több nyelven történő írás, olvasás és társalgás egyik feltételét jelentette a társasági életben való sikeres helytállásnak. Éppen ezért már nagyon korán, a gyermekek néhány éves korában megkezdődött a nyelvek tanítása. Lónyay Pálmából nevelési programjának végére művelt, nyelveket beszélő, nagyfokú szociális érzékenységgel rendelkező hölgy vált.

Visszaemlékezésében csupán egyszer tett utalást neveltetésére, amikor ezt jegyezte le: „engem pedig nem úgy neveltek, hogy meg tudjam keresni kenyeremet”.⁷ Ezzel minden bizonnyal azt kívánta jelezni, hogy nem rendelkezett olyan végzettséggel, amely (mint például egy kereskedelmi iskola) valamilyen szakmát adott volna a kezébe. Magyarországon egyébként a nők 1895-ig nem látogathattak olyan oktatási intézményt, amely érettségit adott, így nem jelentkezhetek egyetemre sem. Hazánkban a nők a XIX–XX. század fordulóján, a XX. század elején még mindig a politikai jogokkal nem rendelkezők körébe tartoztak, ami egyáltalán nem tekinthető kuriózumnak a korabeli Európában. Természetesen számos művelt, befolyásos hölgy élt a századelő Magyarországon, akik társadalmi kapcsolataik révén komoly érdekérvényesítésre voltak képesek. Ilyen Lónyay Pálma is. Jellemző módon a nők elsősorban a férfiakhoz fűződő viszonyukban definiálódtak (leány, feleség, anya, testvér). Ez a konzervatív nőkép a szebbik nem feladatait az úgynevezett 3 K-modellben (Kirche – Küche – Kinder) képzelte el. Ehhez kapcsolódóan a jótékonykodás, a rászorulókat támogatása fontos

³ GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: A Lónyay családról egy családtörténész szemével. In: Klicsu Ferenc (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. 70.

⁴ A genealógiai táblán az 1931-es év szerepel Forgách Margit halálozási dátumaként.

⁵ FERKOVICS TIBOR: Tuzsér a dualizmus korában. Tuzsér, 2019. 30–34. [FERKOVICS, 2019]

⁶ A szatmári Vécseyek a 19–20. században. Szerk. Zsoldos Ildikó. Nyíregyháza, 2011. 17–24.; ZSOLDOS ILDIKÓ: Egy Vécsey baronesse történelmi sorsfordulói. In: Aetas, 2015. 1. sz. 116–121.

⁷ LÓNYAY, 1994. 225.

szereplehetőség, egyben társadalmi elvárás volt egy arisztokrata nő számára. Lónyay Pálmánál is számos karitatív szerepvállalást tudunk kimutatni.

Lónyay grófnő életében fontos mérföldkövet jelentett az 1901-es év. Ekkor ment férjhez Odescalchi Jenő Zoárd herceghez. A házasságot követő években minden biztonnyal anyagi helyzetük stabilizálására, egzisztenciájuk kialakítására törekedtek.⁸ 1902-ben eladták azt a Lónyay Pálma tulajdonát képező budapesti kétemeletes palotát, amelyet az apai nagyapa, Lónyay Menyhért építtetett. „A ház az Albrecht út felső végénél, a Csónak utca 1. szám alatt van. Kétemeletes, szépen gondozott kertben fekszik s erkélyeiről pompás kilátás nyílik a Dunára és a pesti városrészekre. A magasabban fekvő Albrecht útról egy kapu egyenesen a második emeletre visz, a hol most Forinyák Gyula nyugalmazott altábornagy lakik. Ebben a lakásban nagy fogadóterem van, a hol gróf Lónyay Menyhért, a palota építője, miniszterelnök korában fogadta vendégeit”⁹ – tudósított az ingatlanügyletről a *Vasárnapi Ujság*. A palota vevője Lónyay Elemér gróf és felesége, Stefánia belga királyi hercegnő volt.¹⁰ Lónyay Elemér 1900-ban vette feleségül az Osztrák–Magyar Monarchia trónörökösének, az 1889-ben Mayerlingben tragikus körülmények között elhunyt Habsburg Rudolf főhercegnek az özvegyét.

1903-ban Lónyay Pálma eladta a tulajdonát képező Bars vármegyei szkiczói uradalmat József főhercegnek. A többnyire tölgy- és fenyőerdőkből álló szkiczói uradalom 1812-ben örökség útján került az Odescalchi hercegi család tulajdonába. A területén lévő kastélyt Odescalchi Arthur, Lónyay Pálma apósa építtette. Az egyik sajtóorgánum így írt az uradalomról: „Szkiczó a legszebb fekvésű és sok tekintetben párját ritkító helyek közé tartozik. Bars megye egyik legmagasabb pontján fekszik a Zsitva völgyéből a Nyitra völgyébe vezető útvonalon, a kistapolcsányi vasuti állomástól kocsin mintegy háromnegyed órányira. [...] Az erdők híresek roppant gazdag vadállományukról; [...] Különös nevezetessége a kastély, mely eredetileg vadászkastély volt s egykori tulajdonosa, a jeles műkedvelő, herceg Odescalchi Arthur építtette.¹¹ Regényes fekvésű és külsejű várkastély, a mely külső díszében és belső berendezésében egyaránt a középkori várakat utánozza. Sánczokkal van körülvéve s terjedelmes tornyok őrzik, felvonó-híd köti össze a külvilággal. Belsejében a fegyvertorony, az ősök csarnoka s egyéb hatalmas csarnokok keltenek regényes hangulatot.”¹²

Odescalchi Jenő Zoárd (1876–1917) 1900 óta tagja volt a Nemzeti Kaszinónak,¹³ a Széchenyi István által megálmodott, magas presztízsű, szinte kizárólag arisztokratákat tömörítő fővárosi társaskörnek. A kaszinótagság létesítését értelmezhetjük a közéleti,

⁸ 1894-ben az országos és a lokális sajtó arról cikkezett, hogy a kiskorú Lónyay Pálma tulajdonát képező földbir-
tokok hamarosan árverésre kerülnek, mert nem tudják törleszteni a földhitelezési kölcsönt. Budapesti Hírlap,
1894. szeptember 20.

⁹ Vasárnapi Ujság, 1902. 46. szám 755–756.

¹⁰ Uo.; Alkotmány, 1902. november 13.; Budapesti Hírlap, 1902. november 13.; Hazánk, 1902. november 14.;
Magyarország, 1902. november 14.; Pécsi Napló, 1902. november 13.;

¹¹ A történelmi kutatások iránt elkötelezett Odescalchi Arthur több évtizedig tevékenykedett az 1867-ben alakult
Magyar Történelmi Társulat igazgató választmányi tagjaként.

¹² Vasárnapi Ujság, 1903. 16. sz. 256.

¹³ A Nemzeti Casino Évkönyve 1901. Budapest, 1902. 41.

társadalmi szerepvállalásokra készülődés jeleként is. Képviselőházi politizálására nem találunk adatot, 1906-tól a főrendiház tagjaként vehetett részt az országgyűlés munkájában. Minden bizonnyal ekkorra sikerült igazolnia azt a vagyoni háttérrel, amely az 1885-ös főrendiházi reformot követően szükségeltetett a főrendiházi tagság megszerzéséhez.¹⁴

Az 1904. november 18-i „zsebkendőszavazást” követően kibontakozó 1905–1906-os politikai krízis idején Odescalchi Jenő Zoárd csatlakozott Szabolcs vármegye „nemzeti ellenállásához”, mely az illegitimnek tekintett Fejérváry-kormány távozását kívánta kikényszeríteni.¹⁵ Nyíregyházán a törvényhatósági bizottság tagjai ún. alkotmányvédő határozatokat hoztak, alkotmányvédő bizottságot alakítottak, melynek Odescalchi Jenő Zoárd is tagja volt. Az ellenállási alap létesítésére azért került sor, hogy a rezisztenciában részt vevő tisztviselők egzisztenciáját meg tudják óvni a vármegye dotációjának megvonását követően is. Az ellenállási akciókat koordináló alkotmányvédő bizottság arra szólította fel a vármegye lakosságát, hogy állami adóikat ne fizessék be addig, ameddig az illegitim „darabont-kormány” hivatalban van, helyette járuljanak hozzá az ellenállási alap gyarapodásához. Közel 350 ezer korona gyűlt össze, mely összeggel körülbelül két évre lett volna biztosítva a vármegye tisztviselőinek javadalmazása. Az ellenállási alaphoz Odescalchi herceg 5000 koronával járult hozzá.¹⁶ Odescalchi Zoárdot a Magyar Védő Egyesület szabolcsmegyei osztályának díszelnökei közé választották.¹⁷ Lónyay Pálma és édesanyja, özv. Salamon Tivadarné pedig csatlakozott a Tulipán Szövetség egész Szabolcs vármegyére kiterjedő nyíregyházi fiókjához, mely 1906. május 27-én, a helyi Jótékony Nőegylet szervezetére építve alakult meg.¹⁸ Az Odescalchi házaspár aktivitása a tulipán mozgalomban nem volt kiemelkedő, de részvételük jelezte politikai értékválasztásukat, továbbá társadalmi megbecsültségüket.

A korabeli sajtó Odescalchi Jenő Zoárdot „merkantil arisztokratának” is emlegette vállalkozó szelleme miatt, amely tulajdonság nem volt jellemző a dualizmus kori főnemességhez tartozók túlnyomó többségére. A vállalkozó szellem hiányát egyébként mind a kortársak, mind a későbbi korok történészei számon kérték a mágnásokon. A szabolcsi sajtóorgánumok méltatták Odescalchi herceg jó tervező- és szervezőkészségét, vasakarátát, dicsérték azokat az erőfeszítéseket, amelyeket Szabolcs vármegye gazdasági fejlesztéséért tett. Ilyen volt például a herceg rétközi uradalmában, Nagyhálaszton egy kendergyár létesítése. Szabolcsban volt is tennivaló ezen a téren, hiszen az 1910-es népszámlálás foglalkozásszerkezeti statisztikája szerint a vármegye kereső

¹⁴ FABRO HENRIK – UJLAKI JÓZSEF: Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906–1911. Budapest, 1906. 17.

¹⁵ Szabolcs vármegye rezisztenciájához lásd: HORVÁTH JÓZSEF: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. Budapest, 1906. 368–370. [HORVÁTH, 1906]; ZSOLDOS ILDIKÓ: Hatalom és pártstruktúra a századelő Szabolcsában. Nyíregyháza, 2009. 125–144. [ZSOLDOS, 2009]

¹⁶ HORVÁTH, 1906. 369.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára [a továbbiakban: MNL SZSZBML] X. 202. A Tulipán-Szövetség-Magyar Védő Egyesület iratai 1887–1911. [a továbbiakban: X. 202.] 1. d. Jegyzőkönyv a Magyar Védő Egyesület szabolcsvármegyei osztályának 1906. június 21-én Nyíregyházán megtartott alakuló közgyűléséről; Szabolcs, 1906. június 23.; Nyírvidék, 1906. június 24.

¹⁸ MNL SZSZBML X. 202. 1. d. 1. pallium Tagnévsor, Tiszai járás; A szabolcsi tulipán mozgalom értékeléséhez lásd: ZSOLDOS, 2009. 145–161.

népességének alig 12 százaléka élt ipari tevékenységből.¹⁹ Odescalchi Zoárd Szabolcs vármegye 1916. évi legtöbb adót fizető bizottsági tagjainak névjegyzékében a hatodik helyen szerepelt a több mint 11 ezer koronára rúgó adójával.²⁰

Lónyay Pálma sok arisztokrata nőhöz hasonlóan az I. világháború idején kivette részét a sebesültápolásból. A tuzséri kastélyban magánkórházat rendezett be, amelyet 1918 végéig működtetett.²¹ Így írt erről: „felajánlottam egy 12 ágyas kis kórházat a melléképületben. Az ungvári „Reservespital” utalta át hozzánk a betegeket. Egy hivatalos ápolónő segítségével nap-nap mellett ápoltuk, kötöztük pacienseinket, dr. Sziklássy felügyelete alatt. Noha csak 12 ágyat ajánlottam fel, mindig jóval többen voltak. Egyszer már 32 sebesültünk volt. Szalmazsákokon feküdtek már a földön, másképp lehetetlen lett volna őket elhelyezni. Majdnem mind erre a környékre tartoztak, és nem akartak máshová menni. Amelyik nem volt nagyon súlyos, leszállt a közeli állomáson és bejött hozzánk. Főleg a bukovinai harcok alatt kaptunk sok ilyen önként hozzánk került sebesültet. Egyszer már rettenetesen tömve volt a kórház. Elhatároztuk az ápolónéval, ha ismét érkezik valaki, tovább küldjük a nyíregyházi Reservespitalba. Ekkor nyílik az ajtó, és bevánszorog két sebesült, az egyik átlőtt tüdővel! Gyalog jöttek Csapról, ott szálltak le a vonatról. Persze szó sem lehetett továbbküldésről. Valahogyan nekik is szorítottunk helyet. Szépen meg is gyógyult mindkettő.”²²

Számos napló, levél, memoár vall arról, hogy a harcok megindulásakor az arisztokrata hölgyek körében divatba jött képesítés és gyakorlat nélkül ápolónői ruhát ölteni. A dámák lelkesen olvastak orvosi szakkönyveket, hiszen a társadalom hasznára szerettek volna lenni. A kezdeti háborús lelkesedés jelensége Lónyay Pálma memoárjában is jelen van.²³ „Másnap jöttek tömegesen a behívók. Csak asszonyok, gyerekek maradtak otthon, a férfiaknak három nap alatt be kellett vonulni. Kiürült a falu, a ház. Zoardot a szerb harctérre küldték. Lelkesen ment mindenki, csak egy cseh inas tett egy meglepő kijelentést. Búcsúzni jött ő is, mint a többi.”²⁴

Természetesen a kihívásra reagált a Magyar Szent Korona országainak Vörös-Kereszt Egylete is, amely önkéntes betegápolónői tanfolyamokat szervezett. Lónyay Pálma elvégzett egy ilyen Sátoraljaújhelyen Chudovsky kórházában.

Magyarországon a Vörös-kereszt Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációját követően, 1881-ben alakult meg Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején. Feladatát képezte az állami gondoskodást mintegy kiegészítve a harcokban megsebesült vagy megbetegedett katonák gyógyítása és ápolása, állapotukról és tartózkodási helyükről történő tájékoztatás. A hadifoglyok és internáltak hollétének felkutatása, róluk infor-

¹⁹ KAZUP LILLA: Szabolcs vármegye első polgári származású főispánja. In: Vinnai Győző – Szoboszlai György – Zsoldos Ildikó (szerk.): Tisztelgő tanulmánykötet Czövek István professzor 75. születésnapjára. Budapest – Nyíregyháza, 2021. 114.; A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása II. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenkint. Budapest, 1913. 618–619.

²⁰ Nyírvidek, 1916. január 6.

²¹ A kórháznapló Klicsu Ferenc szerkesztésében került publikálásra. KLICSU FERENC (szerk.): Herczeg Odescalchi Zoárdné magánkórháza. Tuzsér 1914–1918. Tuzsér, 2020.

²² LÓNYAY, 1994. 216–217.

²³ A magyarországi mértékadó sajtóorgánumok háborús propagandájához lásd: GALÁNTAI JÓZSEF: Magyarország az első világháborúban. Budapest, 2001. 104–111.

²⁴ LÓNYAY, 1994. 216.

máció szolgáltatása, a hadifogoly-levelezés cenzúrázása, az elesett katonák családtagjainak támogatása, szegénygondozás, természeti katasztrófák esetén a mentési munkálatok segítése. A világháború alatt a Nemzetközi Vörös-kereszt koordinálta azoknak a hadifogoly-látogató hölgymisszióknak az oroszországi, németországi, Monarchia-beli szemleútjait, amelyek orosz kezdeményezésre alakultak. Jómagam behatóbban gróf Cebrian Istvánné Vécsey Magdolna bárónő oroszországi szemleútját tanulmányoztam, mely 1916 júniusától 1917 januárjáig tartott.²⁵ A vöröskeresztes hölgymissziók a nemzetközi egyezményekben rögzített feltételek biztosítása tekintetében a problémák globális kezelésére nem voltak képesek, de egyfajta korlátozott kontroll-funkciót betöltöttek. Pillanatnyi vigaszt, élményt is tudtak nyújtani a hadifoglyok számára, a gondoskodás érzetét keltve, sőt esetenként egyéni sorsok alakulására is befolyást gyakoroltak. A hadifogoly-statisztikák készítésében szerepük szintén vitathatatlan. Küldetésükből hazatérve pedig tájékoztató tevékenységük emelendő ki, hiszen nyilvánosan informálták az általuk meglátogatott hadifoglyok hozzátartozóit, csökkentve ezzel a rokonok információhiányát. Lónyay Pálma társadalmi kapcsolatai révén próbált informálódni a tuzsériak eltűnt hozzátartozói iránt. „Állandó élénk levelezésben voltam a vöröskereszttel, tudakozó irodákkal. A falu anyjának neveztek” – idézte fel emlékeit a grófnő, aki számos esetben tett lépéseket azért, hogy a tuzsériak sebesült családtagjait magánkórházába helyezték át.

Emlékeinek papírra vetésekor megjelent a hadifogoly-munkaerő uradalomban történő alkalmazásának jelensége is, melyre a Hágai Egyezmény értelmében²⁶ kerülhetett sor: „Nagy nehézségek mutatkoztak a gazdaságban mindenfelé a munkáshiány végett, míg egy idő múlva orosz hadifoglyokat kaptunk erre a célra a fogolytáborokból, munkásoknak, valamint cselédeknek is. Volt két orosz inasunk, otthon földműves és cukrász volt foglalkozásuk. Egy kozák lett a lovasz, egy szerzetes kertész. Mind igen jó, szelid embereknek bizonyultak. A gazdaságban is volt néhány ügyes iparos, egy kitűnő szabó, és egy elsőrendű asztalos. Utóbbi, Alexi, ma is itt van. Családot alapított, elvette szakácsnőnköt, és ittmaradt.”²⁷

A már említett nemzetközi egyezmények értelmében a hadifoglyokat megfelelő díjazásért a fogságba ejtő állam – a tisztek kivételével – munkásként alkalmazhatta.²⁸ A magyar kormány rendeletekkel szabályozta a hadifogoly-munkaerő alkalmazásának

²⁵ Ehhez lásd: ZSOLDOS ILDIKÓ: „A mi háborúnk igazságos...”. A szatmári Vécseyek és az első világháború. In: Századok, 2015. 5. sz. 1270–1292.; ZSOLDOS ILDIKÓ: Az Oroszországba került osztrák-magyar hadifoglyok helyzete az első világháború idején. In: Barta Róbert – Kerepeszki Róbert – Pintér Zoltán Árpád (szerk.): Az Osztrák–Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása 1918-ban. Konfliktusok és megoldási kísérletek. Debrecen, 2019. 155–172.

²⁶ Az 1899-es Hágai Egyezmény hadifoglyokra vonatkozó rendelkezéseit a II. fejezet 4–20. szakaszai tartalmazták. Ezeket az 1907-es második Hágai Egyezmény szinte szó szerint átvette. A Hágai Egyezmények magyarországi törvénybe iktatása az 1913. évi XLIII. törvényekben történt meg. Magyar Törvénytár. 1913. évi törvények. Budapest, 1914. 438–551.

²⁷ LÓNYAY, 1994. 216.

²⁸ Az Oroszországba került magyar hadifoglyok memoárjainak tanúsága szerint előfordult, hogy tisztai állományúak is jelentkeztek munkára. Magyarországon az 1920-as, 1930-as években nagy népszerűségnek örvendett a hadifogoly-irodalom, számos sajtóorgánus is közölt visszaemlékezéseket, így a frontot megjárt, testi és lelki sérüléseket szerzett katonáknak volt lehetőségük élményeik, tapasztalataik kibeszélésére. A frontélmények és a hadifogságban történtek nem váltak a magyar társadalom tabutémáivá, amely körülmény valamelyest segíthette azok feldolgozását.

mechanizmusát. Kezdetben az agrárüzemeknek kiadható hadifogoly-létszámot 200 főben minimalizálta, később azonban lehetőség nyílt 30 vagy 10 fős csoportok kérelmezésére. Erre a változtatásra azért került sor, mert 1915 nyarától a hadvezetőség segíteni kívánta azokat a mezőgazdasági tevékenységből élő parasztcsaládokat, amelyek munkaerőhiánnyal küzdöttek vagy a családfenntartó gazda és/vagy alkalmazottaik hadiszolgálatára következtek. A magyar kormány és a katonai vezetés természetesen arra törekedett, hogy a hadifoglyok és a civil lakosság érintkezése szigorúan a munkára, a munkavégzésre korlátozódjon, minden jellegű barátkozást, közeledést tiltani próbáltak a hátszág morális rendjének biztosítása érdekében.²⁹ Ám ennek a törekvésnek számos esetben nem tudtak érvényt szerezni. Erről tanúskodik a Lónyayak szakácsnőjének házassága is.³⁰

Lónyay Pálma visszaemlékezésében említést tett arról, hogy számtalanszor kivonultak a tuzséri állomáson megálló katonavonatok fogadására, virággal tisztelegve és kedveskedve a hazáért harcolók előtt.

Sajtóinformációk szerint Odescalchi Zoárd segíteni kívánta a háború áldozatait. 1916 áprilisában 1000 koronát ajánlott fel a hősi halált halt bírák, ügyészek és igazságügyi alkalmazottak árvái számára létesítendő ösztöndíjalapítvány céljaira.³¹ Májusban pedig Tisza István miniszterelnöknek a nagybirtokosokhoz intézett felhívására ígéretet tett, hogy magára vállalja húsz fiú hadiárva felnevelését, továbbá 100 fiú hadiárva munkásokká való kiképzését birtokán és nagy gyári üzemeiben.³²

Lónyay Pálmát a Nagy Háború idején magánéleti traumák is érték, két közeli hozzátartozóját veszítette el. 1916. május 29-én anyai nagyanyját, özvegy gróf ghymesí és gácsi Forgách Kálmánné Pongrácz Eleonórárt (1823–1916), 1917 áprilisában pedig férjét, aki belekeveredve egy hadiipari botrányba öngyilkosságot követett el, félárvaságra juttatva két gyermeküket: Miklóst és Margitot.³³ Lónyay Pálma memoárjában nagyon szűkszavúan szólt a tragédiáról: „Családunkra nagy katasztrófát mért a sors, szegény Zoárd halálát. Fiam 14 éves volt, leányom 12.”³⁴

A világháború egyik súlyos társadalmi hatásaként jelentkező anómia jelensége is feltűnik a visszaemlékezésben. Demoralizálódott katonákról is olvashatunk: „Jöttek vissza a katonák a frontokról, zabolátlanul, minden rend nélkül, néhány csapatot kivéve. Tisztelet a szórványos kivételeknek. [...] Szóval jöttek egymás után a kato-

²⁹ Lásd CSÍKI TAMÁS: Egy ágyban az ellenséggel. Orosz hadifoglyok és falusi nők az I. világháborúban. In: Néprijai Látóhatár 2018. 1–2. 59–70.

³⁰ Petrák Katalin kutatásai szerint azoknak a magyar hadifoglyokkal összeházasodott orosz nőknek a többsége, akik a hadifogoly-egyezményekben rögzített lehetőséget kihasználva a háború befejezése után követték férjeiket Magyarországra, mind a hatóságok, mind a szintén férfiak által uralt lokális társadalom véleményformálói (jegyző, falusi pap) részéről elutasításban részesült. Intoleranciával, kulturális fölényérzetből fakadó lenézéssel, előítéletekkel teli környezet fogadta őket. A befogadás megakadályozására irányuló törekvéseket talán a magánfájdalmak is erősítették (családtag elvesztése, rokkantná válása, házastársak elidegenedése egymástól). PETRÁK KATALIN: Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között. Budapest, 2012. 122–128.; ZSOLDOS ILDIKÓ: Első világháborús magyar hadifoglyok „nő-élményei”. In: Gesta 2018. 1. 15–16.

³¹ Nyírvidék, 1916. április 30.

³² Nyírvidék, 1916. május 21.

³³ Odescalchi Jenő Zoárd hadügyminisztériumi megbízásairól, az általa létesített hadiüzemekről, a herceg öngyilkosságáról, valamint a skandalum sajtóvisszhangjáról részletesebben lásd: FERKOVICS, 2019. 55–58.

³⁴ LÓNYAY, 1994. 219.

navonatok, nem úgy, ahogy négy év előtt mentek, lelkes, kitűnő katonákkal, hanem egy megbomlott sereget hoztak haza. Részegek is voltak. Nem tudtak mit csinálni túlkapásaikban. A vonat ablakából lötték le a legelésző teheneket. Egy ilyen sereg tért haza. Otthon folytatták az ivást, lövöldözést, egyelőre csak a levegőbe. Így vonultak végig a falun egész nap.”³⁵

A tuzséri kastélyban tartózkodó, családfői védelem nélkül maradt hölgyek akkor kezdtek aggódni, amikor a magántulajdon tiszteletben nem tartásával szembesültek a zsidóüzletek fosztogatása kapcsán: „Három napig ment ez így, lövöldözés, részegség, végigvonulás a falun, de semmit nem csináltak. Csak egyre fokozódott minden, az ivás, a pufogatás. Harmadnap kezdték fosztogatni a zsidóüzleteket. Ez már baj, gondoltam, a zsidó után jön az uraság. [...] Idegen katonák jöttek a faluba, [...] Úgyesen volt rendezve. Biztosan gondolták, a falusiak nem fognak merni támadni, tehát küldtek idegen vezetőket.”³⁶ A kastély lakói egy Munkácsra tartó katonavonaton utazó tiszteknek köszönhetően szabadultak meg a hívatlan vendégektől. Ezen 1918. október végi incidens után budapesti lakásukba távoztak Lónyay grófnőék, ahonnan a Tanácsköztársaság kikiáltása után egy héttel utaztak vissza Tuzséra. Számos arisztokrata családtól eltérően nem választották a külföldi emigrációt, bár abban az időszakban, amikor a szovjet típusú rezsim ellenőrzése alatt álltak birtokaik, ez az opció is megfordult a fejükben. Lónyay Pálma élete legrosszabb időszakaként értékelte ezeket a hónapokat: „Folyton azon töprengtem, hogyan fogunk megélni? Mit lehetne kigondolni? Nyomasztó, rettenetes érzés volt, ez életem legrosszabb korszaka, minden veszélynél rosszabb. Valahogyan úgy képzeltem, kimenekülünk külföldre, amint lehet, és ottan kezdünk valamit. De mit? Eltekintve attól, hogy a kimenekülés is sok veszéllyel járt volna. Az összes cselédeknek felmondtam, hisz nem tudtam volna őket tartani. Megmondtam, még egy hónapig maradhatnak, persze fizetés nélkül, míg valahogyan el tudnak helyezkedni. Mind, egytől-egyig hűséges volt és gyűlölte a kommunizmust.”³⁷ A tanácskormányval szembeni averzió miatt a román megszállást a kisebbik rosszként élte meg. Lónyay Pálma emlékei szerint az első bevonuló román csapat jó modorú férfiakból állt, ám az utánuk érkezők teljesen kifosztották őket. „Mindent elvittek. Volt egy tanyám, hol nem maradt egy eke, egy csirke sem. Néha adtak írást arról, amit elvettek, mondván, meg lesz majd fizetve, de erről szó sem volt. [...] De a vörösöktől megszabadítottak. Egy szomszédom azt mondta: Elvitték 20 ökrömet, de megmentették az életemet, ez volt az életem ára. Tulajdonképpen ez a megjegyzés ecsetelte legjobban a helyzetet. De azért mindnyájan utáltuk őket. Örökös rekvirálásokkal kiürítettek minden tanyát, istállót, kamrát, pincét. Pedig mindenki igyekezett a vörös uralom után ismét kissé rendbe jönni. De már megint nem volt senkinek semmije sem”³⁸ – kesergett a grófnő, aki a hosszú hónapokig tartó román megszállás megszűnését követően energikusan látott hozzá kifosztott birtokainak újjászervezéséhez.

³⁵ LÓNYAY, 1994. 220.

³⁶ LÓNYAY, 1994. 220.

³⁷ LÓNYAY, 1994. 226.

³⁸ LÓNYAY, 1994. 230–231.

Bár ezen írás keretei között nincs lehetőségem kitérni Lónyay Pálma két világháború közötti tevékenységének értékelésére, zárásként ide kívánkozik egy szubjektív összevetés. Lónyay grófnő életútjának megismerésekor párhuzamot vontam a báró Vécsey család szatmári ágából származó Vécsey Eszter bárónő magatartásával, aki szintén jelentős karitatív tevékenységet fejtett ki a trianoni határhúzás következtében Romániához csatolt Sárköz település rászorulói érdekében mind az I. világháború idején, mind a két világháború közötti, a bárói család számára is jelentős megpróbáltatásokkal teli időkben, és amikor a második világháború követő politikai változások következtében a családi birtokközpontban lévő Vécsey kastélyból való kiköltözésre kényszerült, akkor sem volt képes elhagyni Sárközt. Nem utazott el Olaszországban letelepedő családtagjaival, mint ahogyan Lónyay Pálma is ősei földjén, Tuzséron maradt 1967-ben bekövetkezett haláláig.

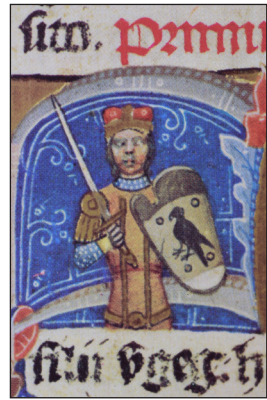
BAGYURA JÁNOS

Solymászat Magyarországon

Odescalchi Jenő Zoárd emlékére

A magyar nép lovas nomád életmódot folytatva érkezett a Kárpát-medencébe a IX. század végén, és minden valószínűség szerint még sztyeppi vándorlásai során ismerkedett meg a solymással, amely népszerű maradt a letelepedés és a keresztény, feudális monarchia kialakulása után is. A magyarok solymással kapcsolatos ismereteinek a *turul* a legősibb bizonyítéka, amely a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) Altáj-hegységben élő sötét színváltozatával azonosítható.¹ A *turul* (*togrul*) szó eredetéről egyetértés uralkodik abban, hogy – több más solymásmadárnévvel együtt – a törökből került át a magyar nyelvbe, de Magyarországon madárfajra már nem alkalmazták. Történeti jelentőségét mutatja, hogy személy-, helység- és birtoknévként viszont előfordul.² A *turul* a kereszténység felvétele előtt szent állatnak számított az ősi magyar vezéri nemzetségben, később pedig az ebből kialakuló első magyar királyi ház, az Árpád-ház jelképe lett.

A nagyra becsült vadászmadarak nevét elsősorban azért vették fel, mert ezek a szárnyasok félelmet nem ismerő bátorsággal, a maguknál nagyobb és erősebb prédát is képesek voltak elejteni. Ezek a tulajdonságok – főleg a kézitusák idején – különösen nagyra becsült képességek voltak az emberek között is, ezért a névválasztáshoz ez szolgálhatta a kiindulási alapot.³ Egyik legfontosabb mondánk, mely a sólyommal van összefüggésben, a honfoglaló Árpád vezér apjának, Álmos fejedelemnek a születéséhez kapcsolódik. Álmos anyja, az áldott állapotban lévő Emese azt álmodta, hogy egy *turul* ejti teherbe, és méhéből egy folyó fakad, amelyik idegen földön ágazódik szét. Az álomfejtők ezt úgy magyarázták, hogy olyan királynak ad majd életet, akinek utó-

Árpád honfoglaló magyar vezér, pajzsán a turullal

¹ BAGYURA JÁNOS: A *turul* madártani határozása. In: HARASZTHY LÁSZLÓ – BAGYURA J. (szerk.): Magyarország ragadozó madarai és baglyai. 2. kötet. Sólyomalakúak és bagyalakúak. Budapest, 2022. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, 712–725.

² THÚRY JÓZSEF: A *turul* madár. *Turul*. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye, 1886. 4. kötet. 124–126.

³ SCHENK JAKAB: Magyar solymásmadárnevek. I. *Turul*–Zongor–Kerecsen. *Aquila*, 1935–1938. [megjelent 1939]. 42–45. évf. 267–409.

Álmos herceg csóri
solymászata (1100 körül)

dai idegen földön alapítanak birodalmat.⁴ Kézai Simon 1282–1285 körül íródott krónikája (*Gesta Hunnorum et Hungarorum*) említi, hogy Attila hun király pajsán egy madár látható, amelyet magyarul turulnak hívnak, majd Árpádról és dédunokájáról, Gézáról jegyzi meg, hogy a Turul nemzetségből származnak.⁵ A turul *ősi* történetére utal, hogy a korai (775–785 közötti) arab solymászirodalom mint a legkiválóbb vadászmadarat említi.⁶ Az Árpád-házi uralkodók időszakától kezdődően a solymászattal kapcsolatban már biztos adatokkal rendelkezünk. A *Képes krónikában* (*Chronicon pictum*) látható az egyik legkorábbi solymászattal kapcsolatos ábrázolás, amelyen I. Géza király kisebbik fia, Álmos herceg 1100 körül Csór vára mellett vándorsólyommal (*Falco peregrinus*) vetési varjút (*Corvus frugilegus*) vágat.⁷

A dömösi prépostságnak II. Béla 1138-ban négy szolgát (solymászt) adományozott, akiknek kötelességük volt az ott tartott sólymokat gondozni.⁸ Ebben az időszakban a solymászat rangját és társadalmi helyzetét jól mutatja, hogy III. Béla (1172–1196) egy, IV. Béla (1235–1270) négy, V. István (1270–1272) két, IV. László (1272–1290) egy pénzerméjén solymászmotívum látható.⁹

A solymászat céljából tartott ragadozómadár-fajok közül a sólymok (*Falco* spp.) jelentős értéket képviseltek, fejedelmi ajándéknak számítottak. Korabeli dokumentumok alapján tudjuk, hogy 1264-ben a Csanád nemzetség egy birtokhatárokkal kapcsolatos perben Bertény (ma Birtin Romániában) térségében a Sólomos-kő szirtjein lévő sólyomfészkek tulajdonjogában is megállapodott.¹⁰ II. András 1231-ben a nemesség követelésére kénytelen volt megtiltani, hogy a királyi solymászok nemesi birtokokon vadásszanak, mert a lóhátról űzött solymászattal jelentős károkat okoztak. Ekkor vált

Zemlényi Dávid címere (1418)

⁴ ANONYMUS: *Gesta Hungarorum*. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Ford. és jegyzetekkel ell. Pais Dezső. Budapest, 2003. Szt. István Társulat.

⁵ Kézai Simon magyar krónikája. Ford. Császár Mihály. Budapest, 1901. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés.

⁶ AL GITRÍF IBN QUDAMA AL-GHASSANI: *Die Beizvögel* (Kitab dawari at-tayr). Ein arabisches Falknereibuch des 8. Jahrhunderts. Hildesheim, 1988. Georg Olms Verlag.

⁷ KÁLTI MÁRK: *Képes Krónika*. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, dialaikról és bátorságukról. 1358. Ford. Geréb László. Budapest, 1971. Magyar Helikon.

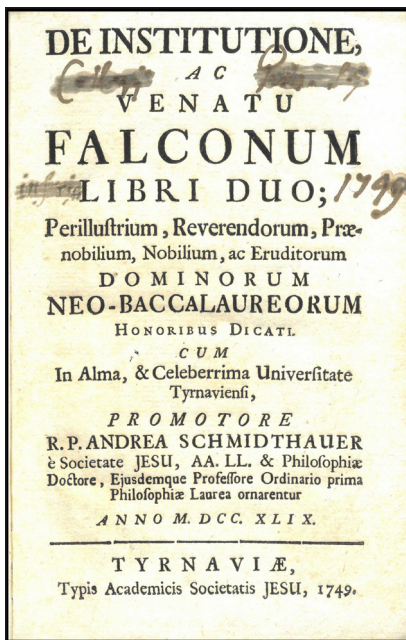
⁸ CSÓRE PÁL: *A solymászat története*. Budapest. 1996. Terraprint Kiadó.

⁹ HUSZÁR LAJOS: *Sólyom-ábrázolások középkori pénzeinken*. Aquila, 1960–1961. [megjelent 1962], 67–68. évf. 195–202.

¹⁰ BALLAGI ALADÁR: *Sólyomvadászat*. In: *A Pallas nagy lexikona*. Az összes ismeretek enciklopédiája. XVIII. kötet (II. pótkötet) K–Z. Budapest, 1900. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 577–581.

szokássá, hogy a királyi solymászok az ország különböző részein külön községekbe települtek. A solymászatban kiemelkedő eredményeket elért solymászoknak esetenként nemességet adományoztak. Zsigmond király 1418-ban Zemplényi Dávidnak, Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1610-ben Madarász Péternek, 1612-ben pedig Szigeti Poncz Istvánnak adományozott nemesi oklevelet.¹¹ Arról, hogy az uralkodó és a kiváltságos osztályon kívül milyen mértékben terjedt el Magyarországon a solymászat, alig tudunk valamit. Ismert viszont az a tény, hogy az 1504. évi XVIII. törvénycikk kimondja: parasztoknak vadászni és madarászni tilos. II. Lajos szintén szenvedélyes solymász volt, számadáskönyveiben még 1526-ban, kevéssel a mohácsi vész előtt is előfordul olyan tétel, hogy karmazsinbórt vásároltak sólyomsapka készítéséhez.

A korabeli levelezések alapján számos solymászadatot ismerünk. Zay Ferenc (1498–1570) királyi tanácsos 1559-ben munkájából fakadóan sok időt töltött Bécsben, és valószínűleg onnét írta feleségének azt a levelet, amelyben a solymászmadarak begyűjtését sürgeti: „sólymokat, rárókat, ölyveket, karvalyokat most ideje kiszedni”.¹² Ennek az idézetnek az érdekessége, hogy egyszerre említi a solymászatra leggyakrabban tartott négy ragadozómadár-fajt. Az említett időszakban a vándorsólymot (*Falco peregrinus*) sólyomnak, a kerecsensólymot (*Falco cherrug*) rárónak, a héját (*Accipiter gentilis*) ölyvnek is nevezték.¹³ Meglepő, hogy szirti sassal (*Aquila chrysaetos*) történő solymászatról a legkorábbi hazai adatunk csak az 1930-as évekből származik. Magyarországon a solymászat elterjedt és közkedvelt időtöltésnek számított a királyi udvar és az uralkodó elit körében, amit nemcsak a helynévanyag, a tárgyi emlékek vagy a mondákban megőrződött epizódok mutatnak, hanem az is, hogy a XIV. század folyamán már latin nyelvű, értelemszerűen kéziratot traktátus születik e tárgykörben. I. (Nagy) Lajos király nagyra becsülte és maga is gyakorolta a solymászatot. Uralkodásának ideje alatt (1342–1382) solymázmestere,

Pray György könyvének címlapja

Ladislau Hungarus (Magyar László) könyvet írt a solymászat tudományáról, amely később sajnos elkallódott (esetleg lappang valahol), de néhány részletét Eberhard Hifelt *Aucupatorium herodium* című műve megőrizte számunkra. A következő hazai

¹¹ BÁSTYAI LÓRÁNT: Vadmadárból – vadászmadár. Budapest, 1955. Művelt Nép. Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó.

¹² TAKÁTS SÁNDOR: Rajzok a török világból. III. kötet. Budapest, 1977. Magyar Tudományos Akadémia.

¹³ SCHENK JAKAB: Magyar solymászmadárnevek. II. Befejező rész. Sólyom. Aquila, 1939–1942. [megjelent 1942.] 46–49. évf. 5–145.

solymáskönyvet Pray György neves jezsuita tanár írta. A kis alakú, 54 oldalas könyv 1749-ben jelent meg Nagyszombatban, a kor szokásainak megfelelően latinul, verses tanköltemény formájában, a szerző nevének feltüntetése nélkül. Pray később barátai biztatására egy második kiadást tervezve újabb részekkel bővítette művét, de a kézirat balszerencsés módon elkallódott, azt csak 1982-ben találta meg Tarnai Andor a bécsi Nationalbibliothek anonim kéziratai között. Pray György eredeti tervének megfelelően a könyvet 2017-ben jegyzetekkel kiegészítve a Magyar Solymász Egyesület kiadta.¹⁴ A sörétes lőfegyverek megjelenésével párhuzamosan a solymászat sokat veszített jelentőségéből, és a vele kapcsolatos adatok csökkenése alapján feltételezhető, hogy a XVIII. század elejére, mint vadászati mód annyira visszaszorult, hogy csak néhányan tartottak vadászmadarat.

Közel 150 év után, a XX. század kezdetén Tuzséron jelentős solymászesemények történtek. Odescalchi Jenő Zoárd 1901. június 8-án, 22 évesen feleségül vette Lónyay

Odescalchi Jenő Zoárd (magánygyűjtemény)

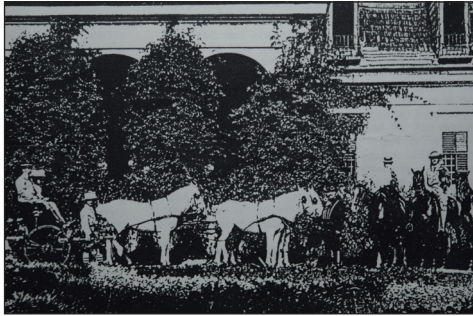
Pálma Eleonóra Vicentinát, és Tuzséra költözött, ahol elsősorban angol barátai, de főleg C. E. Radclyffe segítségével európai hírű solymásztelepet alakított ki. Az Odescalchiak itáliai eredetűek, a család több tagja a századok folyamán előkelő állást töltött be az egyház szolgálatában. A legtöbbet emlegetett név Benedetto Odescalchi (1611–1689), aki XI. Ince

pápa néven vonult be a katolikus egyház történetébe. Ince pápa unokaöcsével, Livius-szal kezdődött a család magyarországi története. Jelentős birtokuk volt a Nyitra vármegyei Solcsányban (ma Solčany Szlovákiában). A romantikus életű Odescalchi Arthur harmadik, Zichy Júliával kötött házasságából 1878. október 9-én született Odescalchi Jenő Zoárd. Rangjának megfelelő nevelésben részesült, ezért már gyermekkorában jól megtanult angolul és németül. Odescalchi Arthur skiczói (ma Skýcov Szlovákiában) vadászkastélyában gyakran fogadott vendégeket, Ferdinánd királlyal is jó kapcsolatban volt, mindkettőjüket érdekelte a történelem, a régészet és a numizmatika. A nyitrai erdőkben gyakran vadásztak együtt és számos kapitális vadat ejtettek el.¹⁵ Zoárd kezdetben külföldről vásárolta a madarait, később a Felvidékről és a Kárpátaljáról begyűjtött példányokkal egészítette ki a madárállományát. Ezek még jobb vadászmadaraknak bizonyultak, mint a külföldről beszerzett példányok. 1902-ben 17 sólymot tartott, amelyek közül néhány példányt Angliából és Hollandiából vásárolt.¹⁶

¹⁴ PRAY GYÖRGY: *Költemény a solymászatról* négy könyvben. Szerk. Bagyura János, Czerovszki Mariann, Kasza Péter. Budapest. 2017. Magyar Solymász Egyesület.

¹⁵ ODESCALCHI EUGÉNIE: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest, 1987. Gondolat Kiadó.

¹⁶ *Sólyomvadászat Tuzséron*. Vadász-Lap, 24. 1903. 2. sz. 31.

A tuzséri kastély előtt, indulás a solymászatra (forrás: *Country Life* 13: 836)

A kép megszerzésben nyújtott segítségükért köszönetemet fejezem ki Révészné dr. Tóth Rékának és dr. Aradi Jánosnak.

Solymászat a Hortobágyon. Nemeskéri-Kiss Géza, Audrey McLean és egy indiai solymász (1931) (forrás: *Nimród Vadászujság* 29: 339.)

Solymászat a Hortobágyon
Lelovich György festménye

Tuzséron jelentős társasági élet folyt. A solymászatokon Zoárd felesége, Lónyay Pálma és özv. Salamonné Forgách Margit grófnő is rendszeresen részt vett. A kiválasztott vadászterületre hintón és lóháton történt a kiutazás. Vándorsólyommal 1902-ben közel 300 sikeres fogolypedzésük volt.¹⁷ Tuzséron a magyar solymászok mellett különböző időpontokban három hivatásos angol solymász, Richard Best, Fred Lightfoot és Sam Golden dolgozott. Odescalchi publikálta és népszerűsítette a solymászatot, aminek hatására egyre többen kezdtek el foglalkozni ezzel az ősi vadászati móddal. „Miután oly sok oldalról volt alkalmam azt a roppant érdeklődést tapasztalnom, a melyet eme sport iránt a legtöbben tanusítottak, azzal a reménnyel veszem tollamat a kezembe, hogy követőimre akadhatnak”.¹⁸ C. E. Radclyffe több alkalommal Tuzséra utazott, és elismerően nyilatkozott a magyar tájakról, a vadbőségről és a solymászati lehetőségekről. Az angol *Country Life* magazinban megjelent írásában megemlíti, hogy a Tuzséron bevadászott sólymok nemzetközi szinten is megállják a helyüket, és reméli, hogy a magyar solymászat ismét fel fog emelkedni.¹⁹ Odescalchi Jenő Zoárd 1917-ben bekövetkezett tragikus halálával Tuzséron megszűnt a solymászat. A magyar solymászat történetében ez a telep volt az utolsó, ahol a középkori vadászatokhoz hasonló nagyszabású solymászatokat rendeztek, ami egyben jelentős hatással volt a XX. századi solymászat fejlődésére. Nemeskéri-Kiss Géza magyar királyi fővadászmester kedvelte,

¹⁷ ANONIM, 1903.

¹⁸ ODESCALCHI ZOÁRD: Egy és más a solymászatról hazánkban a mi időnkben. *Vadász-Lap*, 1902. 23. (17). 219–223.

¹⁹ RADCLYFFE C. E.: Falconry in Hungary. *Country Life* 1903. 13. (337). 836–837.

Bástyai Lóránt és Fába László,
Gödöllő (1930-as évek vége)

és lehetőségeihez mérten támogatta a hagyományos vadászati módokat, többek között a solymászatot. Gödöllőn, a központi vadászati hivatalban, 1931-ben egy reprezentatív célokat szolgáló solymásztelep kialakítását kezdeményezte. A solymásztelep létrehozásában Audrey McLean és Stephen Francis Bidulph nyugalmazott angol ezredes és három indiai solymász is segítettek. (Az indiai solymászok Lahore térségéből érkeztek, amely terület 1947-től Pakisztánhoz tartozik.) Nemeskéri-Kiss solymászmesternek Kálóczy Lajost kérte fel.²⁰ A gödöllői telepen gyakori vendég volt Bástyai Lóránt, Fába László és Újváry László, akik a solymászattal akkor kezdtek foglalkozni. A solymászatot népszerűsítő cikkek hatására egyre több érdeklődő kereste fel Nemeskéri-Kiss Gézát, aki elfoglaltsága miatt Bástyaihoz és baráti köréhez irányította őket. (9. ábra) Egy gödöllői közös vadászat után Bástyai Lóránt felvetésére elhatározták, hogy a külföldi példák alapján solymászegyesületet alakítanak. A Magyar Solymász Egyesület (MSE) 1939. június 6-án tartotta alakuló gyűlését Budapesten, az Országos Magyar Természettudományi Múzeum Állattárának előadótermében. Elnöknek Nemeskéri-Kiss Géza királyi vadászmestert, alelnöknek Nádler Herbertet, titkárnak dr. Tóth Lászlót és dr. Fábián Gyulát, solymászmesternek Bástyai Lórántot, pénztárnoknak pedig Katona Lászlót választották meg.²¹ (10. ábra) Ezt követően a *Nimród Vadászújság*ban számos solymászattal kapcsolatos cikk jelent meg. A solymászat történetében egy új fejezet kezdődött, az egykori nagyszabású, költséges solymászatok megszűntek, illetve ezzel párhuzamosan elsősorban egyszerű városi és vidéki polgárok tartottak vadászmadarakat.

A II. világháború után politikai okokból rendeletekkel nehezítették a társadalmi szervezetek, elsősorban az egyesületek működését, ezért a következő évtizedekben megmaradásuk érdekében többször szervezeti formát változtattak. Bástyai Lórántnak, Lelovich Györgynek és később az őket követő fiatal szakembereknek a solymászat részére mindig sikerült kedvező megoldást találniuk. Leghosszabb ideig a Magyar Vadászok Szövetsége (MAVOSZ) és a Magyar Madártani Egyesület (MME) keretei között szakosztályként működtek. A politikai rendszerváltást követően, 1996. júni-

A Magyar Solymász Egyesület
(MSE) első jelvénye

²⁰ NEMESKÉRI-KISS GÉZA: *Mesél a vén vadászkalap*. Budapest, 1993. Nimród Alapítvány.

²¹ A Magyar Solymász Egyesület. *Nimród Vadászújság*, 27. 1939. 23. sz. 364.

us 29-én 82 alapító taggal ismét megalakult a Magyar Solymász Egyesület (MSE).²² A magyar solymászatot a Szellemi Kulturális Örökség Magyar Nemzeti Bizottsága 2010-ben felvette a *Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére*.²³ 2012. december 6-án a solymászat (benne a magyar solymászat) felkerült az *UNESCO szellemi kulturális örökségek listájára* is. Az UNESCO-szerződés alapján Magyarország vállalta, hogy a solymászatot fenntartja és megőrzi. A Hungarikum Bizottság 2013. január 31-én a solymászatot *hungarikummá* minősítette.

²² BAGYURA JÁNOS: 60 éve alakult a Magyar Solymász Egyesület. *Magyar Solymász*, 1999. 3. 4–10.

²³ TÓTH J.: A solymászat nemzeti örökségünk. *Magyar Solymász*, 2010. 9–12.

HOLMÁR ZOLTÁN

Lónyay László – egy aranysarkantyús vitéz a Lónyay családból

IV. Károly király 1916. december 30-i koronázásakor 47 aranysarkantyús vitézt avattak, akik mind az I. világháború poklának áldozatai voltak. Közülük hatan – gróf Károlyi Gyula (1871–1947), a cs. és kir. 3. huszárezred tartalékos hadnagya, gróf Tisza Lajos (1879–1942), a m. kir. 5. honvéd huszárezred tartalékos századosa, herceg Odescalchi Béla (1890–1953), a cs. és kir. 9. huszárezred tartalékos főhadnagya, gróf Forgách Balázs (1890–1953), a cs. és kir. 14. huszárezred tartalékos főhadnagya, Vén Zoltán (1893–1983), a m. kir. 24. brassói gyalogezred főhadnagya és Lónyay László (1895–1954), a m. kir. 1. tábori ágyúezred tartalékos zászlósa – származtak a történelmi Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyékből.

Lónyay László életrajzának összeállításakor figyelembe kellett venni, hogy az alapos és kitartó kutatás ellenére is elenyészően kevés ismeret vagy forrás állt a rendelkezésre. Sajnálatos módon az aranysarkantyús vitézek avatása óta eltelt több mint 100 év alatt a családok, de a közgyűjtemények is több keserves változást éltek meg. Főleg a családok esetében a második generáció, ha menekülni – vagy csak költözni – kényszerült, nem feltétlenül a ma már történelmi forrásértékű tárgyakat vagy dokumentumokat tartotta, tarthatta a leginkább mentendőnek. Sőt, adott esetben kifejezetten tanácsos volt az ilyen jellegű emlékektől megválni. Így Lónyay László életrajzának összeállítása jelentős részben attól is függött, hogy családja évszázados története hogyan alakult, maradt-e a családtagoknak energiája vagy lehetősége tárgyi emlékeket, dokumentumokat megőrizni, és így azokat rendelkezésre bocsátani. Ezekon kívül a Hadtörténelmi Levéltár iratai, a két világháború között keletkezett életrajzi adattárak, monográfiák, hivatalos közlönyök, korabeli újságcikkek, valamint a Sallay Gergely Pál – Szentváry-Lukács János szerzőpárosnak 2019-ben megjelent *IV. Károly aranysarkantyús vitézei, 1916.* című kötete nyújtottak segítséget a kutatásban. Jelen tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy átfogó képet nyújtsak vitéz Lónyay László aranysarkantyús vitéz páratlan életútjáról.

Lónyay László családja

A nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay család az egyik legnagyobb múlttal rendelkező nemesi család, amelynek eredete a XIII. századig nyúlik vissza. A família

tagjai közül kiemelkedik dr. nagylónyai és vásárosnaményi gróf Lónyay Menyhért (1822–1884), aki 1867 és 1870 között az Andrássy-kormány pénzügyminisztere, majd 1871–72-ben Magyarország miniszterelnöke volt. Az ő öccse az a Lónyay János (1829–1897), aki 1876 és 1889 között Máramaros vármegye főispáni tisztségét látta el, később pedig főrendiházi tag lett. A Korwin Kownacka Constance-szal kötött házasságából egyetlen gyermeke született, Lónyay Sándor (1857–1911) Szabadelvű párti országgyűlési képviselő, cs. és kir. kamarás, valamint – édesapjához hasonlóan – a főrendiház kinevezett tagja, aki 1889 és 1896 között Bereg és Ugocsa vármegye főispáni tisztségét is betöltötte. Első felesége Wangenheim Celesztia Julianna (1869–1913) bárókisasszony, akit 1886. november 16-án vezetett oltár elé Debrecenben. Házasságukból két gyermek született: Lónyay István (1887–1938) és Jasztrabszky-Lónyay Sándor (1889–1945). István felesége báró Groedel Paula (1893–1968), akinek unokája az 1951-ben Budapesten született Lónyay Gábor jelenleg ezen nemesi ág és a Lónyay család egyedüli magyarországi képviselője. Mivel Lónyay Gábor nőtlen, majdani halálával már hírvivő se marad a Lónyay családból Magyarországon. István testvéröccse volt az adoptált Jasztrabszky-Lónyay Sándor. Ő gróf Csáky Gabriellát (1902–1983) vette feleségül. Fiai Bécsben éltek, ahol már csak a számukra előnyösebb Lónyay családnevet viselték. Közülük az egyik Lónyay Kálmán (1925–2010) máltai lovag és harmadrendi ferences testvér volt, felesége gr. Eltz Sophie (1925–2000), míg a másik Lónyay István (1926–1995), akinek a felesége hg. Auersperg Karolina (1925–1999) volt. Mivel gyermek egyik házasságából sem származott, a családnak ez a Jasztrabszky-Lónyay ága is kihalt.¹

Lónyay Sándor és Wangenheim Celesztia Julianna később elváltak, de a beregi és ugocsai főispán 1894. október 18-án újra megnősült, s feleségül vette Wangenheim Celesztia unokatestvérét, tasnádszántói és komlódtótfalusi Becsky Ida (1874–1942) írónőt, akinek szépirodalmi munkái, tárcái nagyrészt a *Budapesti Újságban* és a *Magyar Bazárban* jelentek meg, ez utóbbinak szerkesztője volt, de franciául is írt francia lapokba és a bukaresti *Románul* című újságba. *Jóslás a kézből* című, 1899-ben írt könyve tette őt fiatalon ismertté.² Ebből a házasságból született meg 1895. szeptember 25-én, Beregszászon első gyermekükként a későbbi aranyarkantyús vitéz, nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay László. Egy testvére volt, húga, Lónyay Johanna, aki 1898. októbert 18-án született és később ocskói és felsőduboványi Ocskay István (1888–?) honvédhuszár felesége lett.

Lónyay László nemes apród. Társaság, 2. évf. 1915. febr. 18. 7. sz. 11. (Dr. Sallay Gergely Pál szíves közlése alapján)

¹ GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: A Lónyay családról egy családtrótténész szemével. In: Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. 60.

² CIEGER ANDRÁS: A vörös szalon úrinője. Becsky Ida és a férfiak. In: Láczy Magdolna (szerk.): Nők és férfiak..., avagy a nemek története. Nyíregyháza, 2003. Nyíregyházi Főiskola Gazdaságtudományi Kar, 308–321. (Rendi társadalom – polgári társadalom, 16.)

Lónyay László és a Theresianum

1905-ben, az alig 10 esztendőes Lónyay László a bécsi Theresianum növendéke lett.³ Az 1746-ban Mária Terézia által alapított Collegium Theresianum 12 évfolyamos iskola volt, ahol a hallgatók a hagyományos klasszikus műveltség megszerzése mellett jogi, közigazgatási, diplomáciai, gazdasági és nyelvi képzésben részesültek. Eleinte kizárólag katolikus nemesifjak, később a más felekezetűek, majd 1849-től a nem nemesi származásúak előtt is megnyíltak az intézmény kapui.

Még a *Pesti Hírlap* is beszámolt arról, hogy „a király a Theresianumban az 1904/5. tanév végével megüresedett Mária Terézia-féle bátaszéki egész magyar alapítványi helyek közül az egyiket csepei Zoltán Miklósnak, a másikat modrusi Cindrics Egonnak, a Rudolf trónörökös nevét viselő egész magyar alapítványi helyet nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Lászlónak, a nevét viselő félalapítványi helyet pedig Malatinszky Istvánnak adományozta.⁴

A családban azonban nem ő volt az első, aki az intézmény falai között nevelkedett, ugyanis féltestvére, Lónyay István (1887–1938) is az intézet növendéke volt 1898 és 1901 között,⁵ ahogy másodunokatestvére, Lónyay Károly (1886–1963) is itt tanult 1897 és 1900 között.⁶ Károly édesapja pedig nem más volt, mint gróf Lónyay Albert (1850–1923) az utolsó m. kir. testőrkapitány, aki az uralkodó közvetlen környezetéhez tartozott. Lónyay László tehát megfelelő ajánlólevelek birtokában és biztos háttérrel töltötte éveit a Theresianumban.

1909. november 2-án Ferenc József a még mindig csak 14 esztendőes Lónyay Lászlót, cs. és kir. nemes apróddá nevezte ki,⁷ és ezzel a Főlovászmesteri hivatalhoz került, ahol ebben a tisztségében egészen 1915-ig maradt.⁸ A nemesi apródok között volt másod-unokatestvére, Lónyay Zsigmond (1888–1950) is, aki ekkor már az udvari jubileumi lovagkereszttel is rendelkezett.⁹

Lónyay László az I. világháborúban

Miután 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd főherceget, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösét és feleségét, Zsófia főhercegnőt meggyilkolták Szarajevóban, kezdetét vette a világ addigi legnagyobb és legkiterjedtebb fegyveres konfliktusa, az I. világháború, vagy ahogyan akkoriban nevezték: a nagy háború.

Lónyay László mint cs. és kir. theresianumi növendék és nemes apród 1914 decemberében egyévi önkéntesként vonult be a cs. és kir. 15. tábori tüzérezredhez Pozsonyba. Erről az eseményről beszámolt *A Társaság* című képes hetilap, amelyben

³ Album der K.K. Theresianischen Akademie (1746–1913). 289.

⁴ Pesti Hírlap, 27. évf. 1905. aug. 30. 240. sz. 10.

⁵ Album der K.K. Theresianischen Akademie (1746–1913). 280.

⁶ Album der K.K. Theresianischen Akademie (1746–1913). 277.

⁷ Budapesti Közlöny, 43. évf. 1909. nov. 10. 256. sz. 1.

⁸ Magyarország tiszti cím- és névtára. XXXIV. Budapest, 1915. 17.

⁹ Magyarország tiszti cím- és névtára. XXIX. Budapest, 1910. 17.

képet közöltek a fiatal Lónyayról.¹⁰ 1915 tavaszán a m. kir. 1. honvéd táborig tüzérezreddel került az orosz harctérre, ahol részt vett az 1915. májusi gorlicei áttörésben. Az 1915. május 23-i olasz hadüzenet után azonnal a tiroli frontszakaszra, később a Doberdó-fennsíkra vitték. 1916-ban már a cs. és kir. 33. táborig ágyúszerezzben szolgált tartalékos zászlósként, az év során háromszor megsebesült, majd október 15-én a cs. és kir. 33. táborig ágyúszerezzből áthelyezték a m. kir. 1. honvéd táborig ágyúszerezzhez.¹¹ Felgyógyulása után a román harctéren az Ojtozi-szorosnál harcolt, ahonnan vérhassal került haza. 1916 végén tartalékos hadnaggyá léptették elő;¹² 1917. április 16-án került újra a frontra. 1918 elején ismét az olasz hadszíntérre irányították, ahol ezúttal a piavei és asiagói harcokban vett részt.¹³ Neve szerepelt az 548. számú *Veszteségi Lajstromban* is.¹⁴

Lónyay László összesen 38 hónapot töltött a fronton, méghozzá az első vonalban, így jogosult volt a 12 heti frontszolgálat után járó Károly Csapatkeresztre, és mivel három alkalommal megsebesült¹⁵ – 1916. március 5-én, június 2-án és augusztus 24-én¹⁶ – megkapta a három sávval dekorált Sebesültek Érmét. Lónyay a háború alatt számos más kitüntetést is kiérdemelt. Bár a legtöbb életrajzi adattár és a *Vitézek albuma* szerint megkapta a Bronz Vitézségi Érmét, a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött kitüntetési javaslatát ezt nem erősítik meg. 1916 decemberében az országos sajtóban csak annyit írtak, hogy „Lónyay László zászlós [...] kitüntetései az 1. és 2. osztályú ezüst vitézségi érem.”¹⁷ A meglévő dokumentumok és források alapján első kitüntetését, az I. osztályú Ezüst Vitézségi Érmét, azaz a „nagyezüst”-öt 1916. június 18-án mint a cs. és kir. 33. táborig ágyúszerezzbeli, 17. táborig tarackosezzred 3. ütegében szolgáló tartalékos zászlós érdemelte ki.¹⁸ Néhány hónappal később, 1916. szeptember 21-én a II. osztályú Ezüst Vitézségi Éremmel, a „kisezüst”-tel is kitüntették.¹⁹

1917. július 27-én mint a 71. tartalék honvéd táborig tarackosezzrednél beosztott 1. honvéd táborig ágyúszerezzbeli tartalékos hadnagyot a 3. osztályú katonai érdemkereszt a hadidíszítménnyel és kardokkal kitüntetés adományozták a részére. A kitüntetési javaslatában az alábbi szöveg olvasható:

„Tüzérségi megfigyelő tisztként szolgált a zászlóalj erős ellenséges tüzérségi tüze során, 1917. július 22. és 24. között a 3. század déli frontárkában, és a legnagyobb életveszély ellenére a saját tüzérségi tüzet irányította. Az olykor hevessé váló ellenséges tüzérségi tűz ellenére ez a tiszt rendíthetetlenül a posztján maradt, és nem vonult fedezékbe. Annak ellenére, hogy ezalatt a három nap alatt az ellenséges lövedékek többször megrongálták a telefonvonalat, mind a tüzercsoport, mind a zászlóalj beosztása zavartalanul

¹⁰ A Társaság II: 7. 1915. február 18. 11.

¹¹ Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára. 43. évf. 1916. október 28. 134. sz. 2743.

¹² Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára. 43. évf. 1916. december 28. 166. sz. 3175.

¹³ CZEIGLER GUSZTÁV et al.: A magyar tüzér. A magyar tüzérség története. III. rész. Budapest, 1939. 30. [CZEIGLER, 1939]

¹⁴ Veszteség lajstrom 548., 1917. április 4. 3.

¹⁵ HORTOBÁGYI JENŐ (szerk.): Keresztény magyar közéleti almanach 1. A–L. Budapest, 1940. 609.

¹⁶ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 32508. sz. kitüntetési javaslat

¹⁷ Pesti Hírlap, 38. évf. 1916. dec. 23. 356. sz. 8.

¹⁸ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 883882. sz. kitüntetési javaslat

¹⁹ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 1689668. sz. kitüntetési javaslat

működött, ami csak e kivételesen bátor tiszt kezdeményezésének és hősiességének tudható be. Lónyay hadnagy a zászlóalj tüzfelderítőjeként mindvégig rendkívül aktív és szorgalmas volt, és mindig a saját tüzéri tüzét irányította nagyon jó eredménnyel.”²⁰

Az aransarkantyús vitéz

1916. november 21-én meghalt Ferenc József, az Osztrák-Magyar Monarchia 86 éves uralkodója, temetésére november 30-án került sor. Utóda a magyar trónon Károly Ferenc József főherceg (1887–1922) volt, akit IV. Károly néven, utolsó magyar királyként koronáztak meg 1916. december 30-án.

Lónyay László tartalékos tüzerhadnagy. Társaság 4. évf. 1917. febr. 4. 5. sz. 68. (Dr. Sallay Gergely Pál szíves közlése alapján)

A budavári Mátyás-templomban sorra kerülő koronázási ceremónia keretében a több száz éves hagyományoknak megfelelően az új uralkodó aransarkantyús vitézeket is avatott. A 47 kiválasztott személy – háború lévén – az előírás szerint táborigöltözetben jelent meg az ünnepségen, köpenyükre tűzve harctéri érdemekért adományozott kitüntetéseiket viselték. A koronázáskor avatandó aransarkantyús vitézek kiválasztása, a jelölés a miniszterelnök, gróf Tisza István (1861–1918) feladata volt.²¹ A sajtó folyamatosan foglalkozott a koronázás előkészületeivel, így az aransarkantyús vitézek kiválasztásával, avatási ceremóniájával is. Továbbá nem alaptalanul firtatta azt, hogy a javaslatba hozott fiatal tisztek kiválasztása esetében háborús érdemeik mellett családjuk, szüleik érdemei, közéleti tevékenysége is szerepet játszott. A kiválasztás szoros határidejét tekintve részben érthető, mindazonáltal tényszerű, hogy döntően a „szem előtt lévők”, rokonok, valamint a közvetlen munkatársak (miniszterek, képviselők) harctéren lévő gyermekei kerültek előtérbe.²²

A korábbi királykoronázások során kialakult szertartásrend szerint az aransarkantyús vitézek avatására nem a koronázó templomban, hanem valamelyik közeli templomban került sor. IV. Károly koronázása során, a háborús körülményekre való tekintettel ezúttal az avatást is a koronázó templomban, a koronázási szertartás után és a szabadtéri eskütétel előtt tartották meg. A ceremónián az ország főméltóságai között jelen volt Lónyay László édesapjának az unokatestvére, gróf Lónyay Albert m. kir. nemesi testőrkapitány is.²³ Az ünnepség során az avatottak látható jelvényt nem kaptak. Az emlékjelvény alapításának gondolata a koronázás után merült fel, megvalósítása pedig hosszú folyamat volt. IV. Károly a hivatalos alapításról csak 1918. április 10-én kelt legfelsőbb kéziratában rendelkezett. 1918 őszére az aransarkantyús vitézek jelvénye sokdrangú problémává vált – Bécsben és Budapesten minden megváltozott. Az

²⁰ HM HIM Hadtörténelmi Levéltár 32508. sz. kitüntetési javaslat

²¹ SALLAY GERGELY PÁL – SZENTVÁRY-LUKÁCS JÁNOS: IV. Károly aransarkantyús vitézei, 1916. Budapest, 2019. 14.

²² I. m., 20.

²³ I. m., 32.

időközben elkészült jelvények szalaggal vagy szalag nélkül várták, hogy az őszirózsás forradalom, a Tanácsköztársaság, a cseh, a román és a szerb megszállás vészterhes ideje elmúljon. A miniszterek, a miniszterelnökök talán nem tudtak róla, de ha tudtak is, kisebb gondjuk nagyobb volt annál, hogy az emlékjelvényrel foglalkozzanak. Az 1920-as évekből már több aransarkantyús jelvényviselési fotó és ábrázolás ismert, amelyek közül jelenlegi ismereteink szerint a legkorábbi Vén Zoltán dedikált portréképe 1920. február 23-i dátummal. Tény, hogy több családi hagyatékban is fennmaradt az aransarkantyús vitézi jelvény, vagyis az arra jogosultak valamilyen módon hozzájutottak az őket megillető példányokhoz. A Lónyay Lászlónak adományozott jelvényről és annak későbbi sorsáról sajnos nem tudunk.²⁴

Közéleti tevékenysége a háború után

A németül és franciául beszélő Lónyay László az I. világháború után a civil életben is igyekezett helytállni, de nem szakadt el teljesen a M. Kir. Honvédség kötelékétől sem, ugyanis Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó a tartalékos századosi rangot adományozta neki.²⁵ Lónyay a bankszférában találta meg számításait, így 1921-ben a „Hermes” Magyar Általános Váltóüzlet Részvénytársaságnál helyezkedett el, ahol tőzsdeintézőként kezdte meg a karrierjét. A

Lónyay László portréja
Nemzeti Ujság, 19. évf. 1937.
dec. 5. 277. sz. 1.

„Hermes”-t 1893-ban a Magyar Általános Hitelbank alapította a Magyar Földhitelintézet közreműködésével és a két világháború között időszakban Budapest IV. kerületében, a Petőfi Sándor utca 5. szám alatt volt a székhelye.²⁶ Lónyay a fővárosban lakott, kezdetben a IV. kerületben, a Régi posta út 4. szám alatt,²⁷ majd a VIII. kerületben a Rákóczi út 9. szám alatt,²⁸ később pedig az V. kerületben, az Árpád utca. 7. szám alatt élt.

A „Hermes”-nél végül igen komoly karriert futott be: 1926-ban az ügyvezetőségen belül cégvezető lett, majd 1929-ben már igazgatóhelyettes, míg 1939-ben ügyvezető igazgatóvá nevezték ki.²⁹ Végül 1944-ben ő lett a „Hermes” vezérigazgatója.³⁰ Ezen kívül ő töltötte be a „Hermes” Magyar Általános Váltóüzlet Rt. Tisztviselői Sportegyesületének tb. elnöki tisztségét.³¹

²⁴ I. m., 136.

²⁵ HORTOBÁGYI JENŐ (szerk.): Keresztény magyar közéleti almanach. Harmadik kötet – Erdély. Budapest, 1941. 203.

²⁶ Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz, 1928–1929. 1–2. kötet, 4. évf. 42.

²⁷ Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1928. 29. évf. 2. rész. 807.

²⁸ I. m., 493.

²⁹ HORTOBÁGYI JENŐ (szerk.): Keresztény magyar közéleti almanach 1. A–L. Budapest, 1940. 609.

³⁰ Reggeli Magyarország, 51. évf. 1944. ápr. 25. 92. sz. 8.

³¹ PLUHÁR ISTVÁN (szerk.): Magyarországi sportegyesületek története II. rész. Budapest, 1942. 410.

A két világháború között a „Hermes” mellett párhuzamosan több más részvénytársaságban is aktív szerepet töltött be: igazgatósági tagja volt a Budapest IV. Gerlóczy utca 11. számú Bérház Rt.-nek, a Dunaföldvári hengermalom és Ipari Rt.-nek, a Joss és Löwenstein Rt.-nek, a Rokka Kőtszövőgyár Rt.-nek, a Vetőmagelszaporító és Értékesítő Rt.-nek, a Textilhulladék Beszerző Rt.-nek, a Columbia Textilipar Rt.-nek, a Musica Zongora- és Hangszerkereskedelmi Rt.-nek, a Magyar Autogén Gázaccumulátor Rt.-nek, valamint a Hazai Fésűsfonó és Szövőgyár Rt.-nek. Továbbá felügyelőbizottsági tagja volt a Gyógyáru Kereskedelmi Rt.-nek és a Hitelintézetek Szövetkezetének, valamint a Felszerelési és Ruházati Kft-nél ellátta az ügyvezetői teendőket is.³²

1933. február 24-én Oszkár porosz királyi herceg a Johannita Lovagrend káptalanjának hozzájárulásával Lónyay László aranysarkantyús vitézt a lovagrend tiszteletbeli lovagjává nevezte ki. Rajta kívül még Bernáth Aladár (1874–1946) alispán, Magyar-Kossa József (1893–1959) miniszteri titkár, Tomcsányi Vilmos Pál (1880–1959) nyugalmazott igazságügy miniszter és Samarjay Lajos (1870–1946) államtitkár és államvasúti elnökgazgató lett ekkor a lovagrend tiszteletbeli lovagja.³³ Mégsem ő az első és egyetlen a nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay családból, aki a Johannita Rend tiszteletbeli lovagja lett. Édesapja, Lónyay Sándor 1907-től 1911-ben bekövetkezett haláláig szintén ebben a minőségben volt tagja a rendnek, míg Lónyay László másod-unokatestvére, egykori cs. és kir. nemesi apródtársa, Lónyay Zsigmond (1888–1950) – aki, a Magyar Nemzeti Bank igazgatója is volt – 1923 és 1948 között volt tiszteletbeli lovag.³⁴

Két évvel később, 1935. május 24-én Lónyay Lászlót vitézzé avatták.³⁵ Ezek után, az I. világháborús szolgálataiért megkapta a Magyar Háborús Emlékérmét, valamint az Osztrák Háborús Emlékérmét is.³⁶

1937 decemberében Horthy Miklós kormányzó Darányi Kálmán miniszterelnök előterjesztésére a Vitézi Rend érdekében kifejtett önzetlen és hazafias működéséért a Magyar Koronás Bronzéremmel tüntette ki.³⁷ Egy évvel később, 1938-ban kiérdemelte a Felvidéki emlékérmét is.³⁸

1940 októberében a budapesti 3. tüzérezred legszebben dekorált tartalékos századosaként befejezte katonai szolgálatát.³⁹ Nem sokkal ezután Werth Henrik, a M. Kir. Honvéd Vezérkar főnöke okirati dicsérő elismerésben részesítette Lónyay Lászlót Kelet-Magyarország és Észak-Erdély Magyarországhoz történt visszacsatolása alkalmából, az átlagos kötelességteljesítésen túlterjedő munkásságával kifejtett kiváló és eredményes teljesítményéért.⁴⁰

³² Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompsz 1925 és 1944 közötti kötetei.

³³ Az Est, 24. évf. 1933. febr. 25. 46. sz. 6.

³⁴ VAJAY SZABOLCS: A Johannita rend lovagjai 1854–1987. 1987. 204–205.

³⁵ CZEIGLER, 1939. 30.

³⁶ Uo.

³⁷ Budapesti Közlöny, 71. évf. 1937. dec. 4. 276. sz. 1.

³⁸ HORTOBÁGYI JENŐ (szerk.): Keresztény magyar közéleti almanach 1. A–L. Budapest, 1940. 609.

³⁹ Magyar Nők Lapja, 2. évf. 1940. okt. 10. 29. sz. 12.

⁴⁰ Honvédségi Közlöny, 52. évf. 1940. nov. 18. 36. sz. 441.

1941 decemberében Horthy Miklós kormányzó Bárdossy László miniszterelnök előterjesztésére vitéz Lónyay Lászlónak, az erdélyi vitézi kirendeltség budapesti megbízottjának, a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét adományozta. Lónyay azért kapta ezt a kitüntetést, mert hatékonyan közreműködött Erdély gazdasági életének újjászervezésében, valamint a vitézeket és azok hozzátartozóit igen jelentős számban kapcsolta be a gazdasági életbe.⁴¹

Kevésbé ismert, de Lónyay tagja volt a Magyar Tacskó Tenyésztők Egyesületének is, amely 1938-ban az alelnökévé választotta.⁴² Rendszeres részt vett az egyesület által szervezett rendezvényeken, ugyanis nevelt egy Champion Baby von der Türkenburg nevű hosszúszőrű tacskót,⁴³ amellyel 1930. október 12-én, az egyesület országos őszi derby-kiállításán nyert.⁴⁴

Magánélete

Lónyay László és Egervári Erzsébet. Ottovay Katalin szíves közlése alapján

Amennyire sikeres Lónyay Lászlónak az I. világháborút követő közéleti tevékenysége, olyan viharosan alakult a magánélete. Első felesége radványi és sajkázai Radvánszky Erzsébet (1905–?), akinek a szülei dr. Radvánszky György (1863–1937) országgyűlési képviselő és nagykállói Kállay Sarolta (1869–1954), a későbbi miniszterelnök, Kállay Miklós (1887–1967) nővére volt. Házasságukra vonatkozóan alig maradt fenn információ, de annyit biztosan tudunk, hogy néhány év után elváltak.

1931-ben már azt olvashatjuk, hogy menyasszonya Madarassy-Beck Tessa (1904–1931) bárónő. A fiatal lány édesapja közismert személy volt, Lónyayhoz hasonlóan a banki világban dolgozott: báró Madarassy-Beck Gyula (1873–1939) bankár, nagytőkés, a Magyar-Olasz Bank Rt. alelnökéként alapozta meg hírnevét a két világháború közötti időszakban. Sajnos a fiatal pár házasságára

már nem került sor, mert 1931. november 9-én Madarassy-Beck Tessa vérméregzés következtében elhunyt.⁴⁵

Lónyay László egy évvel később, 1932. november 19-én, Budapesten, az V. kerületben újra megnősült: feleségül vette a szintén elvált egervári Egervári Erzsébetet (1896–1973). Az asszony 1896. január 19-én született Budapesten. Édesapja egervári

⁴¹ Budapesti Közlöny, 75. évf. 1941. dec. 11. 279. sz. 1.

⁴² Vadászat-Halászat, Weekend-Turisztika, 6. évf. 1938. július 31. 14. sz. 163.

⁴³ Ujság, 10. évf. 1934. okt. 21. 238. sz. 30.

⁴⁴ Nemzeti Ujság, 12. évf. 1930. október 14. 233. sz. 13.

⁴⁵ Pesti Napló, 82. évf. 1931. nov. 11. 256. sz. 9.

Egerváry Géza (1861–1921) szállodatulajdonos, édesanyja pedig Rémy Adél (1866–1931) volt. Először 1913. szeptember 6-án ment férjhez Speidl Bódog József felső ipariskolai tanárhoz, de 19 év házasság után elváltak.⁴⁶ Frigyükből két lány született: Speidl Erzsébet és Speidl Klára. Előbbi unokája, Ottovay Katalin ma is őrzi Lónyay László és Egerváry Erzsébet esküvői gyűrűit, amelyben olvasható az 1932. XI. 19. dátum, valamint Lónyay Lászlónak a „Pumpi”, illetve feleségének a „Bubi” beceneve, ugyanis így nevezeték egymást.⁴⁷ Lónyay Lászlónak egyik házasságából sem született gyermeke.

Halála

A Magyar Nemzeti Levéltár által kezelt Adatbázisok Online weboldalán Lónyay László neve megtalálható a Szovjetunióba elhurcoltak névsorában. A nyilvántartó kartonjából kiderül, hogy 1945. február 12-én, Budapesten került szovjet hadifogságba, ahonnan az Uzmanyban álló 95. sz. táborba szállították és csak 1946. szeptember 8-án szabadult.⁴⁸ A Kováts Andor által 1948-ban összeállított *Oroszországi tiszti hadifogoly címtár* című kiadványban is felbukkan a neve.⁴⁹ A későbbi nekrológok viszont „hosszú szovjet hadifogság”-ot, illetve „3 évi szovjet hadifogság”-ot emlegetnek, amely során komoly sebesülést és betegséget szenvedett. A szabadulása után nem tért haza, a Német Szövetségi Köztársaságban telepedett le.

Lónyay László sírja
Ottovay Katalin szíves
közlése alapján

Közben Magyarországon az 1940-es évek második felében – az államosítás eredményeképpen – folyamatosan törölték vagy megszüntették a különböző részvénytársaságokban betöltött tagságait. A *Kis Ujság* 1946-os cikke hűen tükrözi a korabeli állapotokat: „A cégbíróságnál az utolsó időkben rendkívül érdekes törléseket jegyeztek be ismert vezető vállalatok. Az igazgatóságából és felügyelőbizottságokból sorra kitétek a Nyugatra

szökött nyilasokat, a németbarátokat és a fasisztákat, így a Vetőmag Elszaporító és Értékesítő Rt.-nél, amely egykor Ukrajnában akart földbérlleteket szerezni, törölték az ismeretlen helyre szökött Mecsér Andrást és vitéz Lónyay Lászlót, a Hermes Nyugatra szökött nyilas igazgatóját.”⁵⁰

⁴⁶ Budapest VIII. kerület. Házassági anyakönyv 1913. 1111. folyószám

⁴⁷ Ottovay Kata szíves közlése alapján.

⁴⁸ HU MNL OL X 10874 lásd <https://adatbazisokonline.hu/gyujtemeny/szovjetunioba-elhurcoltak> [letöltés: 2022.11.26.]

⁴⁹ KOVÁTS ANDOR: *Oroszországi tiszti hadifogoly címtár*. Kecskemét, 1948. 29.

⁵⁰ *Kis Ujság*, 60. évf. 1946. szept. 25. 216. sz. 4.

Lónyay nem sokkal az 59. születésnapja után, 1954. november 6-án hunyt el Münchenben. Haláláról mindössze két, emigráns magyar újság adott hírt. Az egyik a *Hadak útján* című lap, amely az alábbi módon tájékoztatta olvasóit: „Nagylónyay és vásárosnaményi v. Lónyay László, aranyarkantyús vitéz, t. tv. örgy. bajtársunk, a Németországi Magyar Szervezetek Szövetsége elnöke, a sebesülése és hosszú szovjet hadifogságban szerzett betegsége következtében, Münchenben váratlanul elhunyt.”⁵¹

A másik a New York-i székhelyű *Krónika* című amerikai magyar havilap, amely az alábbiakat írta: „Nagylónyay és vásárosnaményi vitéz Lónyay László, aranyarkantyús vitéz, m. kir. tart. tűzérőrnagy, hosszú – Budapest védelmében szerzett sebesülése, valamint 3 évi Szovjet hadifogságban elszenvedett – betegsége következtében örökre eltávozott. Elnöke volt a Németországi Magyar Szervezetek Egyesületének, valamint a gyermekakció vezetőjeként tevékenykedett. Nagy részvét mellett Münchenben temették el november 9-én.”⁵²

Felesége, Egerváry Erzsébet majd húsz évvel később, 1973. augusztus 16-án hunyt el Münchenben, a férje mellé temették el. 1990-ben szintén itt helyezték örök nyugalomra az asszony első házasságából született kisebbik lányát, Bíró Barnáné Speidl Klárát (1919–1990).

⁵¹ Hadak Útján, 6. évf. 1954. dec. 1. 68. sz. 16.

⁵² Krónika, 12. évf. 1955. jan. 15. 1. sz. 10.

*Lónyay Menyhért
közéleti tevékenységei*

HORVÁTH ISTVÁN

Lónyay Menyhért társulati tevékenysége, szerepe a Tisza szabályozásában

„Amikor az Úr a világot teremtette, minden teremtményének megvolt már a maga helye, csak a Tiszának nem. Ezért Szent Péterhez fordult panaszával. Péter aranyekébe fogta szamarát, s meghagyta a Tiszának, hogy kövesse, jöjjön a barázdában. A szamar éhes volt, minden bogáncsért félrefordult, a barázda görbe lett. A Tisza mivel az eke fonta barázdában követte a szamarat, szintén kanyargós lett”.

(magyar népmonda)

Gróf Lónyay Menyhért – Szabolcs Széchenyije – tanúja, egyben alakítója volt a XIX. század nagy történéseinek. Impozáns politikai pályafutása mellett számos területen próbálta ki magát, és töltött be jelentős szerepet többek között a Tisza, és szűkebb hazája, a Felső-Tisza-vidék szabályozásában, élhetőbbé tételében. Ebbéli tevékenysége meglehetősen szerény mértékben jelenik meg életrajzában, holott a korabeli Magyarország, sőt Európa egyik legnagyobb környezetátalakító vállalkozásának lehetett aktív részese. Igaz ugyanakkor, hogy politikai szerepvállalásához képest e tevékenysége kevésbé jól dokumentált, ez is magyarázhatja, hogy az utókor elsősorban országos politikusként tartja őt számon. Holott meghatározó szerepet játszott az Alföld, azon belül főként a Tisza völgyének átalakításában. Az alábbiakban a Lónyay vezette Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat történetén keresztül szeretnénk bemutatni a Felső-Tisza-vidék, közelebről az ún. Rétköz XIX. századi metamorfózisát, melynek következtében a táj, és a benne élő emberek élete gyökeresen átalakult.

Lónyay gyermekkorától kezdve tanúja volt a Tisza vidékén élő emberek mindennapjainak, az árvizek ellen való küzdelemnek, a gazdálkodási nehézségeknek. Más Tiszaparti településekkel ellentétben a későbbi Felső-szabolcsi társulat területe különleges helyzetben volt, mert lényegében egybeesett a Rétközzel, ezzel a Tisza és a nyírségi dombok által közrefogott, nyílt ártérnek számító térséggel, amelynek lakói évszázadok óta együtt éltek a vissza-visszatérő vizekkel. Életmódjuk, gazdálkodásuk ehhez igazodott generációkon át. A terület egyik legjobb ismerője, Kiss Lajos néprajztudós így jellemzi a szabályozás előtti Rétközt: „Hajdan 30, most részben vagy egészben 28

község határát foglalja magában ez a mélyen fekvő terület, mely a Tisza évenkénti kiömlésének helye volt, hova nem csak a Tisza öntötte évezredek óta áradó vizét, de idefolyt a közel 50 méterrel magasabban fekvő Nyírség csapadékvize is 7 völgyületen, miket még a talajvíz is táplált. Ez a sok víz aztán annyira elárasztotta ezt a 140.000 holdnyi lapályt, hogy abból csak a többnyire széleken keletkező községek belterülete és határainak kisebb-nagyobb homokos szigetei látszottak ki. A többi egy nagy láp, azaz náddal, kákával, sással benőtt lassan mozgó víz, helyi nevén rétség”.¹

A leírásból jól kiolvasható, hogy a Rétköz vízrajzi elhelyezkedése némileg eltért a legtöbb Tisza-vidéki tájegységtől, településtől. Míg északról a Tisza öntötte el rendszeresen a területet, addig délről a magasabban fekvő nyírségi dombokról lezúduló csapadékvizek, illetve a tavaszi hóolvadásból származó vizek miatt volt állandóan vagy időszakosan víz alatt a Rétköz medencéje. Emiatt az árterület legnagyobb része tavak, mocsarak, lápok tarka egyvelegéből állt, a kis kiterjedésű magaslatok voltak csak valamelyest művelhetők. De gazdálkodni sem volt egyszerű: a művelhető magaslatokat csak csónakon lehetett megközelíteni, a gazdálkodáshoz szükséges eszközöket (pl. eke, borona) szintén vízi úton kellett eljuttatni a szántóföldre, majd a termést is csak vízen tudták hazaszállítani.² Jóval biztosabb megélhetést jelentett a marhatenyésztés, a bő legelőt biztosító úszólápokon nagy számban tartottak állatokat. Mindezek mellett a halászat, a vadászat, a csikászat és a pákászat jelentette az itt élők fő megélhetési forrását.³

A területen érdekelt birtokosok és hatóságok a XIX. század elején tették meg az első lépéseket a Rétköz vízmentesítése érdekében. A Tisza árvizeit kizárandó a vármegye töltéseket építtetett Tuzsértól egészen Veresmartig. Ezek a gyenge töltések azonban nem voltak képesek a folyó nagyobb árvizeit megfékezni, így érdemi eredményeket nem tudtak elérni a munkálatokkal. Ugyanakkor a nyírségi dombokról lezúduló vizeket, az ún. nyírvizeket is megpróbálták szabályozott formában levezetni. A homokdombok között lépcsőzetesen elhelyezkedő medencék vizét csatornákon, mesterséges árkokon keresztül vezették le.⁴ Ennek eredményeképpen a Rétköz alacsonyabban fekvő részei még akkor is víz alá kerültek, ha éppen a Tisza árvize nem öntötte el a területet. A minden műszaki megfontolást nélkülöző munkálatok az erőfeszítések ellenére nem tették élhetőbbé a rétközi emberek életét, sőt, egyes esetekben csak súlyosbították gondjaikat.

A tapasztalatok ráébresztették a döntéshozókat arra, hogy a Rétköz gondjai nem szüntethetőek meg helyi szinten; ahhoz, hogy a terület vízmentessé váljon, szükség van a Felső-Tisza-vidék, sőt az egész Tisza-völgy szabályozására. A munka azonban évtizedekig nem indult meg, aminek egyik fő oka az volt, hogy erről a hatalmas vízvidékről nem állt rendelkezésre pontos, a munkálatok megtervezéséhez elengedhetetlen vízrajzi felvétel. Annak ellenére, hogy a Tisza egyik igen fontos mellékfolyójának, a

¹ Kiss, 1929. 5.

² Ennek a kiterjedt lápvidéknek időnként előnye is megmutatkozhat, például háborúk idején a lakosság viszonylagos biztonságban volt, vagy egyes esetekben a hatóság emberei elől is menedéket nyújtott a lápi emberek számára.

³ VÍRÁGH, 1900. 301.; E mellett érdemes megjegyezni, hogy az itt élők nem csak a „lápból éltek”, a szükséges mezőgazdasági termékeket jellemzően az Alföldről, ún. részes munka során szereztek be.

⁴ KORMÁNY, 2010. 96.

Körösöknek vízrajzi felmérése, azaz mappációja már 1818-ban megkezdődött, magát a Tiszát csak 1834-kezdték a Vízi és Építészeti Főigazgatóság mérnökei mérőműszerekkel feltérképezni. A Lányi Sámuel által vezetett felmérés eredményei megdöbbentőek voltak. Ekkor derült ki, hogy a tiszai árvizek 854 települést veszélyeztetnek, nagy árvíz esetén akár 12000 km² kerülhet víz alá, miközben az állandóan vízzel borított területek (lápok, mocsarak) nagysága is megközelíti az 5000 m²-t.⁵ Ezek a számok cselekvésre sarkallták a döntéshozókat, az 1830-as évek nagy árvizei nyomatékossították, hogy minél gyorsabban szabályozni kell Magyarország folyóit.⁶

Erre az időre tehető gróf Széchenyi István bekapcsolódása a Tisza-völgy rendezésének előkészületeibe. A „legnagyobb magyar” pályafutása során két – európai léptékkel is nagyszabású – vízi munkálatnak volt az elindítója és megszervezője: az Al-Duna és a Tisza szabályozásának. E munkáknak évtizedes előzményei voltak, ennek ellenére a gróf nélkül mégsem tudtak kimozdulni a holtpontról. Az Al-Duna szabályozása az 1830-as években megindult, a Tisza-völgy rendezését azonban többszöri nekifutásra sem tudták megkezdeni. A szabályozás politikai kérdéssé vált, Széchenyi azonban felül tudott emelkedni a kormánypárti-ellenzéki vitákon, célja a magyarság erkölcsi és gazdasági felemelkedése volt, és az ehhez vezető út egyik legfontosabb állomásának az Alföld rendezését tekintette.

Tervei valóra váltásának lehetősége akkor nyílt meg előtte, amikor az uralkodó 1845-ben megbízta a Helytartótanács Közlekedési Bizottmányának elnöki teendőivel. Hivatalba lépését követően azonnal munkához látott: áttanulmányozta Beszédes József, Vásárhelyi Pál és Lám Jakab szabályozási elképzeléseit, valamint Huszár Mátyás és Lányi Sámuel felméréseit, térképeit. Majd 1845 őszén szemleútra indult a Tisza-völgybe, hogy megnyerje a helyi birtokosokat a szabályozás ügyének. A gróf igyekezett felmérni, hogy egy-egy vízrajzilag összefüggő területen melyik földbirtokos az, akire jobban hallgatnak társai; és ha ilyet talált, fontos feladatának tekintette megnyerését a Tisza-szabályozás ügyének.⁷ Ez kulcsfontosságú volt, hiszen gyakran a birtokosok érdekelletéi hátráltatták a munkálatok megkezdését. A Felső-Tisza-vídedéken egyik legfontosabb támasza Lónyay Menyhért lett, aki ekkor már az országos politikai szintéren sem volt ismeretlen (részt vett az 1843-as országgyűlésen mint Bereg vármegye követe, s itt a Széchenyi terveit támogató Szabadelvű Párttal szavazott).

Lónyay Széchenyi terveinek lelkes támogatójává vált, és komoly szerepet játszott abban, hogy birtokostársait meggyőzze a szabályozás szükségességéről. De nem csak szűkebb hazája érdekeit tartotta szem előtt; Széchenyi szellemiségét magáévá téve felismerte, hogy az egész Tisza-völgy rendezése az Alföld, sőt az egész ország gazdasági-társadalmi felemelkedését hozhatja el. Nem véletlen, hogy amikor Széchenyi elhatározta az egész szabályozást koordináló ún. Tiszavölgyi Társulat létrehozását, ebben már Lónyay is szerepet kapott. A folyó mentén egyre-másra alakítottak ugyanis ármentesítő és folyószabályozó, ill. lecsapoló társulatokat, ezek tevékenységének

⁵ FEJÉR, 2001. 84.

⁶ Érdemes megemlíteni, hogy Lónyay Menyhért édesapja, Lónyay János mint királyi biztos részt vett az 1838-as jeges árvíz mentési munkálataiban, a lakosság élrelmezésének megszervezésében.

⁷ DUNKA-FEJÉR-VÁGÁS, 1996. 74.

összehangolása, érdekeik országos képviselője már a Tiszavölgyi Társulatra hárult. A társulat első pesti nagygyűlésén (1846. január 20–26.) felállított központi bizottság tagjai között feltűnik Lónyay Menyhért neve is mint választmányi tag. Így részt vehetett a szabályozás országos irányításában, de mint érdekelt birtokos, szűkebb hazájában sem maradt tétlen. Ösztönözte az ún. Felső-szabolcsi Tiszaszabályozási Társulat létrehozását, amely ugyanezen esztendőben megtartotta alakuló közgyűlését Nagykovácsiban, elnökül a szintén helyi (Fényeslitke) birtokos Erőss Lajost választva. A társulat azonnal hozzálátott a tiszai védművek megépítéséhez,⁸ azonban a munkálatok elsősorban a szűkös anyagi források miatt csak nagyon lassan haladtak előre. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején leálltak a töltések építésével.

A szabadságharc bukását követően az önkényuralmi kormány is hamar belátta, hogy az Alföld folyóinak szabályozására és az országrésnyi terület ármentesítésére gazdasági szempontból igen nagy szükség van. És bár az önkényuralom a szabályozás folytatása mellett tört lándzsát, egyúttal véget vetett a Tiszavölgyi Társulat működésének. A reformkor legkiválóbb alakjai – köztük Lónyay – által létrehozott társulatot, annak haladó, egyúttal nemzeti szellemű irányítása miatt természetesen nem kívánták fenntartani, addigi feladatait a bécsi kormány saját felügyelete alá vonta. A központosító intézkedések a helyi társulatok – köztük a Felső-szabolcsi – önállóságának felszámolását jelentette, még a saját költségükön elvégzendő vízi munkák végrehajtásához is a központi kormányzat engedélye kellett.

Ezekben a nehéz években vette át Lónyay Menyhért a Felső-szabolcsi Tiszaszabályozási Társulat irányítását. Erőss Lajos, a társulat első elnöke betegsége miatt lemondott posztjáról, majd a Kisvárdán, 1854. április 10-én tartott közgyűlésen közfelkiáltással Lónyayt választották utódjául,⁹ aki nagy lendülettel látott neki az új feladatnak. A töltésezési munkálatok ugyanis meglehetősen lassan haladtak az 1850-es évek elején is, látható volt, hogy a társulat csak nagyon hosszú idő múlva érhetné el kitűzött céljait. Az 1854. szeptember 30-án Kemeccsén tartott közgyűlésen határoztak arról, hogy a töltésépítési munkákkal külső vállalkozókat bíznak meg. A költségek fedezéséhez pedig a mentesített terület arányában 1-1 forintot vetett ki holdanként a birtokosokra. Egyúttal felkérték az osztálymérnöki hivatalt a csatornázási tervek elkészítésére. A következő évben megkezdődtek a töltésépítések, a munkálatok elvégzésével Kussevich Antal vállalkozót bízták meg.¹⁰ A társulat, ill. az érdekelt birtokosok nagy áldozatokat vállaltak, hiszen bíztak abban, hogy az ármentesítés nyomán létrejövő gazdasági lehetőségek hamar hasznot hajthatnak. Ennek érdekében a társulat nagy összegű hitelt vett fel, hogy gyorsíthassa a szabályozási munkálatokat. A vállalkozó 1858-ban befejezte a tiszai védművek építését Zsurk és Gávavencsellő között. A következő évi árvíz azonban nagy károkat okozott a védművekben, több helyen átszakította azt, nagy területeket elöntve. Aztán a kijavított töltéseket 1860-ban ismét megrongálta az árvíz, ezért a társulat a töltések magasságának emelése mellett döntött, a munkálatok

⁸ A Tisza szabályozása hivatalosan 1846. augusztus 27-én vette kezdetét az Alsószabolcsi Társulat területén lévő Tiszadobon, az első kapavágást maga Széchenyi István tette meg.

⁹ VIRÁGH, 1900. 302.

¹⁰ VIRÁGH, 1900. 304.

1862-ben fejeződtek be. Az évtized végén az újabb árvizek miatt ismét emelni kellett a töltések magasságát, egyúttal szélesítették azokat, így lassan ugyan, de tartósan sikerült megvédeni a Rétköz területét a folyó vissza-visszatérő árvizeitől.

A tiszai gátak építésével egy időben megkezdték a Rétköz belvizektől való mentesítését is, hiszen tisztaban voltak vele, a folyó árvizeinek kizárásával nem válik vízmentessé a terület. A nyírségi birtokosok azonban nem voltak érdekeltek a Rétközzre zúduló vizek megszüntetésében, így a munka lassan haladt, ráadásul számos ellentétet szült a felső-szabolcsi és a nyírségi érdekeltek között. Az 1860-as évekre részben vármegyei közmunka keretében elkészült az ún. Belfő-csatorna Tiszabездédtől Tiszabercelig mintegy 55 km hosszan. Csapadékosabb esztendőkből azonban a csatorna nem tudta levezetni a vizet a Tiszabercelnél létesített zsilipen keresztül, így előfordult, hogy több volt a belvízkár, mint az ármentesítés előtti években. Lónyay a társulat elnökeként minden befolyását latba vetette a helyzet feloldása érdekében, s igyekezett rábírní a nyírségi birtokosokat az ún. nyírvizek levezetésére, de még a helytartónács határozott utasítása ellenére sem haladtak a kívánt mértékben a munkálatok. Az 1860-as évek néhány rendkívül aszályos éve hozzájárult a munkálatok félbemaradásához, hiszen a Rétköz is kevésbé szenvedett ezekben az esztendőkből a nyírvizektől, így könnyebben odázták el a munkát.

Ez rávilágított a koordináció hiányosságaira, lévén nem volt a társulatok munkáját összehangoló országos társulat, amelynek munkájában az érdekelt birtokosok részt vehettek. Mint említettük, a Tiszavölgyi Társulat megszüntetését követően teljes mértékben állami kézbe került a szabályozás irányítása, a helyi társulatok számára szinte csak a végrehajtó szerep jutott. Lónyay mindvégig tisztaban volt vele, hogy a helyi szintű beavatkozások mit sem érnek a folyó egészének összehangolt szabályozása nélkül. Ezért az önkényuralom évei alatt azon folyamatosan dolgozott, hogy a többi tiszai társulat is kivegye a részét a munkából, hiszen a Rétköz ármentesítésének sikere rajtuk is múlott. E mellett a valamikori Tiszavölgyi Társulat feltámasztásán munkálkodott, jelentős részben neki köszönhető, hogy a társulatok számára 1857-től engedélyezték országos gyűlések megtartását. Ez a részsiker azonban nem oldotta meg a szabályozás körüli problémákat, az irányításban továbbra is az erőteljes központosítás érvényesült. Ez a központosítás nem jelentette a műszaki tervek összehangolását, – amire a legnagyobb szükség lett volna – a tervezésben és kivitelezésben a helyi döntések voltak a meghatározók. Ennek értelmében a társulat elkészíthetett egy olyan tervet, amely számára a legkedvezőbbnek tűnt, más társulatoknak, illetve birtokosoknak viszont károkat okozhatott. A helyi birtokosoknak nagy beleszólásuk volt a töltésvonalak kijelölésébe, ami aztán itt-ott utat nyitott a szervezetlenségnek, egyes esetekben a korrupciónak.¹¹ Nem véletlen, hogy Lónyay a Tiszavölgyi Társulat visszaállításán fáradozott, éppen a tervek összehangolásának lehetőségét látta a valamikori központi társulat újjászervezésében. Akárcsak Széchenyi, Lónyay is jól működő rendszerként képzelte el a szabályozás utáni Tisza-völgyet, a rendszer kiépítéséhez azonban sok-sok érdekellentét feloldására volt szükség. Ez a gondolkodásmód tükröződik 1860

¹¹ DUNKA–FEJÉR–VÁGÁS, 1996. 107.

tavaszán tartott akadémiai székfoglaló előadásában, melynek címe: *A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága*. A beszédben egyfelől visszaköszönnek Széchenyi gondolatai, akinek eszméihez Lónyay mindvégig hű maradt, másfelől érezhető a meggyőződés a szabályozás leendő sikerében: „Mert nem elég az, hogy az áradatot zabolázzuk, és így a töltések mindenütt meglegyenek; ez csak az alap, melyre építhetünk, ez után következik a mentesített téren fennmaradt mocsárok és mélységekben összegyűlt esővizek lecsapolása és kiszáritása; és végre valódi kertté a Tisza völgye csak akkor leend, ha a jövő nemzedék a szabályozási munkának a rétöntözési munkálattal felteendi a koronáját, s eléri azon örvendetes állapotot, miszerint a zabolátlan víz, mely nekünk átok volt, a jövő nemzedéknek áldásává válhassék”.¹² Amikor ezek a szavak elhangzottak, a Tisza-szabályozás munkálatai már jelentősen előrehaladtak, de a kész mű még messze állt a befejezéstől, s a befejezetlenséggel járó elkerülhetetlen katasztrófák és viták javarésze is hátra volt. Ezzel Lónyay is tisztában volt: „...ez egy vér nélküli örökös foglalás hazánk szívében a magyar elem közepette, és a magyarság számára, mely állami és nemzetiségi erősödésünket tetemesen előmozdítandja. Még ugyan tetemes munka, nagy pénzbeli áldozat, állhatatos kitartás fog számos éveken keresztül megkívántatni, míg végeredményhez jutandunk. Azonban célzt fogunk érni...”¹³ Lónyay minden fronton részt vett ebben a küzdelemben, igyekezett a szabályozás országos koordinációját a régi alapokra visszahelyezni, miközben a Felső-szabolcsi társulat elnökeként helyi szinten is sokat tett a szabályozás sikeréért.

Ebben az időszakban, a szabadságharc leverését követő mellözöttség után került vissza Lónyay az országos politika vérkeringésébe, 1861-től ismét képviselő lett. Karrierje igazán azonban csak a dualizmus éveiben tudott kiteljesedni, bár az ország részleges önállóságának első évei nem feltétlenül számítanak sikertörténetnek a vízszabályozások történetében. A kiegyezés után önállóvá vált magyar kormány ugyanis kezdetben még az önkényuralom kormányzatánál is jobban elhanyagolta a Tisza szabályozását. Ehhez az is kellett, hogy a szabályozási munkák legfőbb műszaki irányítója, Herrich Károly igen kedvező képet festett a munkálatok állásáról, ami nem ösztönözte cselekvésre a döntéshozókat. Ezekben az években a társulatok nagyobb önállóságot kaptak, munkálataikat nemigen hangolták össze, így a Tisza-völgy szabályozása meglehetősen kaotikusan haladt. Néhányan – köztük Lónyay is – látták a rendszerszintű problémákat, igyekeztek a munkálatok egységes szemléletű irányítását megszervezni, ennek érdekében újjáalakították a Tiszavölgyi Társulatot, melynek elnökéül 1878-ban Lónyay Menyhértet választották. A korábbi évek mulasztásait azonban nem volt idő bepótolni, a következő évben bekövetkezett az akkoriban második legnagyobb magyar város, Szeged árvízi katasztrófája. Ez a szomorú esemény kellett ahhoz, hogy a döntéshozók belássák: átgondolt tervezés mellett fel kell gyorsítani, és be kell fejezni a folyó szabályozását.

A tragédia ugyanakkor nem jelentette azt, hogy az akkor már évtizedek óta tartó munka hiábavaló lett volna. A társulatok számos helyi jelentőségű sikert értek el, és tettek művelhetővé nagy területeket. A Lónyay vezette Felső-szabolcsi Tiszai

¹² LÓNYAY, 1860. 264.

¹³ LÓNYAY, 1860. 273.

Ármentesítő Társulat (később Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat) az 1870-es évekre teljesen kizárta területéről a folyó árvizeit. Ebben az évtizedben értek el jelentős előrehaladást a nyírvizek levezetésében, amihez Lónyay tekintélyére és diplomáciai ügyességére is szükség volt. Először elérte, hogy a kérdés rendezéséhez Beöthy Lajos Heves vármegyei főispán személyében kormánybiztost nevezzenek ki. A nyírségi birtokosok azonban vonakodtak végrehajtani a társulat és a kormánybiztos kéréseit, így 1876-ban és 1877-ben ismét víz alá került a Rétköz a nyírségi dombokról leözlő vizek miatt. A nyírségiek még árkokkal is segítették a vizek gyors lefutását, amiket még a minisztérium határozott utasítására sem szüntettek meg. 1879-re sikerült elérni, hogy a nyírségi birtokosok szintén társulatba tömörüljenek, így a két társulat végre tárgyalóasztalhoz ülhetett. A XX. század elején Virágh László, a társulat igazgató-főmérnöke így ír erről a kulcsfontosságú eseményről: „A két társulat küldöttsége Pesten 1879. év szeptember hónapban megkezdte tárgyalásait, s a felső-szabolcsi társulat küldöttei belátván azt, hogy a nyírvíz gyűjtő főcsatorna kiépítése a társulatnak életkérdése, – semmi áldozatot nem kíméltek, hogy ezen kérdést megoldásra juttassák. Ily módon végre létrejött a két társulat között az egyesség, melynek értelmében a nyírvízgyűjtő csatorna kiépítése és fenntartásának kérdésére egyetértőleg elhatározta a két társulat, hogy egyikük, jelesül a Felsőszabolcsi Tiszaszabályozó társulat vállalja magára a kiépítés keresztülvitelét s ennek örök időre leendő fenntartását, s viszont azért a másik, t. i. a nyíri társulat egyszer s mindenkorra az alább meghatározott összeg fizetésére kötelezi magát és pedig: A felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat kötelezte magát a nyírvízgyűjtő főcsatornájának, s ezzel járó töltések s egyéb tervszerű műveknek, valamint ezek kiépítése után a csatorna torkolatánál – a felmerült s a nyírvízszabályozó társulat érdekeit is kiválóan érintő szükség által indokolt esetben a minisztérium által felépíttetni elrendelendő zsilipnek mielőbb leendő kiépítésére és ennek mindenkori fenntartására. E gyűjtő főcsatorna s melléképítményeinek fenntartása szintén a Felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat feladata lett.

A nyírvízszabályozó társulat ezekhez képest beleegyezett, hogy a főcsatorna kiépítését a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat vállalja magára és ezért ezen gyűjtőcsatorna kiépítési és fenntartási költségeire hozzájárulási illetményként egyszer s mindenkorra egyességileg megállapítva – tartozik a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulatnak 250,000 frtot o. é. fizetni (...) A Nyírvízszabályozó társulat beleegyezését jelenti ki, hogy a felső-folyások időlegesen s a szükségnek elmaradhatatlan eseteiben elzárassanak.

A két társulat kötelezte magát úgy Szabolcsmegye törvényhatóságánál, mint a m. kir. kormánynál az egyesség tárgyával kapcsolatos minden ügyben, egymást támogatni s különösen oda hatni, hogy az egyesség keresztül vitele a kormánynál nehézségekbe ne ütközzék, – és ugyanebből kifolyólag a múltban ezen egyesség létrejöttéig fennforgott ellentéteket megszüntetni. (...) A nyíri gyűjtő főcsatorna tulajdonjoga a felső-szabolcsi Tiszaszabályozó társulatot illeti, a mely kötelezve van a szükséges területe kisajátítását saját költségén keresztül vinni s onnan túl a csatornának s töltéseinek jó karban tartása iránt a kormánynak is felelni...”¹⁴

¹⁴ VIRÁGH, 1900. 307.

Az egyezség értelmében tehát a felsőszabolcsi társulat vállalta a csatorna kiépítését és fenntartását, a nyírvízszabályozó társulat pedig egy egyszeri összeggel járult hozzá a munkálatokhoz. Az építkezés még 1879-ben megkezdődött, a csatorna teljes egészében végül 1882 őszére készült el. Ezt követően 1884-ben az addigi zsilipet kiegészítendő megépült Tiszabercel és Paszab határában egy 50 lőerős gőzüzemű szivattyútelep is.

Amikor Lónyay 1884 októberében elhunyt, az évtizedekkel korábban megálmodott rendszer szinte készen állt, a Rétköz és a benne élő emberek élete gyökeresen átalakult. A gróf pontosan tudta, hogy milyen munkálatokra van még szükség a rendszer tökéletes működéséhez, ezeket utódai a következő évtizedekben megvalósították. Lónyay a szabályozások legkritikusabb időszakában vitt vezető szerepet, érdemei elvülhetetlenek. Ezt kortársai tudták, nem véletlen, hogy a társulat elnöki székét a gróf iránti tiszteletből több mint egy évig betöltetlenül hagyták. A szabályozási munkák talán legfontosabb művét, az éppen befejezett nyírvízgyűjtő csatornát is róla nevezték el, amely a mai napig is a nevét viseli.

A társulat Lónyay halála után nagy lendülettel folytatta a szabályozási munkálatokat, ahol szükséges volt, megerősítették a töltéseket, Tiszabercelnél egy a korábnál jóval hatékonyabb szivattyútelepet létesítettek, újabb csatornákkal tökéletesítették a belvizek levezetésére szolgáló hálózatot. Amikor az e tanulmányt kísérő fényképeket tartalmazó albumot jelentetett meg a társulat az 1920-as években, volt mire büszkének lenniük. A kiadvány bemutatja azokat a létesítményeket, amelyek új alapokra helyezték a Rétköz gazdálkodását, átformálva az itt élő emberek mindennapi életét. A korábbi mocsárvilág helyét átvették a legelők, kaszálók, szántóföldek, a táj meghatározó elemeivé váltak a csatornák, zsilipek, gátórházak stb. A lecsapolás után a terület vízrajzával együtt változott meg a növényzet, az állatvilág, a nád, a sás, a hínár stb. helyére kultúrnövények kerültek, szántók legelők, kaszálók alakultak ki.¹⁵

A XX. század elején a már említett Virágh László, a társulat igazgató-főmérnöke így összegezte az elért eredményeket: „...a szabályozás keresztülvitele sok áldozatot kívánt s a jelen nemzedékre súlyos terheket rótt, de ezen áldozatokkal nagyszerű eredmény is éretett el. Azon birtokokért, a melyek a szabályozás előtt abszolúte semmit sem jövedelmeztek, jelenleg holdankint 16–20 kor. haszonbért fizetnek s azon területeknek, a melyeket a szabályozás előtt 1–10 frtjával, sőt még a 60-s években is 20–30 frtjával meg lehetett venni, eladási áruk jelenleg 320–400 kor. A szabályozás eredményét legjobban igazolja még azon körülmény, hogy az árterületen a lefolyt félszázad alatt a népszerűség megkétszereződött.”¹⁶

A Tisza-völgy szabályozása is nagyjából a XX. század elején ért véget, ekkor fejeződött be az a több évtizedes küzdelem, amelyet Széchenyi indított el az ország gazdasági-társadalmi felemelkedésének érdekében. Lónyay mindvégig következetesen folytatta Széchenyi munkáját, sokat tett mind az Alföld, mind szűkebb hazája fele-

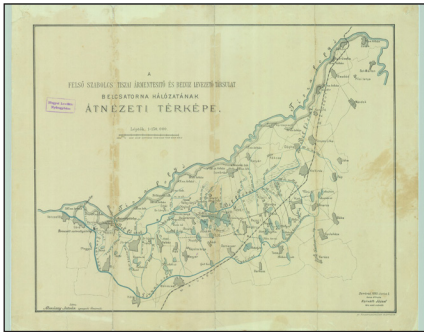
¹⁵ KORMÁNY, 2014. 146.

¹⁶ VIRÁGH, 1900. 311.

melkedéséért.¹⁷ Bár napjainkban Lónyay nem elsősorban a hazai vízügyek terén elért eredményeiről ismert, nélküle valószínűleg nem olyan lenne a Tisza vidéke, ahogyan azt ma ismerjük.

Felhasznált irodalom

- ALMÁSSY ISTVÁN – VIRÁGH LÁSZLÓ: A Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat történetének leírása az alakulásától kezdve a mai korig. Budapest, 1896.
- DUNKA SÁNDOR – FEJÉR LÁSZLÓ – VÁGÁS ISTVÁN: A veritékes honfoglalás – A Tisza-szabályozás története. Budapest, 1996.
- FEJÉR LÁSZLÓ: Vizeink krónikája. Budapest, 2001.
- KISS LAJOS: Földművelés a Rétközön In: A Nyírség-kutató Bizottság dolgozatai III. Bp. 1929
- KORMÁNY GYULA: A Rétköz földrajza In: Földrajzi dolgozatok határok nélkül. Pécs, 2010, 60–126.
- KORMÁNY GYULA: A XIX. század vízszabályozási munkálatainak hatása a Rétköz tájhasználatában In: Történeti Földrajzi Közlemények. Nyíregyháza, 2014. 135–152.
- LÓNYAY MENYHÉRT: A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága In: Magyar Akadémiai Értesítő I. kötet 1860. 3. sz. 239–278.
- VIRÁGH LÁSZLÓ: A Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Belvízlevezető Társulat In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai – Szabolcs vármegye. Budapest, 1900.

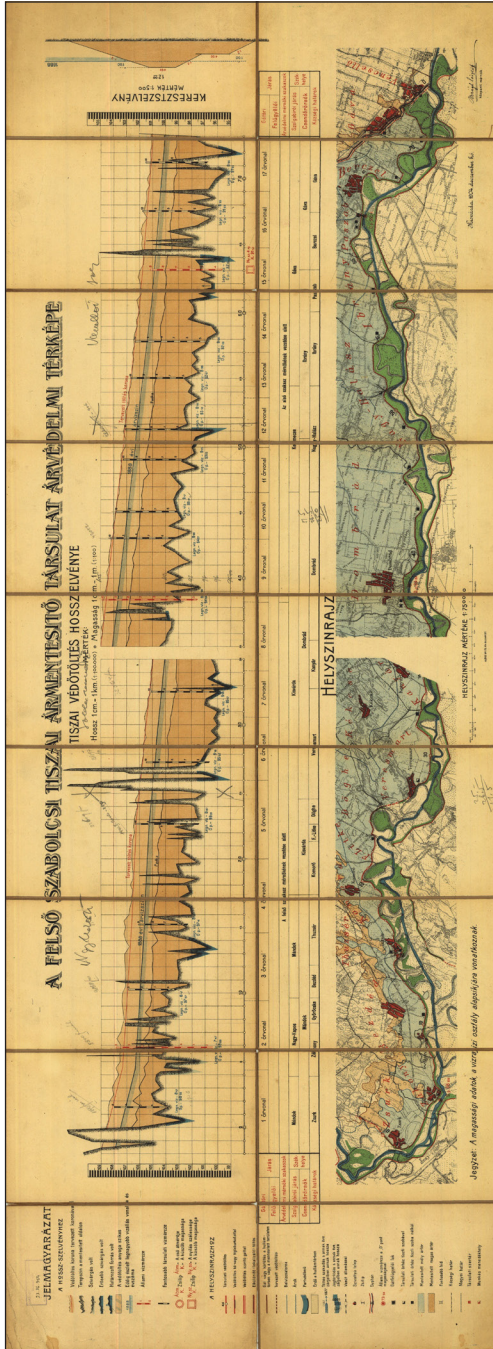
A Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő és Bevízlevezető Társulat belcsatornahálózatának átnézeti térképe, 1895 (MNL-SzSzBML)

Tiszaberceli zsilip ellennyomó medencéje, 1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

¹⁷ Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy a szabályozásnak voltak árnyoldalai is, pl. az egykor legendás halbőség eltűnése, a talaj szikesedése, biológiai változatosság megszűnése stb. Ezek a szempontok a szabályozás megindításakor nem, vagy csak kis mértékben számítottak, és megoldásuk az utókorra maradt. E mellett mai szemmel nem hagyható figyelmen kívül, hogy az ártereken élő csikász, pákász, madarász embereket senki sem kérdezte meg a munkálatokról. Az ő érdekeltté tételük elmaradt annak ellenére, hogy alapvetően az ő életterük felszámolásáról is szólt a szabályozás.

Lónyay Menyhért társulati tevékenysége, szerepe a Tisza szabályozásában

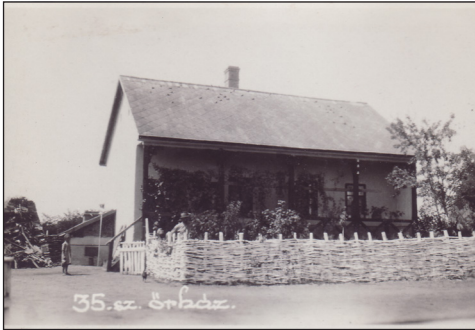
A Felső-szabolcsi Tisza Ármentesítő Társulat árvédelmi térképe, 1904 (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

A Lónyay-csatorna látképe, 1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

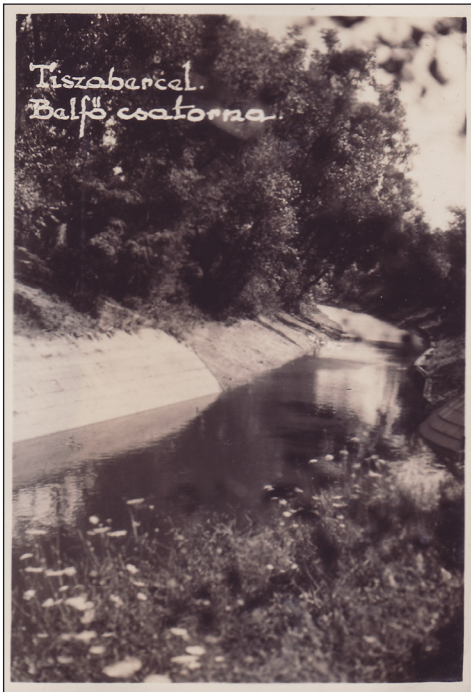
A tiszabareci szivattyútelep, 1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

35. számú őrház, 1920-as évek
(Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

Töltés erősítési munka, 1920-as évek (Magyar
Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum)

A Belfő-csatorna Tiszabercélnél,
1920-as évek (Magyar Környezetvédelmi
és Vízügyi Múzeum)

Zúgói szivattyútelep, 1920-as évek
(Magyar Környezetvédelmi és
Vízügyi Múzeum)

ÁMIK ÁKOS

Lónyay Menyhért tevékenysége a nyírvizek szabályozása körüli vitákban

Bevezetés

A XIX. századi Magyar Királyság történelmének egyik legnagyobb eredménye a Tisza szabályozása. Talán nem kell említünk, hogy a magyar történettudomány ezt a gazdasági, társadalmi szempontból is korszakalkotónak mondható folyamatot igen részletesen tárgyalta, és tárgyalja ma is: a Vásárhelyi Pál tevékenységével foglalkozó Botár Imre – Kemény Zsigmond szerzőpárostól¹ Dóka Klárán át egészen a Széchenyi István szerepét vizsgáló Vágás Istvánig.² Mindemellert ez a rendkívül komplex környezettörténeti eseménysorozat nem lenne teljes annak a vizsgálatának nélkül, hogy miként lettek a Tisza ártéri birtokosai egyrészt teoretikusai, másrészt gyakorlati kivitelezői a munkálatoknak. Nem mehetünk el amellet sem, hogy az ártéri munka nem kizárólag csak a fő- és a mellékfolyók „megregulázásából” állt, különösen fontos volt a vízgyűjtő terület rendezés alá vonása is. Ennek következtében Szabolcs és Bereg vármegye tiszai ártéri területének átalakítása szorosan összefonódott a Nyírséggel. A térség vízrajzi formálásában az egyik legjelentősebb birtokos, Lónyay Menyhért 1854 és 1879 között korszakalkotó tevékenységet folytatott. Jelen írásunk azt vizsgálja, hogy Lónyay Menyhért milyen intézkedéseket kívánt foganatosítani, és milyen eszközökkel akarta megvalósítani azokat annak érdekében, hogy Szabolcs vármegye Nyírségben található belvizek ne károsítsák meg az érdekeltségébe tartozó felső-szabolcsi birtokait. Felhasználjuk a vizsgálathoz a politikus, miniszterelnök Felső-Szabolcsi Tiszaszabályozó Társulat igazgatójához és egyben tisztartójához Szögyény Emilhez írott, eddig kutatás alá nem esett leveleit is.³

¹ BOTÁR IMRE – KÁROLYI ZSIGMOND: Vásárhelyi Pál, a Tisza-szabályozás tervezője. Vízügyi Történeti Füzetek 2. évf. 1970. 1. sz.

² Összefoglaló olvasható: VÁGÁS ISTVÁN: Széchenyi szerepe a Tisza szabályozásában. Vízügyi Közlemények 73. évf. 1991. 3–4. sz. 230–233.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (A továbbiakban MNL SzSzBML) XIII. 1. Barna-Szögyény család iratai, 3. doboz. Lónyay Menyhért levelei Szögyény Emilhez.

A nyíri vizek és az általuk okozott probléma Szabolcs vármegyében

Nyíri vizeknek, nyírvizeknek nevezzük a Nyírségnek a felső-szabolcsi területtől magasabb tengerszint feletti-magasságú homokdombjaiból, vagy a terület nagyszámú tavainak egyikéből eredő apró patakokat és ereket. Erre kitűnő jellemzést ad számunkra egy korabeli leírás a területről: „[...] Nincsenek tehát mint sokan állítják semmi összeköttetésben a Tiszával, nem áradnak s apadnak ezzel együtt, hanem a szívósság szabályainál fogva, a körülfekvő homokmagaslatok szűrik beléjük a vizeket, s nekik folyamatos táplálékot nyújtanak.”⁴ Az idézett sorokban a két legfontosabb tényező a Tiszába való levezettség hiánya, s a „folyamatos táplálék”, Szabolcs vármegyében közéleti tényezővé emelte a terület rendezésének kérdését. Lónyay Menyhért a vitába kezdetben Széchenyi oldalán a Tiszavölgyi Társulatban kapcsolódott be, majd 1854-től mint a Felső-Szabolcsi Tisza-szabályozó Társulat elnöke vezérszónokává vált a nyírvizek sürgős rendezésének.

Lónyay koncepciója a nyírvizekről

„Semmit nem erőltetni, de a szabad vitatás által eléb előkészíteni, kifejteni és érlelni. [...]” – idézte Széchenyi folyószabályozásról alkotott alapelvét Lónyay Menyhért.⁵ A politikus szavaiból kiolvasható, hogy úgy gondolta, ha létezik egy olyan fórum, amelynek keretében az érintett ártéri birtokosok megvitatják terveiket, az hatékonyra és könnyen megvalósíthatóvá teszi a vízszabályozást.⁶ Nem gondolta ezt másként az ártéri területeken kívül eső vízgyűjtő térség átalakításáról sem. A nyíri vizek szabályozásának eseményei tehát annak tükrében vizsgálhatók igazán, milyen lépéseket tett Lónyay annak céljából, hogy azokat a nyírségi birtokosokat egy tőle független közös társulatba terelje, és munkájának felügyeletét a kormányzatra bízva. Gyanítható, hogy miként Lónyay pénzügyi pályáját végigkísérte a takarékosagra való törekvés, úgy társulati elnökként sem akarta a költségvetés hiányát elengedni. Ezt alátámaszthatja a Felső-Szabolcsi Tiszaszabályozó Társulat költségvetése, amely a hasonló vízszabályozó társulatok egyik legnagyobb deficitjével rendelkezett.⁷ Mindemellett, a neoabszolutista kormányzat részéről az állami kölcsönök felvétele még bizonytalan volt, tehát igen hatékonyan kívánt Lónyay is gazdálkodni a meglévő pénzekkel, azt a fennhatósága alá tartozó ártér töltéseinek a kiépítésére kívánta fordítani, nem pedig az árvízvet közvetlenül nem okozó állóvizek becsatornázására elkölteni.⁸

⁴ PETHEŐ DÉNES: Néhány szó a ló körüli egyszerű bánásmódról. Vadász és Versenylap, 3. évf. 1859. 28. sz. 459.

⁵ LÓNYAY MENYHÉRT: A Tiszaszabályozás története és nemzetgazdasági fontossága. Magyar Tudomány, 45. évf. 2000. 6. sz. 734. [LÓNYAY, 2000]

⁶ Ennek maga Lónyay is hangot adott beszédében: „Megmutatta mindenk felett, hogy nemzetünkben van egy józan kitaró, következetes és fáradhatatlan, életrevaló társulati munkásság, mely bármely körülmények, gyakran zsidbasztó befolyások között is, a végcél felé lankadatlanul törni képes volt.” Lásd LÓNYAY, 2000. 732.

⁷ MNL SzSzBML IV. 411. Szabolcs, valamint Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék alispánjának elnöki iratai, 1877. évi mutatókönyv, vízszabályozási iratok fejezet.

⁸ Később maga Lónyay tárgyalta a társulatokat ernyőként átfogó Tiszavölgyi Társulat kölcsönfelvételéről. (CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért. Budapest, 2008. 78.)

Lónyay Menyhért és a Felső-Szabolcsi Társulat első vitája a nyíri érdekeltekkel

Ugyanakkor nem lehetett kikerülni azt, hogy a Tisza ártéri rendezésének felgyorsulása mellett a nyírségi belvizek becsatornázásának vitája el ne induljon, így Lónyay maga állt annak az élére. A nyíri rendezés vitájának kezdete egybeesett a Tisza-töltések építésének felgyorsulásával. 1856 és 1863 között a 100 000 holdból a 20 000 ármentesített kataszteri hold helyett a teljes ártéri töltésrendszer kiépítésre került.⁹ Ezen időszak alatt tett elsőként kísérletet Lónyay Menyhért az önálló nyíri birtokosokból álló társulat létrehozására. A diskurzust társulata indította el egy 1856-ban a sajtó hasábjain közölt cikkével.¹⁰ Ebben a választmányi tagok a felső-szabolcsi birtokosok nevében elsőként szólították fel a Nyírség földbirtokosait, alakítsanak külön társulatot annak érdekében, hogy Tokaj mellett egy összekötő csatornával a nyírvizeket vezessék le Alsó-Szabolcsba, ezzel tehermentesítendő az árvízmentesítő csatornákat Felső-Szabolcsban. A vita részletei a homályba vesznek, de végül eredményt hoztak. 1858-ban a Felső-Szabolcsi Társulat és a nyíri birtokosok nagygyűlésén választmányt alakítottak és ígéretet tettek a csatornázási munkálatok előkészítésére, ezt megerősítendő a belvizek szabályozására elkészített terveket és a megvalósítási költségvetést a Lónyay vezette társulatnak kellett véleményeznie.¹¹ Az időszokról fennmaradt adatok ugyan töredékesek, de azt tudjuk, hogy a nagygyűlésen elfogadott sarokpontoknak megfelelően Nyíregyháza városa főmérnöke, Sexty József ezeket benyújtotta 1860-ban.¹² Az elfogadott választmányi határozatok és tervek közötti érdekellentétet azonban a kialakult konszenzust megbomlasztották, mert az érintettek nem tudtak megegyezni a költségek megosztásának kérdésében.¹³ Végül a nyíri birtokosok 1861-ben felmondták az egyezséget. A csatornázási munkálatokat elkezdték ugyan némi helytartótanácsi támogatással, de az hatékonyan nem tudott érvényt szerezni a határozatoknak, és a megkezdett rendezés a nyíri birtokosok érdektelensége, valamint az aszályos időszak beköszönése miatt elsorvadt. Amellett, hogy ezek után Felső-Szabolcsban rendezték az ártéri területeket, csaknem egy évtizedre véget ért az „első nyírvízszabályozási vita.” A Nyírség birtokainak „sokkterápia-szerű” belvízmentesítését pedig Szabolcs vármegye hajtotta végre az évtized során, mert a Kállay Miklós alispán vezetésével az évszázad elején kiásatott ad hoc csatornák már nem voltak elegendők.¹⁴

⁹ RÉFI OSZKÓ MAGDOLNA: A földhasznosítási viszonyok változása a XIX. századi vízimunkálatok hatására a Rétközben. *Agrártörténeti Szemle*, 29. évf. 1987. 1–2. sz. 23.

¹⁰ Néhány felvilágosító sor a felső-szabolcsi tiszaszabályzó birtokosok érdekében. *Pesti Napló*, 1856. márc. 19.

¹¹ LÓNAY MENYHÉRT: Föhlívás a nyíri vizek birtokosaihoz. *Gazdasági Lapok*, 1860. aug. 16.

¹² SZOHOR PÁL: Nyíregyháza az örökvaltság 100. évében. Nyíregyháza 1924.

¹³ RÉFI OSZKÓ MAGDOLNA: Gazdálkodás a Rétközben a XVIII–XIX. században. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Nyíregyháza 1997. 149.

¹⁴ A leírás Kállay András Szabolcs vármegye 1889 és 1897 közötti főispánjától származik. KÁLLAY ANDRÁS: Politikai újságcikkeim és beszédeim 1889–1911. Nyíregyháza, 1911. 125. [KÁLLAY, 1911]

Az első rendezési kísérlet kudarca

Érdemes röviden átgondolnunk, miért szenvedett kudarcot Lónyay első próbálkozása a társulatba terelést és a rendezés megvalósítását illetően. Közlebbi okként elmondhatjuk: a társulati működés katalizátora véleményünk szerint az, hogy az áltéri birtokosokat a folyó áradása egyenlő mértékben károsítja meg, így minden társulati tagnak érdekében áll a finansziális kérdések mihamarabbi összeegyeztetése. Ellenben a Nyírség birtokosaira tekintve már csak a természetföldrajzi viszonyokat nézve sem lehetett könnyen megegyezni a vállalando költségek megosztásáról, hiszen a belvizeket okozó tényezők nem egyenletesen oszlottak el a területen. Másrészt, Lónyaynak és társainak a kudarcba fulladt nyíri társulattá alakítási kísérlete annak is betudható, hogy az éppen berendezkedő Schmerling-provizórium Helytartótanácsa által alkotott határozatoknak sem a vármegye, sem a vármegye birtokosai nem igazán szereztek érvényt, és amint azt az aszály lehetővé tette, a birtokosok elálltak a kivitelezéstől.¹⁵ Így végső soron azt mondhatjuk, hogy az időjárás változása sokkal inkább ürügy volt a munkálatok abbahagyására, mintsem a kérdés okafogottá válásának felismerése állt a háttérben.

A vita újraindulása az 1870-es években

A kérdés közel egy évtizeden át tartó háttérbe szorulásának az 1870-es években vége szakadt. A Felső-Szabolcsi Társulat vezetésében is változás állt be. Lónyay Menyhért saját tiszttartóját, Szögyény Emilt tették meg társulati igazgatónak. Ennek következtében újra napirendre került a társulat életében a nyíri vizek csatornázásának eszméje, amit belefoglaltak a módosított alapszabályba is.¹⁶ Mindezzel párhuzamosan a korábbi aszályos időszak véget ért. Újra erősebbé váltak az időszakos árvizek, amelyek közül a legsúlyosabbnak az 1876. évit mondhatjuk, ami ellen a már kiépített felső-szabolcsi töltések sem tudtak teljes biztonságot nyújtani, így időszerűvé vált annak emelése. Az árvizeknek azonban a hosszú távú károkozó képességét Felső-Szabolcsban mégis a „szívós” nyíri vizek adták, amelyek az árvizek után is levezetetlenek maradtak. A helyi gazdaságban 1876-ban 20 000, 1877-ben már 50 000 holdon okozott kárt.¹⁷ Nem beszélve arról, hogy vármegyei ad hoc csatornákat a birtokosok idővel engedély nélkül betemették, vagy a törvényhatóság engedélyével felszámolták.¹⁸ Ezt követően tehát Lónyay Menyhért számára a nyíri vizek ügyében új fejezet nyílt. A forgatókönyv

¹⁵ Az uralkodó éppen 1861 novemberében nevezte ki Pálffy Móric altábornagyot helytartónak, és Szabolcs vármegye azon vármegyék egyike a provizórium idején, ahol a lakosság az átlagosnál is hevesebben tiltakozott a berendezkedés ellen. A legjobban ez a főispáni kormányzó megtalálásában és kvalitásainak értékelésében fogható meg. DEÁK ÁGNES: A „Bach-Zichi huszár”-ok. Hivatalvállalás a Schmerling-provizórium idején. Századok, 2015. 5. sz. 1155.

¹⁶ A felső-szabolcsi tiszaszabályozási társulat közgyűlésének tárczája. Tiszavidék, 1870. márc. 28.

¹⁷ KÁLLAY, 1911. 125.

¹⁸ A felső-szabolcsi tiszai ármentesítő és belvív-levezető társulat. In: Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Budapest, 1900. 306.

pedig ugyanaz maradt: a tiltakozó hangok felerősödése következtében¹⁹ Lónyay előre lépett annak az igényével, hogy újra egy közös szabályozó társulatba terelje a Nyírség birtokosait. A terület rendezése érdekében 1874-ben bár törvény született (1874. évi XI. tc. A belvizek levezetése körüli eljárásról), annak még öt évig nem szereztek érvényt Szabolcsban. Lónyay Menyhért tehát, hogy végső célját, a társulatba szerveződést elérje, minden eszközzel el akarta érni a törvény végrehajtását. A következőkben Lónyay Menyhértnak a „második nyírvízszabályozási vitában” tanúsított magatartása rekonstrukciójára teszünk kísérletet, felhasználva ehhez a politikus a Felső-Szabolcsi Tiszaszabályozó Társulat igazgatójához és egyben saját gazdatisztjéhez, magyarszögyényi Szögyény Emilhez 1877-ben írott leveleit.

A minisztériumi források kilátásba helyezése

A már korábban aposztrofált 1876-os árvíz bár nem szakította át teljesen a felépített töltéseket, megkárosította azokat, így visszaépítésükhöz elég nagy mennyiségű tőkét csak a kormányzat tudott biztosítani. Így Lónyay Menyhért társulati elnöki minőségében a kormányzathoz fordult a töltések emelésére elkülönített juttatások folyósításáért, amibe beleiktatva kívánta a nyírségi vízgyűjtő terület becsatornázását is megvalósítani. A kormányzat anyagi forrásokat helyezett kilátásba.²⁰ Ennek következtében Lónyay azonnal meg akarta kezdeni a munkálatokat. Az általa eltervezett előkészületeket ő maga nem tudta véghezvinni, így tisztartóján keresztül irányította az előkészületeket. Mivel értesült arról, hogy éppen telekkönyvi biztosok érkeznek a minisztériumból, ezért – tanulva a korábban elkövetett hibáiból – utasította Szögyény Emilt, hogy a korábban oly sok problémát okozó területrendezési vitáknak elejét veendő, a telekkönyvek másolatait kéresse be,²¹ ezzel is elősegítendő a nyírvizek rendezését célzó források megérkezését. Ugyanakkor a kormányzat részéről egyáltalán nem mutatkozott együttműködés. A Szabolcs megyébe kirendelt telekkönyvi biztosok munkája Lónyay álláspontja szerint nem volt se szakszerű, sem gyors. Ellenben azt figyelhetjük meg, hogy a vármegyei apparátust mindenáron meg akarta kerülni. Ennek a perspektívájában érthető, hogy a minisztérium jóindulatát a telekkönyvi biztosok bevonásával is el kívánta nyerni.²²

A tömeg pressziója és a kísérlet kudarca

Sajnálatos módon Lónyay Menyhért azt tapasztalhatta, hogy a felsőbb kormányzati körökben sem élvezett prioritást a nyíri rendezés ügye. Ő maga a következőképp jellemezte a helyzetet: „[...] a miniszterek annyira el vannak foglalva a maguk saját nagy

¹⁹ Kállay András – aki egyben volt felsőszabolcsi és nyíri birtokos – a következőképpen írt a *Szabolcs* hasábjain: „Törvényes-e és lehet-e a nyíri víz-ártér birtokosaitól követelni, hogy ők is szabályozzanak? „igenis törvényes és igazságos a követelés. Miért? Azért, mert a nyíri vizek ma már több kárt tesznek a tiszta-ártéri birtokosoknak, mint maga a Tisza.” Lásd *Szabolcs*, 1873. ápr. 13.

²⁰ MNL SzSzBML XIII. 1. Barna-Szögyény család iratai Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. február 5.

²¹ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. február 22.

²² MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. február 22.

bajaikkal, hogy valóban még csak ránk sem gondolnak.”²³ Ennélfogva a miniszteri biztosok mellett, a társulati egység demonstrálásával kívánt minél gyorsabb határozatokat kicsikarni a kormányzattól. „Nem fog ártani ismét egy kis lármát csinálni ennélfogva tavaszra egy nagy gyűlést kell összehívni.” Úgy gondolta, hogy a társulati tömeg hangja hamarabb tudja a minisztériumi illetékeseket intézkedések meghozatalára rávenni. Bár azt figyelhetjük meg, hogy a nagygyűlés szervezése elkezdődött, azonban a megvalósítása vagy kudarcba fulladt, vagy ha megtartották, nem volt akkora jelentősége, hogy írásban nyomát találjuk. Lónyayt sürgette az idő, hiszen a tavaszi olvadáskor okozta a nyírvíz a legnagyobb károkat, mert a felengedett talaj miatt keletkezett belvíz és a folyók megnövekedett vízállása nem tették lehetővé a még be nem temetett elvezető csatornák megnyitását. Azonban 1877 elején amellet, hogy nem sikerült eredményt elérni a nyíri szabályozások ügyében a minisztériumnál, a hatalmas méreteket öltő belvízkár idényen kívüli károkat okozott.²⁴ Ennek következtében Lónyay változtatott stratégiáján. Igyekezett minél hamarabb a kárfelvételeket járásbíróági határozatokkal megerősíteni.²⁵ Továbbá kármérséklést kívánt elérni azzal, hogy felülvizsgáltatja a tizenöt évi adómentességbe tartozó területek körét és javasolni óhajtotta, hogy miként az ártéri területek, úgy abba a nyíri vizek által megkárosított földbirtokok is essenek bele.²⁶ Ennek megvalósítására nem a hivatalos úton való kérvényezés módját, hanem az országos politika élvonalában eltöltött több mint harminc év alatt kialakult kapcsolati tőkéjének felhasználását választotta. A Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumban személyesen kereste fel Hieronymi Károly államtitkárt, a képviselőházban megszólította Péchy Tamás közlekedési minisztert. Ugyanakkor nem vezettek eredményre Lónyay ezirányú próbálkozásai sem, bár ő ezt nem említette írásában.

A jogi útra terelés kilátásai

1877-ben az idényen kívüli terméskárokon kívül még egy esemény borzolta a vármegeyi kedélyeket. Mint azt már korábban írtuk, a megye nem kontrollálta a kialakított ad hoc csatornák felszámolását. Így nem fordított nagy figyelmet a Sényőnél épített csatorna ügyére sem. Ennek következtében történhetett meg az, hogy a sényői elvezető mellékcsatornát betemették. Utóbbi az egész nyírvízszabályozási ügy mérőföldköveként is értelmezhető, mert először köthetjük a cselekedetet konkrét tetteshez. Lónyay elmondásai alapján az illető személyét illetően pontosak nem lehetünk, ugyanakkor a kortársak beszámolóí alapján Leveleki Mayer volt az a nyíri birtokos, akit a sényői csatorna betemetésével gyanúsítottak.²⁷ Annak következtében, hogy először lett konkrét

²³ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. március 2.

²⁴ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. április 18.

²⁵ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. április 18.

²⁶ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. április 18.

²⁷ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. április 27. Bár Lónyay nem említette meg név szerint, csak Leveleki Mayerre hivatkozott rá, ugyanakkor Kállay András személyes iratai alapján felfejthető, hogy a későbbi, 1879-ben alapított nyírvízszabályozó társulat egyik elnökségi tagja is maga Leveleki Mayer volt. Lásd MNL OL P 1604. 7. tétel.

személy a nyírvizek ügyében vádolható, Lónyay megérezte a lehetőségét annak, hogy a vitás kérdést jogi útra terelje. Lónyay maga így kommentálta a per megindításának várható eredményeit: „[...] a per megnyerése valószínű, de ha ez nem is lenne legalább rájuk kell ijeszteni”²⁸ Ismerve a lehetőségeket, nem támasztott túl nagy elvárásokat az eljárással szemben, és ugyanazon állásponton volt, mint tizenkilenc évvel korábban: önálló társulatot akart létrehozni a nyíri vizek rendezésére, ezzel végrehajtva az 1874-ben megalkotott törvényt.

Azt Lónyay tudta, hogy hosszú idő a per előkészítése, az okozott kár mérséklését legalább rövidtávon elkerülhetetlennek vélte. Ennek kívánt érvényt szerezni Szögyény Emilen keresztül az alispánnál. A megyei illetékesek ugyan a kárfelmérések ellenőrzésére és jóváhagyására kirendeltek vizsgálóbizottságot, de munkájukat vagy nem végezték el, vagy ha igen, arról jelentést az alispánnak nem terjesztettek be. Szögyény Emil tehát joggal állította azt, hogy a vármegyei küldöttség nem csinált semmit.²⁹ Mindazonáltal tanulságként szolgált Lónyay számára a jövőt tekintve, hiszen élő példájává vált annak, hogy a vármegye a nyíriek iránt elfogult.

A sényői ügyet képviselő ügyvéd kiválasztásában ez is fontos szemponttá vált. Lónyay először Bodnár Istvánt, régi szövetségését kívánta felkérni az ügy képviselőjére. Azonban Bodnár nem akart vállalkozni a feladatra, inkább egy Korányi családhoz igen közel álló jogtudóst ajánlott maga helyett.³⁰ Az előbbieket alapján azonban láthattuk annak okát, hogy miért nem volt célszerű a nyírségiekhez közel álló személyt felkérni egy a nyíriekkel szembeni ügy betérjesztésére. Ezt ő maga is nyíltan kifejezésre juttatta: „[...] a megyei befolyást illetőleg fontossággal bír, de azt hiszem, hogy a nyíri érdekeltekhez közelebb fog állni, mint hozzánk”.³¹ Így Lónyay az egykori emigránst, az ügyvédi kamara későbbi elnökét, Szivák Imrét győzte meg az ügy fontosságáról, és vállaltatta el vele a kereset benyújtását.³² Szivák Imre bekapcsolódása a második nyírvízszabályozási vitába új módszereket hozott magával egyrészt azzal, hogy bejáratos volt Péchy Tamás miniszterhez, másrészt mert – Lónyay által leírt cselekedeteiből ez kivehető – úgy vélte, hogy a pert csak akkor lehet megfelelően előkészíteni, ha minden lehetséges anyagot összeszednek.³³ Ez azonban hosszadalmas időbe telt, ezért Szivák azt javasolta, hogy készítsenek ne a vármegye, hanem a minisztérium részére beadványt, ezzel is időt nyerve a peres anyag előkészítésére.

A felterjesztést ő maga szövegezte meg, ugyanakkor Lónyay ekkor szembesült azzal, hogy Szivák bár kiváló ügyvéd, a szabolcsi politikai helyzetet egyáltalán nem érti. Lónyay kifogásolta, hogy az alispánnak meghagyta a vizsgálatrendezés jogát, mert úgy vélte az alispáni hivatal a vizsgálatot – ahogy korábban is tette – hátráltatni fogja.³⁴ Ellenben Szivák beadványának köszönhetően minisztériumi utasításra az alispáni hiva-

²⁸ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. április 27.

²⁹ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. május 9.

³⁰ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. május 23.

³¹ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. május 23.

³² MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. június 3.

³³ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. június 24.

³⁴ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. július 1.

tal a sényői csatorna ügyében részleges felülvizsgálatot rendelt el, aminek eredményét Lónyay sem vitatta,³⁵ ugyan a határozat jövőjét illetően továbbra is pesszimista volt, hiszen feltételezése szerint a megye annak végrehajtását minden erővel korlátozza.

Azért, hogy ennek elejét vegye, Lónyay személyesen kezdeményezett találkozót az alispánnál. Felvázolta Szögyénynek azt, hogy a nyíri csatornai költségek fedezésébe, mintegy ösztönzéseképpen, úgy kívánt beszállni, hogy lemond a birtokának belvízjárók miatt kilátásba helyezett kártérítéséről is.³⁶

Érdemesnek tartjuk kiemelni, hogy Lónyay a független társulat alatt nemcsak a költségvetési függetlenséget értette, hanem – olvasatunk szerint – a felső-szabolcsi ártéren kívüliséget is. Mindent megtett annak érdekében a kezdetektől, hogy az ő elnöksége alatt álló társulat fennhatósága alá eső ártér csatornáit ne terhelje meg a nyírvíz.³⁷ Ezen álláspontját Lónyay Menyhért egészen 1877-ig szilárdan képviselte az erről szóló viták során. 1877-ben viszont már álláspontja megváltozott. Azt olvashatjuk, hogy ekkorra Lónyay felhagyott ezen elképzelésével. Korábban Kemece, Buj, Kótaj, Berkesz, Demecser belvizeit is el akarta vezetetni a felső-szabolcsi Tisza-ártértől. Ekkorra már Lónyay tervei szerint csak a Kemece és Kótaj melletti nyírvizeket kívánta levezetni Felső-Szabolcs árterén kívül, a többi település folyásait pedig a Felső-Szabolcsi Tiszaszabályozó Társulat ártere fogadná magába, egy külön levezető csatornát építve ezzel.³⁸ Azt mondjuk, hogy Lónyay birtokait ért anyagi kár olyan súlyosan érinthette, hogy álláspontjából engedni kényszerült a nyírség birtokai felé.³⁹ Ugyanakkor nemcsak gesztusokkal, hanem konkrét tettekkel is demonstrálni óhajtottta ezt. Tisztartóját utasította, hogy azokat a már korábban kiásatott csatornákat újra tisztíttassa ki, mérsékelve az őszi esőzésekkel felgyülemelő károkat. Munkást is találhatott bőven, hiszen a betakarítási időszak akkora éppen véget ért, tehát kubikus munkás akadt elég, ezt Lónyay is jelezte e témában írott soraiban.⁴⁰

Mint azt láthatjuk, Lónyaynak a második nyírvízszabályozási vita során sem sikerült átütő eredményeket elérnie. Az 1877-ben részleges, szerénynek mondható, határozatban rögzített mérföldköveket sikerült megvalósítani, mint például a sényői csatorna betemetésének felülvizsgálatát, Szivák Imre személyes kapcsolatainak a felhasználásával. Korábról mondhatjuk a belvízelvezetéséről szóló törvény megalkotását. Ellenben, amíg a minisztérium részéről a szándék nem vált konkrét intézkedésekké Lónyay határozott és kompromisszumkész fellépése ellenére, érdemi előrelépés egészen 1879-ig nem történt. A minisztérium magatartása pedig érthető, hiszen az infrastruktúra-fejlesztés miatt nagymennyiségű tőke a vasútfejlesztésbe áramlott, s már a nyírvizek

³⁵ „Az nagyon örvendetes körülmény hogy a miniszter az alispánt a főcsatorna tekintetében haladéktalan eljárásra utasította”. MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. július 5.

³⁶ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. július 5.

³⁷ SIMKÓ GYULA: Nyíregyháza és tanyáinak települése. Földrajzi közlemények, 28. évf. 1910. 2. sz. 44.

³⁸ MNL SzSzBML XIII. 1. Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. július 5.

³⁹ MNL SzSzBML XIII. 1 Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. július 22.

⁴⁰ MNL SzSzBML XIII. 1 Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez. 1877. augusztus 12.

rendezésére nem maradt pénz.⁴¹ Lónyay is tisztában volt a helyzetével, s a következőképpen nyilatkozott: „[...] a Tisza éppen nem fekszik síneken, nem tesznek érte semmit”.⁴² Így azt mondhatjuk, hogy annak ellenére adott hangot meggyőződésének, és képviselte a nyírvizek ügyét, hogy tudta: a kormányzat részéről süket fülekre talál.

Lónyay megítélése a társulati alelnök visszaemlékezése alapján

Kállay András úgy fogalmazott: „[...] elfelejtette (Lónyay) megvédeni az árterületet a Nyírvizek ellenében is.”⁴³ Úgy gondoljuk, hogy ezen állítás ilyen formájában nem igaz. Lónyay Menyhért Társulati elnöksége alatt folyamatosan dolgozott azon, hogy a Felső-Szabolcsi Tiszaszabályozó Társulat ártere nemcsak az időszakos árvizek ellen legyen védett, hanem a vízgyűjtőterület belvizeinek mentesítésére is gondot fordított. Továbbá azon állítás sem állja meg a helyét, hogy „Lónyay Menyhért megmaradt a nyíriekkel szemben tanúsított merev álláspontján”,⁴⁴ hiszen az előbb került bemutatásra, hogy Lónyay kész volt a kompromisszumot kötni, mind a vármegye mind a kormányzat és a nyíriek felé is. Nemcsak a felmerülő költségek egy részének a finanszírozásából kívánt részt vállalni, hanem az okozott károkért őt megillető kártérítésről is hajlandóságot mutatott lemondani, az ügy előbbre vitele érdekében.

Az önálló nyírvízszabályozó társulat megalakulása

A hosszantartó diskurzus végül 1879-ben ért véget. A közlekedési minisztérium vasútfelújítása a keleti országrészben véget ért,⁴⁵ így vélhetőleg nagyobb figyelem fordult a nyírvizekre is. A minisztérium végül Maijláth György országbíró, a főrendiház elnökét és Meczner Gyula miniszteri biztost nevezte ki a nyíri ügyek rendezésére. A miniszteri biztos és az országbíró közvetítésének köszönhetően, a nyírségi birtokosok részéről Károlyi Tibor, Gencsy Károly, Uray Miklós és Fráter Sándor kötött szerződést a közös levezető csatornáról. Lónyay társulatát végül nem személyesen képviselte, hanem Kállay András alelnök, valamint Szögyény Emil és Szivák Imre vettek részt az egyeztető tárgyalásokon és a szerződéskötésen. Szimbolikus is Lónyay kimaradása, hiszen eredeti célja, az önálló nyíri társulat nem valósult meg.⁴⁶

⁴¹ Az 1877. évi költségvetés a minisztérium különleges kiadásaira nem engedett többet 30 000 forintnál. Lásd: Jelentés a közmunka- és közlekedési magy. kir. ministerium 1877. évi költségvetéséhez. In: Állami Költségvetés a Magyar Korona Országai Részére. Budapest, 1976. 5.

⁴² MNL SzSzBML XIII. 1 Lónyay Menyhért levele Szögyény Emilhez 1877. február 22.

⁴³ KÁLLAY, 1911. 125.

⁴⁴ I. m., 126.

⁴⁵ „Vasúti hálózatunk a politikai eseményeknél fogva kelet felé már rövid idő múlva oly kibővítést nyerend, mely addig is, míg a pénzügyi helyzet javultával forgalmi igényeink kielégítésére célzó nagyobb tervek valósításával foglalkozhatunk” a tényleges szükségletet kielégíteni képes leend”. Lásd Jelentés a közmunka- és közlekedési magy. kir. ministerium 1879. évi költségvetéséhez. In: Állami Költségvetés a Magyar Korona Országai Részére. Budapest, 1978. 7.

⁴⁶ A felső-szabolcsi tiszai ármentesítő és belvív-levezető társulat. In: Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Szerk. Borovszky Samu. Budapest. 1900. 306.

Epilógus

Végsősoron hogyan értékelhetjük Lónyay Menyhért tevékenységét a nyírvíz-szabályozás tükrében? Véleményünk szerint annak ellenére, hogy az általa elképzelt működésű nyíri társulat nem valósult meg, mégis a nyírvízi „problémát” mint az országos politika egykori élvonalába tartozó politikus, kapcsolatait kihasználva, valamint a saját hasábjain a Felső-Szabolcsi Társulat elnökségének átvétele óta folyamatosan tudta tematizálni, ezzel legalább annyira segítette a megállapodás tető alá hozatalát, mint Kállay András és Szogyény Emil kompromisszumkészsége.

Lónyay Menyhért fotója az 1865. évi országgyűlés képviselői díszalbumából
 Forrás: Országgyűlési Múzeum

HERMANN RÓBERT

Egy ismert-ismeretlen napló titkai

Lónyay Menyhért naplójegyzetei az 1847–1848.
évi utolsó rendi országgyűlésről

Lónyay Menyhért élete folyamán többször is naplóirásba kezdett.¹ Ezek közül az első, és a történész szakma által a megjelenés korai időpontjának következtében talán a legtöbbet használt naplója az, amelyet 1847. december 24. – 1848. március 24. közötti három hónapban vetett papírra. A naplót először Deák Ferenc beszédeinek és egyéb iratainak kiadója, Kónyi Manó tette közzé a *Budapesti Szemle* című folyóirat 1896. évi 85–86. kötetében.² Jómagam ezt a közlést vettem át, amikor 2002-ben egy kötetet szerkesztettem az 1848–1849-re vonatkozó politikusi naplókából, védőiratokból és visszaemlékezésekből.³

Az utóbbi években azonban több kétely is vetődött fel Kónyi szövegközléseinek pontosságát illetően. Urbán Aladár a Deák 1848-as miniszteri tevékenységét feldolgozó tanulmányában jelezte, hogy a Kónyi által közölt Deák-beszédek szövege eltér a hivatalos *Közlöny* által közzétettektől.⁴ Kónyi szövegközlési módszereit Cieger András mutatta be részletesen egy tanulmányban, s ebből kiderült, hogy Kónyi igen szabadon kezelte az általa közzétett szövegeket.⁵ Jómagam egy általa közzétett Andrássy Gyulához intézett Eötvös-levél újraközlése alkalmával szembesültem azzal, hogy Kónyi nemcsak stilizálta a szöveget, de politikai szempontból is „áramvonala-sította” azt.⁶

2022 januárjában Klicsu Ferenc barátom közölte velem az örömhírt, hogy Lónyay 1847–1848. évi naplójának eredetije a család egyik tagjától, Lónyay Gábortól hozzá került, s felvetette, hogy érdemes lenne újra közreadni a szöveget, immáron az eredeti kézirat ismeretében, kiegészítve azt a Kónyi által esetleg kihagyott részekkel. Rövidesen megkaptam a szöveg teljes másolatát, s ahogy elkezdtem vele foglalkozni, azonnal

¹ Lásd erre Cieger András összeállítását: LÓNYAY, 2023. 182–183.

² KÓNYI MANÓ: Lónyay Menyhértnek 1847–8-diki naplója. *Budapesti Szemle*, 1896. 121. k. 337–362. és 122. k. 18–49.

³ Lónyay Menyhértnek 1847–8-diki naplója. In: Szószék és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848–49-ből. S. a. r. Hermann Róbert. Budapest, 2000. 35–69.

⁴ URBÁN ALADÁR: Deák Ferenc a Batthyány-kormányban. In: A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere. Szerk. Molnár András. Zalai Gyűjtemény 43. Zalaegerszeg, 1998. 53–92.

⁵ CIEGER ANDRÁS: „Az Ön Deákján tanul a mi nemzedékünk”. (Kónyi Manó és a Deák Ferenc beszédei). In: História mezején. A 19. század emlékezete. Tanulmányok Pajkossy Gábor tiszteletére. Szerk. Deák Ágnes és Völgyesi Orsolya. Szeged, 2011. 231–242.

⁶ HERMANN RÓBERT: Eötvös József három levele. *Századok*, 147. évf. 2013. 5. sz. 1151–1157.

kiderült, hogy Kónyi a napló szövegével is úgy járt el, mint az összes többi, általa közölt szöveg esetében.

Kónyi ugyanis gyakorlatilag szinte mondatról mondatra átírta a szöveget, azaz, az általa közölteket sorról sorra ellenőrizni kellett, helyreállítva az eredeti alakot, s kiegészíteni azt a Kónyi által kihagyott szövegrészekkel. Ezek mennyisége önmagában nem jelentős, de időnként árnyalják Lónyay mondanivalóját. Néhány, nehezebben olvasható szövegrésznél úgy tűnik, hogy Kónyi nem tudván elolvasni és értelmezni a szöveget, inkább kihagyott egy-egy mondatot vagy bekezdést.

Kónyi az átírás során az idegen kifejezéseket gyakran magyarra cserélte (oppozíció/ellenzék; grádics/lépcső; galéria/karzat; pénzügy/pénzüg; státus/állam; revolúció/forradalom), Lónyay nyelvhasználatát is megváltoztatta (izenet/üzenet, eránt/íránt). Egyes régies szavakat modernre cserélt (felírás/felirat; reményl/remél; kelletik/kell; estve/este; holnap/hónap). Néha teljesen logikátlanul feloldotta a nevek rövidítéseit, máskor pedig ott is rövidítette a névalakokat, ahol az illető személy teljes neve szerepelt. Gyakran felcserélte az azt, annak, attól alakokat ezt, ennek, ettől alakokra és viszont; a jön ige különböző alakjait a megy ige különböző alakjaira és viszont. Ugyanígy a régies múltidőket (adá, közlé, közlöt, szólt) a modern alakokra (adta, közölte, szólt) változtatta. Lónyay a -ban, -ben toldalékok helyett általában -ba, -be toldalékokat használt, Kónyi ezeket is javította.

Lónyay a számneveket számmal írta, Kónyi ezeket betűvel írta át. A dátumokat egyéges formára alakította. Néhány nevet is félreolvasott, így lett Szintayból több helyen is Szontagh, Nákóból pedig Mikó.

A Lónyay-napló helye az 1847–1848. évi naplóirodalomban

Az 1847–1848. évi országgyűlés történetéről Lónyayén kívül egyedül Széchenyi István naplója ismert, ennek zaklatott és szaggatott bejegyzései azonban az esetek többségében önmagukban nehezen értelmezhetők.⁷ A „legnagyobb magyar” 1848. március 18-ig terjedő naplóköteteit még Lónyay szerezte meg a gróf titkára, Tasner Antal örökösétől, s ő volt az, aki az első ismertetést közölte róluk. (Noha, mindjárt láthatta azt is, hogy a gróf hogyan látta őt 1847–1848-ban, az ismertetésben tartózkodott attól, hogy a naplóból szemezgesse.)⁸

A napló 1848. március 2–13. közötti bejegyzéseit Pulszky Ferenc közölte az 1880-ban megjelent *Életem és korom* című visszaemlékezésében.⁹ Magából az óriási terjedelmű naplóból Zichy Antal közölt egy igen sűrített válogatást 1884-ben, amelyben kivonatossan ismertetette Széchenyinek az 1847–1848. évi országgyűlésre vonatkozó naplójegyzeteit; azonban a szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy mikor beszél

⁷ SZÉCHENYI 1939. VI.

⁸ Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. Ismerteti Lónyay Menyhért. Második kiadás Budapest, 1875. (Különnyomat a Budapesti Szemléből.)

⁹ PULSZKY FERENC: *Életem és korom*. S. a. r. Oltványi Ambrus. Magyar Századok. Budapest, 1958. I. k. 320–322.

Széchenyi és mikor Zichy.¹⁰ A március 18-ig terjedő naplójegyzetek szakszerű közlését – a többi Széchenyi-naplókötetével együtt – Viszota Gyula végezte el 1925–1939 között.¹¹

Az 1848. március 19. utáni naplójegyzeteket a cs. kir. hatóságok még 1860-ban kobozták el Széchenyitől, amikor a döblingi elmegyógyintézetben általa működtetett titkos sajtóközpontját leleplezték, s a többi lefoglalt iratával együtt elsüllyesztették a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv gyűjteményében. Itt fedezte fel a kiváló magyar történész, Károlyi Árpád, s tette közzé a *Magyarország újabbkori történetének forrásai* című forráskiadvány-sorozat első köteteként.¹²

Ezért is érthető, hogy a korszakkal foglalkozó kutatók alaposan kiaknázták Lónyay sokkal összefüggőbb és részletesebb naplófeljegyzéseit. Viszota Gyula a Széchenyi-Kossuth vita anyagát közzétevő forráskiadványhoz írott bevezető tanulmányában, Barta István a Kossuth utolsó rendi országgyűlési tevékenységét dokumentáló kötet bevezető tanulmányában, Varga János az 1848. évi jobbágyfelszabadításról írott monográfiájában, Molnár András a Batthyány reformkori tevékenységét bemutató életrajzi művében hivatkozott rendszeresen a naplóra.¹³

A Széchenyi- és a Lónyay-napló eltérő részletességére jó példa Lónyay és Pázmándy Széchenyinéél tett 1848. január 7-i látogatásának leírása. Széchenyinéél erről a következőket olvashatjuk:

„Korábban Lónyay Menyhért és Pázmándy¹⁴ – nyíltan beszélünk. Pázmándy olvassa Szentkirályi¹⁵ levelét. – »Azt mondja: Ön vissza akarja hívatni Kossuthot ...60 ezret adnak rá – Ön 100 ezret akar.« – Ez fekszik benne!¹⁶

Ez Lónyaynál a következőképp hangzik:¹⁷

„Tehát ma is ily beszélgetésre hívtat meg. Pázmándy velünk jövéen, őt is felhívta.

Eleinte mindjárt azt mondá: »Szentkirályi tegnapelőtt délelőtt volt nálam, beszélgettünk a városi ügyről, s dolgok meneteléről, s ő is azon véleménybe volt, hogy ha sikert óhajtunk, egy balcentrumot kell szükségképp alakítani. Megemlítette, hogy akkor nap önhöz (hozzám) jön ebédre, s ezen tárgyról fog velem beszélni;« – azonban, folytatá Széchenyi, másnap mindjárt oly konfúz¹⁸ s érthetetlen, előbbi mondásaival ellenkező levelet írt, hogy tőle kívánja magának megmagyaráztatni.

¹⁰ Gróf Széchenyi István naplói. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához. A M[agyar] T[udományos] Akademia megbízásából összeállította Zichy Antal. Budapest, 1884. 520–552.

¹¹ SZÉCHENYI 1939. VI. 669–751.

¹² KÁROLYI ÁRPÁD: Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái. Hetedik kötet. Budapest, 1921. I. k. 275–294.

¹³ VISZOTA GYULA: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái. Hetedik kötet. Budapest, 1930. II. k. CCL–CCCXLI.; KLÖM XI. 37–63.; VARGA JÁNOS: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest, 1971.; MOLNÁR ANDRÁS: „Viam meam persequor.” Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig (1807–1848). Budapest, 2007.

¹⁴ Pázmándy Dénes, ifj. (1816–1856), Komárom megyei követ.

¹⁵ Szentkirályi Móric (1807–1882), Pest megyei követ.

¹⁶ SZÉCHENYI VI: 1939. 707.

¹⁷ A kurzívval szedett részek a Kónyi Manó által az 1896. évi kiadásból kihagyott passzusokat jelzik.

¹⁸ zavaros

Pázmány ajánlkozott, hogy megmagyarázza ezen levelet, – hárman együtt elolvastuk. – Szentkirályi merő veszedelemnek mondja a centrumot, nyilvánítván, hogy ellene fog harcolni sat. Említve volt ezen valóban egy kissé konfúzus levélben, hogy Paczolay¹⁹ Hontba küldötték pénzzel, az ott lábra kapni akaró oppozíciót ledolgoztatni.

Pázmány szokott csendes modorával megmagyarázta Móric ezen furcsa levelét. Oka ezen gondolatváltozásnak volt, hogy azt hallotta, hogy Sz[échenyi]nek ajánlottak 80/m forintot Kossuth visszahívására (ő adta volna a kormánynak a véleményt, hogy míg Kossuth itt van, addig nem lehet az országgyűléssel boldogulni); Sz[échenyi] meg csak azért nem ment le, mivel ő e célra 100/m f[orintot] kért ezen célra sat. Ezért haragudott meg Móric, ezért ijedt meg Széch[enyi] terveitől.²⁰

Széch[enyi], úgy látszik, indignációval vette e felvilágosítást, azonban úgy hiszem, hogy nem lehetetlen, hogy ő ezt talán valahol mondotta. Igen tudakozta, hogy P[ázmány] ezt kitől hallotta. P[ázmány] neki nem mondá.

Bővebben akart a centrumról szólni a nagy gróf; említette Móric azon ideáját, hogy nem kell összehívni őket egyszerre, hanem mindenkivel egyenként kell beszélni; ez igen nem tetszik a nagy grófnak; ő vén napjaira nem lesz agitátor sat., – hanem ha valamely kérdés eránt tisztába jöttünk, ő felmegy Bécsbe s kiegyenlíti a dolgokat sat. – Mutatta azon névjegyzéket, melyet Móriccal együtt készített a jövőbeli centrum lehető tagjai felett. Pázmány nem mondá meg nyíltan véleményét s csak annyit mondott, hogy egyes kérdésekre kell ilyesmit csinálni, ilyennél ő tudja, mit csináljon, meddig mehet sat.

Azután közlött Pázmányval azon üzeneti szerkezetet, mely mellett, talán a Széch[enyi] mediációjára,²¹ az adóügyet a főrendek elfogadják (*a fő[r]endeknek ma délelőtt volt konferenciájok*) s kérte P[ázmány] véleményét. P[ázmány] leült s némelyeket benne változtatni kívánt, végre is azzal kelt fel az asztaltól, hogy ez oly kényesen van szerkesztve, hogy alig lehet igazítani.

Míg P[ázmány] ezzel foglalkozott, öltöző szobájába mentünk s ott velem beszélt. Miután mondtam, hogy ha centrum lesz, ne menjen a konzervatívok konferenciájába, – kérdezt, ne menjen-e a mi konferenciánkba? Válaszom volt, hogy ezt előbb jó meg kell fontolni. Beszéltünk Apponyiról²², azt mondtam, hogy A[pponyi]nak legtöbbet használna, ha a valódi munkákba belemennének, s elkerülnének azon mindenféle agitációs tárgyak, melyeket Kossuth par force²³ kikeres, hogy személyeskedjen s megdöntse. Elmondám neki, hogy a Partium,²⁴ horvát és az adminisztratori kérdés

¹⁹ Paczolay János (1818–1884), Hont megyei követ.

²⁰ Szentkirályi és Széchenyi találkozására lásd SZÉCHENYI 1939. VI. 705. Szentkirályi említett leveléről így ír: „Szentkirályitól egy őrlt levelet kapok, melyet részben nem értek, részben nem tudok elolvasni, benne felmondja nekem a szolgálatot.” I. m., 706. Pázmány magyarázatát így jegyezte fel: „Pázmány elolvasta Szentkirályi levelét. »Azt mondják, Ön vissza akarja hívni Kossuthot; adnak 60 ezret, – Ön akar 100 ezret. Ez fekszik benne.«” I. m., 707.

²¹ közvetítésére

²² Apponyi György, gróf (1808–1899), magyar királyi udvari kancellár (1846–1848).

²³ erővel

²⁴ A Részek, Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyék meg Kővár-vidéke Magyarországhoz való visszacsatolásáról az 1836. évi XXI. törvénycikk intézkedett, de a törvény végrehajtása elmaradt. A végrehajtás követelése szerepelt az 1847. június 7-én véglegesített *Ellenzéki Nyilatkozatban* is.

azért van áttudírozva s úgy tervezve, hogy A[pponyi] megbukjék; hogy ezzel hallotam csitítani Bónist,²⁵ ki a Partium eránt a konferenciába más véleménybe talált lenni sat., – hogy Batthyány Lajos²⁶ van mindez alatt.

A[pponyi]ról azután hárman együtt beszélünk, titokba elmondá Pázmándy, hogy a napokba Mailáth Antaltól²⁷ kaptak izenetet, hogy Apponyit ugyan megingatta az adress letétele, de állása azóta megint erősödött. Elhitette a f[ő]hercegekkel, hogy ezt azért tették le, mert szokatlan dolog, s hogy a köszönet majd a magyar nyelv tárgyában felmegy,²⁸ – új attakok kellenek, hogy megbukjék, – elmondá, hogy Majláth György²⁹ Bécsbe szemrehányásokat hallott Antaltól, miért nem lépett Apponyi ellen jobban fel, *s ismét megegyeztek a teendők eránt sat.*

Erre a nagy gróf azt mondá, hogy ki lesz hát követője, ő nem lehet. de nem is akar. P[ázmándy] azt mondá, hogy alkalmasint K[eglevich],³⁰ a tárnok lesz a kancellár, a judex³¹ miniszter, s ők fognak igazgatni, – továbbá mondá, hogy bármint igyekeznek is megtartani,³² előbb-utóbb bukik, annyi antipátiák vannak ellene a főrendeknél, főpapoknál sat.

Erre az incidensre Széch[enyi] felolvasta levelét, amelyet A[pponyi]nak írt s mely ma küldeték magány alkalommal, – melyben nehezen veszi, hogy az ő elébbi levelére A[pponyi] nem válaszolt s őt a teendőkrőli tanácskozásra meg nem hívta, – ebből kitetszék, hogy Széch[enyi], miután az adresszébe nem vívott sikeresen, A[pponyi]nál tekintélyben vesztett.³³

Elmenet kérdezte tőlünk, hogy mikor jövünk megint hozzá. Pázm[ándy] mondá, ha akarja, holnap ülés után.³⁴

Mint a fentiekből látszik, Széchenyi naplóbejegyzése csupán a Szentkirályi Móric levelével kapcsolatos magyarázatra korlátozódik – a megbeszélés érdemi részéről egy szót sem ír. Mindez azért is fontos, mert jól mutatja, hogy Széchenyi naplója ugyan a korszak történetének egyik legfontosabb elbeszélő forrása, de korántsem biztos, hogy hangsúlyai az események tényleges fontosságát tükrözik.

A napló szerkezete

A napló tehát a részletek tekintetében sokkal informatívabb, mint Széchenyié, ugyanakkor Lónyay néha több nap késéssel jegyezte fel az eseményeket, ellentétben az e tekintetben következetes és szorgalmas Széchenyivel.

²⁵ Bónis Sámuel (1810–1879), Szabolcs vármegyei követ.

²⁶ Batthyány Lajos gróf (1807–1849), az Ellenzéki Párt vezetője.

²⁷ Mailáth Antal, gróf (1801–1873), 1838–1845 között magyar királyi udvari kancellár. Őt követte Apponyi e poszton.

²⁸ ti. a királyi előadásokért

²⁹ Majláth György (1786–1861), 1839–1848 között országbíró.

³⁰ Keglevich Gábor gróf (1784–1854) 1842–1848 között tárnokmester.

³¹ országbíró

³² ti. Apponyit

³³ Széchenyi levelét közli BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1808–1860. Budapest, 1943. II. k. 621.

³⁴ LÓNYAY, 2023. 120–124.

Lónyay a naplót 1847. december 24-én kezdte el írni, de 1848. január 7-én (tehát két hónap késéssel) számol be az 1847. december 7-én Széchenyivel folytatott beszélgetéséről.³⁵ Január 16-án a január 13–15-i eseményeket is összefoglalta.³⁶ Január 20-án szintén négy nap, január 17–20-i eseményeit írta le.³⁷ Január 26-án a 24–25-i eseményeket is megörökítette.³⁸ Január 31-én január 27-től kezdve ismerteti a történeteket.³⁹

Ezután legközelebb február 12-én vette elő a naplót, azonban aznapi bejegyzése csupán az elmúlt napok eseményei által hangulatára gyakorolt hatásnak az összefoglalása: „Sokáig nem vettem elő naplómat, hogy belé a múlt napok történetét bejegyezzem, – ezen múlt napok szomorú történetét, melyek alatt ezen országgyűlésről táplált szép reményeim mind elenyésztek, ön politikai állásom meggyengítésével terhelve, a gyanúsítások s bizalmatlanság halmazával végződött, – s arra az eredményre vezetett, hogy nálunk még szilárd politikai jellemek ki nem fejlődtek s a hiúság s népszerűség a fő tényezők közéletünkben, nem pedig tiszta hazaszeretet.”⁴⁰

Ezt követően ismét négy nap szünet következett, s csak február 16-án látott hozzá az előző bő két hétben történtek összefoglalásának. Február 16-án a február 1-jei eseményeket foglalta össze,⁴¹ február 18-án pedig a február 2–18. közötti 16 napot.⁴² Február 22-én a 20–21-i napok krónikája került ki a tolla alól.⁴³ Február 24-én a vukovár-fiumei vasút ügyében kiküldött országgyűlési választmány ülésein történeteket jegyezte fel február 16-tól kezdve.⁴⁴

Ezután ismét több napos szünet következett, s az időközben Pestre utazó Lónyay március 1-jén a fővárosban folytatta az események leírását, egyelőre a február 25–26-i ellenzéki konferenciák bemutatásával.⁴⁵ Március 8-án, immáron ismét Pozsonyban a március 3. utáni eseményeket ismertette.⁴⁶ Ezután ismét egy hét kihagyással, március 15-én megint Pesten folytatta a történetek leírását március 8-tól 15-ig. A naplóíráshoz szükséges nyugalom és az események turbulenciája okozta feszültséget jól mutatja a március 15-i bejegyzés utolsó két bekezdése:

„Én épp ezen könyvbe írom be a dátumot, mielőtt jött, azonban abbahagyám s kiementem, hogy halljak valami újat s bizonyost. – Először is Pejacevichhez⁴⁷ mentem. – Ő elbeszélé úgy, amint hallá Ecksteintől,⁴⁸ ki Vácnál a gőzösre szállott s az ott jöttektől hallhatá. – Nála jó ideig beszélgetvén; 11 óra felé elmentünk együtt a Kaszinóba,

³⁵ LÓNYAY, 2023. 120.

³⁶ LÓNYAY, 2023. 129–131.

³⁷ LÓNYAY, 2023. 133–134.

³⁸ LÓNYAY, 2023. 134–135.

³⁹ LÓNYAY, 2023. 135–139.

⁴⁰ LÓNYAY, 2023. 140.

⁴¹ LÓNYAY, 2023. 140–143.

⁴² LÓNYAY, 2023. 143–155.

⁴³ LÓNYAY, 2023. 156–157.

⁴⁴ LÓNYAY, 2023. 147–160.

⁴⁵ LÓNYAY, 2023. 160–162.

⁴⁶ LÓNYAY, 2023. 162–165.

⁴⁷ Valószínűleg Pejacevich János gróf (1802–1885), ellenzéki főrend.

⁴⁸ Eckstein Rudolf/Rezső (1801–1874), Pest megyei főszolgabíró.

hogy ott részletesbet halljunk. Hajnik,⁴⁹ a kaszinói igazgató, épp akkor készült neki a történetek elbeszéléséhez.

Előadásának tartalma következő:⁵⁰

A bejegyzés ezzel megszakad, s Lónyay csak március 17-én, a Pozsonyba tartó gőzös fedélzetén vette elő ismét a naplókönyvet: „A pesti nevezetes események gátoltak a történeteket feljegyezni, az események oly gyorsan követik egymást, hogy azokat feljegyezni egyszerűen sincs idő. – Azonban a gőzös, mint látom, nem alkalmas hely a jegyzésre, – pedig Pozsonyban aligha ráérek – *használni kell az állomások idejét.*”⁵¹

A március 17-i feljegyzés azonban nem folytatódik: Lónyay március 20-án, Pozsonyban kezdett csak hozzá a március 15-ét követő események leírásához. „Az a nagy agitáció, melyben élünk, akadályoztatott mindeddig a történetek s azok iránti jegyzeteim leírásában. – Annyit jegyezhetnék be, hogy a könyv egészen majdnem betellenék.

Már most nem is írom az egyes eseményeket be; – ezeket *tökéletesen* fogja a história bejegyezni, – csupán bejegyzem azon benyomásokat, melyek bennem támadtak.”⁵² Ezután foglalja össze a március 15–17. közötti pesti és 17–18-i pozsonyi eseményeket.⁵³ Ismét több napos szünet következik, s március 24-i dátummal olvashatjuk a március 18–19-i pozsonyi események krónikáját – ezek feljegyzésével a napló befejeződik, vagy inkább félbeszakad.⁵⁴

A naplóírás motivációja

Lónyay a napló elején leírja, hogy a válaszfeliratról tartott ellenzéki konferencia alkalmával Szemere Bertalan borsodi követ mellett ült, s megkérdezte Szemerét, „tetszik neked a dolgok eddigi menete s különösen ez a lépés?” Szokása szerint egyenesen felelni nem akarván, csak azt jegyzé meg: „Barátom, magam is gondolkoztam sokat az országgyűlés eddigi menetele felett, s különösen éppen ma írtam fel magamnak jegyzeteimbe, melyeket vinni szoktam, kombinációm a dolgok eddigi menetele felett s ezen országgyűlés menetele felett; kíváncsi vagyok, vajon be fog-e teljesedni ezen kombináció.» – Ezen mondása emlékeztetett ismét azon többszöri feltételre, hogy valahányszor a sors úgy hozza magával, hogy nevezeteseb dolgoknál részt vehetek, – a nevezeteseb eseményeket vagy érdekes körülményeket magamnak feljegyezzem, ugyan ezt tenni érdekes lett volna a múlt országgyűlés alatt. Azonban mindig elmaradt, amint hogy ha belekezdtem, azt csinosabb alakban akartam létesíteni, erre pedig időm s kitűrés hiányzik. – Ugyanezt tettem már magamban fel, midőn a múlt nyáron a Pannonia gőzöson Széchenyi Istvánnal a Tiszán egész Csetfalváig felmenvén, – az első éjjel Mátyus alatt vele együtt a hajón hálván, – láttam, miképp vett elő egy záros csinos könyvet s abban az akkori nap eseményeit bejegyzé a megszokott csinosággal;

⁴⁹ Hajnik Pál (1808–1864), ügyvéd, 1839–1848 között a Nemzeti Casinó igazgatója.

⁵⁰ LÓNYAY, 2023. 165–168.

⁵¹ LÓNYAY, 2023. 168.

⁵² LÓNYAY, 2023. 168.

⁵³ LÓNYAY, 2023. 168–172.

⁵⁴ LÓNYAY, 2023. 172–173.

neki az élete minden napja tanulságos s érdekes lehet, az enyém csak az országgyűlés alatt, s akkor is nem mindenkor, csak ha nevezetesebb eseményeknek leheték tanúja.”

Mint a fentiekből kitűnik, a két idősebb pályatárs, a példakép Széchenyi és a tíz évvel idősebb Szemere naplóírása szolgált ösztönző erőként és mintaként az ifjú begeri követ számára. A fentieket követően a szöveg elején Kónyi kihagyott egy teljes bekezdést, amelyben Lónyay a naplóvezetés motivációjáról ír:

„Minden szép feltételek mellett is még a mai napig semmi ilyen jegyzeteket nem tettem, azonban tegnap Bécsben ezen szép záros könyvet megévén, legalább megkezdem, s ha már megkezdtem, ezen országgyűlés alatt csak fogom folytatni. – Feljegyzem ezen lapokra csupán csak azt, mit a későbbi időkben némi érdeklődéssel fogok ismét átfutni, s általa visszaemlékezni azon időkre, midőn én is igyekeztem tehetségem szerint az országgyűlési arénán mint csekély szereplő részt venni.”

Ezt követi a naplóírás intimitására és titkosságára vonatkozó, Kónyi által már közölt szövegrész. „Alkalmatlan ugyan egy bekötött könyvbe írni, de mégis legjobbj; a zár, ha mindig íróasztalomon hever is (ami szükséges, arra, hogy a jegyzésre emlékeztessen), a könyv, csupán csak számomra nyitja meg s így bátran jegyezhetek belé, – ha egyes árkusokra írok, az könnyen elhányódik és könnyen más kezébe kerül.”⁵⁵

A Kónyi által kihagyott részek – figyelmetlenség, olvasati problémák, tapintat

A kihagyott szövegek tendenciájában sok logikát nem lehet felfedezni, egy részük inkább figyelmetlenségből, mint tudatosságból fakadhat. Például alighanem ilyen típusú az a kihagyás, amikor Lónyay Széchenyit jellemzi az 1847. november 26-i válaszfelirati vita kapcsán. Itt is a kurzívval jelölt szövegrészek maradtak ki: „Azonban az eddigi fellépéseiben ezt nem követte, az adressz-diszkusszió⁵⁶ alkalmával anélkül mondá el hatalmas beszédét, mely annyira megindított, hogy könnyű jött szemembe, s meggyőződtem azon megindulásnál fogva, mellyel szólott, hogy ő hazáját tisztán szereti s mindig hazafi marad, – hogy előre kicsinálta volna, kik szavaznak mellette s lesz-e többség? még inkább nem számított, midőn az országos ülésben javaslott egy új, az elsőtől eltérő módosítást.”⁵⁷

A kihagyások többségénél alighanem egyszerű figyelmetlenségről lehetett szó. A január 10-i, a magyar nyelv ügyével kapcsolatos tanácskozás leírásánál kimaradt a következő mondat: „Az egészt felakasztotta volna, ha a három horvátországi megyék név szerint elősoroltnak.”⁵⁸ Az aznap írott, de az előző napi, Szentkirályi Móriccalt folytatott beszélgetésből szintén kimaradt egy fél mondat, amely szerint Szentkirályi „A városokat óhajtja leginkább [reformálni – H. R.], mégpedig magasabb nemzeti célokból; ez legyen az első lépés a haza újjászületése s reformja kivihetősége reményében.”⁵⁹

⁵⁵ LÓNYAY, 2023. 118.

⁵⁶ válaszfelirat vita

⁵⁷ LÓNYAY, 2023. 120. – Széchenyi november 26-i és december 1-jei, a válaszfelirati vitában elmondott beszédeit közli Gróf Széchenyi István beszédei. Összegyűjtötte és jegyzetekkel kísérte Zichy Antal. Gróf Széchenyi István munkái II. k. Budapest, 1887. 541–547. és 554–557.

⁵⁸ LÓNYAY, 2023. 124.

⁵⁹ LÓNYAY, 2023. 127.

A január 12-i naplóbejegyzésben beszámol arról, hogy apja, Lónyay János előző nap megérkezett Bécsből, Apponyi György kancellár megbízásával, hogy a helyzetről és a teendőkről tájékoztassa őt. Ezt követi egy kihagyott mondat: „*Esve azon hírrel jött, hogy W[irkner]⁶⁰ a főherceg⁶¹ hivatván, tudakozódott, nem jött-e az atyám dolga rendbe. – Eszerint mégis lesz belőle valami.*” A folytatásban megint van egy fél mondatnyi hiány: „Ma atyám volt a főhercegnél ma délelőtt, kijelenté kívánságát a f[ő]h[er]ceg], hogy atyám az országgyűlésen legyen, mondván, *ő az, kiben bizodalma van, kivel értekezni fog, s ő az, kibe mind neki, mind A[pponyi]nak bizalma van; ő az, kinek hatása lévén mind Gáborra,⁶² mind réám, a dolgok kiegyenlítését a legokoszerűbben eszközölheti.*”⁶³

A mondat kuszasága és olvashatatlansága lehetett a következő kihagyás oka. Lónyay beszámol arról, hogy január 13-án felkereste Justh József turóci követet, akivel hosszan beszélgetett, amiből „kisült, hogy éppen nincs megelégedve a dolgok eddigi menetével s szándoka magát emancipálni K[ossuth] diktatúrája alól, – ezután elmentem Tarnóczyhoz,⁶⁴ *kinek független viselete az országgyűlés eddigi folyama alatt meggyőzött arról, hogy igen jól használható elem, – vele tartott beszélgetésemben egészen kielégítő eredményt tapasztaltam.*⁶⁵ (*Nota bene, midőn később hallottam Atyámtól, hogy Wirknerhez jár, s ott éngem feldicsért, hogy én képes lennék itt a dolgokat jó menetelbe tenni /mi feltűntette [?] a kormány embereinél [olvashatatlan szó] nevem! – azon meggyőződéssem, hogy egészen független, a más oldalról is egy kissé ingadozóvá téve).* Megtudni akarván, végre Gábornál, *hogy mire mehetnek, hozzá mentem, azonban hon nem találtam.*”⁶⁶

A január 15-i bejegyzés arról számol be, hogy Lónyay János és Szentkirályi Móric hogyan nézték át a szabad királyi városok rendezésével kapcsolatos törvényjavaslatot: „– Egész 8 óráig ott volt atyámnál, §-ként mentek át a munkálaton. Móric nyilvánította, hogy a fődolog, mihez ragaszkodik, az egyenes választás, nyilvánosság és a főpolgármesternek felügyelő s nem igazgató hatásköre. – Atyám elmondván észrevételeit, melyeket, két napig menvén át mindennemű városi javaslatunkon, a kassai követ idős *Wirknerrel*⁶⁷ (*kiről azt beszélék, hogy ő dolgozta volna a k[irályi] előadásokhoz mellékelte k[irályi] városi törvényjavaslatot), a munkálat egyes §-aihoz írt.* – Móric éppen nem mutatkozott nehéznek, sőt, úgy látszik, kész minden áldozatra, csak hogy a kir. városok rendezéséből törvény legyen. – Újjonnan megerősödtem azon véleményem-

⁶⁰ Wirkner Lajos (1802–1882), magyar királyi udvari kancelláriai tanácsos. Emlékirata a korszak fontos forrása.

⁶¹ István főherceg (1817–1867), 1847–1848-ban Magyarország utolsó nádora.

⁶² Lónyay Gábor (1805–1885), Zemplén megye egyik követe, Lónyay Menyhért nagybátyja.

⁶³ LÓNYAY, 2023. 128.

⁶⁴ Tarnóczy Kázmér (1804–1884), Nyitra megyei követ.

⁶⁵ A Kossuthal elégedetlen követek névsora Szemere Bertalan 1848. január 14-én Csengery Antalhoz intézett levele szerint a következő: Lónyay Gábor zempléni, Lónyay Menyhért és Szintay János beregi, Vidos József és Szabó Miklós vasi, Tolnay Károly zalai, Papszász Lajos bihari, Szegedy Sándor somogyi, Bükk Zsigmond borsodi, Zsarnay Imre tornai, Tarnóczy Kázmér nyitrai, Kubicza Pál trencsényi, Justh József turóci, Tormássy János békési, Egry János ugocsai, Szentkirályi Móric pesti, ifj. Pázmándy Dénes komáromi követek. Közli V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. I. k. Budapest, 1950. I. 64–65.

⁶⁶ LÓNYAY, 2023. 129.

⁶⁷ Wirkner Károly (1800–1871), kassai követ.

ben, hogy M[óric] csak jót akar, *s mindenek felett üdvös rendezést*, – személyes érdekei és hiúsága megtagadásával; – ha szükséges.”⁶⁸ Itt a kihagyás érdemi, hiszen Wirkner Károly közreműködéséről egyetlen más forrás sem szól.

A január 16-i bejegyzésből kimaradt egy teljes bekezdés Vay Dániel gróf, a híres ellenzéki szónok elmaradt párbajáról és Pozsonyból történt megszökéséről. Waldstein János gróf a főrendi tábla január 14-i ülésén a közteherviselés tárgyában előadott beszéde végén sajnálatának adott kifejezést, hogy Esterházy Pál herceg szavazatának megokolására Pozsonyba érkezett, de betegsége miatt nem jelenhetett meg. Vay Dániel gróf (e szavak elhangzásakor sziszegvén is) kifogásolta és nem helyeselte Waldstein kijelentését, mint nem a tárgyhoz tartozót. Waldstein (aki korábban Kossuthot is provokálta) erre párbajra hívta ki Vayt. Vay ez elől eltávozott Pozsonyból, de előbb bocsánatkérő levelet írt Waldsteinnek.⁶⁹

„Szegény Vay Dani⁷⁰ tegnap reggel szökött meg Waldstein⁷¹ elleni párviadala miá, – sajnálom, – de minék hetvenkedett. Egyéberánt már volt elébb párviadala Vachottal.⁷² Sz. K.⁷³ volt secundánsa,⁷⁴ s dicsérte bátorságát, – mondván, oly jól vívott, hogy magamnak is kedvem lett volna ellenfele secundánsaként megverekedni. Az asszonyok hatottak talán reá. – Muki azt mondá, ha nincs kurázsija,⁷⁵ miért nem kötött Hám püspökbe, az nem provokálja.⁷⁶”

A kihagyás oka alighanem valamifajta tapintat lehetett. Vay, akinek ez az elmaradt párbaj tönkretette a politikai karrierjét, 1893-ban hunyt el. Az eset ugyan nem volt ismeretlen a kortársak között, de tudomásunk szerint részletes ismertetése Kászonyi Dániel 1868-ban, Lipcsében megjelent emlékiratában, illetve egy Abafi Lajos által 1888-ban publikált levélben volt olvasható.⁷⁷ Kónyi ezeket valószínűleg nem ismerte, s miután nem voltak megbízható adatai a történekről, jobbnak láthatta elhagyni az egészet.

Január 22-én – nem tudni, hogy figyelmetlenségből vagy a családi vonatkozás miatt maradt ki a fia betegségére vonatkozó mondat: „*A kis Bélát a hideg lelé ki tegnap s tegnap előtt való nap – az orvos itt van, tovább is folytatom ma.*”⁷⁸

⁶⁸ LÓNYAY, 2023. 131.

⁶⁹ A történekre vonatkozó forrásokat ismerteti és elemzi ZÁVODSZKY GÉZA: Egy rendhagyó Magyarország-történet. Vay Dániel gróf útja a történetírásig). Történelemtanítás, 2016. 12. sz. lásd https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/12/zavodszky-geza-egy-rendhagyó-magyarország-történet-07-03-02/#_edn1 [letöltés: 2023.02.28.]

⁷⁰ Vay Dániel gróf (1820–1893) a főrendi ellenzék tagja.

⁷¹ Waldstein-Wartemberg János gróf. (1809–1876) bécsi udvari kamarai fogalmazó, az országgyűlés főrendi tagja.

⁷² Valószínűleg Vahot Imréről, nem pedig Vachott Sándor (1818–1861) íróról van szó.

⁷³ Valószínűleg Szent-Iványi Károly (1802–1877), Gömör megyei követ.

⁷⁴ párbajsegédje

⁷⁵ bátorsága

⁷⁶ hívja ki. – LÓNYAY, 2023. 132.

⁷⁷ KÁSZONYI, DÁNIEL: Ungarns vier Zeitalter. Reise und Lebensansichten eines Mitspielers vor, während und nach der ungarischen Revolution in Ungarn und im Auslande. Leipzig, 1868. I–IV. k. Magyarul: KÁSZONYI DÁNIEL: Magyarhon négy korszaka. Ford. Kosáry Domokos. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Márkus László. Magyar Századok. Budapest, 1977. 160–162.; ABAFI LAJOS: Az 1848-ki pozsonyi országgyűlésről. Egykorú levelek. Hazánk, szerk. Abafi Lajos IX. k. 142.

⁷⁸ LÓNYAY, 2023. 134.

Sokkal érdekesebb a következő passzus. Lónyay január 26-án beszámol arról, hogy apja január 24-én este visszatért Bécsből, s még aznap este beszámolt arról, hogy a szabad királyi városok rendezése ügyében folytatott tárgyalások hogyan haladtak.

„Elmondá, hogy a dolgok igen jól mentek mindaddig, míg az utolsó időben az A[pponyi] rossz tanácsadói, Dessewffy,⁷⁹ Ürményi,⁸⁰ a két Wirkner, gr[óf] Szécsen feljöttek, ezek ötet ismét felizgaták, – annyira, hogy estve, midőn majdnem éjfélig tanácskoztak ketten együtt, A[pponyi] magát Abd-el-Kaderhez⁸¹ hasonlítván, mondá, »muß ich denn mich auf Gnade ergeben – bin ich denn soweit gekommen.«⁸² [Kegyelemre meg kell adnom magamat – mivel odáig jutottam.] Azaz, Apponyi a többi konzervatív politikussal szemben úgy érezte magát, mint az Algéria szabadságáért küzdő, de végül elbukó Abd-el-Kader. A tárgyalások eredményét ismertette Lónyay Gáborral, Szentkirályi Móriccal és ifjabb Pázmándy Dénessel is. Ennek ismertetését követően Kónyi – alighanem ismét figyelmetlenségéből – kihagyott egy mondatot: „Azzal oszlottunk el, hogy Atyám másnap menne Bécsbe, – erre mind a hárman kérték – és elmenetele előtt reggel jönnének hozzá.”⁸³

A január 26-i naplóbejegyzésben arról számol be, hogy megpróbálták elérni: az adminisztrátori rendszer ügyében kiküldött választmány ne hitelesítse a Kossuth által elkészített munkálatot. Szentkirályi Móric az ügyben Lónyay Menyhértet Lónyay Gáborhoz utasította. Kónyi azonban kihagyta azt a félmondatot, amely szerint Lónyay Gábor dolga az lett volna, hogy „ő beszéljen K[ossuthtal]”.⁸⁴

A január 28-i bejegyzésben Lónyay beszámol arról, hogy apja levelet kapott Apponyi kancellártól, azzal a kérdéssel, hogy az adminisztrátori rendszer ügyében lejövő királyi leiratot okvetlenül a szabad királyi városokkal kapcsolatos leirattal együtt küldjék-e le az országgyűlésnek. Kónyi itt megint csak a Lónyay János válaszára vonatkozó passzus felét közölte: „Atyám anélkül, hogy megkérdezte volna, visszauzentetett, hogy anélkül ne jöjjön, tartván tőle, hogy s másikat később sokkal nehezebb lesz kivásalni, – de ha a dolgok itt jó[l] mennek, könnyen megváltoztathatják.”⁸⁵

A február 1-jei bejegyzésben az István nádorral folytatott megbeszélésüket ismerteti. Eszerint a nádor megkérdezte Szentkirályit, Pázmándyt, Lónyay Menyhértet és Gábert, hogy az adminisztrátori rendszer fokozatos megszüntetését megígérő királyi leiratot el fogja-e fogadni az alsótábla. Kónyi kihagyásai itt is megváltoztatták a mondat tartalmát. „Erre mind a hárman azt nyilvánítók, hogy *unanimitást* [egyhangúságot] *reménylünk*, többség mindenesetre lesz, – még pedig nagy. Kossuth legfeljebb 8-10 megyével fog maradni, mindent el fogunk követni, hogy *unanimitás, vagy* legalábbis nagy többség legyen.”⁸⁶ Azaz, Lónyayék optimistábbak voltak, mint ahogy az a Kónyi által közölt szövegből következik.

⁷⁹ Dessewffy Emil, gróf (1814–1866), a Konzervatív Párt egyik vezetője.

⁸⁰ Ürményi Ferenc (1780–1858) 1842–1848 között koronaőr.

⁸¹ Abd el-Kader (1808–1883), az 1832–1847 között Algéria területén vívott franciaellenes szabadságharc vezetője.

⁸² LÓNYAY, 2023. 134.

⁸³ LÓNYAY, 2023. 135.

⁸⁴ LÓNYAY, 2023. 136.

⁸⁵ LÓNYAY, 2023. 137.

⁸⁶ LÓNYAY, 2023. 142.

Ezt követően ismerteti a királyi leirat felolvasásának fogadtatását. A negatív fogadtatást megelőlegezte, hogy „a galériák telve voltak, mégpedig bizonyosan lehetett észrevenni, hogy Batthyány és Kossuth által organizált s *előre értesített* s felagítált ifjúsággal.” A kétszónyi kihagyás ugyan nem érdemi, de hangulatilag kétségkívül hozzátesz a szöveghez.⁸⁷

Február 2-án ismét találkoztak a nádorral – itt Kónyi a résztvevők közül egyszerűen kihagyta Pázmándyt. A többség – egyöntetűség kérdésében megint leegyszerűsítette Lónyay eredeti szövegét: „Én bemenvén, a nádor nekem kezét nyújtott s kérdé, hogyan állanak a dolgok. Én azt mondom, hogy unanimitást kivinni *még lehet, de ha* nem lehetne, bizton hiszem, hogy többség lesz.”⁸⁸

Ezen a napon az ellenzék konferenciát tartott a leirattal kapcsolatban. Kónyi alapvetően korrektül közli a szöveget, ugyanakkor a kihagyások itt is érdekesekek Kossuth felszólalásának összefoglalásából kimaradt egy szó: „Ezután Kossuth szólott, egyenes *sérelmi* pertraktációt kívánt.” Ezt követően elmondja, hogy amikor ennek a többség ellene szólt, Kossuth „[v]onásai meghosszultak, képe ezáltal mintegy megsoványodni látszott. (Valahányszor nagy indulatba jön, ezt lehet rajta észrevenni), *sőt, szemébe könnyű* [könny] látszott lenni.” Ekkor azonban Szemere Bertalan amellett nyilatkozott, hogy továbbra is fenn kell tartani az adminisztrátori sérelmet. Kónyi ezt követően megint kihagyott két szót: „A beszéd nagy hatást tett, *Kossuth feléledett*, a dolgok egészen más fordulatot vettek.” A konferenciát követően apjánál tett látogatásról írottaknál megint kimaradt egy fél mondat: „Onnan egyenesen elmentem atyámhoz s elmondván neki a dolgok állását, – *kétségemet a jó kimenetelről*, – Szemere tettét említvén, atyám monda, hogy benne Zsedényi⁸⁹ dolgozik.”⁹⁰

A február 4-én történeknél Lónyay beszámol arról, hogy Szentkirályi Móric átadta neki a saját felirati javaslatát azzal, hogy használja ő, „úgyis többség lesz reá,” – Kónyi közlésénél azonban kimaradt a folytatás: „*akárhogy számitottak 26 megyét*” [ti. a királyi leirat kedvező fogadtatását ellenzők.]⁹¹

Február 5-én feljegyezte, hogy Pázmándy Dénes írt neki néhány sort, hogy vonja vissza a saját felirati indítványát, mire Lónyay a következőket válaszolta: „hogy ha volt annyi lelkierőm, minden áldozat mellett szavamát beváltani, – nem leszek oly gyáva *azt, midőn már megtörtént*, visszahúzni.” A kihagyás itt inkább csak tömörítésnek tűnik.⁹²

Február 8-án beszámol arról, hogy az általa egy február 5-én tett megjegyzése miatt párbajra kihívott Szemere többek előtt kijelentette, „hogy engem nem értett s nem is érthetett.” Kónyi közléséből kimaradt Lónyay ezt követő kommentárja: „*Tehát ő is bizonyítja, hogy a legnagyobb intrigánsok egyszersmind poltronok.*”⁹³

⁸⁷ LÓNYAY, 2023. 142.

⁸⁸ LÓNYAY, 2023. 143.

⁸⁹ Zsedényi (1836-ig Pfannschmid) Ede (1804–1879), államtanácsos, a Magyar Királyi kancellária országgyűlési bizottságának referense.

⁹⁰ LÓNYAY, 2023. 144.

⁹¹ LÓNYAY, 2023. 149.

⁹² LÓNYAY, 2023. 150.

⁹³ LÓNYAY, 2023. 151

Szintén itt ír arról, hogy az aznapi ülésen Kossuth kiengesztelést javasolt, s fel szólította Lónyayt, „kinek jóakarátába *sohasem kételkedett* (?), hogy fogadjak el némi módosítást.”⁹⁴ Kónyinál azonban a „sohasem kételkedett” helyett „sokan kételkedtek” szerepel, ami merőben mást jelent.⁹⁵

Szintén Kossuthal kapcsolatban jegyezte fel, hogy a február 7-i ülésben „történt, midőn K[ossuth] beszédje közben egy pattogó cukkerli nyitattott ki, – K[ossuth] elhalaványodott. – Azonban magához jövén, ágyúktól sem szabad félni a törvényhozónak, ő mondá ezt” – Kónyi itt is elhagyta Lónyay megjegyzését: „*ki nem mer párviadalra menni.*”⁹⁶ (Kossuth ugyanis az őt egy megjegyzése miatt párbajra kihívó Waldstein János gróffal december 9-én azt közölte, hogy az országgyűlés időszakában a küldöinek tartozik az életével, de a diéta bezárását követően szívesen megverekszik vele.)⁹⁷

Szintén a február 1–18. közötti események összefoglalójánál maradt ki egy teljes mondat: „*Ezen országgyűlés retrográd, – illiberálisabb s arisztokratikusabb, mint a múlt volt.*”⁹⁸ Itt már feltételezhetünk némi tudatosságot: a naplót közel öt évtizeddel az események után közlő Kónyi már tudta, amit Lónyay egy hónappal március 15. előtt még nem tudhatott: az utolsó rendi országgyűlés volt az, amely a maga liberális reformjaival felszámolta az „arisztokratikus” államrendet.

Kimondott tudatosságot tételezhetünk fel az 1848. február 24-i, a vukovár-fiumei vasútvonallal kapcsolatban kiküldött bizottmány működéséről szóló naplóbejegyzésnél, ahol Kónyi egy az egyben kihagyta a Kossuth anyagi érdekltségére vonatkozó szövegrészt:

„A rossz világ azt beszéli, hogy azért, hogy az országgyűlés után ezen társaság igen jól fizetendő első tisztviselője legyen, – *másrésről, hogy az aláírt roppant számú részvényeit jó áron eladhassa.* – *Mint maga mondá, a tervek neki magának 6000 p[engő] f[lorin]t-jába vannak.* – *Miután ½% kellett a részvényigént jegyek után beszámítani – eszerént 1.200.000 érték részvényekre tarthatott igényt.*”⁹⁹ Kónyi – mint a deáki életmű kiadója – ugyan nem tartozott Kossuth rajongói közé, de miután a vukovár-fiumei vasútból nem lett semmi, a naplót viszont két évvel Kossuth halála után adta ki, alighanem a kegyeleti okokból tekintett el Lónyay rosszízű megjegyzésének közlésétől. (Hozzáteve, hogy a hazai közvéleményben miniszterelnökként hosszú időn át korrupciós vádakkal illetett Lónyay tollából igencsak furcsa akusztikája lehetett volna egy ilyen megjegyzésnek...)

Ezt követően érdekes, hogy a francia forradalom hatásának ismertetéséből is ki maradt egy jelző: „Rémítő *elektrikus* hatással volt a párizsi februáriusi napok az egész kontinensre.”¹⁰⁰ Ugyanúgy érdekes, ahogy némi kihagyással megváltozik egy mondat értelme. Lónyay azt latolgatja, hogy vajon sikerülni fog-e Alphonse Lamartine-nak, a

⁹⁴ Kossuth február 8-i beszédét közli KLÖM XI. 524–531.

⁹⁵ LÓNYAY, 2023. 151

⁹⁶ LÓNYAY, 2023. 153.

⁹⁷ KLÖM XI. 378.

⁹⁸ LÓNYAY, 2023. 153.

⁹⁹ LÓNYAY, 2023. 157–158.

¹⁰⁰ LÓNYAY, 2023. 164.

francia ideiglenes kormány külügyminiszterének, „ki most nem írja, hanem csinálja a legújabb francia revolúciót, a republikánus intézkedéseket *féken tartani*, a demokrácia, szocializmus, és kommunizmus minden rendet felzavaró vészes következményeitől megóvni?”¹⁰¹ Kónyi ezt úgy fogalmazta át, hogy sikerülnie fog-e „a republikánus *intézményeket* a demokrácia, szocializmus, és kommunizmus minden rendet felzavaró vészes következményeitől megóvni?”

Március 9-én leírja, hogy aznap apja, Lónyay János beszámol neki arról, „hogy a reakcionális politika mellett vannak a *nagy* emberek. – Beszélt az orosz szövetségről, *hogy 13 millió aranyban megérkezett*, hogy seregének egy részét ajánlja a fejedelemnek, ebbe bízva, maradnak a reakcionális politika mellett, – rekrutát akarnak kérni.”¹⁰² A nagy jelző konkrétan a bécsi kormányzati vezetőkre utal, azaz, ennek kihagyása a mondat értelmét módosítja; s ugyanígy érdekes az orosz pénzsegélyre vonatkozó kitétel kihagyása is.

Szintén ennek a napnak az eseményeinél találunk egy jelentősebb kihagyást. Lónyay leírja, hogy amikor hazatért, „Kovács Lajos¹⁰³ jegyét adák által, melybe írta, hogy még ma szeretne szállani velem. – Felmentem hozzá, írva találtam. – Azt írta *le, mit kellene a főrendeknek a felírásra* [ti. Kossuth március 3-i felirati javaslatára] *mondani*.”¹⁰⁴

Március 20-án a március 15-i események leírásánál beszámol a bécsi forradalom hírének megérkezéséről. „15-dikén a Kaszinóba Hajnik lélekszakadva jött s beszélte a bécsi híreket, amelyeket Bánfaytól,¹⁰⁵ a tiszai társaság pénztárnokától hallott, – ki jelen volt az egész eseménynél, midőn a diákok a Ständeházhoz [az alsó-ausztria Rendek Házához] mentek, midőn lóttek reájok sat.” Ezután Kónyi kihagyta a következő mondatot, nem tudni miért: „*Olvasott egy levelet is, melyben ezek hallására a pozsonyi ifjúság gyülekezett s nagy dikciókat tartott.*”¹⁰⁶

Aprócska, de életrajzi szempontból nem érdektelen a következő kihagyás: Lónyay – Hajnik elbeszélése alapján – beszámol arról, hogy az Ellenzéki Kör ülésén az előző napon a Pilvax ifjai azt javasolták, kezdjék meg a 12 pont aláíratását a fővárosban, de aztán Klauzál Gábor, Garay János és Nyáry Pál „tanácskozást tartottak s reabírták az elhalasztásra”.¹⁰⁷ Kónyi közléséből kihagyta Garay nevét, ami azért érdekes, mert a szakirodalomban máshol nincs nyoma a költő ebbéli szerepének.

A március 15-i események rövid leírását követően kimaradt egy értékelő félmondat: „*hozzájárulván, hogy magam is láttam, hogy ezen mozgalom nagyszerűvé válhatik, kivált, ha vasárnapra, mint tervezék, a Rákoson a népet összegyűjtik.*”¹⁰⁸ A dolog azért érdekes, mert Lónyay ezt követően arról ír, hogy emiatt írt Beregben lévő anyjának

¹⁰¹ LÓNYAY, 2023. 164.

¹⁰² LÓNYAY, 2023. 164.; 1848 februárjában valóban folytak tárgyalások arról, hogy a cár 6 millió ezüstrubel kölcsönt ad Ausztriának, azonban ez végül a márciusi forradalmi események következtében elmaradt. ANDICS ERSZÉBET: A Habsburgok és Romanovok szövetsége. Budapest, 1961. 46–47., 66., 204., 220.

¹⁰³ Kovács Lajos (1812–1890), politikus, bányamérnök, Széchenyi munkatársa.

¹⁰⁴ LÓNYAY, 2023. 166.

¹⁰⁵ Bánfay (Baumholzer) Simon (1819–1902), 1847-től a Tiszavölgyi Társulat főszámvévője.

¹⁰⁶ LÓNYAY, 2023. 168.

¹⁰⁷ LÓNYAY, 2023. 168–169.

¹⁰⁸ LÓNYAY, 2023. 169.

és testvéreinek, hogy költözzenek be Munkácsra vagy Kassára. Ugyanakkor némileg ellentmondásos a következő bejegyzés, ami szerint „a pesti eseményekről bővebben nem írtam, mivel ezek még akkor nekem igen nagyszerűeknek nem látszottak.”¹⁰⁹ Lónyay tehát nem magát a pesti forradalmat, hanem annak lehetséges kifejlődését vélte „nagyszerűvé válhatónak.”

Az utolsó érdemi kihagyásnál nehéz megállapítani, hogy mi lehetett az ok. Lónyay leírja, hogy március 17-én Kovács Lajossal „Kossuthról s Széchenyiről beszéltünk”, de Kónyinál kimaradt a folytatás: „*Demantnak karakterizálván*¹¹⁰ őket.”¹¹¹

Összességében megállapíthatjuk, hogy Kónyi Manó kihagyásai ugyan nem döntő mértékben, de megváltoztatták a szöveg tartalmát. Az eredeti napló alapján jobban kitapinthatók Lónyay rokon- (vagy inkább ellen)szenvei, az egyes eseményekkel kapcsolatos helyzetmegítélései és értékelései.

Rövidítések jegyzéke

SZÉCHENYI 1939. = VI. Gróf Széchenyi István naplói. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Vizsota Gyula. Hatodik. kötet. (1844–1848). Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái 15. k. Budapest, 1939.

KLÖM XI. = Kossuth Lajos összes munkái. XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. S. a. r. Barta István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Budapest, 1951.

LÓNYAY 2023 = Lónyay Menyhért. Napló. Jegyzetek az 1847-diki országgyűlésről. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert. Tűzsér, 2023.

¹⁰⁹ LÓNYAY, 2023. 169.

¹¹⁰ gyémántnak jellemezvén

¹¹¹ LÓNYAY, 2023. 170.

LÁCZAY MAGDOLNA

A Széchenyi terveit megvalósító Lónyayak

1. Lónyay Menyhértben a modern ember archetípusát tisztelhetjük

Az előadásom témájának megválasztásakor figyelembe vettem, hogy a Lónyay családnak, köztük a legismertebb tagjának, Lónyay Menyhértnek egykori lakóhelyén, Tuzséron milyen komoly történeti és emlékezeti munka folyik. Tíz éve rendszeresen szerveznek a település egykori birtokosa tiszteletére konferenciákat, kiállításokat, a hazai történetírás kiemelkedő tudósainak tollából jelentetnek meg tanulmányokat, és az alpolgármester úr, Klicsu Ferenc igyekezett a más megyei, más országbeli egykori Lónyay-birtokon élőket is megnyerni a lokális értékek ápolásához. Úgy gondolom, mégis van olyan új szempontja a múltidézésnek, amely közelebb hozza a mai emberhez azt a családot, amelynek tagjai saját koruk szinte minden problémáját és lehetőségét igyekeztek a legjobb tudásuk szerint megélni.

Ehhez azonban előbb a példaképként tisztelt Széchenyiről kell néhány gondolatot felidézniük.

Jókai Mór naplójában azt írja Széchenyi halálhíre kapcsán: „A Hunyadiak, Zrínyiek óta nem volt fényesebb név a magyar ég csillagképletei között; nem érte nagyobb gyász egy halottban a nemzetet, – majd így folytatja – egy nagy örökséget is hagyott számunkra: szellemének fényes örökségét, amiben mindnyájan osztozunk, mintha mind fiai, testvérei volnánk: azt a dicső példát: hogyan kell a hazát szeretni?”¹

A másik kortárs, Arany János többet is mond a *Széchenyi emlékezete* című versében. Felidézi Széchenyi István nemzetföltő aggodalmát, és felsorolja az általa elindított terveket, építkezéseket:

Elvész az én népem, elvész – kiálta –
Mivelhogy tudomány nélkül való

És már eszünkbe is jut, hogy felajánlotta saját jövedelmét a Magyar Tudományos Akadémia megteremtésére, majd Arany a további munkáiról is ír:

¹ JÓKAI MÓR: Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor, útleírás. II. k. Budapest, 1904. 241–242.

Hitel, Világ és Stádium! ti, három –
Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
Egekbe nyúló hármass pyramid!

...

Emléket, oh hazám mit adsz e sírra?
Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugárral?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpit a gőz dagálya,
Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz; –

Duna, Tisza... ez mely prüszögve hordja
Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;

És végül azzal vigasztalódik:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető *eszmévé* finomul,

...

A mai köznyelvben a már értelmezésre váró sorok összegzése, hogy Széchenyi munkássága éltető eszmévé finomult. Igaza volt a költőnek, hisz ő valójában a magyar nemzet polgárosodását elindító programokról, feladatokról, vagyis a jogi, gazdálkodási, a banki, pénzügyi reformokról, a közlekedés fejlesztéséről (folyószabályozások, vasútépítés) írt, ezekért dolgozott.

Ezek által a rendi társadalom polgárosodási esélyeiben bízó Széchenyi olyan utat ajánlott korának, amely a hazai viszonyokat jelentősen átalakítaná, és a békés átalakulással felzárkóztatná a magyar nemzet életét a számára is példaértékű nyugati, elsősorban az angol nemzetéhez.

A három évtizeddel fiatalabb Lónyay Menyhértet meghódították ezek az eszmék, sőt maga a gróf személyisége is. Tudjuk, hogy élete végéig látogatta, szellemi vezérének, példaképének tartotta. Széchenyi talán azt is sejtette, hogy milyen nehéz sorsot választott a fiatal Lónyay, aki a reformkor híres nemzedékének tagjaként részese lehetett az 1848-as forradalomnak és az azt követő szabadságharcnak, majd a megtorlás

idején, külföldi számúzetésben is képezte magát. Amíg „a legnagyobb magyar”² figyelhette, ígéretesnek tartotta a fiatalember közéleti szereplését, első lépéseit, írásait, sőt elismerte őt. Lónyay életrajzának rövid áttekintése is olyan értékekre hívja fel a figyelmünket, amelyek alátámasztják azt a feltevésem, hogy ő valóban a modern kori politika előfutára, aki a magyar polgárosodás elindításának az első államférfiai közé tartozott.

Az 1822-ben született Lónyay Menyhért életútja³ összefonódott a Márciusi ifjak nemzedékével, akikről Szekfű Gyula azt írta, hogy ők voltak az első liberális nemzedék, akik 1848/49-ben 25 év körüliek, és többségük, ha nem is vezetőként, de részt vett a forradalomban majd a szabadságharcban, ami életük meghatározó élményévé vált.⁴ A leveretés és az önkényuralom viszont kiegyensúlyozott gondolkodásra készítette őket. Nemeskürty István meghatározása közelebb hozza a mai korhoz az egykori ifjakat, mivel a kőszívű ember fiaiként emlegeti ezt a generációt, utalva Jókai nagysikerű regényére.⁵ Illés Iván pedig azt írta, ez az a generáció, aki a kiegyezés után a modern Magyarország megteremtője volt.⁶

Lónyay Menyhért ugyan része ennek a nemzedéknek, de életútja számos okból mégis sajátos, egyedí. Barátjának mondhatta Eötvös Józsefet, iskolatársa volt Madách Imre. A világ megismerése számára egybe esett Széchenyi gondolatainak befogadásával. A pesti egyetemen jogi végzettséget szerzett, és a kor gazdagabb ifjainak mintájára ő is utazásokon bővítette ismereteit. 21 éves korában, 1843-ban, már Bereg megye országgyűlési követe. Mindenben Széchenyi mellé állt, már az 1848-ban íródott *Pénzügyi leveleiben* a lassú fejlődést, a megalapozott hitelgazdaságot állította előtérbe. A közgazdaság elméleti és gyakorlati megoldásai egyaránt vonzották, később Deák őt kérdezte meg, valahányszor pénzügyekben dönteni akart. Még a politikai talentumnak tartott dualizmus kori külügyminiszter, Andrássy Gyula is őt tartotta szaktanácsadójának.

Lónyay 1849-ben, apja segítségével, a megtorlás elől számúzetésbe ment Párizsba, ahol a kor legnevesebb gazdasági egyetemi előadóit hallgatta, olvasta, míg a kegyelemről hírt nem kapott. Ekkor hazatért, és Dessewffy Emillel pénzügyi részvénytársaságok alapításán fáradozott. Nem csoda, ha a kiegyezés előkészítő munkálataiba is bevonták. Az előkészítések során több kérdésben alkudozni kényszerültek, és Deákék

² Kossuth Lajos Pest vármegye 1840. november 19-én tartott közgyűlésén tisztelte meg ezzel a jelzővel Széchenyit, majd egy évvel később megindokolta a *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól* című írásában. Lásd <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/felelet-gróf-szechenyi-istvanak-kossuth-lajostol-7157/> [letöltés: 2023.02.28.]

³ Lónyay Menyhért életútja. Lásd https://mek.oszk.hu/03200/03260/html/Index_elemei/Lonyay_cd_frameset/Navbar/Framesetek/Lonyay%20eletutja%20frameset.html [letöltés: 2023.02.28.], és Cieger, András: *Lónyay Menyhért. Szerepek – programok – konfliktusok*. Budapest, 2008. Századvég Kiadó. Lásd https://www.academia.edu/39098198/Cieger_Andr%C3%A1s_L%C3%B3nyay_Menyh%C3%A9rt_Szerepek_programok_konfliktusok_Sz%C3%A1zadv%C3%A9g_Budapest_2008_ [letöltés: 2023.02.28.] [CIEGER, 2008]

⁴ SZEKFI GYULA: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1986. Gondolat. [SZEKFI, 1986]

⁵ NEMESKÜRTY ISTVÁN: *A kőszívű ember unokái. A kiegyezés utáni első nemzedék, 1867–1896*. Budapest, 1987. Gondolat.

⁶ ILLÉS IVÁN: *Nemzedékek, elitek, ciklusok*. Budapest, 1991. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 121–124. /Fehéren, feketén/

képviselőjében Lónyay tárgyalt. Jelezte viszont, hogy milyen nehéz, felelősségteljes számára ez a munka. A kiegyezés után előbb közös pénzügyminiszter, majd miniszterelnök lett. Programjába felvette az állami tisztviselők nyugdíját, a földadókataszter elkészítését, a tizedes súly- és mértékrendszer bevezetését, a céheket felszámoló szabad ipargyakorlást, a vallás szabad gyakorlását, a halálbüntetés eltörlését, a nők egyenjogúsítását, a választójogi reformot, a folyószabályozást, a vasútépítést, Buda és Pest egyesítését stb. Ezek alapján belátható, hogy a kor legfontosabb, a fejlődés legaktuálisabb feladatait akarta végrehajtani. Csakhogy a kivitelezéshez nem volt elég az ő jóakarata és a nemzet érdeke. Egyik legjellemzőbb javaslata, az állami kiadások szűkítésére, egy válságokkal teli korszakban észszerű és hosszú távon hasznos lett volna, de megosztotta kortársait, sokan eltávolodtak tőle. Gyenge pontjait kihasználták, sőt személyét is bántották, így lemondásra kényszerült. A közéletől azonban nem búcsúzott még el. Előbb birtokát, családi ügyeit igyekezett – kevés sikerrel – rendbe hozni, közben Szabolcsban elvállalta a Tisza-szabályozás Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulatának elnöki székét. Széles körű irodalmi tevékenységet fejtett ki, főleg a *Budapesti Szemle* szerkesztése révén. Az Akadémia tagjává választották, majd Eötvös halála után az elnöki széket is ő töltötte be. Az általa annyira kedvelt Széchenyi naplóját, hagyatékát megvásároltatta az Akadémia számára. A fentiekből látható, hogy programja milyen széleskörű volt, és valójában milyen jól összeegyeztethető lett volna a korszerűséggel, a modernizálással, de a kortársak egyéni érdekeivel már nem.

Magánélete, családi kötődése, felelősségtudata szintén eltért saját kortársaiétól. Számára minden körülmények között fontos volt a család összetartása, egymás segítése. A nők iránti tiszteletét különösen érzékeny és művelt édesanyja mellett később felesége, Kappel Emília is erősítette. Magánélete, családalapítása révén közel került a polgári élet értékeihez, feleségét mindenben, saját gazdálkodásukban is egyenjogú társnak tartotta.

A helyi és az országos viszonyok változásaiban, a lehetőségek és a veszteségek közepe kiváló tehetségének köszönhetően szinte élete végéig műveltsége tette őt ismertté, ugyanakkor ellentmondásos és meg nem értett emberré. Személyisége és pályája visszatekintő elemzése alapján benne a modern embernek azt az archetípusát tisztelhetjük, aki egyszerre szeretné megőrizni régi értékeit és elérni az új céljait.

2. Miben segíthette a Lónyay család Széchenyi terveit?

A család történetéről többen írtak, de talán a legismertebb és legteljesebb az első, a Doby Antal okmányokkal kiegészített munkája 1895-ből.⁷ Doby az Árpád-házi királyok koráig talált iratokat, de úgy véli, még régebbi az eredetük. Feltételezése szerint nemzetségük a honfoglalók között már ott volt, első ismert ősük, Lóna Gurg a Keme nemzetségből való,⁸ mások a Koppány vagy a Csák nemzetségből származó ősökre utaltak. Számunkra ez a tény most kevésbé fontos, mert a néhány száz év-

⁷ FEÖLDY DOBY ANTAL: Lónyay család. Nagy-Lónyai és Vásáros-Naményi Gróf, Bárány és Nemes. Budapest, 1895. Pallas Részvénytársaság.

⁸ I. m., 8.

vel későbbi Lónyay családról szeretnék többet megtudni. A feudális államban a hatalom alapja a földbirtok volt, de családi leltárt, inventáriumot nem találtam, kivéve a Lónyayak későbbi története szempontjából igen fontos Lónyay Gábor 1682-ben írt végrendeletét,⁹ hiszen innentől eredeztethető a család zempléni, beregi és a többi ágának vagyoni megoszlása. Ez azonban elég távol esik a XVIII–XIX. századtól, hiszen még a békésebb korban is változhattak a birtokviszonyok, ezért más módszert választottam. Megnéztem, hogy a XVIII–XIX. századi statisztikák szerint hol voltak birtokaik. Az így készült kimutatás tájékoztató jellegű, hiszen a birtokok nagyságáról és az esetleg azon a helyen lévő pusztákról nincs benne ismertetés. Alapul vettem Fényes Elek XIX. század közepén készült megyei és topográfiai statisztikáit (1839, 1842, 1847, 1851)¹⁰ és a Borovszky Samu által a századfordulón szerkesztett vármegyei monográfiákat,¹¹ ezek alapján megállapítottam, hogy mindkét időszámban jegyzetben 110 településen voltak birtokaik. Nincsenek köztük azok a birtokok, amelyeket az 1860-as évektől kezdve – kifejezetten Lónyay Menyhért, illetve nagyrészt felesége – vásárolt, cserélt vagy eladott. Más esetben a női örökös más néven említették, és ugyancsak hiányoznak az erdélyi uradalom és a Pest megyei, illetve a budai ingatlanok, legtöbbjük nem is maradt a család tulajdonában Lónyay halála után, ezek sorsáról Cieger András írt.¹² Ugyanakkor nem bontottam szét a családi megosztásban lévő földeket, mivel a Lónyayak politikai befolyása szempontjából ezt most nem tartottam relevánsnak.

Saját szerkesztés

⁹ MÉSZÁROS KÁLMÁN: Források a Lónyay család és Tuzsér XVII–XVIII. századi történetéhez. In: Klicsu Ferenc (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. Tuzsér Községért Közalapítvány, 24–31.

¹⁰ FÉNYES ELEK: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostan állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. 1842.; FÉNYES ELEK: Magyarország statisztikája I–III. 1847.; FÉNYES ELEK: Magyarország leírása I–II. 1851.; FÉNYES ELEK: Magyarország geográfiai szótára I–IV. Pest.

¹¹ A Borovszky Samu által 1896–1914 között szerkesztett, *Magyarország vármegyei és városai (Magyarország monográfiája)* sorozatot, a hiányzó Bereg vármegyét pedig a korban leginkább használható helységnévtára és Lehoczky Tivadar *Bereg vármegye monográfiája* (1881) munkája alapján vizsgáltam meg.

¹² CIEGER ANDRÁS: A Lónyay–Kappel-vagyon nyomában. Egy „újarisztokrata” család vagyoni helyzete és életkörülményei a 19. század második felében, *Történelmi Szemle*, 40. évf. 1998. 1–2. sz. 87–112.

A birtokok tényleges nagyságát eme források alapján viszont még ennyire sem tudtam megbecsülni; csupán azt, hogy a legtöbb helyen néhány telekről volt szó. Ezt az is alátámasztja, hogy Fényes Eleknek a *Magyarország leírása* című statisztikájában a Lónyayakat minden megyénél az egyéb nemesek között emlegetik, egyedül Ung megyében sorolják a nevezetesebb birtokosok közé. Annak ellenére, hogy néhány településen, mint például Tuzséron, nagyobb birtokkal rendelkeztek.

Az érintett megyékre általában igaz, hogy igen magas a kismemesek száma, kevés a művelhető szántóföld, és még az arisztokratáknak sincs az ország más részein lévőkhöz hasonló nagy uradalmuk. A Lónyayak leginkább módos köznemeseknek, középbirtokosoknak lennének tekinthetőek vagyonuk alapján, ennek ellenére a család történetében mindig vannak magas megyei tisztségeket betöltők, főispánok, alispánok, országgyűlési követek, udvarhoz közeli beosztásban dolgozók. Általában magasabb rangúakkal, arisztokratákkal házasodtak, de nem ritkák a rokonok közötti házasságkötések sem. Mindez arra enged következtetni, hogy azonos vagyonú sorstársaiknál sokkal jelentősebb befolyással rendelkeztek mind a saját birtokaik megyéiben, mind az országos politikában. Vajon mi volt az a családi ösztönző erő, amely a nagyszámú nemesség közül őket kiemelte?

A magyar nemesség társadalomtörténeti jelentőségét viszonylag későn kezdték kutatni, közel száz éve, hogy megjelent Szekfű Gyula¹³ és Mályusz Elemér¹⁴ iránymutató munkája, és új történetírói koncepcióval jelentkezett Hajnal István. Az ő szellemi örökségén induló kutatók – köztük én is – az 1980-as évektől kezdve a magyar rendiség titkait nemcsak új források, hanem új módszerek feltárásával is igyekeztünk megérteni. Előbb azonban néhány fogalmat, így a rendiséget is, pontosítani volt szükséges.

Kövér György a történeti rendi jogállásról azt írta, hogy az azonos jogállású, örökletesen kiváltságolt, érdekeit politikai síkon érvényesíteni tudókat tömöríti, másrészt a viselkedés-szociológiai szempontok érvényülését is feltárandónak tartja a rendiséghez való tartozás kapcsán, pl. speciális házasodási, foglalkozási, megszólítási stb. jellemzőik alapján.¹⁵ Utóbbi megközelítési mód különösen jelentős a rendi kiváltságok jogi elvesztése után, Szabolcsban pedig a szegény, birtoktalan nemesség nagy száma miatt. Mindezeket mérlegelve Kövér György a nemességkutatásnak a szempontjait hármastagoltságban, a vagyon- és jövedelemmegosztás, a tevékenységszerkezet, valamint a rang és presztízs vizsgálatában jelölte ki.¹⁶

Amennyiben a Lónyayakat a fenti szempontok alapján kíséreljük meg elhelyezni a magyar nemesség tagjai között, számos egyedi vonást vehetünk észre. A több megyére kiterjedő birtokrészek ellenére sem voltak jelentős uradalmaik, de a környezetükben nagy tekintélyű uraknak számítottak. Kutatásom néhány adatával kívánom mindezt

¹³ SZEKFŰ, 1986.

¹⁴ MÁLYUSZ ELEMÉR: A reformkor nemzedéke. Századok, 57–58. évf. 1923–1924. 7–45.

¹⁵ KÖVÉR GYÖRGY: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig In: Gyáni Gábor – Kövér György (szerk.): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2001. Osiris.

¹⁶ KÖVÉR GYÖRGY: Középrend vagy középosztály(ok)? Társadalomteremtő fogalomalkotás Magyarországon a reformkortól az első világháborúig. Századok 137. (2003) 1119–1168.

alátámasztani, elsősorban Szabolcsra koncentrálva. Közismert, hogy a Tisza felső-magyarországi szakaszának megyéiben magas volt a nemesség létszáma, meghatározásukhoz azonban csak közvetett adataink vannak, a tisztújítások iratai, a napóleoni háborúk idején készült összeírások, végrendeletek stb. Kiindulásként figyelembe vettem a II. József-kori összeírást, amiről már elkészültek tudták, hogy nem pontos, így ez is csak becslésre alkalmas. A pontosításhoz felhasználhattam viszont az 1816-os megyei *Conscriptio popularis*¹⁷ és Fényes Elek 1839-es statisztikai és geográfiai leírását, amelyekből a települések lélekszámát úgy számoltam ki, hogy a különböző felekezettekhez tartozókat összeadtam. E két esetben ismerjük tehát a megye lakosságának a létszámát, és megtaláljuk a falvakét is. Amennyiben a statisztika hazai kiválóságának, Fényes Eleknek 1847-es felmérése szerint a megyei össznépeségéhez viszonyítjuk az 1840-es években készült nemesi összeírások adatait, úgy Szabolcs megye nemeseiről nagyobb számú mutatót kapunk, mint a Fényes Elek által ugyanekkor publikált arányszám. Az ő közvetett gyűjtési módszerével ez az arány 11,26%, míg a megyei a tisztújításkor készült összeírásból számolva a nemességnek a 15,3%-os részesedését mutathatjuk ki Szabolcsban.

Az alábbi táblázatban a csillaggal jelölt sorok a Szabolcs megyei nemesi összeírásokból származnak.¹⁸

A szabolcsi nemesség létszáma és aránya a megye lakosságában

Az adatközlés éve	Szabolcs megye lakosságának létszáma	A nemesség létszáma	Aránya %
1785–86	104 805	13 391	12,77
1793*		22 045	
1797*		21 730	
1816*	135 039		
1839	204 838		
1842–43	208 291	23 445	11,26
1844–45*	208 291	25 135	12,06
1847	220 719	24 859	11,27
1847*	(220 719)	33 885	15,35

Saját szerkesztés

2.1. Lónyay Menyhért köztük, értük, de nem velük élt

Valamennyi nemességre mutató adat az országos átlagtól jóval magasabb, de a gyakorlatban még többen tartották magukat a kiváltságos rendhez tartozónak. A valóság

¹⁷ MNL SZSZBMLT IV. 1. Fasc. 16. 1289. 1816 Conscriptio popularis

¹⁸ A felhasznált megyei összeírások jelzetei: MNL SZSZBMLT IV. 1. Fasc. 3. N. 633-639. 1793; Fasc. 13.N. 288. 1797 és a IV.A. 1/f1323-1327. kötetek; 45.cs. 268.d. 1845; 47.cs. 1362.d. 1847.

kiderítéséhez a településekig lemenő vizsgálatra volt szükség. Ezt a Rétközben lehetett elvégezni, ugyanis az ekkor 30 települést magába foglaló Felső-Tisza menti területnek minden településéről maradt olyan forrása, amelyből a teljes lakosság, és ezen belül az itteni nemesek számát is ismerjük. Nagy segítséget jelentett az 1816-os *Conscriptio popularis*, amely a nem nemes össznépséget és annak a településenkénti megoszlását is közli. Így a XVIII–XIX. század fordulójától a reformkor végéig tartó fél évszázad, a források szerint a II. József-féle és a reformkor végi összeírásoknak nagyjából felezési idejéből is vannak adataink, tehát a generációváltást is figyelembe vehettem. Ismerjük az 1793-as, az 1847-es nemesi catastrumokat, valamint Fényes Elek lakossági mutatóit az egész megyére, amiből kigyűjthettem az adatokat a Rétköz minden településére, így Tuzséra vonatkozóan is. Megjegyzendő, hogy az eredmények néhol értelmezést kívántak, például Kisvárda esetében csak a város egyik részét írták össze 1816-ban; illetve vannak olyan települések, amelyek mára más településbe olvadtak, de az eredmények lényegét ez nem érinti. Ezzel a kísérlettel láthatóvá vált, hogy a Rétközben, ahol a Lónyayak szabolcsi birtokainak zöme található, de még azoknak a megyéknek a falujában is, ahol a Lónyayaknak birtokaik voltak, összesen 110-ben, ők valóban tehetős, nagy uraknak számítottak, miközben nem mellékes még a gazdálkodás szempontjából sem, hogy ezen az ártérinek tekinthető területen a nem adózó nemesség aránya közelítette a lakosság egy ötödét. A helyi kisenemesség szinte nincstelen, de számon tartotta jogait, így a választásokat, a tisztújításokat is.

Szabolcs megye, a Rétköz és Tuzsér nemességének mutatói
a megyei összeírások alapján

Térség	1816 család	1816 lakos	1839 lakos	1793 nemes	1797* nemes	1844/45 nemes	1847 nemes
Szabolcs megye	27.413	135.039	204.838	4.409	4.346	5.027	6.777
Tuzsér	89	253	437	7	4	4	4
A Rétköz aránya %	3.190 11,63%	16.590 12,28%	30.987 15,13%	689 15,62%	306 7,02%	934 18,58%	1.127 16,62%

Saját szerkesztés a már ismertetett források alapján

A más vidékeket kutatóknak a számok túlzottnak tűnnek. Különösen, mert akadt néhány egy birtokosú falu is – Ibrány, Tuzsér, Megyer, Vencsellő, Kanyár –, következésképp a többi településen még több kisbirtokos vagy nincstelen nemes élt. Példaként említhetjük Nagyhalászt, amelynek az úrbérrendezéskor (1772) felvett adatai szerint 25 ezer holdnyi határából 500 volt szántó, a falu lakossága pedig közelítette a másfél ezret. Az 51 nemes család 13 jobbágytelken osztozott, ahol 48 jobbágycsalád kereste a kenyerét. Hasonló viszonyokat mutatott Pátroha, Demecser, Kemece, Tiszabercel, Gáva is. Joggal kérdezhetjük, miből származott a nemesi tudatuk, ha vagyoni helyzetük ilyen ingatag volt? Mit várhattak tőlük, és mit kínálhattak nekik a reformokért küzdők?

A települések az Árpád-korban már léteztek; legtöbbjük először a várispánsághoz tartozott, és joggal feltételezhetjük, hogy az egykori harcosok utódai a szokásjog továbbélésével kiváltságaikat megőrizték. Pálmány Béla az egy telkes, a csak a kúriájukban élőkről, a csak nemeslevéllel rendelkezőkről azt írja, hogy őket külön kategóriaként kell kezelni, még ha kis- és szegény nemesek is, mert ők a királytól és nem földesuruktól kapták kiváltságaikat, így országos nemeseknek számítottak.¹⁹ A tisztújításokon felhasznált vagyontalan nemesség zömmel belőlük verbuválódott, azonban nem voltak feltétlenül műveletlenek, sőt nem volt ritka, hogy a szabolcsi legszegényebbek közül többen is a fiaikat tanulni a pataki vagy a debreceni kollégiumba küldték, majd megyei tisztségekig jutottak, rangot, jövedelmet szereztek (Bónisok, Mikeczek stb.) Visszatérve a nemességkutatás kérdéséhez, láthatjuk, hogy nemcsak a vagyon, hanem a presztízs, a rang is képes volt őket kiváltságuk tudatában megőrizni, a közéletre motiválni. Erre utal az is, hogy a változások kezdetétől egyre jobban igyekeztek bekerülni a tisztújítási névsorokba, mert ragaszkodtak az egy és ugyanazon nemesség számukra megmaradt legfontosabb kiváltságához, a választójoghoz. Sőt, az 1848-as új censzos választójog bevezetése után, az országos választások előtt készített névjegyzékek bizonyítják, hogy még a régi jogon, tehát nemesi származásukra hivatkozva, több mint fél évszázadon át éltek a lehetőséggel. Utólag tehát még inkább látszik, hogy az elszegényedett nemesek hányan és hogyan használták fel a maguk hasznára a régi kiváltságot az új viszonyok között.²⁰ Ezt illusztrálандó az alábbiakban külön kiemelem a Rétköz két választókerületét, ahol a szabolcsi Lónyay birtokok zöme is volt, a kisvárdait és a nyírbogdányit, utóbbiban található a települések jelentősebb része.

A régi jogon választók a választásra jogosultak százalékában

választókerület	1869	1882	1890	1900	1910
Kisvárdai	23,7%	11,6%	7,8%	2,73%	1,12%
Nyírbogdányi	35,7%	24,6%	17,4%	11,4%	4,48 %
Szabolcs megyei összes	26,9%	13,7%	8,58%	3,87%	1,52%
országos összes	18,6%	10,9%	7,26%	4,14%	1,97%

Saját szerkesztés

Lónyay nem figyelt fel erre, és előre talán nem is láthatta, a modernizáció őket hogyan fogja majd érinteni. Nem érzékelte a csapdát, amibe kerültek, a térség gazdasági lehetőségeivel azonban sokat foglalkozott. A naplójában többször említi, hogy a me-

¹⁹ PÁLMÁNY BÉLA: A magyarországi nemesség társadalmi tagozódása (1686–1815). In: Mágánások, birtokosok, címerlevelek. Debrecen, 1997. 37–96. /Rendi társadalom – Polgári társadalom, 9. /

²⁰ MNL SZSZBMLT IV. B. 411. 113. doboz, Választási névjegyzékek

zőgazdasághoz nem igazán ért, de az árterek megszüntetésétől azt remélte, hogy több és jó minőségű földek szabadulnak majd fel. 1861. január 29-én ezt írta a naplójába:

„25-dikén egész nap Ibrányba voltam, a jó szánúton, midőn a nagy hidegben minden ér és tó majdnem fenéig fagyva volt. Használni akarám az alkalmat a rétes ibrányi határból jutott tag felesmerésére.

Bizon gyermekeim- és unokáimnak fogalmuk sem leend idővel, ha sikerülend a Tisza-szabályozási és lecsapolási munkálatokat véghez vinnem, mily rengeteg vadon nád, gyékény és sás borítja jelenben ezen oly dús földdel bíró területet.”

Hogy mekkorát tévedett, azt a következő fél évszázad válságai megmutatták! Az ármentesítés fázisai elhúzódtak, a lecsapolás után a föld egy része futóhomok, más része kotu (valójában jó termést ígérő, de gyakran a talajvíztől látogatott fekete homok) maradt, és elvesztek azok a közösen használt rétek, legelők, folyó menti erdők, halászható vizek, amelyek a legszegényebbeket is etették. Ezekre a szabályozás tervezői és kortársai sem gondoltak, hisz ilyen óriási környezetváltozást egyetlen generáció sem élt meg. Az viszont tény, hogy a kereskedelem fejlesztését nem lehetett a befagyott tavakra tervezni, a gépesítést az árvízhez igazítani. Lónyay Menyhért utódai azonban így is küzdöttek a föld meghódításáért, a mintagazdaságok kialakításáért. Bár a Lónyay-birtokon az első burgonya ültetése nem hozott sikert, de unokái, rokonai földjén, Kisvárdán kezdte meg munkáját a burgonyanemesítést sikerre vivő kutatóintézet, ahol Teichmann Vilmos 1930-tól egy sor olyan növényfajt nemesített, amelyekkel a rétközi földeken érdemes volt gazdálkodni. Ennek Széchenyi is örült volna, még ha a tagosítások nem is történtek zökkenőmentesen, és az új mezőgazdaság sok ember elszegényedésével, áldozatával formálódott.

A dualizmus korában a folyószabályozási és az ármentesítő munkák, tulajdonképp a belvíz elvezetések kivételével, befejeződtek. A munkálatok szorgalmazójának nevét őrzi a Lónyay-főcsatorna. Lónyay ekkor már ismét az országos politikával foglalkozott, de figyelme kiterjedt a Nyíregyháza-Ungvár vasútvonal építésére. Ez azonban megsebezte őt, megvádolták, hogy családja érdekében igyekezett befolyást gyakorolni, mivel sürgette a minél gyorsabb megvalósítást. Talán így is volt, de ahogy Cieger András által közölt leveléből tudjuk,²¹ még a testvérei is befolyásolni szerették volna, hogy kinek a birtokát érintse majd a vasút. Lónyay válasza egyenes, nem ő fog dönteni, hanem „az ország érdeke, melynél fő tényező én leszek, s ott hol az ország érdeke szól, a két testvér érdekét mellőzni fogom, mert ez a kötelességem.” Ugyanakkor leveleiből, naplójából és egész pályája alakításában mégis felfedezhető az az elfogultság, ahogy testvérei érdekeit segítette.

2.2. Az elsőszülöttnék és a család szeniorjának a felelőssége

Szabolcsban volt néhány család, amelyeknek tagjai hagyományosan részt vettek a megyei közéletben, néhányuk pedig az országgyűléseken is képviselték választóikat.

²¹ CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért, a politikus és a földbirtokos. In: Klicsu Ferenc (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. Tuzsér Községért Közalapítvány, 55–56.

Közülük a Lónyayak mellett a Vayak és Dessewffyek emelkedtek ki a megyei tisztikar nemesei közül, míg a Kállayak éppoly régi családként a XIX. században sok energiát voltak kénytelenek fordítani megyei vezetői szerepük megőrzésére. A népes család sok kis apró birtokkal és jövedelemmel élte meg ezt a századot,²² de szeretették volna a családi hagyományt fenntartani, hiszen a Kállayak mindig tagjai voltak a megyei tisztikarnak, alapítók legtöbbször, de számosan voltak főszolgabírók, katonák és akadt közülük neves orvos is. Korábban a nemesség hivatalviselési előjogát, a nobile officium privilégiuma ugyan fenntartotta, de nem tartozott hozzá honorárium, viszont a XVIII. századtól jövedelmet kaptak a tisztviselők, méghozzá annyit, ami a Kállayak esetében nagyjából megfelelt a birtokaikból származó jövedelmüknek, vagy meghaladta azt. 1820-ban a táblabírói statusuk megvédése érdekében Kállay Péter összehívta a családot mint szenior, azzal az indoklással, hogy a „köztanácskozást azért elevenítette fel, mert „virágzásra lépett több új nemzetségnek példája nyilván taníthat bennünket, hogy a közös és osztatlanul maradt jószágok a famíliák gyarapodásának egy legnagyobb talpkövet teszik.”²³

A Lónyayak esetében is összefogott a család, talán a módszereikben voltak hasonlóak, de minden másban eltértek a megyei tisztikarban lévőkötől, különösen életmódjukban, képzettségükben. Lónyay Menyhért anyai nagyapja, Lónyay Gábor, már Ung megye főispánja, a sárospataki kollégium gondnoka, nagyanyja, Prónay Piroska bárónő, arisztokrata, akiknek deregnyői otthonában, ahol Menyhért a gyerekkora jelentős részét töltötte, könyvtár állt a gyermekek rendelkezésére. Nagybátyja, Gábor a közéleti pályáját szolgabíróként kezdte, majd a reformországgyűléseken 1835-től képviselte a megyéjét, és egyengette Kossuth politikai karrierjét, akinek híve lett. Ez nem zavarta a szintén az országgyűlésbe kerülő unokaöccsével való kapcsolatát, holott nyilvánvaló volt közöttük, hogy Lónyay Menyhért, akárcsak apja, Széchenyi programját támogatja. Édesanyja, Lónyay Florentina külföldön tanult, nyelveket beszélt, de lelkében magyar maradt, édesapja lojálisabb volt az udvarhoz, mint felesége. 1838-ban a pesti árvíz idején királyi biztосként szervezte a mentést, és érdemelte ki nemcsak a bajba jutottak, hanem József nádor elismerését is. Ez a néhány közismert életrajzi adat jól bizonyítja, hogy a Lónyayak inkább az országos ügyekhez álltak közelebb, magasabb iskolázottsággal, műveltséggel rendelkeztek, munkájuk során nagyobb összefüggéseket ismerhettek fel, vitathattak meg. A megyei tisztikar támogatására viszont szükségük volt, hogy követi megbízásokat nyerjenek. Ezért Lónyay Menyhért 1860-tól a következő másfél évtizedben többször hazautazott a megyei tisztújítások előkészítése érdekében. 1861-ben írt naplójába a Szabolcs megyei urakról²⁴ meglehe-

²² A Kállayak vagyoni helyzetét jól mutatja az 1797-es subsidális összeírás. 1797-ben 21-en adóztak név szerint, összesen 2913 Ft-ot, és ez arra utal, hogy a megyében tisztségeik nélkül sokan megelőzték őket.

²³ MNL SZSZBML XIII.7. 1820. ápr. 5.

²⁴ LÁCZAY MAGDOLNA: Történelmi jelentőségű családok, személyiségek. In: L. M.: Sorsok a múltunkból. Nyíregyháza, 1988, 15–49. A kötetben többek között a Bónis, a Dessewffy, az Ibrányi, a Kállay, a Vay családokról és külön Lónyay Menyhértről olvasható tanulmány. Lásd még PÁLMÁNY BÉLA (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés almanachja. Budapest, 2002. című kötetben a 48-as első szabolcsi képviselőkről (Bónis Samu 149–153., Haczell Márton 330–332., Kállay Ödön 415–419., Somossy Ignác 786–788.) írt Lónyay véleményénél elfogulatlanabb portrét.

tősen éles megjegyzéseket jegyzett be. Leginkább Bónis Sámuelről, aki egykori pataki diákként Kossuth mellett tanult, őt minden körülmények között tisztelte, követte. 1848 tavaszán ő és Kállay Menyhért volt a megye országgyűlési követe, így ők tettek jelentést itthon a forradalom győzelméről. Bónis fiatalabb lévén, ő írta valójában a követi jelentést, aminek stílusa felkészült emberre vall. 1849-ben a koronát téti birtokán rejtegette, amiért halálra ítélték, végül hosszabb börtönbüntetést kapott, de az 1860-as években már ismét a megyei közélet vezetője lett; polgárosodó gondolkodását mutatja, hogy lányát a később híressé vált orvoshoz, Korányi Frigyeshez adta férjhez. Lónyay 1861. január 16-án részt vett a megyegyűlésen, amiről mégis azt írta:

„Reám a szabolcsi tanácskozás igen szomorú benyomást tett, a durvasággal párosult rövidlátás, minden kegyelet hiánya, személyes érdekek kirívó fondorlatai, éljenek utáni hajhászás, patriotismusban licitatio (*hazafiság hangoztatásában versenyzés*), folytonos gyanúsítás és kihívó túlbizakodás jellemzők.

Szegény főispán (*ekkor az idős Jármay Imre volt*) a legszomorúbb képet adta egy tekintélytelen főispánnak és egy elaggott, öreg, tehetetlen táblabírának. Bónis szónokolt, elmondván akármelyek miá (*miatt*) megváltozott véleménye, és már most rendezni kívánja a megyét sok 48-diki is 49-diki rezervátákkal (*mondhatjuk, hogy 1848/49 törvényei szerint*).

Bónis a vezető, ki még mindig azt hiszi, hogy a gorombaság a fő hazafiság jelleme, gyanúsítás első polgári erény, s hozzá egyik minából (*fenyegetésből, túlzásból*) a másikkal esik.”

„Alispánok Somosy és Kállay Emánuel lennének. Kállay miért popularis (*népszerű*), azt nem találhatom ki, talán mert goromba és parris ingenii (*vészmadár*) s nagy minákat (*fenyegétést*) csinál.”²⁵

A kimért és a logikus érveléshez szokott Lónyay idegen volt ebben a közegben, szerette volna megnyerni a támogatásukat, de hamarosan felismerte, ebben a megyében nem a *Pragmatica Sanctio*, hanem a *Függetlenségi Nyilatkozat* szerint, vagyis Kossuth és nem Deák híveiként várják a jövőt. Felismerte, sőt tudta, Bónis most sem az ő, hanem a radikálisabb Határozati Párt mellett áll, sőt olyan törvényekre hivatkozik, amelyeket az osztrák udvar elutasít. Rövidesen elindult a kiegyezés iránti diplomáciai tapogatózás, és felismerte, ebben a megyében a gyors, radikális megoldást várják. Nem is érthette a kiváltságokat feladó, de kárpótlásban nem részesülő kismemesség vezetőit, pedig a tagosítási perek az ő családját is utolérték. Másrészt nem vette észre, hogy a választás előtti helyezkedés hagyományos kortes beszédeit hallja, hiszen ahogy írja, a Bizottmány választási névjegyzékére több mint ezer név került, köztük még az emigrációban lévők és a katonák is. Feltételezhetően azért, mert a helyiek korábbi tapasztalataik alapján úgy gondolhatták, ez majd esetleg a kiváltságuk bizonyítéka lehet. A

²⁵ Naplójegyzeteinek 1861. január 1. és 1861. május 10. közötti részének kézirata, az MTA Könyvtárának Kézirat-tárában az MS 5305/252 jelzet alatt található. Kiadva: Lónyay Menyhért naplója. Szerk. DEÁK ÁGNES. Budapest, 2004. Az idézett részletet lásd: http://mek.oszk.hu/03200/03260/html/Index_elemei/Lonyay_cd_frameset.html [letöltés:2023.02.28.]

racionális Lónyay nem értette, hogy nyíltan a 48-as törvényeket akarják, de eközben a régi nemesi jogaikat mentik. Olyanokra is megjegyzéseket tett, akikről tudhatta, hogy aktív országgyűlési követek voltak, s hogy az egyik elismert, felkészült ügyvéd, és talán azt is, hogy Kállay szoros kapcsolatot tart az emigrációval, Garibaldi támogatója. Nem volt számára szimpatikus, mai kifejezéssel élve, a megyei urak szónoki meggyőzőési stílusa, önreklámozása sem, ezért előbb Berkeszre ment a Vay grófékhoz éjszakára, majd haza az övéihez. Egészen más beszámolót írt Bereg megye üléséről:

„20-dikán én meg Jancsi Bercivel (*két öccse*) Somba mentünk délre, s estvére bementünk Beregszászba, honnét az ugocsai főispán (öccse, Lónyay Albert) még éjjelre Szöllösbe bement. Kedélyes politizálással telt estvénk György bátyám (*apai nagybátyja*), Eötvös Tamás, Buday Sándor, Freiseisen együtt vacsoráltunk. Nekem jól esett politicalai éltém ezen első fellépése helyén, ezen régi, jó barátimmal és jóakaróimmal találkozhatni. Itt talán még legfagyosabb szobába háltunk hárman, testvérek.

21-dikén a bizottmányi ülésbe részt vettem. Igen szívélyesen fogadtak. Nyugodtan és szépen folyt a tanácskozás Uray Pál, Szintay, Horváth István, Janka (*beregi birtokosok, tiszttviselők*) régi jó esmerősím, örvendettek láthatni.

Szabolcs után jól esett ezen emberek közt lehetni. Buday igen jól elnökölt.” (1868-tól pénzügyminiszteri osztálytanácsos lett L. M.)

Szinte természetes, hogy öccseivel szívesen találkozott, hogy együtt töltötték beszélgetve az estét és az éjszakát, de érdemes azt is megnézni, miért volt elégedett a többiekkel. Cieger András közölte²⁶ azokat a leveket, amelyekben igyekszik megfelelő pályát ajánlani öccseinek, és kölcsönös segítségre ösztönözni egymást. „Nekünk, 3 testvérnek úgy kell kombinálnunk a dolgokat, hogy emeljük egymást, együtt tervezve és együtt tartva.” Úgy tervezte, legyen Albert és János képviselő és József főjegyző, de ennél is többre jutottak valamennyien. Még a korán elhunyt József is volt képviselő, emellett János Bereg megye majd Máramaros, Albert pedig Ugocsa főispánja lett bátyjuk tanácsaival és anyagi támogatásával. Később ugyanígy igyekezett egyengetni fiai pályáját. Az ifjabb Menyhért fiatalon elhunyt, Béla fia karrierjét, sőt vagyonát többször megmentette, csakhogy ő – bár a tehetsége és lehetősége megvolt rá – nem emelte a család rangját, sőt adósságainak törlesztése hozzájárult apja vagyoni helyzetének megroppanásához. Lónyaynak természetesen a család megerősítése fontos volt, a testvéreivel való levelezés jól bizonyítja, milyen erősen kötődtek egymáshoz, de a Habsburgokkal való egyezkedés előtt ennél lényegesen többről is szólt az a törekvés, hogy saját elképzeléseikhez támaszt találjon a megyék küldöttei között.

2.3. A nemzet érdekeiért, kompromisszumokkal

A Habsburgoknak az önkényuralom mérséklésére utaló első jelzéseire reagáló Lónyay már a nagyszabású, a jövőt befolyásoló országos politikát tervezte az 1861-es kísérletnél is. Tudta, hogy a régi kiváltságokat nem lehet visszaállítani, de azt is, hogy a hatalom megtartása érdekében a megyék újjászervezése is szükségszerűvé válik. Épp

²⁶ CIEGER, 2008. 99–100.

ezért, már 1861-ben igyekezett, ahol tudta, a megbízható embereit a megyei választmányokba, sőt azok élére megválasztatni. Híres volt a kompromisszumkészségéről, de arról is, hogy nem volt meggyőző szónok. Viszont számos kompromisszumokra épülő terve már ekkor nagyon közel esett Deák Ferenc elképzeléseihez. Az általa végtelenül tisztelt, és a naplójában csak öregúrként emlegetett Deákkal azonban vitái is voltak. Az egyik épp a megyék szerepével volt kapcsolatos. A kiegyezés előkészítse kapcsán Deák, Eötvös és a körükhöz tartozó reformerek tartottak a megyék korábbi önkormányzati jogának a helyreállításától. 1865-ben előbb lezavagták Lónyayt, majd javaslatára végül a választások előkészítésére mégis összehívták az 1861-ben megválasztott megyei központi választmányokat. Politikai előrelátásának oka elsősorban nem a megyei urak hatalmának a visszaállítása volt, hanem a kiegyezés minél szélesebb körű elfogadásának a reménye.

Míg Deák a közjogi kérdésekben, addig Lónyay a gazdasági reálpolitikában volt kiemelkedő. A *Politikai Hetilap* hasábjain 1865-ben²⁷ igen komoly helyzetértékelést közzölt. Úgy vélekedett, hogy egy állam hatalmát nem a fegyverek, sokkal inkább a gazdasági ereje adja meg. Éppen ezért azt írta le, hogy gazdasági érdekünk is a kiegyezés, mégpedig duális alapokon. „... csak a lényeg legyen meg; arra nagy súlyt fektetünk, ha a magyar pénzügyek kezelőjét magyar pénzügyminiszter helyett kamaraelnöknek nevezik is, csak hogy az a magyar törvényhozásnak legyen felelős;”

Mindezekből jól érzékelhető, hogy egyetértett 1848 nagy célkitűzéseivel, számára is fontos volt a nemzet önállósága, felemelkedése, de azt is érzékeltette, hogy ez csak a kölcsönös érdekek kidolgozásával történhet, és ezért a formális engedményeket kész volt elfogadni, tudva, hogy a kiegyezés során így jelentősebb eredményeket érhetnek el. Ő ebből a szemszögből törődött a megyékkel, és igen távol állt tőle az az életforma, amelyre a történelem a dzsentri nevet ragasztotta. Ahhoz, hogy megértsük Lónyay törekvését – hogy minél több olyan társat találjon, akikkel a gazdasági fellendülést megvalósíthatnák, a Széchenyi által elképzelt polgárosodást sikerre vigyék – a korabeli viszonyokat is fel kell idézni.

3. A magyar társadalom sajátos képződménye a „nemesi polgári rend”

Jókai már idézett naplójában igen találóan foglalta össze a magyar polgárosodás gondját. Azt írja, hogy Eötvös József már 1846-ban mondta, nekik világos programjuk van. „Négy szóból álla: Felelős kormány, népképviselői parlament.” Jókai később naplójába viszont már a részletekről ezt írta: „Igaz ez csak négy szó: de hogy az ige testté váljon, előbb romba kell dőlni a régi alkotmánynak, az utasításos követi országgyűlésnek s meg kell előbb szüülnie a népnek, egy magyar népnek, mely képviselőket válasszon... Csodák csodájának kellene történni, ha a népszabadság napja mégis felvirradna. Felvirradt. Márczius 15-ike volt 1848.”²⁸

²⁷ Politikai Hetilap, 1865. aug. 28. Lásd CIEGER, 2008. 121.

²⁸ JÓKAI MÓR: Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor, útleírás. I. rész. Budapest, 1904. 3.

A márciusi eseményekről és eredményekről az 1848. május 4-én bemutatott szabolcsi követi beszámolóban pedig az olvasható: „Ezen események megrázkódtatták hazánkban is az ősi alkotmány épületét, mely szűk vala már befogadnia az igénybe és számba megszorodott új nemzedéket – majd felsorolja az új törvényeket, és megállapítják – Azonban nagyot hibáznék, ha valaki azt hinné, hogy a munka már befejeztetett. A törvények meghozatala csak puszta szó vagy írott betű, és a törvény életbeléptetésének nehéz munkája még hátra van.”²⁹ Ha figyelembe vesszük azt a közhangulatot, amit a győzelem kiváltott és a leköszönő követek patetikus stílusát, feltűnik, hogy itt egyfajta jogkiterjesztésként értelmezik a forradalom győzelmét, szó sincs a nemesi rend megszűnéséről, kirekesztéséről.

Érdemes Kossuthnak az 1843-ban a *Pesti Hírlap*ban közölt cikkéből is idézni, hiszen neki szintén voltak aggodalmai amiatt, hogy hogyan, kivel fogják tudni megvalósítani a nagy reformokat.

„Magunk is nemesnek születve, természetes... bár a nemességnek adatott volna az isteni dicsőség, e nemzet regenerációját egyedül tökéletesen bevégezni! Nem megyen, uraim! – hiában, – a dolog így menni nem fog. A nemesség kétségtelenül főtényező leend mindvégiglen, és megérdemli, hogy az legyen, de egyedül nem maradhat; segédre van szüksége, különben működése hatását önmagán fogná szerttetördelni. E nélkülözhetetlen segéd pedig csak egy önálló alkotmányos középrend lehet, e nélkül nemzetünknek jövője nincs.”³⁰ Kossuth a következő években többször is visszatért a polgárság pótlásának a feladatára, és úgy látta, hogy a kiváltságos rend segítség nélkül sem elég tehetséggel (elsősorban anyagi), sem elég akarattal nem rendelkezik ehhez. Közben a legtöbb, felelősen gondolkodó kortársa is megszólalt ez ügyben, és voltak, akik a műveltséget, mások a vagyont tekintették hiányosnak, miközben nem vették észre, hogy a kisbirtokos nemességből a megyei tisztségekért tanulással küzdő családokból már kinőtt egy nem túl népes, de európai műveltséggel és komoly köz- és szakigazgatási ismeretekkel rendelkező szakértői, nemesi származású polgári réteg.³¹ Szabolcsban mindenestre akadtak ilyen felkészült vezetők, például Kállay András főispán, aki szívügyének tekintette a megye árvízmentesítését, ezért volt húsz éven át a Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat választmányának aktív tagja, majd 1870-től alelnöke, Lónyay Menyhért halála után 1886–1888-ban a megválasztott elnöke. Lónyayval tehát együtt dolgozott, és egyike volt azoknak, aki felismerte benne az új értékeket vállaló felelős vezetőt. Lónyay halálhírét ezzel a bejelentéssel tette meg az Ármentesítő Társulatban. „Ez évben nagy veszteség érte a társulatot, id. gróf Lónyay Menyhért társulati elnöknek október hó 7-én történt elhunytával. A közgyűlés elhunyt elnöke iránti kegyeletéből a társulat legnagyobbszerű művét, a nyírvízgyűjtő csatornát, Lónyay-csatornának nevezte el, s az elnöki széket több mint egy évig betöltetlenül hagyja.”³²

²⁹ BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest, 1900. 403.

³⁰ Pesti Hírlap, 1843. márc. 30. Idézi KÖVÉR, 2003. 1149–1150.

³¹ LÁCZAY MAGDOLNA: Gentry vagy dzsentri? Ez itt a kérdés? In: Halmos Károly – Klement Judit – Pogány Ágnes – Tomka Béla (szerk.): A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, 2009. Századvég Kiadó, 37–47.

³² BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest, 1900. 307.

Visszatérve az 1870–80-as évekbe, azt láthatjuk, hogy a dualizmus ténylegesen új fejlődési pályát nyitott. Lónyay nemcsak a kiegyezés előkészítésében, hanem az elindításában is kiemelkedő munkát végzett, miniszterként, miniszterelnökként óriási felelősséget vállalt. Az új törvények egész sora reformálta meg az oktatást, az igazgatási rendszert, a céhek után teret engedett a modern ipari fejlődésnek, de ezt a lendületet nagyon sokan nem tudták felvenni. A csalódott Lónyay a közvetlen politikai tevékenységtől visszavonult, de a közéletből, a nemzet szolgálatából nem. Mikszáth Kálmán regényeiben történeti hűséggel ábrázolta a társadalmat ekkor átalakító folyamatokat, sőt publicisztikájában még az okokra is rávilágított. Szerinte a kortárs gentryk már nem azok a gentryk, akiktől régen beszéltek. Érdemes tehát ezt a fogalmat megvizsgálni.

A magyar társadalom a vártnál sokkal ellentmondásosabban változott, a már említett nagyszámú kismemesség kiváltságait elvesztette, de a remélt, jó minőségű földek kevésnek bizonyultak, új hivatalok alig akadtak. Mikszáth Kálmán úgy látta, a középosztály kialakulásának az az akadálya, hogy Magyarországon nem a nemesi címekhez, hanem a földbirtokhoz volt tapadva a középosztály fogalma.³³ Másrészt az 1873-as, egész Európát érintő gazdasági válság szintén visszavetette a vállalkozásokra nyitottakat, hiszen először tapasztalták meg, mit jelent a hitel terhe. A lehetséges középosztályról, a gentry fogalmáról ekkoriban egy nagy vita alakult ki a sajtóban. Volt, aki azt sérelmezte, hogy mire már a nemesség, a polgárság és az értelmiség legjobbjai kialakíthatták a nemzetért felelős középosztályt, megjelent valamiféle elkülönülési, urizálási divat, és a dzsentrik kiváltságosként próbáltak élni. Erre a jelenségre már nem az angol, hanem a magyar írásmód a jobb, hiszen az angol eredetű szó jelentése Berzeviczy Albert szerint egészen más volt. Szerinte az angol nemesség, ahol a születési nemesség előjoga rég megszűnt, nem társadalmi osztály, hanem „inkább hivatal, a mágnási rang személyi, nem családi, s csak korlátozott öröklési joggal bír”. Másutt azt írja: „angol értelemben ez a szó (a gentry) annyit jelent, mint az egész művelt, vagyonos és tekintéllyel bíró középosztály, amelyben benne foglaltatnak a nagyobb földbirtokosok, a tudomány emberei, a jogászok, nagykereskedők, katonatisztek, papok stb. születésre való minden tekintet nélkül, csak gentlemannek kell az illetőnek lennie, innen a büszke közmondás, hogy a király valakit nobleman né megtehet, de gentlemanné nem!”³⁴

A fenti megközelítés sokat segít a Lónyayak közszerelésének a megértésében. A család történelme évszázadokon át a magyar érdekek védelméről szólt. Akadt közöttük erdélyi fejedelmi családtag, sőt Lónyay másodunokaöccse egyenesen Ferenc József megözevgyült menyét, Stefánia hercegnőt vette feleségül. Arisztokrata rokonok és barátok társaságában országos politikai programokat vitattak meg. Lónyay Menyhért csak 1871-ben kapta meg a grófi rangot, amikor annak már elsősorban a kitüntetés jellege maradt, mondhatni a monarchia elismerését jelentette. Pályája

³³ MIKSZÁTH KÁLMÁN: A magyar gentry. Pesti Hírlap, 1881. jún. 7. In: Kövér, 2003. 166.

³⁴ BERZEVICZY ALBERT: A gentryről. Nemzet, 1884. szept. 28., 29., okt. 1., 2. In: Berzeviczy Albert: Beszédek és tanulmányok. II. k., Budapest, 1905. Singer és Wollfner Kiadó, 243–244.

megítélésében a kortársak viszont eléggé ellentmondásosan vélekedtek, a történészek közül is csak kevesen merték elismerni. Lónyay személyisége nem követte a társadalmi szokásokat. Amikor kellett, nagy erővel szervezte, segítette Széchenyi, Deák, Andrássy tevékenységét, sokra tartotta Eötvös barátságát, de még ők sem tudtak hozzá közel kerülni. Juhász Lajos 1941-ben úgy gondolta azért, mert „az emberek megértéséhez, önmaga megkedveltetéséhez sohasem értett... Örökös elfoglaltsága, zárkózott természete, egyaránt megközelíthetetlené tették.”³⁵ Naplójának kiadója, Kónyi Manó 1885-ben viszont azt írta: „Egyáltalában, ha volt ember, kinek szívét a világ helytelenül ítélte meg, Lónyay Menyhért ilyen.”³⁶

Valóban sokat vállalt, és súlyos terheket viselt. Ha belegondolunk, hogy nyolc gyermekéből ötöt kellett eltemettetnie, két kisebb fia, Gábor és János felnőttkori eredményeit meg sem élhette, hogy vagyont a családja támogatására fordította, hogy jó szívvel kölcsönzött, ha nemes célt látott, akkor megérthetjük zárkózottságát. Lelki támasza a felesége, aki életük minden időszakában egyenrangú társa volt, helyette a családi gazdálkodást is vállalta, amikor kellett. Ennek volt köszönhető, hogy Lónyay elsősorban a Széchenyitől önként átvállalt küldetésnek igyekezett megfelelni. Ebben a munkában számíthatott a testvéreire, távolabbi rokonaira. Sajnos a gyermekeire nem feltétlenül, hisz az ifjabb Menyhért korán meghalt, Béla kedves, jószívű volt hozzá, de a vagyont tékozló életmódja sok gondot okozott neki. Apja halála után Gábor a gazdálkodásban, János pedig a diplomáciai pályán jeleskedett, de valójában nem folytatták apjuk közéleti tevékenységét. Bizonyára nagyon boldog lett volna, ha lányunokáinak a bátorságát, kitartását, hazafiságát láthatta volna. Sőt utódjaként tisztelte volna a szülő megmentéséért kutató és vagyont is felkínáló unokaöccsét, Ferencet.

Éppen ennek a kerek évfordulónak és a Tuzsérhoz kötődő kutatásoknak köszönhetően egyre teljesebb és méltóbb értékeléshez jutunk. Ehhez szeretnék magam is hozzájárulni, és őt a következő érvekkel méltatni.

4. Lónyay Menyhért a modern értelemben vett elitnek az egyik kimagasló alakja lett

A magyar sorskérdéseket kutató és elemző tudós, Bibó István 1942-ben, a háború veszélyének hatására, arra hívta fel a magyarok figyelmét, hogy nekünk van egy történelmi példánk, a magyar reformkor és az 1848-as törvényhozás példája, amikor a magyar nemesség – más társadalmi erő nem lévén – átvette a nemzeti elit feladatát. Az akkori magyar elit végig merete gondolni a reformkorban feladatait, és volt elég bátorsága azt végrehajtani. Elismerését fejezi ki, „hogyan milyen csoda tett egy egész társadalmi osztályt egészében annyira áldozatkésszé tenni, hogy kiváltságait ellenállás nélkül feladta.” Végül levonja a következtetését – „A reformkori magyar elitnek az a történelmi

³⁵ Lónyay Menyhért életútja. Lásd https://mek.oszk.hu/03200/03260/html/Index_elemei/Lonyay_cd_frameset/Navbar/Framesetek/Lonyay%20eletutja%20frameset.html [letöltés: 2023.02.23.]

³⁶ Uo.

érdeme, hogy nemcsak felismerte a rendi társadalomszervezet fenntarthatatlanságát, hanem volt bátorsága arra, hogy ennek következményeit le is vonja.³⁷

Kétségtelen, hogy Lónyay Menyhért e nevezetes réteg egyik vezéregyénisége lett. Nem törekedett rá, de az 1860-as években egyre szűkült az a kör, amelyik az átalakulás terveit kidolgozta, hiszen úgy hírlett, hogy öngyilkos lett Széchenyi, Teleki; meghaltak vagy emigrációban voltak kortársai közül igen sokan. Lónyay előtt azonban továbbra is ott volt a cél, a gazdasági fellendülés elindítása. Így ő ott vállalt munkát, ahol hiányzott a felkészült szakértő, azaz a gazdaságot befolyásoló pénzügyi irányításban. Ez ma sem népszerű. A kiegyezés utáni évtizedben az elit gyengülni látszott, lassabban alkalmazkodott a Lónyay nemzedékét követő generáció az átrendeződő világhoz. A tőlük elvárható felelősséget, az újkor új vezetőinek a szerepét viszont Bibó abban határozta meg, hogy az elit az élet élésére, finomítására és gazdagítására, az erkölcsi viselkedésre példákat adjon, kultúrárt csináljon.³⁸ A reformkor nemesei azokat a feladatokat, amiket Bibó elvárt az elittől, teljesítették, csakhogy időközben szétesett az a közösség, amelyben magukat számon tartották. A következő generációk megítélésénél felmerülhet a kérdés, vajon az új nemesi elit – nevezzük így Bibó megfogalmazásával – kapott-e mintát, felkészítést, hogy a maga értékrendjét, kulturális tőkéjét, szokásait és kapcsolatait a maga sorsának formálásaként átalakíthassa, hasznosítani tudja.

Ha így tekintünk Lónyay Menyhért életútjára – akiben elsők között formálódott meg a nemes polgár –, láthatjuk, hogy erős hivatástudatot, magas színvonalú kultúrárt, tudást, emberséget, szolidaritást hagyott az utódokra.

³⁷ BIBÓ ISTVÁN: Elit és szociális érzék [1942]. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok I. kötet. Budapest. 1986. Magvető, 239–240.

³⁸ I. m., 226–227.

SÁRAI-SZABÓ KATALIN

Lónyay Menyhért és az iskolaügy

Vita az állam – protestáns közép- és felsőfokú iskolák
felett gyakorolt – főfelügyeleti jogáról

A reformációt követően a protestáns egyházakban az oktatásügynek meghatározó szerep jutott, miután a protestáns embereszményt elsősorban a vallásos, a művelt, a közösség számára hasznos ember képviselte. Ennek következtében a kultúra, az oktatás, főként az anyanyelven történő olvasás- és könyvnyomtatás szerepe felértékelődött. A protestánsok elsődleges célja az volt, hogy létrejöjjön saját művelt vezető rétegük, amelynek képzését elsődlegesen a biblikus-humanista, görög-latin műveltség és az empirikus-természettudományos gondolkodás elsajátítására alapított református kollégiumokban folytatták. A teológiai képzettségű, magas műveltségű elit mellett a társadalom alsó rétegének oktatására is figyelmet fordítottak, számukra hozták létre az ún. *kisiskolákat*. A protestantizmus tudatosan és fokozatosan szerzett pozíciókat az iskolák felső-, közép- és alsószintjén. Az oktatás térnyerése valós társadalmi igényt is kielégített. A társadalom felső rétegei: az arisztokrácia, a köznemesség, az értelmiségi (honorácior) csoport tagjai súlyt helyeztek a következő generáció taníttatására, felismerve azt, hogy nemcsak az egyénnek érdeke a minél szélesebb műveltség megszerzése, hanem az az egész közösség számára hasznos. Úgy vélték, a közösség (gazdasági, társadalmi, kulturális) erejét és hatékonyságát növeli az egyének képzettsége, akiket – mindezekon felül – a társadalmi mobilitás lehetősége is erősen motivált.

Az egyes életutakat, családtörténeteket vizsgálva jól kirajzolódnak a stratégiaiák, miszerint a jó nevelést, a jó oktatást, a minél szélesebb műveltség megszerzését ugyanolyan hangsúlyozottan kívánták gyermekeiknek örökül hagyni, mint az anyagiakat.¹ Az egyéni haszon mellett a köz érdekében, a nemzet, a haza, a társadalom, az egyház jobbitásáért végzett munkálkodáshoz elengedhetetlennek tartották a tanulás során megszerzhető szellemi muníciót. Lónyay Menyhért apja ezt így fogalmazta meg egyik sógorának szóló levelében: „váljon belőle egy jó, engedelmes fiú, nyílt fejű és bátor keblű férfiú, egyenes lelkű hazafi, hasznos polgár, embertársait becsülő felebarát, és véreit szerető Atyafi [...]”²

¹ FÁBRI ANNA: Arany idők. Eszmék és emberek gróf Teleki László neveltetésében. Budapest, 2022. Kortárs Könyvkiadó, 18.

² Lónyay János Gábornak, 1834.05.24. MNL OL P 452 16. nd. 8. t. No. 616. idézi: RÉBAY MAGDOLNA: A fiúk nevelése és oktatása négy arisztokrata családban (Gr./Hg. Lónyay, Br. Mednyánszky, Br. Podmaniczky, Br. Splényi) a dualizmus korában. Lásd http://real.mtak.hu/63691/1/Lonyay_Mednyanszky_Po_és_oktatasadmaniczky_Splenyi_tanulm.pdf [Letöltés: 2022. szept. 15.]

A magas színvonalú oktatás érdekében különös gonddal választottak, elsősorban a fiúgyermek mellé nevelőt, – vagy ha nyilvános iskolába adták – iskolát. A nyilvános iskola mellett általában megtartották a nevelőt is, aki ebben az esetben a gyermeket iskolai előmenetelében segítette, illetve felügyelte a sokszor otthonától távoli intézményben pallérozódo ifjút.

Lónyay Menyhért önéletrajz-töredékében így írt gyermekkoráról: „Tuzséron történt, igen élénken emlékszem rá, midőn egy estve atyám édes anyámmal a nagy kandalló-szobában ült és ekképen szólott hozzánk. No fiaim, egy fontos dolgot akarok veletek közölni. Eljött az ideje a komoly tanulásnak. Most jövök Debreczenből, beszéltem a püspökkel, a rectorprofesszorral és hozok nektek egy ifjú embert, aki kitűnő műveltségű és az iskola legjelesebb tanulója, ma este érkezik meg. Néhány komoly oktató szót mondott még atyám és Békássy Sándor hat éven át volt tanítónk. Ez idő alatt oly készültséget nyertem mindenben, hogy egyenesen a gymnasium harmadik osztályába léphettem be.”³ A jó nevelő megbecsülése többféle módon is kifejeződhetett: jó állásba jutatták például. Békássy a Lónyay családnál eltöltött hat év után több ezer forintot kapott, ami egy nyugat-európai utazás költségeit fedezte. „Bejárta Németországot, benézett az ottani protestáns egyetemekre, meglátogatta Olaszországot, megtekintette műkincseit, s egy esztendő múltán – amint atyámmal és az eklezsiával megállapodása volt – Nagy-Lónyára ment papnak.”⁴

Amikor Lónyay Jánost 1832-ben kinevezték a helytartótanács elnökévé, a család Budára költözött. Ekkor dönteniük kellett Lónyay Menyhért további iskoláztatásáról. A XVIII. század második és a XIX. század első felében komoly viták folytak arról, hogy melyik a jobb és hasznosabb: a magán- vagy a nyilvános oktatás. Lónyay Menyhért szülei a nyilvános iskola mellett döntöttek, fiúkat a jó hírű budai piarista gimnáziumba adták. Apja elégedett volt az iskolával, mert mint írta, a tanárok: „Szelíd és nyájas bánásmóddal tudják ők egyeztetni a tanítói tekintetet, leereszkednek a gyermekekhez, ezer módokat találnak ki az igyekezet élesztésére, [...] s ami a tanításban a legfőbb dolog, mindeneknek előtte arra tanítják a gyermeket, hogy miképpen kellene tanulni.”⁵

Lónyay Menyhért a gimnázium elvégzése után beiratkozott a pesti egyetemre, ahol filozófiai és jogi tanulmányokat folytatott. Az egyetemen ismerkedett meg és kötött barátságot – többek között – Madách Imrével is. Arra, hogy jövőjük szempontjából a fiúk komolyan vették a tanulást és fontosnak tartották a műveltség megszerzését, Lónyay is utalt önéletrírásában: „Mondottuk egymásnak, hogy hasznos polgáiraivá akarunk lenni a hazának s erre kell, hogy tanuljunk, ismereteket gyűjtsünk.”⁶ Lónyay egyik Madách Imrének szóló leveléből kiderül az is, hogy apja a szoros időbeosztást, az ebből következő fegyelmezettséget, a folyamatos hasznos munkálkodást mennyire

³ Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. Budapesti Szemle, 1885. 102. sz. 343.

⁴ I. m., 346.

⁵ Id. Lónyay János Lónyay Gáborhoz, Buda, 1834. máj. 24. MNL OL P458. 5. cs. 8.t. idézi: CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért 1822–1884. Szerepek – programok – konfliktusok. Tuzsér, 2022, Tuzsér Községért Közalapítvány, 22.

⁶ Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. Budapesti Szemle, 1885. 102. sz. 352.

fontosnak tarthatta, a nevelés részének tekinthette: „időm igen kevés, holnap megmutatom azon rendet, melyet atyámmal együtt a nap minden órája [1] felett hoztunk.”⁷ Egy hozzájuk hasonló fiatalember a korszakban szorosán vett tanulmányai mellett számos területen képezte magát, Lónyay Menyhért neveltetésében például nagy szerepe volt a zenei tanulmányoknak is. A fiúk az iskolában önképzőkört, olvasóegyletet alapítottak, amely elsősorban az önképzés színtere volt. Madách így címezte meg egyik Lónyaynak szóló levelét: „Tekint. Lónyay Menyhért úrnak, a Philosophia, s a szép tudományok baccalaureus tanárának, a művészeti egyesület, hangászati egyesület, és conservatorium rendes tagjának, az ifjak társasága egyik küldöttének, nem különben az egész joghatalomság megbizottának a színház ügyébe, a megbukot sok terv, és társaság résztvevő tagjának.”⁸ Ebből a humoros címzésből is érzékelhető, hogy mennyi mindennel foglalkoztak egyszerre, mennyi elfoglaltságuk volt, ami valóban fegyelmezett időbeosztást igényelt.

Az önművelés fontosságát legtöbbször már otthonról, a családi körből is magukkal hozták. Főként a nyelvtanulásban, a tanulmányok irányításában, de sokszor az olvasmányok megválasztásában is fontos szerepet játszottak a szülők. Az önművelésnek jóval nagyobb volt a jelentősége, mint azt ma gondolnánk. Azoknak a tudományoknak az elsajátítására, amelyek oktatása a korszakban még igencsak gyerekcipőben járt vagy hiányzott a magyar egyetemi oktatásból – így például a közgazdasági-, pénzügyi- vagy államtudományok –, kizárólag külföldi tanulmányutakon, illetve önműveléssel volt csak lehetőség. Az önművelés gyakorlata elősegítette, hogy ezek a generációk a pályaválasztás során több alternatívában gondolkodjanak, kevésbé volt jelentősége annak, hogy, milyen iskolai végzettséggel rendelkeztek (legtöbbször jogi tanulmányokat folytattak). Lónyay Menyhért szintén szakkönyvek olvasásával mélyítette nemzetgazdasági, pénzügyi ismereteit, tehát azokon a területeken képezte magát, amelyekkel a későbbiekben hivatásszerűen foglalkozott.

Lónyay Menyhért saját fiai neveltetésénél is körültekintő gondossággal járt el. 1871-től volt a Dunamelléki Egyházkerület főgondnoka Török Pál püspök mellett, akitől segítséget kért ahhoz, hogy megfelelő nevelőt találjon. „Becses leveledben azt is érinted, hogy Lévay Lajos úr, kit hozzám nevelőnek ajánlottál, jelenben Genfben van, és huzamosb időre ott megállapodott. Miután a te felszólításodra „nem”-mel felelt, – és úgy látszik, hogy nincs kedve hozzám jönni, megteszem a lépéseket arra nézve, hogy egy más tanítót kapjak fiam mellé, mi jelenben sikerült is, noha megvallom, igen óhajtottam volna Lévay urat megnyerni, kiről igen sok szépet hallottam, nemcsak tőled, de másoktól is, kik őt ismerik. [...] Meglehet, hogy a jelenben felfogadott tanító nem fog megfelelni a célnak, akkor bátor leszek veled ezen ügyről bővebben értekezni.”⁹ Végül Szóts Farkas személyében megtalálta az ideális nevelőt, akit szintén Török Pál közvetített: „Mindenek előtt köszönetet mondok neked, hogy nekem Szóts

⁷ Lónyay Menyhért Madách Imrének, Pest, 1840. [jan.-febr.?] Madách kiadatlan levelei. Közzéteszi: Györfly Miklós. Irodalomtörténet, 1959. 1. sz. 83.

⁸ Madách Imre Lónyay Menyhértnek, [Pest, 1839.] Madách kiadatlan levelei. Közzéteszi: Györfly Miklós. Irodalomtörténet, 1959. 1. sz. 81.

⁹ Lónyay Menyhért Török Pálhoz, Ibrány, 1877. aug. 8. Ráday Levéltár, C/93 2831. sz.

Farkas Urat fiam, János nevelőjéül ajánlád. Szőcs Úr egy képzett, komoly, elvállalt kötelessége teljesítésében lelkiismeretes, de a mellett kedves fiatal ember. Ki máris felkelté tanítványában a szorgalmas tanulás iránti hajlamot, s megnyerte tanítványának szeretetét és bizalmát is. Remélem meg fogsz magad is győződni a legközelebbi vizsga alkalmával arról, hogy fiam, János ily rövid idő alatt is már mennyi előmenetelt tett.¹⁰ A vizsga, amelyre levelében utalt a pesti Református Gimnáziumban zajlott le, ahol két fiát is taníttatta egy ideig.

Az eddigiekből is jól látható, hogy a református elit tagjai számára mennyire fontos volt az oktatás ügye. De nemcsak gyermekeik iskoláztatására áldoztak, hanem a nyilvános (felekezeti) iskolák fő támogatói is ők voltak. Lónyay Menyhért például az első adományozók egyike volt a pesti református gimnázium alapításakor. 1866-ban a pesti református egyház felső leányiskolájának támogatói közül a legtöbbet Andrassy Gyuláné, Lónyay Menyhért anyja, özv. Lónyay Jánosné, és testvére, Lónyay Etelka adakozott.¹¹

Lónyay nemcsak magánemberként vagy hitét gyakorló protestánsként, hanem politikusként, pénzügyminiszterként is felelősséget érzett az oktatás, a kultúra ügye iránt, az 1868-os országgyűlés költségvetési vitájában például javaslatot tett a tudományos intézetek és az iskolák jövedelmi adó - és illeték alóli mentességéről.¹²

Magyarországon a protestánsok iskolái – az 1608-ban törvényesen biztosított vallás-szabadság, illetve az 1790–91. évi országgyűlésen a protestánsok szabad iskolaalapítási jogáról hozott szabályozás (26. tc. 5. §.) alapján – 1850-ig az egyházi önkormányzat jegyében fejlődtek, és más jellegű iskoláktól igazgatásilag elkülönültek. A református középiskolák is minden tekintetben önállóak voltak, kizárólag a fenntartó egyházi hatóság irányítása alatt álltak, és egymástól is különböztek (eltérő órabeosztás, tanterv, vizsgarend stb.). Az 1715. évi LXXIV. és az 1723. évi LXX. törvénycikkek alapján az uralkodónak volt felügyeleti joga (Suprema Inspectio) az összes alapítványok és iskolák fölött.

Az első lépés a református egyház saját iskolái feletti önrendelkezésének korlátozására az 1850-es években történt, amikor Leo von Thun-Hohenstein kultuszminiszter – 1849-ben kiadott az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák működését átszervező – rendeletét, az *Organisation Entwurfot* Magyarországon is bevezették. Az osztrák rendelet számos modernizáló intézkedést is tartalmazott (8 évfolyam bevezetése, a reáliskola és a gimnázium típusok szétválasztása, a szaktanári rendszer, megfelelő anyagi biztosíték, stb.), azonban bevezetésének az lett a következménye, hogy több református gimnázium elveszítette nyilvánossági jogát, miután nem tudott megfelelni a követelményeknek, illetve nem tudott megfelelő anyagi alapot előteremteni. Ez pedig azt is egyértelművé tette, hogy eljött a református oktatás, a református iskolák megreformálásának az ideje. A nagykorúsiak az elsőik közé tartoztak, akik felismerték, hogy az előállt helyzetben a legfontosabb feladat – az ellenállás vagy a feladás helyett – kizárólag a gimnázium megtartása lehet. „Hogy a jelenért semmit sem lehetett ten-

¹⁰ Lónyay Menyhért Török Pálhoz, Sarkada, 1876. szept. 15. Ráday Levéltár, C/93 2818. sz.

¹¹ TÖRÖK PÁL: A pesti reform. egyház felső leányiskolájáról. Sürgöny, 1866. júl. 29. 6. évf. 172. sz. 2.

¹² Államköltségvetés 1868-ra. Id.: Lónyay Menyhért nevezetesz országgyűlési beszédei. Ráth Mór, Pest, 1870. 195.

ni, az bizonyos volt... De legalább a jövőt kell megmenteni; azt a fiatal nemzedéket, mely az iskolákat járta, úgy nevelni, hogy a jövő eseményei készen találják.”¹³ Ennek értelmében a nagykőrösi iskolafenntartó testület, az egyháztanács határozatot hozott, miszerint: „Iskoláját lejjebb nem szállítja, hanem minden lehető áldozatra kész.”¹⁴ Az anyagi alapot a közbirtokosság alapítványa jelentette, a 10–12 tanárból pedig kettő fizetését az egyházkerület vállalta. Az egyházi és a városi vezetők nemcsak az anyagi támogatásban értettek egyet, hanem abban is, hogy magas színvonalú oktatást kell biztosítani az iskolában, ezért minden törekvésük arra irányult, hogy minél „tudósabb” tanárokat vegyenek föl. Ekkor került a gimnáziumba többek között Arany János, illetve Szász Károly (későbbi dunamelléki püspök) is. A tantestület tagjai közül hatan – Arany János, Salamon Ferenc, Szabó Károly, Szász Károly, Szigeti Wurga János és Szilágyi Sándor – lettek az akadémia tagjai; ezzel kapcsolatban Arany tréfásan megjegyezte: „a fél akadémia Kőrösön lakik.”¹⁵

A Kiegyezés óriási változást hozott minden területen, így az oktatásban is. Eötvös József kultuszministersége alatt megszületett a *népiskolai közoktatásról szóló törvény* (1868. 38. tc.), illetve megindította a közép- és felsőiskolák reformját is. Az elkövetkező két évtized a modern magyar felsőoktatás létrejöttének időszaka volt. Megszületett a Műegyetem, megnyílt az ország második tudományegyeteme Kolozsvárott. Új tanszékek jöttek létre, felépültek a természettudományi és orvoskari épületek, kialakultak a művészeti felsőoktatás intézményei. Ehhez a folyamathoz szervesen illeszkedett a gimnáziumi oktatás reformja, amelynek kidolgozása és főként elfogadtatása hosszú évekig tartott, így végül Eötvös utódjára, Trefort Ágostonra maradt.

1867 után a református egyház is megkísérelte belső működését, szervezetét modernizálni, ennek a legfőbb eredménye az 1881. évi alkotmányozó zsinat megtartása volt. „A zsinaton felvetődtek mindazon szempontok, amelyek egyfelől a református egyház külső viszonyait, így az autonómia kérdését, az egyház és állam, illetve az egyház és társadalom kapcsolatát, másfelől a református egyház belső világának aktuális és égető problémáit egyaránt érintették. Ez utóbbihoz tartozott – többek között – az egyházkormányzat egységesítése, az egyházkerületek, illetve a lelkészek és a világiak erőviszonyainak rendezése, a különböző mentalitásbeli különbségek áthidalása,”¹⁶ illetve nem utolsósorban az oktatás reformja. Mindezen kérdésekben számtalan véleményt ütköztettek, különböző érdekcsoportok küzdöttek egymással. Igazán pezsgő időszakot élt a református egyház. Ebben a belső folyamatba csapott bele villámként a protestáns gimnáziumok állami felügyeletének kiterjesztéséről szóló tervezet.

Tisza Kálmán, aki egyben a Dunántúli Egyházkerület főgondnoka is volt, felvetette és kultuszminisztere, Trefort Ágoston ún. *Pontozatokba* foglalta a nem állami, tehát

¹³ MANN MIKLÓS: A nagykőrösi gimnázium híres évtizede. *História*, 4. évf. 1982. 6. sz. 8.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Arany levele Ercsey Sándornak, 1859. november 23. In: KOROMPAY H. JÁNOS (sajtó alá rend.): Arany János összes művei XVII. kötet, Levelezés 3. Arany János levelezése (1857–1861). Budapest, 2004., Universitas Kiadó, 359–360.

¹⁶ BARÁTH BÉLA LEVENTE: „... e jó szándék nem volt haszontalan, a fáradság nem volt eredménytelen”. Az 1881/82. évi debreceni alkotmányozó zsinat és egyházpolitikai jelentősége. Mediárium. Kommunikáció – Egyház – Társadalom. 3. évf. 2009. tavasz-nyár. 1–2. sz. 5.

többek között a protestáns egyházi iskolák állami felügyeletének kérdését, (ez már nagyjából azokat a feltételeket tartalmazta, amelyek az 1883-as középiskolai törvényben megfogalmazódtak.) Már a *Pontozatok*ban is tükröződött, hogy az állam – a törvény adta kereteken belül – egyre szorosabb ellenőrzés alá kívánta vonni a református egyházi középiskolákat, ill. minden alapítványi és magán-középiskolát. Az 1883. évi törvényben (is) szerepelt – és 1879-ben még a protestáns egyházak teljes ellenállásával találkozott –, hogy az egyházi hatóság alá tartozó iskolákban bár a fenntartó hatóság állapította meg a tantervet, de az csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával volt bevezethető és a kitűzött célok tekintetében az állammal azonosnak, a tananyag tekintetében pedig azzal terjedelemben megegyezőnek kellett lennie. A tankönyveket szintén az iskolai főhatóság engedélyezte, de azokat előzetesen kötelesek voltak bemutatni a miniszternek, akinek – ha azt pedagógiai, tantervi vagy állampolitikai szempontból nem tartotta megfelelőnek – jogában állt „nem jóváhagyni”. Az állami beavatkozás egy másik eszközének tekintették a protestáns egyházak véleményformálói, hogy a tankerületi főigazgatók – akiket a szakminiszter nevezett ki – rendszeresen látogatták az iskolákat, és tapasztalataikról a miniszternek jelentést készítettek. A középiskolai képezést adó vizsgákra (érettségi és tanítóképezési vizsgák) a Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) kiküldhetett egy megbízottat. Az illető feladatai közé tartozott, hogy felügyelnie kellett a törvények betartását, illetve kérdezési jogánál fogva az eredmény kialakítását is befolyásolhatta. Lényeges újdonság volt a tanári képezés követelményeinek meghatározása, és a tanári vizsga bevezetése, amelyet a jelölteknek állami képezítő bizottság előtt kellett letenniük. A tanárok képezésének követelménye annak az évszázadok óta fennálló gyakorlatnak kívánt véget vetni, miszerint a gimnáziumi tanársághoz sokszor elég volt, ha valaki közismert tudós hírében állt (jó példája ennek a gyakorlatnak Arany János kinevezése a nagykőrösi gimnáziumba). Az 1883. évi törvényben a korlátozások mellett szerepelt az államsegély kérdése is, miszerint a rászoruló egyházi iskolák fenntartásukra kérhettek pénzsegélyt.

Az 1879-es *Pontozatok* rendkívüli és szinte egyöntetű felháborodást váltottak ki a protestáns egyházak közvéleményében. Egyesek, többek között Török Pál, a Dunamelléki Egyházkerület püspöke is úgy vélekedett, hogy „Thun és a pátens újra feltámadt, a protestáns egyház jogainak elkobzása céloztatik ismét”¹⁷. A protestáns egyházak autonómiájuk elvesztését vizionálták a felügyelet átalakítása kapcsán, addig ugyanis, csak statisztikai jelentéseket kellett beküldeniük évente. 1879. szeptemberében, a Debrecenben tartott református konventen bizottságot alakítottak a „protestánsok jogai feletti örökösödés” és egy felirat megfogalmazása céljából. A bizottság tagja volt gróf Lónyay Menyhért, illetve Molnár Aladár az ugyanebben az időben formálódó református gimnáziumi reformtervezet írója. A bizottság által fogalmazott határozati javaslatot Lónyay Menyhért indítványára átküldték az ugyanakkor ülésező evangélikus konventnek is. Lónyay, a múltra hivatkozva, szükségesnek tartotta, hogy a bizottság ne csak elvi nyilatkozatot tegyen, hanem határozottan bírálja meg a „*Pon-*

¹⁷ Az állami főfelügyelet kérdéséhez. I. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 22. évf. 1879. aug. 31. 35. 1097.

tozatók”-at is. A felirat fogalmazói rámutattak arra a veszélyre, miszerint a kormány autonómia csorbító törekvései, – mint amilyenek a főfelügyeleti jog kiterjesztését is tekintették – odavezethetnek, hogy az állam és egyház új alapokon nyugvó viszonya lényegében lehetetlenül el. Ezt a figyelmeztető hangot pedig, mint az ország felelős polgárai (állampolgárok) és a nemzeti kultúra védelmezői engedték meg maguknak: „Legutóbbi években fájdalommal kellett tapasztalnunk a kormánynak az állami főfelügyelet czime alatt tett több oly intézkedését, mely nemcsak eltért az 1790/1 huszonhatodik törvénycikkben, ő felsége számára föntartott főfelügyeletnek, [...], hanem törvényekben biztosított önkormányzatunkat is érzékenyen sértette. A miniszteri pontozatokban s az államkormányzatnak ezekben nyilvánult célzatában aggodalommal ismerhetjük fel, hogy itt nem csupán egyes esetekre vonatkozott, magukban álló intézkedésekkel, hanem egy állandó, szabadságunkra végzetes [...] iránynyal állunk szemközt [...] Mindezeknek azon káros következése is lenne, hogy számos összeütközésre vezetne egyházunk és azon magyar állam kormánya között, melynek mi nemcsak polgárai vagyunk, de kulturális intézeteinkben is nemzeti érdekeit szolgáljuk.”¹⁸

A következő években, a törvény megszavazásáig tartó időszakban – miközben folyt a református iskolák reformjának kidolgozása – az állami felügyelet kérdéséről szóló diskurzus állandóan napirenden volt mind az egyházi nyilvánosságban, mind a világi lapok hasábjain. A református iskolák évszázados hagyományaira, a haza és a nemzet, a nemzeti kultúra érdekében végzett áldozatos munkájára, a rengeteg tudós tanárra, az ott végzetek fényes pályafutására, a reformátusok iskoláikért hozott anyagi áldozataira hivatkoztak, amikor a kormány törekvéseit bírálták.

1881-ben a református egyetemes zsinat első ülészakán megszülettek a (zsinati) törvénytervezetek, amelyeket fel kellett küldeni szentesítésre a királynak. Ebben szerepelt a református iskolai reformtervezet, illetve az iskolák feletti felügyeleti jog kérdése is. Az 1882-es második ülészakon tárgyalták az erre adott választ: a királyi leiratot, amely az egyházi iskolaügy halasztásáról döntött az új állami középiskolai törvény megszavazásáig. A leirat újabb vitát váltott ki a zsinati képviselők körében, de most már jól kirajzolódtak az évek során kialakuló markáns véleménykülönbségek is. Az egyik tábor képviselői arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a zsinat legfontosabb céljainak elérése érdekében, – ezek az egyházi alkotmány és a domesztika szentesítése voltak –, bele kell egyezni a halasztásba. Ezt a véleményt osztotta Lónyay Menyhért is, sőt, indítványt tett ezzel kapcsolatban. Dobos János, a Dunamelléki Egyházkerület főjegyzője, ceglédi lelkész, a „gyűlés Nestora” új szempontokat fogalmazott meg, amikor azt hangsúlyozta, hogy igazi történelmi változás tanúi ők: miután „hajdan annak örültek, ha a világ négy sarka felé szórattunk, most örülnek, ha egy csoportban, egy rakáson látnak, rég annak örült az uralkodó hatalom, hogy gyöngültünk, most erősbödésünknek gratulál.” Dobos örömét fejezte ki azzal kapcsolatban is, hogy az egyház jövője szempontjából két legfontosabb ügyben hajlott a király a szentesítésre (az említett egyházi alkotmány és a domesztika ügyében). Az iskolaüggyel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy „[...] Egyház – iskola – vallástudomány – a ki e tárgyak

¹⁸ A magyarországi reformátusok egyetemes konventének gyűlése. Ellenőr, 11. évf. 1879. szept. 12. 439. sz. 1.

felett egy kissé mélyebben gondolkozott, meggyőződhetett felőle, hogy bizony ezek elébb vagy utóbb meghasonlanak, ha még meg nem hasonlottak, a tudományosnak híresztelt protestantizmus kebelében is. Én részemről nagyon szívesen áteszem a világi törvényhozás karjai közé ezt az ügyet, hadd ölelkezzenek, hadd fojtogassák egymást – mi úgy se bírunk vele”¹⁹ A képviselők egy része nem értett egyet ezzel az állásponttal, sokan felháborodásuknak adtak hangot. Többen úgy nyilatkoztak, hogy inkább ejtsék az összes törvényt, de elveiket, az egyházi autonómiát ne adják fel. A Lónyay indítványa mellett állók hangsúlyozták, hogy ők sem a jogfeladás mellett állnak, csak egy racionális döntést hoztak, de ennek ellenére ők is ragaszkodtak ahhoz a főelvhez, miszerint a református egyház és iskola elválaszthatatlan: egy test. Ezt a kitételel a Lónyay vezette – királyi leiratra választ fogalmazó – bizottság külön indítványában leszögezte.

A középiskolai törvény 1883-ban megszületett, de a kedélyek igazán nem csillapodtak le. Török Pál halála után az 1883. évi püspökválasztás egyik jelöltjét, Szász Károlyt – aki végül elnyerte a püspöki széket – ellentáborának tagjai árulónak aposztrofálták azért, mert mint (1876–1883 között) kultuszminisztériumi osztálytanácsos, Trefort jobb keze aktívan részt vett a középiskolai törvény megalkotásában.

Az egyetemes konvent 1884. novemberi gyűlésén még tettek egy kísérletet az iskolaügy autonómiájának megőrzése érdekében. Az egyetemes konvent a kormánynak előterjesztett konventi feliratában három kívánsággal állt elő: 1. hogy az érdekelt középiskolák javára közösen megállapított államsegélyt egy összegben adják a konventnek, 2. hogy a segélyezett református iskolák is a konventi tantervet követhessék, 3. hogy az államsegélyt kizárólag dologi szükségletekre, és ne tanári fizetésekre adják. Ezzel azt akarták elérni, hogy a tanárok alkalmazásában és fegyelmi ügyeiben az egyház saját törvényei szerint járhasson el. A kormány válasza a konventi felíratra mindhárom kérdésben elutasító volt. A fokozott állami befolyás érvényesülése volt az ára az államsegélynek, amelyet most már – az 1848-as 20. törvénycikk elve nyomán – jogilag egyenlő elbírálás alapján kapott meg minden egyház.

Lónyay Menyhért már nem érte meg ezt a fordulatot, a főgondnok a közalap-bizottság ülésén rosszul lett, és Szász Károly püspök szobájában 1884. november 3-án meghalt.

Lónyay Menyhért egyházi szerepvállalása is jól mutatja, hogy a Kiegyezést követő évek, évtizedek az állam és egyház viszonyában egészen új korszakot jelentettek. A számos területen autonómiát élvező, de jogilag sok tekintetben alárendelt egyházból „tárgyalópartner” lett a dualista államban. Ehhez azonban szükségessé vált, hogy a református egyház egységesen tudja képviselni érdekeit a különböző kérdésekben. Az 1881. évi zsinati alkotmányban rögzített Magyarországi Reformált Egyház erre vált alkalmassá. A folyamathoz hozzátartozott az is, hogy az államigazgatásban, politikában, kormányban egyre többen vettek részt a református elit tagjaiból – így például Lónyay Menyhért mint pénzügyminiszter közéjük tartozott –, akik ezzel párhuzamosan a református egyházon belül is világi vezető pozíciókat töltöttek be. A két szempontot sok esetben nehéz volt egyeztetni, és egyre szembetűnőbbé vált, hogy

¹⁹ Zsinati tudósítás. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 25. évf. 1882. szept. 17. 38. sz. 1191.

az egyházi közéletet is egyre jobban meghatározta a világi politikához való viszony, a pártpolitika. A polgári állam számos területen egységesítésre törekedett, illetve ellenőrző hatalmat kívánt gyakorolni, így történt ez az iskolaügyben is. A különböző kérdésekről kialakuló viták jól tükrözik, hogy milyen nagy és új kihívás volt a református egyház képviselői számára, a tradíciót, a hagyományos gyakorlatot és önképet összeegyeztetni a modern állam és politika törekvéseivel, az aktuális társadalmi igényekkel és folyamatokkal.

Györfi Sándor: Gróf Lónyay Menyhért
Nyíregyháza, Vármegyeháza
Fotó: Ilyés Gábor

SZAKÁLY SÁNDOR

Dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf, a Magyar Tudományos Akadémia élén (1871–1884)

A Magyar Tudományos Akadémiának – amely 1830 és 1840 között Magyar Tudós Társaság néven működött – fennállása kezdetétől napjainkig mindösszesen huszonegy elnöke volt. Egyikük – a negyedik a sorban – dr. nagylónyai és vásárosnaményi Lónyay Menyhért gróf, a Magyar Királyság egykori pénzügyminisztere (1867–1870), miniszterelnöke és egyben honvédelmi minisztere (1871–1872), illetve az Osztrák-Magyar Monarchia korábbi pénzügyminisztere (1870–1871) volt.

Lónyay Menyhért 1822. január 6-án Nagylónyán született középbirtokos családban. Közép- és felsőfokú tanulmányait Budán folytatta a piarista rend gimnáziumában, majd a pesti tudományegyetemen tanult tovább, ahol elvégezte a kétéves filozófiai és a hároméves jogi tanfolyamot. (Később ugyanott – 1839-ben – szerzett bölcsészdoktori oklevelet.)

A kor szokásainak megfelelően utazásokat tett Magyarország területén, illetve az akkor még különálló Erdélyben. A tervbe vett nyugat-európai utazása – a felkészülés ellenére – elmaradt. Ennek okát a Lónyay életútját kutató, feldolgozó kutatóknak ez idáig még nem sikerült „kideríteni”. (A későbbiek során azonban kortársaihoz hasonlóan Nyugat-Európát is bejárta.)

Lónyay Menyhért érdeklődése kezdetektől fogva főleg a gazdasági, pénzügyi kérdések felé irányult. Már fiatalon bekapcsolódott a közéletbe. 1843-ban Bereg vármegye országgyűlési küldöttje – képviselője – lett az Alsótáblán és 1847-ben Bereg vármegye ismételten követévé választotta.

1849. április 6. és 1849. augusztus 11. között megbízott pénzügyi államtitkár volt Szemere Bertalan kormányában. A szabadságharc leverését követően emigrált. Visszonylag rövid franciaországi tartózkodás után – ahol egyetemi előadásokat is látogatott – tért vissza Magyarországra és kapcsolódott be ismét a köz- és politikai életbe, 1861-től országgyűlési képviselőként.

A kiegyezési elképzelések pártolója volt, így nem meglepő, hogy a Habsburg-házzal történt kiegyezést követően létrejött, Andrassy Gyula gróf vezetésével megalakult kormánynak – korabeli szóhasználattal ministerium – tagja lett. Ő kapta meg a pénzügyminiszteri tárcát, 1867. február 20-tól 1870. május 21-ig be is töltötte ezt a tisztséget.

I. Ferenc József osztrák császár és magyar király felkérése nyomán 1870. május 21-től a császári királyi Pénzügyminisztérium vezetését vette át, és lett a három „közös

minisztérium” – külügy, hadügy, pénzügy – egyikének magyar származású vezetője. Alig másfél esztendei működése után a császári királyi Pénzügyminisztérium éléről a Magyar Királyság miniszterelnöki tisztebe került 1871. november 14-én, a császári királyi külügyminiszteri tisztségre felkért – így a magyar miniszterelnöki tiszteről lemondott – Andrássy Gyula gróf utódaként. Miniszterelnöki tiszte mellett saját kormányában egyúttal a honvédelmi miniszteri tisztséget is betöltötte Lónyay Menyhért, akit az uralkodó 1871. augusztus 3-án grófi rangra emelt.

Kormányfői, illetve miniszteri tevékenysége alig egy esztendő telt át. 1872. december 4-én miniszterelnöki, december 5-én honvédelmi miniszteri tiszte től is megvált.

Lónyay Menyhért alig 50 esztendőskorára a Magyar Királyság legfontosabb közjogi méltóságait elérte. Közel negyven esztendőskorán aktív politikai pályafutását 1881-ben zárta le, amikor nem indult már képviselői mandátumért, és távol maradt az országgyűlési munkától.

Kérdés természetesen, hogy a maga által meghozott döntés eltávolította-e őt a közelettől, amely nem azonos a politikai étellel. Úgy vélem, nem. Lónyay a könyvírásban, szakmai publikációk közreadásában és a nemzetgazdasági ügyek iránti elkötelezettségében megtalálta a feladatokat magának.

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei „foglalkozási besorolásában” íróknak és bölcsésznek nevezett Lónyay Menyhért 1858-tól volt a tudós testület tagja. 1858. december 15-én a Magyar Tudományos Akadémiának levelező tagja, 1861. december 20-án tiszteleti tagja, 1866. január 21-én igazgatói tagja és még ugyanazon esztendőben, április 15-én alelnöke lett.

Ha az időrendet nézzük, akkor azt is mondhatnánk, hogy a tudományos pályáját váltotta fel a politikai, de ez így pontatlan lenne. Ismeretes, hogy az adott időben a politikai életben aktív szereplők közül számosan a tudós testület munkájában is tevékenyen részt vettek.

*

Lónyay Menyhértet a Magyar Tudományos Akadémián 1871 májusában választották annak elnökévé. Elnökké választásával – az MTA előző elnökéhez, báró Eötvös Józsefhez hasonlóan – ismét kormányzati tisztséget betöltő politikus került a tudós testület élére. Ez azonban nem tekinthető véletlennek. Lónyay Menyhért, amint arra már utalás történt, 1858 óta az MTA levelező-, 1861-től tiszteleti-, 1866-tól igazgatói tagja és alelnöke volt. Így elnökké választása nem okozhatott különösebb meglepetést.

A korábbi elnök, báró Eötvös József is a Magyar Tudományos Akadémia alelnöki székéből lépett előrébb és követte a tisztségben Desseffy Emilt. Cieger András, Lónyay Menyhért életútjának legalaposabb ismerője, idézte Lónyay első elnöki beszédét, amelyben az MTA új elnöke megválasztásának indokaként többek között azt mondta: „...ily esetben [Eötvös váratlan elhunytára utalt Lónyay] kötelessége a lobogót megragadni a hozzá közel állónak, hordozni és védeni mindaddig, míg azt, mit a gondjaira bízott, egy méltóbbnak, képesebbnek, erősebbnek, a kötelesség teljesítésének nyugodt öntudatával, át nem adhatja.”

Lónyay Menyhért az Eötvös József által kialakított szerepfelfogásnak minden valószínűséggel nem tudott megfelelni – vélekedett Cieger András. Elhunyt elődje nagy ívű, a Magyar Tudományos Akadémián megtartott beszédeiben 1867-től kezdődően a liberális tudománypolitika civilizatórikus programját hirdette meg, és keretében új irányt igyekezett szabni a tudós testület munkájának.

Lónyay akadémiai elnökké történt megválasztásakor éppen a császári királyi Pénzügyminisztérium ügyeinek intézésével, irányításával volt elfoglalva Bécsben, ezt követően a magyar királyi miniszterelnök teendői foglalták el idejét és erejét.

Midőn a nevezett tisztségeket bírta, a Magyar Tudományos Akadémia tényleges irányítása Csengery Antalra, az MTA alelnökre hárult.

Valószínűsíthető, hogy Lónyay Menyhért elnökké választásában közrejátszhatott az MTA tagjainak azon reménykedése, hogy a pénzügyekben járatos Lónyay megválasztása esetén sor kerülhet az Akadémia pénzügyi helyzetének rendbetételére. Erre az adott időben és adott helyzetben igen csak szükség volt.

Minden bizonnyal Lónyay Menyhért is tisztában lehetett ezzel a (vele szemben ki nem mondott) elvárással, mert a Magyar Tudományos Akadémia éves ünnepi közgyűléseire készített beszédei – amint arra a már hivatkozott Cieger András publikációiban rámutatott – többnyire, de mondhatni rendszeresen, az intézmény költségvetési, pénzügyi helyzete körül forogtak.

Lónyay Menyhért 1884-ban megtartott – utolsó – elnöki beszédében nem kis büszkeséggel jelentette a tudós társaság tagjainak, hogy a mindenre odafigyelő fegyelmezett takarékoskodás és a pénzügyi gazdálkodás átláthatóvá tételének köszönhetően a Magyar Tudományos Akadémia minden addig fennállott tartozását törlesztette és tiszta vagyona eléri a 2 millió forintot. (A jelzett összeget egyébként az általa vezetett Magyar Földhitelintézet kezelte).

Lónyay szükségességének másik oka lehetett, hogy nem szeretett beszédeket tartani. Retorikai képességeit több évtizedes politikusi pályafutása ellenére is hiányosnak érezte. Úgy tűnik, hogy retorikai képességeinek hiányos volta egész pályáján végigkísérte. „Folyó hó 20-án lesz az Akadémia ez évi ünnepélyes közgyűlése – jegyezte fel 1883. május 9-én –, megint egy rövid alkalmi beszédet kell elmondanom – mihez[!] nem tudok, melynek megírása mindig fejtörést okozott nekem – minden alkalmi beszédnek frázisok és nem tárgy képezi alapját – mi természetemmel nem egyezik – és mégis az Akadémiában, annak elnöki székéről hány ily beszédet kellene összeállítanom, nem számítva az emlékbeszédeket. Most rövid lehetek, két hosszú beszéd úgyis be fogja tölteni a szűkre szabott időt.”

Lónyay Menyhért, aki a már említett retorikai képességiben bizonytalanságot érzett, a legfontosabbnak vélt emlékező beszédei szövegeinek véglegesítése előtt munkatársai, barátai segítségét kérte: Trefort Ágoston Eötvös-emlékbeszédéhez írt bő vázlatot 1872-ben a számára, míg Arany Jánossal a magyar nemzeti irodalom újjászületésének századik évfordulójára készített beszédét nézette át, ugyancsak 1872-ben. A Deák Ferenc emlékért felidéző beszédét 1877-ban Kaas Ivorral „stilizáltatta”, mindezek számára nem okoztak sem problémát, sem „kisebbségi érzést”.

A Magyar Tudományos Akadémia élén eltöltött évei alatt az Akadémia pénzügyi helyzetének rendezésén, a költségvetési helyzetének stabilizálása mellett még két jelentősebb dolog kapcsolható a nevéhez.

1872-ben javaslatára létrehozták az Akadémián belül a Nemzetgazdasági Bizottságot, melynek élete végéig elnöke maradt. Nyugodtan mondhatjuk, ez szívének kedves, testhezálló feladat volt számára. Két esztendővel később – 1874-ben – *Nemzetgazdasági Szemle* néven a testület szakfolyóiratot indított.

A lap létrejöttének szükségességét Lónyay indítványának szövegében is megfogalmazta – amely az akkori pénzügyi válság éveiben nyilvánvaló volt –: „Szükség, hogy az államtudományok s különösen a nemzetgazdasági ismeretek terjesztését mozdítsuk elő, mert a történet tanúsága szerint a mi korszakunkban alig van tudomány, melynek fejlődése és általános elterjedése üdvös hatását jobban bizonyítja. Ellenben a legutóbbi évek története tanúsítja, hogy a közgazdasági elvek kellő fel nem ismerése nagyrészt okozá azon bajokat, melyek államéletünk jelenben legégetőbbjét képezik, s az elkövetett hibák gyors orvoslása egyedül ezen igazságok következetes és célszerű viszonyainkhoz mért alkalmazásából remélhető.”

Lónyay másik – az MTA akkori éveinek talán legfontosabb – kezdeményezése az volt, hogy az Akadémia közadakozásból vásárolja meg Tasner Gézától Széchenyi István irathagyatékát, köztük naplóját.

Részletesen kimunkált elgondolását az Akadémia alapításának ötvenedik évfordulóján tette közzé, és összekapcsolta saját munkájának megjelentetésével. Abban a Széchenyi István által németül írott naplóból kiválasztott és magyarra fordított idézetek segítségével méltatta Széchenyi pályáját.

Könyvét, amelyben több helyütt is a Széchenyihez fűződő tanítványi, munkatársi viszonyáról írt, térítésmentesen megküldték Magyarország szinte összes kaszinójának, egyletének egy felhívást mellékelve hozzá. Hiú ábrándnak bizonyult azonban Lónyaynak az az elképzelése, hogy az irathagyaték megvásárlásához szükséges 20 ezer forint rövid időn belül össze fog gyűlni. Egy esztendővel a felhívás közreadását követően az összegnek alig valamivel több, mint a fele állt még csak rendelkezésre felajánlásokból.

A sikertelenség okairól Lónyay Menyhért ekképp írt Tasner Gézának, a hagyaték tulajdonosának: „Általában mondhatni, hogy ezen gyűjtés kedvezőtlen körülmények közt indult meg és folyik még ma is. Elmúlt év június havában a budai zivatar, jelenben árvíz és a Deák-emlékszoborra való gyűjtések annyira elfoglalták az embereket, hogy megfélekedtek a gróf Széchenyi emléke iránti kegyeletről; de általában nyomor az országban oly nagy, hogy utángyűjtések által még nagyobb összehozni alig lesz lehetséges.”

Csalódottságát Lónyay nem is titkolta és annak az Akadémia közgyűlésén tartott beszédében hangot is adott. Különösen azt nehezményezte, hogy az addig összegyűlt pénz mindössze néhány magánszemély adományainak volt köszönhető, jóllehet az ő eredeti szándéka az volt, hogy a kéziratok árát – akár csak kisebb összegekből is, de – sokan adják össze, ezzel is kifejezve nemzeti összefogás fontosságát és az utókor háláját a Magyar Tudós Társaság létrehozásában meghatározó szerepet játszó Széchenyi István gróf emlékének.

A gyűjtési „kudarc” okaként a szélesebb nyilvánosság előtt azonban már a keleti népekre jellemző apátiát említette. A Széchenyi-iratoknak az MTA részére történő átadására végül is 1877-ben került sor, ezzel a „legnagyobb magyar” irathagyatéka a legjobb helyre került.

Lónyay egyébként tervezte, hogy nagyobb, elemző tanulmányt ír Széchenyi munkásságáról. Hogy a terv milyen formában és hogyan valósult volna meg, nem ismert pontosan. Irathagyatékában még megtalálható volt ugyan az első, mintegy tíz kéziratoldali szöveg a tervezett kéziratból, de hogy annak terjedelme mekkora lett volna és Széchenyi munkásságát mennyire ölelte volna fel, csak feltételezhetjük.

Nem ismeretes a kutatások jelen állása szerint, hogy Lónyay Menyhért, a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként résztvevője lett volna a magyarság eredetéről is zajló tudományos vitáknak az 1870-es, 1880-as években, amelyekre a széles közvélemény figyelme is ráirányult.

Sokkal inkább foglalkoztatták Lónyayt azok a nemzetgazdasági kérdések, amelyek a korabeli politikai élet vitáihoz kapcsolódtak és amelyekben a Magyar Tudományos Akadémia különböző pályázatok kiírásával igyekezett érdemben állást foglalni.

Az Akadémia 1873-ban a magyar jegybankügy rendezése kérdésében, valamint a vicinális vasutak finanszírozása ügyében, illetve 1877-ben a vasutak államosításának közgazdasági megítélése témakörében várta különböző pályamunkák beérkezését.

Lónyay Menyhért, mint az MTA Nemzetgazdasági Bizottságának elnöke felkarolta továbbá a telepítések ügyét. A munkaerő szervezett áttelepítése az országon belül, illetve a külföldről való betelepítés gondolata már az 1870-es évek második felétől kezdve foglalkoztatta a nemzet erejeként jellemzett magyar földbirtokos réteg romlásáért aggódókat.

A kérdés fontosságát jelzi, hogy a *Nemzetgazdasági Szemle* már 1877. évfolyamában több, e témával foglalkozó írást közölt, a Lónyay Menyhért által vezetett bizottság pedig 1879 januárjában rendezett vitát Galgóczy Károly *A telepítések mai fontossága s vizsgálódás sikerülések feltételei körül* című előadásáról.

Az ülésen Lónyay elnökölt és röviden felszólalt. A kérdés lényegében az 1880-as évek politikai diskurzusának egyik állandó témájává vált, nem kis részben az újkonzervatív és agrárius körök nyomására.

A napi politikai életben való megszólalás lehetőségét Lónyay számára számos esetben a tudomány fórumai biztosították. Az Akadémia egyik alapítójáról, gróf Andrássy Györgyről 1873-ban tartott megemlékező beszédében például saját korának közéletét bírálta, ami a nemzeti összefogás helyett a pártviszályok szításában jeleskedik. Megelégedéssel vette tudomásul, hogy sokan megértették mondanivalója aktualitását: „Ismeretlenektől kaptam leveleket az akadémiai beszéd folytán, úgy látszik, nem csak Önnek nyerte meg figyelmét” – írta Kaas Ivornak.

1877 januárjában pedig – amikor Deák Ferenc halálának első évfordulója alkalmából tartott akadémiai beszédet – szövegével üzent a gazdasági kiegyezés megújításán dolgozó Tisza Kálmán miniszterelnök vezette kormánynak, figyelmeztetve a politikusokat az 1867-es kiegyezés során elért vívmányok megtartásának fontosságára.

Akadémiai tisztségét kihasználva nem egy esetben fogalmazta meg aktuálpolitikai gondolatait tudományos megközelítésben. Erre általában könyvei, tanulmányai adnak tanúbizonyságot, amelyek a korábbi miniszteri, miniszterelnöki működésének igazolásául szolgálnak, és az őt követő politikusok, kormányok kritikáját is tartalmazzák.

*

1877-ben ismételten az MTA elnökévé választották, a korábbi, szinte közel egyhangú szavazásokkal ellentétben csupán 29: 13 arányban erősítették meg elnöki tisztségében.

Hogy ennek mi lehet az oka, az nem bizonyítható, de nem kizárható – amint arra Cieger András Lónyay Menyhért életét feldolgozó könyvében is utal –, hogy Haynald Lajos kalocsai érsek jelölése az 1880-as évekre markánsná váló katolikus-protestáns ellentétet előlegezte meg a tudós testületben. Nem igazolhatja, de talán alátámaszthatja ezt a feltételezést, hogy néhány nappal a tisztújítás megtörténtét követően Szász Károly akadémikus (későbbi református püspök) cikket jelentetett meg az *Ellenőr* című lap hasábjain, amelyben igyekezett adatokkal cáfolni azt a lassan közkeletűnek számító vélekedést, miszerint „...az akadémiába bejuthatásnak legbiztosabb kálvinistának lenni”.

Természetesen nem állítható, hogy a protestáns felekezetekhez való tartozás döntő tényezőnek bizonyult volna az MTA-tagság elnyeréséhez, de kétségtelen tény volt, hogy az adott időben az MTA elnöke – Lónyay Menyhért – alelnöke – Csengery Antal – és főtitkára – Arany János – a református hitfelekezet tagja volt.

Lónyay korabeli jegyzeteiből az 1883. májusi akadémiai választás kapcsán is érkezelhetőnek tűnik egy konfliktus, jóllehet a belső ellentétek akkor nem kerültek nyilvánosság elé. „Rövid lehetek, azon történések után – írta Lónyay –, melyek az elnökválasztás iránt az időkben felmerültek – de melyek lecsillapítottnak látszanak – a félreértések elenyésztek. Tehát még 3 évre megválasztanak, ez lesz az utolsó választás, melynek magamat alávetem. A kedvezőtlen sors megviselte tekintélyemet, a múltakat emberek feledék, csak lenne ki helyemet betölthetné, ma visszavonulnék ezen országban leginkább megtisztelő állástól.

Képezni s nevelni kell az utódot – gr. Széchenyi Bélára gondolok. Fogok szólani legközelebb. Jobb nekem lassan-lassan visszavonulnom minden nyilvános élettől – rendezem ügyeim –, s míg élek Isten segédelmével, az mi tudományos munkásságnak fogom időm szentelni.”

Az elnökválasztás során a leadott harminchat szavazatból Lónyaynak harmincnégyet sikerült elnyernie, de az eredmény, a siker már nem töltötte el különösebb örömmel.

Az Akadémia közgyűlésén 1883. május 20-án elmondott ünnepi beszédét inkább tekinthetjük búcsúzóznak, mint „győzelmi jelentésnek”. Többek között ezeket mondta: „Ma az előrehaladott életkorban – hatvanegy éves volt akkor Lónyay Menyhért Sz. S. – nyugalomra vágódva, várva várom azt az időt, midőn e kitűnő helyet a tehetségem szerinti kötelesség teljesítésének tudatával annak adhassam át, ki a és dicső elődök méltó utódja leend, s ámbár jelenleg újra három évre választattam, tiszteemet bármikor az Akadémia rendelkezésére bocsátom. A küzdelmes napokra következett

nyugodt korszakban nem újat teremteni, irányt szabni feladatomban, hanem csendes munkálkodásban az Akadémia érdekeit előmozdítani, gyarapodásán fáradozni tartottam kötelességemnek. Negyven éve küzdök közpályán. Mint húsz éves ifjú léptem arra, dicső és szomorú napokat éltem át, csalódás és remény, öröm és bánat váltakoztak szívemben. Sok küzdelemben vettem részt és nem sebek nélkül. De ezek sajnó fájdalmát enyhíté az a tudat, hogy fáradozásaimnak voltak sikerei hazám javára, melyhez mindig hű maradtam.”

Lónyay Menyhértnek nem adatott már hosszú idő az Akadémia élén. 1884. november 3-án szívroham szőlította el az élők sorából. A halálát követően megjelent nekrológok visszafogottan, nem kevés kritikát (is) tartalmazva szóltak pályafutásáról. Holttestét a Magyar Tudományos Akadémia épületében ravatalozták fel, és 1884. november 6-án onnét vitték Tuzséra, majd az ott elhantolt holttestét később a nagylónyai családi sírboltba helyezték át.

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei közül ő volt az, aki a tudós testületnek az ötödik leghosszabb ideig működő elnöke volt. Kései utódai emlékezetét megőrizték, jóllehet elnöki működése során a magyar tudományos közéletre nem gyakorolt olyan nagy hatást, mint néhai báró Eötvös József, báró Eötvös Loránd avagy Berzeviczy Albert, de hogy a Magyar Tudományos Akadémia évtizedekig biztos anyagi körülmények között működhessen, abban Lónyay Menyhértnek elévülhetetlen érdemei voltak.

Felhasznált irodalom

- BÖLÖNY JÓZSEF – HUBAI LÁSZLÓ: Magyarország kormányai 1848–2004. Ötödik, bővített és javított kiadás. Budapest, 2004. Akadémiai Kiadó.
- CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért 1822 – 1884 Szerepek – programok – konfliktusok. Második, bővített kiadás. Tuzsér, 2022. Tuzsér Községért Közalapítvány.
- HAMZA GÁBOR: Emlékezés Lónyay Menyhéltre (1822–1884), a Magyar Tudományos Akadémia elnökére. <http://mta.hu/IX-osztaly/jubileumi-megemlekezesek-106146> [letöltés: 2023.02.14.]

SZATMÁRI JUDIT

Gróf Lónyay Menyhért, a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka¹

A kelet-magyarországi földbirtokos Lónyay család évszázadok óta támogatója volt a református egyháznak szűkebb lakóhelyén és nagyobb térben: egyházmegyében és egyházkerületben egyaránt. Lónyay Menyhért nagyapja, idősebb Lónyay Gábor (1778–1824) a tiszáninneri egyházkerület főgondnoka, egyben a sárospataki kollégium főkurátora volt. Lánya, Lónyay Florentina (1802–1885), a másik Lónyay-ágból származó Lónyay János (1796–1859) felesége lett, s ebből a házasságból származott Menyhért. Lónyay Florentina vallásos elmélkedéseit, lelki életét, de életének eseményeit is rögzítő naplóját a család később kiadta.² Döntően erről az anyai ágról hozta magával Lónyay Menyhért a református egyház iránti elkötelezettséget, felelősségvállalást hivatalos tisztségben is, amihez édesanyja révén hozzájárult az a belső vallásosság, ami egész életét végigkísérte. Laukó Károly, fiának nevelője írta le századvégi visszaemlékezésében: „Feledhetetlen és tanulságos marad Lónyay Menyhértnek az a szokása, mely minden szünidőben ismétlődött, miszerint leérkezvén Tuzsérra, egybehívta a családtagokat s nevelőt, és ekként szólott: Fiaim, tisztelt nevelő úr, manaptól kezdve minden vasárnapon, az egész család templomba megyünk, had lássa a nép, hogy nekünk is szükségünk van az Úrnak házára, a józan vallásos buzgólkodásra.”³

Eszerint Lónyay Menyhértnek a református egyház iránti elkötelezettsége nem csupán őseitől örökölt hagyomány volt, melyet követve a kevés protestáns főúrból előbb-utóbb egyházkerületi főgondnok lett. Nem csupán kulturális igény, mely a reformátusságra mint a magyar nyelvű műveltség fenntartójára tekintett, hanem belső, lelki szükséglet, ami gyermekségétől kezdve családi körben ivódott belé és személyiségének elválaszthatatlan részévé vált. Abból a szempontból is figyelemre méltó ez a vonás, mert a XIX. század közepétől egyre erőteljesebbé vált a protestáns egyházakban, ezen belül a reformátusban, az „elvallástalanodás” – amint ezt Szeremlei Sámuel

¹ Jelen írás Lónyay Menyhértnek a református egyházban betöltött szerepével foglalkozik, részletes életrajzát Cieger András dolgozta fel. CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért 1822–1884. Szerepek – programok – konfliktusok. Második, bővített kiadás. Tuzsér, 2022.

² Töredékek Lónyay Jánosné Lónyay Florentina emlékirataiból. I–IV. Budapest, 1891. Az első kötet, a Visszaemlékezések 1849-től kezdődően tartalmazza a naplóbejegyzéseket, utolsó 1883-ból.

³ FERKOVICS TIBOR: Tuzsér a dualizmus korában. Tuzsér, 2019. 23. Idézi Laukó Károlynak a Kecskeméti nagy képes naptárban 1891-ben megjelent visszaemlékezését.

(1837–1924), hódmezővásárhelyi református lelkész korabeli munkájában tárgyalta.⁴ Ez a folyamat már 1848 előtt elindult, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*⁵ hasábjain több cikkben értekeztek e jelenségről, különösen pedig arról, hogy a birtokos osztály mennyire elhanyagolja ebben a példamutatást, a falusi templomokban a földesúr padja hónapszáma üresen áll. Az 1850-es években a református papság az elvállaltalanodásnak ijesztő mértékéről számolt be – bár ez a korszaknak is köszönhető –, a közbiztonság gyengülése miatt elszaporodó tolvajlásokat, rablásokat, gyilkosságokat mind az erkölcsök megingásának, az egyházhoz való hűség meggyengülésének jeleként értelmezték. Nagy Sámuel, a solti egyházmegye esperese nem merete bevinni a pusztákon át a kecskeméti egyházkerületi gyűlésre a traktuális pénztárt: „Kecskemétre pénzt vinni az itteni pusztákon igen veszélyes feladat, s ezt részemről semmi árért magamra nem vállalnám.”⁶ A lelkészek hiányolták a birtokos osztály példamutatásának elmaradását: „magunkra hagytak sok hatalmas, gazdag világiak, egyházzal, vallással, pappal, templommal, iskolákkal semmit nem gondolnak, mintha bizon mi volnánk okai, hogy a vármegye zöld asztalánál nem ülhetnek, s a szuperintendencionális gyűlésen is kardosan nem vitatkoznak. Őket rója meg az utókor, nem minket, mi teszünk mindent, mit a közjóra erőtlenekek tehetünk” – írta Terhes Sámuel esperes.⁷

Az előzőek felvázolása után különösen érdekes, hogy Lónyayra nem ez volt jellemző. Életében, közéleti és egyházi munkálkodásában a hagyományos protestáns erkölcsiség normáit követte. Ennek oka neveltetésében, a családi háttérben található.⁸ Édesanyját, Lónyay Jánosné született Lónyay Florentinát mély, belső vallásosság jellemezte. Tapasztalva saját gyermekkorában a családtól való elszakíttottság fájdalmát,⁹ gyermekkori élményeiből tanulva Lónyay Jánosné igen nagy hangsúlyt fektetett gyermekei, négy fia és egy leánya, nevelésére – az apa az első években teljesen az anyára hagyta ezt a feladatot. Ezek az első évek döntő befolyással voltak Lónyay Menyhért személyiségének kialakulására – pl. arra is hatással volt, hogy napló vezetett –, a valláshoz való viszonyára s arra, hogy haláláig igen szoros kapcsolatot ápolt édesanyjával.

⁴ SZEREMLEI SÁMUEL: Vallás erkölcsi- és társadalmi élet Magyarországon 1848 óta. Budapest, 1874. Erről lásd még KÓSA LÁSZLÓ (szerk.): Magyar művelődéstörténet. Budapest, 1998. 327.

⁵ A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1842-ben indult első országos protestáns egyházi lapként Török Pál pesti református és Székács József pesti evangélikus lelkész szerkesztésében. A szabadságharc után 1858-ban jelenhetett meg ismét immár Ballagi Mór szerkesztésében. Mint legfontosabb fórum minden egyházi történésről hírt adott, de vitának, véleménynek szintén helye volt a lapban.

⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (RL) A/1. b Püspöki levéltár 1850–1859, Fe 24. Nagy Sámuel solti esperes levele Polgár Mihály szuperintendenshez. Szabadszállás, 1853. ápr. 24.

⁷ Tiszánineni Református Egyházkerület Levéltára (TIREL) 1. B/LXXVII. 37.050/555 Terhes Sámuel gömöri esperes levele Apostol Pál szuperintendenshez. Rimaszombat, 1856. szept. 4.

⁸ A Lónyay családról lásd RÉBAY MAGDOLNA: A fiúk nevelése és oktatása négy arisztokrata családban (gr./hg. Lónyay, br. Mednyánszky, br. Podmaniczky, br. Splényi) a dualizmus korában. In: Iskola a társadalmi térben és időben VII. Pécs, 2021. 37–47.

⁹ Tördékek. I. kötet 1–16. A pedagógiával, gyermekneveléssel foglalkozóknak igen érdekes olvasmány e napló bevetője, melyet leánya, Lónyay Etelka édesanyja elbeszélései alapján írt meg – nemcsak a XIX. század eleji Angliának, hanem Magyarországnak is megvannak gyermeknevelés terén a horrorisztikus történetei.

szerepelt, segítette Kossuth Lajos politikai pályakezdését és végig támogatója maradt. Menyhért nagybátyja példáját követte s ezen az úton jutott el 1849-ben a Szemere-kormány pénzügyminisztériumi államtitkári tisztére. 1840-es években Pest a nemzeti gondolat központjává vált: ebben szerepe volt a református egyháznak is, mivel a politikusok közül többen úgy gondolták, hogy a magyarosítás eszközeként célszerű lenne a hazai két protestáns egyház unióját megvalósítani, s így a döntően magyar nemzetiségű református egyház pozitívan hatna a háromnemzetiségű, magyar-német-szlovák evangélikus egyházra.¹⁶

Az uniót népszerűsítette Kossuth Lajos is, újságcikkei jelentek meg az egyházi-világi sajtóban egyaránt. Az uniós mozgalom jegyében született meg az első protestáns lap, a *Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, melyet a két pesti protestáns pap, Székács József magyar evangélikus¹⁷ és Török Pál református lelkész közösen szerkesztett. Az uniót előkészítendő felmerült a pesti közös protestáns főiskolai gondolata,¹⁸ bizottság jött létre kidolgozni a megvalósítás lehetőségét, gyűjtés indult az iskola anyagi alapját biztosítandó. Igaz, hogy az unió nem valósult meg több okból sem: eleve a hittételekben lévő különbségek sokkal nagyobb súllyal estek latba, mint azt a világi politikusok gondolták, ugyanakkor nem egységes egyházakról beszélünk, nem volt központi irányítás alatt sem az evangélikus, sem a református egyház. A szuperintendenciák autonóm szervezetek voltak, közös tanácskozásaikon, a generális konventen hozott határozataik ajánlások voltak, melyet saját kerületi közgyűlésükben hagytak jóvá. Ötven évnek kellett eltelnie, míg egészen más körülmények közepette egységesült a református egyház az 1881-es debreceni zsinaton. Tehát az 1840-es évek igen mozgalmas és új kezdeményezések kora volt a pesti református egyházban, ahol az önállóvá váló, Pesten házasodó Lónyay Menyhért is egyháztag lett. Lónyay és Török Pál kapcsolata ekkorra datálható, a kettejük közötti levelezésből Lónyay Menyhértnek a lelkészhez írt levelei ismertek. Jóllehet nem túl nagyszámú, mindössze 19 levél,¹⁹ alapján megállapítható, hogy szoros baráti kapcsolat alakult ki kettejük között, ami különösen az 1860–1870-es évekre igaz. Lónyay az első, még igen hivatalos hangú levélben egy másnapi ünnepségre hívta a tizenhárom évvel idősebb lelkészt.²⁰ A későbbiekben a levelek előbb „Kedves barátom és kollégám!”, – később „Kedves Püspököm!” megszólítással kezdődtek. Mivel a legtöbb hivatalos ügyet Pesten személyesen megbeszélhették, így a nem egészen másfél évtizednyi püspök-főgondnoki kapcso-

¹⁶ SZÁSZ LAJOS: A protestáns uniómozgalom története a dualizmus korában. In: Egyháztörténeti Szemle, 18. évf. 2017. 4. sz. 5–41.

¹⁷ Székács József püspök visszaemlékezései. Szerk. Kertész Botond. Budapest, 2008.

¹⁸ KERTÉSZ BOTOND: A pesti protestáns főiskola és az evangélikus egyház. In: Egyháztörténeti Szemle, 6. évf. 2005. 1. sz.

¹⁹ Ráday Levéltár C/93 Török Pál iratai, levelezés: 605. számú Lónyay levél 1846-ból, a 2735. és 3019. szám közötti többi tizennyolc levél többsége az 1870-es évek második feléből származik és különböző egyházkerületi ügyeket érint, az utolsó pár darab az 1881-es debreceni zsinattal kapcsolatos.

²⁰ RL C/93 605. Lónyay Menyhért levele Pest, 1846. szeptember 19. „Nagytiszteletű Úr, tisztelt barátom! Igen sajnálom, hogy ma nem lehetett szerencsém. Ami a nyelvet illeti a holnap ünnepélynél, az minden esetre a magyar leend. Délután 5 ½ óraker a kocsit küldendem. Atyám előre örvend, hogy ez alkalommal személyesen találkozhatni kegyeddél alkalma leend. Magamat szíves baráti indulatjába ajánlva maradok tisztelője. alázatos szolgája Lónyay Menyhért”.

latuk alatt kevés tárgyban volt szükség levélváltásra. Személyes barátságukat mutatja az a levél,²¹ melyben Lónyay Menyhért megköszönte Töröknek, hogy fia számára nevelőt ajánlott. Nagyon elégedett volt az ifjú Szóts Farkassal, akinek későbbi pályafutása mutatja rátermettségét, hiszen később a pesti református teológiai akadémia professzora lett.²²

Az 1848 előtt induló személyes kapcsolatot a szabadságharc eseményei, majd a bukás és megtorlás egy időre félbeszakította. Az 1850-es évek második felében kerültek ismét egymás közelébe és alakult ki közöttük az a baráti kapcsolat, melynek szálai azután szorosan fűzték őket egymáshoz egészen Török haláláig.

1859. szeptember 1-én jelent meg a protestáns pátens, majd másnap az azt kísérő miniszteri utasítás, mely a magyarországi protestáns egyházak, az evangélikus és a református, autonómiájának egyszer s mindenkorra véget vetett, vagy vetett volna.²³ A protestáns pátens kiadását követő országos ellenállásban, mely végül a kormányzat meghátrálásához vezetett, és megmutatta a neoabszolutista rendszer gyengeségét, kedvező alkalom adódott a protestáns egyházak világi képviselőinek, köztük Lónyay Menyhértnek, hogy egyházuk támogatása mellett visszatérjenek a politika élet mezejére.²⁴

Az 1848/49-es szabadságharc leverése után a Magyarországot a Habsburg-birodalomba beolvasztani kívánó abszolutista rendszernek a hazai protestáns egyházak önállósága is a megszüntetendő listáján szerepelt. A magyarországi protestantizmus több évszázados önállóságát békekötések garantálták, s a XVIII. század vértelen ellenreformációja után előbb II. József türelmi rendelete (1781), majd az országgyűlésen hozott 1792:26. törvény biztosította, hogy ugyan nem egyenrangúak a katolikus államvalással, de a protestáns egyházak saját autonómiával élhettek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a saját maguk alkotta törvényeik szerint szabályozva működhettek, az uralkodó főfelügyeleti jogot gyakorolt, jóváhagyásával léphettek életbe a felterjesztett egyházi törvények, a kánonok. A magyarországi református egyházra kialakulása óta jellemző volt a sokszínűség, hiszen a királyi Magyarországon, a török hódoltságban, Erdélyben és Partiumban jött létre az öt egyházkerület, püspökség vagy szuperintendencia. Az egyházkerületek különböző kánonokat követtek, más-más tradíciók szerint éltek, ezek egységesítésére, az első közös kánonoskönyv megalkotására az 1791-es budai zsinaton került sor. A budai kánonok szentesítése az uralkodó részéről ugyan nem történt meg, így hivatalosan nem léptek életbe, ám rendelkezései iránymutatóul szolgáltak az egyházkerületeknek. A budai zsinat abból a szempontból is fontos volt, hogy itt szilárdult meg az a zsinat-presbiteri elv, mely szerint a döntéshozó, vezető testületekben lelkészek és világi tisztviselők egyenlő számban ültek. Az egyházmegegyekben, az egyházkerületekben az esperesek, szuperintendensek mellett segédgondnokok, főgondnokok és egyenlő számban lelkészi és világi tanácsbírák/assessorok vettek részt a közgyűléseken. Az egyházkerületek főgondnokai többnyire protestáns főúri

²¹ RL C/93 2818. Lónyay Menyhért levele 1876.

²² Szóts Farkas (1851–1918) 1876. június és 1877. szeptember között volt a Lónyay családban házitánító.

²³ SZATMÁRI JUDIT: A református egyház a neoabszolutizmus éveiben 1850–1860. Budapest, 2015.

²⁴ SZATMÁRI JUDIT: A politikai élet színtere? Avagy világiak részvétele a protestáns egyházi gyűléseken az 1850-es években. In: *Aetas*, 27. évf. 2012. 1. sz. 53–70.

családokból kerültek ki, mint az őshonos Ráday, Teleki, Vay család vagy a betelepült Wartensleben, Degenfeld család. Az egyházmegyékben jórészt a birtokos köznemesség töltötte be ezt a szerepet, akik hagyományosan a vármegyék tisztségviselői is voltak, s így egyházukat a világi kormányzat terén tudták képviselni. Ez a jól működő szisztéma borult fel 1850-ben, amikor Haynau tábornok február 10-i rendeletével a protestáns egyházak önkormányzatát felfüggesztette.²⁵ Ennek az ostromállapot idejére szóló, kilenc pontos rendeletnek leg súlyosabb intézkedései közé tartozott, hogy megszüntette a világi tisztségviselők működését, és a gyűléstartást is szigorú feltételekhez kötötte. Ezentúl egyházi gyűlést előzetes engedélyeztetés után csak a kormányzat képviselője jelenlétében lehetett tartani, melyen világi résztvevő csak meghívott, úgynevezett „bizalmi férfiú” lehetett. A Haynau-féle rendelet az evangélikus egyházat még súlyosabban érintette, mivel ezen túlmenően három szuperintendensét hivatalából felmentette és adminisztrátorokat nevezett ki helyükbe. A reformátusoknál maradhatott a négy szuperintendens, még Szoboszlai Pap Mihály is Debrecenben, ahol 1849-ben a nagytemplomban hirdették ki a *Függetlenségi Nyilatkozatot*.

Bauhofer György budai evangélikus lelkész jegyezte fel naplójában a Haynau-féle rendeletről: „Kevesen gondolták, hogy ezzel a rendelettel új, méghozzá tíz éves szomorú korszaka következik a protestáns egyháznak. Egyeseket elaltatott a provizórikus szó, másokat az ostromállapot félemlített meg. Kevesen látták meg rögtön nagy horderejét, hogy ez szétrombolja a magyarországi protestáns egyházak zsinat-presbiteri rendszerét, amennyiben az egyházi és világi rend feddhetetlen férfiai egyházi hivatalukról leteszi és önkényesen másokat, meghatározott fizetéssel, mint szuperintendencionális adminisztrátorokat állít be, akiket az egyház sem nem választott, sem nem ismert el.”²⁶

Ezek után az ostromállapotban az egyházkerületek két lehetőség között választhatnak: vagy elfogadják a Haynau-féle rendelet általi korlátozott formát s a saját kánonjaik szerint „törvénytelen” közgyűlést hívnak össze, vagy nem tartanak egyáltalán gyűlést, várva az ostromállapot feloldására, s a szuperintendensek levelezés útján kikérve az esperesek véleményét egy személyben intézzék az egyházi ügyeket.

Érdekes megfigyelni, hogy a református világiak miként reagáltak erre a helyzetre? A dunamelléki egyházkerület először a gyűléstartás ellen volt, mivel 1849 júliusában, amikor „szinte állva” tartották meg utolsó gyűlésüket, a bizonytalan jövőre gondolva felhatalmazták Polgár Mihály szuperintendensét, hogy egyedül vigye a kerület ügyeit.²⁷ Más egyházkerületek viszont tartottak az ostromállapotban is közgyűlést, s ha csak így lehetett, hívtak rá világiakat is „bizalmi férfiú” nevezet alatt. Már aki elfogadta így a meghívást.

Lónyay Gábor, Lónyay Menyhért nagybátyja, aki a tiszáninneni egyházkerületben a főgondnok helyettese (segédfőgondnok) volt, azok táborába tartozott, akik szerint, ha törvényesen megválasztott gondnokként, tanácsbíróként nem vehetnek részt a

²⁵ A rendelet szövege több helyen olvasható. Pl. Állam, egyház, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok). Szerk. Balogh Margit – Gergely Jenő. I. k. 1790–1944. Budapest, 2005. 188–190.

²⁶ Bauhofer György kéziratot naplója 1849–1859. A másolatot készítette Karner Károly 1929-ben. Evangélikus Teológiai Akadémia Könyvtára (A 3043.) 2–3.

²⁷ RL A/1.a Egyházkerületi jegyzőkönyvek 8. k. 1849-dik évi Jegyzőkönyv 1. pont

gyűlésen, akkor távol maradnak. Így 1851-ben egyenesen megírta Apostol Pál szuperintendensnek, hogy mivel a gondnokokat letették tisztükről, nem megy gyűlésre, arra különben sincs szükség.²⁸ Ezzel szemben pl. Vay Ábrahám ugyanabban az egyházkerületben – szintén 1851-ben – azt az álláspontot képviselte, hogy épp a bajban nem szabad egyedül hagyni a papokat, az egyháznak minden támogatásra szüksége van.²⁹ Hogy Lónyay Menyhért melyik utat választotta volna, nem tudjuk, hiszen ebben az időszakban nem hagyhatta el tuzséri lakóhelyét. 1849-ben a világoosi fegyverletétel után ő is bujdosni kényszerült, majd apja segítségével külföldre menekült, ahonnét 1850-es amnesztia rendelet után térhetett haza, egyelőre lakóhelyére, Tuzséra internálva egészen 1854-ig. Ezt az internálást az ostromállapot végével jó politikai magatartására tekintettel oldottak fel, és ezután vehetett ismét részt a közéletben. A visszavonultság évei után naplója tanúsága szerint „a protestáns ügy, a biztosítás, az irodalmi tevékenység, földhitel ügy, gazdasági egyesületek” kínáltak cselekvési lehetőséget.³⁰

Ákár tartottak gyűlést, akár nem, 1852 újabb fordulatot hozott a protestáns egyházak életében – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a birodalom oktatásügyét egységesíteni kívánva, Magyarországra is kiterjesztette a középiskolák átszervezéséről rendelkező, 1849-ben kiadott Organisationsentwurfot – ehhez a rendelethez köthetjük a szaktanári rendszerű, nyolcosztályos, érettségit adó a rendelethez köthetjük a szaktanári rendszerű, nyolcosztályos, érettségit adó gimnázium megalkotását.³¹ A rendelet önmagában, a magasabb színvonalú és egységesített oktatás megteremtése pozitív célkitűzés volt, ám megjelenésekor előírásainak egyetlen református középiskola sem felelt meg.³² 1848 előtt a protestánsok egyházi autonómiájának szerves része volt iskolai autonómiájuk is, a saját erőből fenntartott iskolákat maguk igazgatták. Ám most, akarták vagy sem, az iskolaügyben döntést hozni nem tűrt halasztást, hiszen a protestáns iskolák elveszíthették nyilvánossági jogukat, ha nem felelnek meg az minisztérium előírásainak. Ha egy iskolának nem volt nyilvánossági joga, akkor az magánintézetként működhetett, vagyis nem adhatott érvényes bizonyítványt, diákjainak vizsgatételre más, nyilvánossági joggal rendelkező intézménybe kellett mennie – s ez idővel elnéptelenedésüket, elsorvasukat okozta volna. Sürgősen lépni kellett, még ha kényszerűségből el is fogadták az egyházkerületek a felülről hozott döntést, az átszervezésnek súlyos anyagi vonzata volt. S ebben a helyzetben összefogásra volt szükség a lelkészi és világi vezetők között. Ez a fordulópont a világi tisztségviselők magatartásában, ekkor kezdtek visszatérni az egyházi közéletbe – s mindeközben 1854-ben az ostromállapotot is feloldották, s némi könnyítéssel egy ideiglenes állapot lépett életbe egészen 1860-ig. Az egyházkerületek iskolai bizottmányokat hoztak létre, hogy meg tárgyalják a szükséges lépéseket. Lónyay Menyhért, felszabadulva az internálás alól,

²⁸ TIREL 1. B/LXXII. 32.889/200. Lónyay Gábor levele Apostol Pál szuperintendenshez. Deregyő, 1851. ápr. 21.

²⁹ TIREL 1. B/LXXII. 32.875/186 Vay Ábrahám levele Apostol Pálhoz. Berkesz, 1851. ápr. 12.

³⁰ Lónyay Menyhért naplója 1860–1861. Szerk. Deák Ágnes. Budapest, 2004. 7–9. [LÓNYAY, 2004]

³¹ ZIBOLEN ENDRÉ: Nevelésügyünk az önkényuralom korában. In: Felkai László – Zibolen Endre: A magyar nevelés története. II. k. Budapest, 1993. 6–69.

³² A protestáns iskolák között az első, az előírásnak megfelelően átszervezett református gimnázium a nagykőrösi volt 1853-ban, híres tanári karával: Arany János, Mentovich Ferenc, Ács Zsigmond, Szász Károly, Szilágyi Sándor. Lásd ÁDÁM GERZSON – JÓ IMRE: A nagykőrösi ev-ref. főgimnázium története. Nagykőrös, 1896. 200. 210.

aktív részese lett a megélenkülő egyházi életnek, 1858-ban a dunamelléki református egyházkerület beválasztotta iskolai bizottmányába: „A dunamelléki egyházkerület az oskolai bizot[t]mány tagjává nevezett; – nem mulaszthatom el ezen megtiszteltetésért őszinte köszönetem nyilvánítani, s miután legszentebb kötelességemnek esmerem egyházi és oskolai ügyünket, mindenütt, hol arra alkalom adatik, szolgálni.”³³

Az iskolaügyben meginduló mozgolódás 1856-ban országos mozgalmá vált, amikor Bécsből megküldték a magyarországi protestáns egyházkerületeknek a válás- és közoktatásügyi minisztériumban alkotott új egyházalkotmányt, egyelőre még tervezetként, „*Entwurf*”-ként véleményezésre. Az *Entwurf* egységes elutasításban részesült mind a négy református, mind a négy evangélikus egyházkerület részéről. Tehát az 1850-es évek protestáns egyháztörténetével behatóbban foglalkozva láthatjuk, hogy a protestánsok ellenállása nem a páténszel kezdődött, 1859 a csúcspontja volt az évtizedes ellenállásnak. Az *Entwurf* abból a szempontból is fordulat volt, hogy itt szembesültek a protestánsok azzal: az iskolaügynél nem áll meg a minisztérium, hanem az egész egyházi szervezetet át akarja formálni a kormányzati célokra megfelelően. Pl. behozná az osztrák protestánsok mintájára a magyar protestánsoknál is az egyházi főtanácsot, mint legfőbb egyházi szervet, melynek tagjait az uralkodó nevezi ki és állami fizetést nyernek, vagyis a legfelső irányítás nem választott egyházi képviselők kezében lenne. A Habsburg kormányzat a mindig gyanakodással figyelt protestáns egyházakat felülről szervezve kívánta átalakítani, megszüntetni az eddigi zsinat-presbiteri elvet – végérvényesen elejét venni, hogy politikai mozgalmak egyházi színekben indulhassanak. Bécsben toposz volt, hogy a nagy létszámú protestáns gyűlések tulajdonképpen politikai összejövetelek, ahol mindenféle felügyelet, kontroll nélkül a kormányellenes erők gyülekeztek. Ez messze nem volt így, ha egy-egy ünnepléses gyűlésmegnyitó istentiszteleten, különösen pl. szuperintendens felszentelésén vagy főgondnok eskütételén nagy létszámú közönség jelent is meg a templomokban, a tulajdonképpeni tanácskozásokon, a gyűléseken már csak az ügyvitellel konkrétan foglalkozók maradtak. Minden esetre 1856-ban az egyházkerületek egységesen visszautasították az *Entwurf*ot – evangélikusok és reformátusok egyaránt – sorra készültek az uralkodóhoz a folyamodványok s megindultak az egyházi deputációk az uralkodóhoz, melyben már ismét szép számmal vettek részt a világiak. 1857 áprilisában a református szuperintendenciák nagy létszámú küldöttsége járult Bécsben Ferenc József elé s kérte az uralkodótól, hogy kegyesen engedélyezze zsinat összehívását – ennek a deputációnak tagja volt Lónyay Menyhért is, az uralkodó előtti beszédet pedig apja, Lónyay János mondta el; szavaira az uralkodó kegyesen válaszolt: „Kérelmeiket figyelmesen megfontolván, látni fogom, mennyire teljesíthetem kívánságaikat. Legyenek meggyőződve, hogy én helvét hitvallású alattvalóimnak csak javát kívánom, ellenben elvárom, hogy önök is nekem igaz bizodalommal és hív ragaszkodással megfeleljenek.”³⁴ A következő hónapban, 1857 májusában látogatott Ferenc József hitvesével először Magyarországra, s az uralkodópár útja előtt a kormány igyekezett

³³ RL Lónyay Menyhért levele ifjabb Polgár Mihály egyházkerületi világi főjegyzőhöz, Tuzsér, 1858. július 13.

³⁴ Az 1857-es küldöttség és a többi deputáció története lásd SZATMÁRI, 2015. 164. sköv.

intézkedéseivel az uralkodó kedvező fogadtatását biztosítani. A hangulatkeltés része volt vagy sem, hírlapok útján elterjedt, hogy az uralkodó magyarországi tartózkodása alatt fogják engedélyezni a zsinattartást, sőt ezt egyenesen Debrecenben fogják kihirdetni.³⁵ Erre természetesen nem került sor, hiszen a kormánynak nem ilyen tervei voltak. Mindenesetre az evangélikus és református egyháznak lelkesi és világi képviselői nagyszámú küldöttséggel tisztelegtek Ferenc József és hitvese előtt a budai várban, ahol ismét biztatóan elhangzott: „a protestáns egyház ügyei atyai gondoskodásának tárgyai”.³⁶ Ehhez képest a két év múlva megjelenő protestáns pátens derült égből villámcsapásként érte a protestánsokat, nem ezt várták ilyen előzmények után.

Bécsben egy percig nem volt kérdés, hogy az új protestáns egyházalkotmány ügye nem zsinaton fog eldőlni. Már 1850-ben kész volt egy 101 paragrafusból álló egyházi törvénytervezet a magyarországi protestánsok számára, csupán uralkodói jóváhagyásra várt bevezetése előtt, amikor az evangélikus vallású Mária Dorottya főhercegnő, József nádor özvegyének közbenjárására ez elmaradt.³⁷ 1855-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium stratégiát változtatva bécsi tanácskozássra hívta magyarországi evangélikus és református lelkészek csoportját és véleményeztette tervezetét. Jóllehet a lelkészek nem titkolták: aligha nyer bármilyen Bécsből küldött egyházalkotmány elfogadást, hiszen a protestánsok ragaszkodnak ahhoz, hogy azt saját zsinatukon alkossák meg, a következő évben mégis kiküldték *Entwurf* néven a tervezetet. Ám az 1856-os kudarc sem tántorította el a kormányzatot szándékától, hogy ezúttal már nem tervezetként, hanem uralkodói rendeletként adja ki a protestáns pátent. Ez a lehető legrosszabbkor jelent meg – ugyan a győztes itáliai hadjárat után akarták kiadni, de a vesztes solferinói csata³⁸ után jelent meg, amikor nyilvánvalóvá vált a rendszer gyengesége. Ráadásul Magyarországon mindenki, pártállástól függetlenül elégedetlen volt a fennálló helyzettel, a konzervatív arisztokratáktól kezdve egészen a 48-as pártiakig. Azzal, hogy a kormány részéről a vallási elnyomás, erőszak megjelent, lehetőséget adott az ellenzéknek ebből fegyvert kovácsolni. Az nem kérdés, hogy a református egyházban a lelkészek nem fogadták volna el a felülről rájuk erőszakolt pátent³⁹ – az erőszakkal feloszlított gyűlések, szolgabíró elé idézések, pénz és börtönbüntetések ellenére sem. Ugyanakkor az is igaz, hogy az egyházukat támogató világiak egyúttal politikai céljaikat is elérhették a pátens elleni küzdelemben, a fennálló rendszer megbuktatására törekedtek. A nagy öregek mellett, mint Vay Miklós báró,⁴⁰ itt volt a feltörekvő ifjú politikusnemzedék, akik 1848-ban épp csak megjelentek a köz-

³⁵ BERZEVICZY ALBERT: Az abszolutizmus kora Magyarországon. I–III. k. Budapest, 1922–1932. II. 11–113., 142.

³⁶ SZATMÁRI, 2015. 173.

³⁷ Bauhofer napló 8–11.

³⁸ A Habsburgok itáliai birtokainak elvesztéséhez vezetett a solferinói csatavesztés. Lásd <https://rubicon.hu/kalendarium/1859-junius-24-a-solferinoi-csata> [letöltés: 2022.11.20.]

³⁹ Az evangélikus egyházban más volt az helyzet. A nemzetiségi megoszlás kirajzolódott a protestáns pátens elfogadása vagy elutasítása terén, a szlovák és német egyházközségek egy része elfogadta a pátent és új egyházkerületek alkottak. GOTTAS, FRIEDRICH: Die Frage des Protestanten in Ungarn in Ara des Neoabsolutismus. München, 1965. 132–142., 155–161.

⁴⁰ Báró Vay Miklós (1802–1894) 1840–1849 között a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka, 1860–1894 a tiszáninneni református egyházkerület főgondnoka. Lásd Emléklapok br. Vay Miklós életéből. Lévay József bevezetésével. Budapest, 1899.

élet színterén. Most tetre készen várták, hogy a politika színpadára újra belépjenek. Köztük volt Tisza Kálmán és természetesen Lónyay Menyhért is. Lónyay naplójának 1860. december 31-i bejegyzésében visszatekintett az elmúlt esztendőre és felidézte a protestáns pátenst elleni küzdelem napjait: „Ezen elmúlt év kezdetén a protestáns ügy foglalatokodtatott, mely törte meg legelébb az absolutismust.”⁴¹

1859 szeptemberében épp Tuzséron tartózkodva olvasta újságból a protestáns pátenst, s rögtön írt Balogh Péter helyettes szuperintendensnek⁴² és Tisza Kálmánnak – „s akkor előre megmondám, mi lesz a vége. Tudtam, hogy ha egységes és állhatatos az akaratunk, minden vallásbeli jogaink visszaszerezünk. ... Furcsa volt mégis a protestáns ügy, mily nagyszerű ellentállást mutatkozott! Pedig ha valódi megfontoljuk, mi, kik az ellentállást csináltuk, mily gyengén állottunk, kivált eleinte, csudálkoznunk kell azon az erőn, mit néhány erélyes ember egy jó ügy mellett kifejteni képes.”⁴³ Ezeket a sorokat olvasva, mintha magán Lónyay Menyhérten, Tisza Kálmánon és Vay Miklóson múlt volna, hogy végül az uralkodó 1860. május 15-én kénytelen volt a protestáns pátenst visszavonni. Ha nem is egyedül a világiak érdeme a pátenst bevezetésének kudarca, de támogatásuk, szervezőkészségük, a logisztika, mellyel az ország minden pontjába eljuttatták a híreket, pótolhatatlan támogatást jelentett. Hiszen a lelkészek nem hagyhatták el huzamosabb ideig szolgálati helyüket, a postai levélforgalmat pedig ellenőrizték. Lónyay Menyhért és Tisza Kálmán együtt járták az országot, egyik egyházkerületi gyűlésből a másikba, szervezték az ellenállást. S ha szó szerint nem is áll, hogy „... a debreceni papok és világiak mind ... meg voltak ijedve. Végünk van, mondák és írák nekem, itt senki sem tudja, mit csináljon, oly nagy a confusio. ... a papok mind kivétel nélkül félték, kivált eleinte. Balog P[éter] ugyan még legvitézebb volt, de Török, Székáts, sőt az öreg Nagy Mihály⁴⁴ is csak unszolás és erőltetésre álltak meg a helyük.”⁴⁵ – Lónyay egyik élharcosa volt az ellenállásnak a református egyházban. 1860 év elején a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* első számát az ő cikke miatt tiltották be.⁴⁶ Ugyanott a 8. számban az egyházi közalap felállításának szükségességéről írt vezércikket.⁴⁷ Ott volt január 11-én a nevezetes debreceni kistemplomi egyházkerületi gyűlésben, amely a felszólítás ellenére sem oszlott fel, hanem a pátenst elleni tiltakozó feliratot fogalmazott meg. A tiszántúli egyházkerület küldöttjeként részt vett január második felében a nagy református és

⁴¹ LÓNYAY 2004, 95–97.; Lónyay tevékenysége a protestáns pátenst ellen Cieger 59. sköv.

⁴² Balogh Péter 1855-ben Szoboszlai Pap István halála után lett, mivel választást nem lehet tartani, helyettes szuperintendens hivatalban legidősebb esperesként. Majd 1860-ban választották meg szuperintendensnek. Lónyay említett levele nincs a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában az 1859–1860-as püspöki iratok között. Lehetséges, hogy nem Debrecenbe, hanem egyenesen Nagyszalontára küldte levelét, ahol Balogh Péter pap volt. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 1-bb 13. kötet Egyházkerületi iktatókönyv 1359.

⁴³ LÓNYAY, 2004. 96.

⁴⁴ Nagy Mihály (1788–1878) dunántúli református szuperintendens 1844–1874 a pátenst idején már igen idős volt. Apostol Pál (1787–1860. márc. 14.) 1848–1860 közötti tiszánineni szuperintendens az utolsó, még törvényesen megválasztott szuperintendens volt, a többi egyházkerületet a hivatalban legidősebb esperesek vezették.

⁴⁵ LÓNYAY, 2004. 96–97.

⁴⁶ TAKÁCS PÉTER: Forrásokban rejtezkedő. (Potrévázlat Lónyay Menyhértről). In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 35. évf. 2000. 2. sz. 170–177.; Vasárnapi Újság, 1884. 45. sz., 1884. november 9. 714.; A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1860-as évfolyama a 2. számmal, a 33. oldalon kezdődik s a szerkesztő előszavával.

⁴⁷ PEIL 1860. 8., 1860. február 24. 225–234.

a bányai evangélikus szuperintendencia közös bécsi küldöttségében.⁴⁸ A delegációt ugyan nem fogadta az uralkodó, de tárgyalást folytattak Rechberg miniszterelnökkel és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium képviselőjével. Itt Bécsben fogalmazták meg Lónyay Menyhért javaslatára a „Tájékoztató”, mely a lelkészeket tájékoztatta és további kitarásra bízta a pátens bevezetésével szemben.⁴⁹ Bécsből hazatérve Lónyayt, bár a pátensharc utolsó rohamában a kormányzat gyűlésfeloszlattal, szolgabíró elé idézéssel, házkutatásokkal, pénzbüntetéssel stb. próbálta még erővel átvinni a protestáns pátens elfogadását, a tiszántúli népes békés-bánati egyházmegye⁵⁰ márciusi gyűlésében egyházmegyei gondnokká választotta.⁵¹ Tiszántúli egyházi szereplésével párhuzamosan Lónyay Pestre is visszatért, itt már 1858-ban a dunamelléki egyházkerület tanügyi bizottságának lett tagja, 1859-től a pesti egyház adófizetője, 1859-ben két fiát az újonnan induló pesti református gimnáziumba íratta be.⁵² 1860 áprilisában a pesti református egyházköztség egyháztanácsába választották be.⁵³

1860 a pátensharc zárultával – május 15-én az uralkodó felfüggesztette annak bevezetését – az évek óta üresen álló egyházi tisztségek betöltésének éve volt. Így májusban a dunamelléki református egyházkerület püspökévé Török Pál pesti lelkész választották, Lónyay Menyhért barátját, aki ez év decemberében keresztelte Lónyay János fiát.⁵⁴ Az egyházkerület főgondnoki tiszttét gróf Ráday Gedeont (Ráday IV. Gedeon 1806–1873) töltötte be egy évtizedig, majd amikor 1870-ben Ráday „részben kora, megromlott egészsége, részben reá nehezedő viszonyok” miatt lemondott a főgondnokságról,⁵⁵ Lónyay Menyhért neve merült fel elsőnek. Az egyházkerületi közgyűlés által elrendelt főgondnokválasztás⁵⁶ átnyúlt a következő évbe. A választási folyamat győzteseként Lónyay Menyhéltre a 236 érvényes szavazatból 162 esett.⁵⁷ Az egyházkerület döntő többsége támogatta a közös pénzügyminiszteri tárcát betöltő Lónyayt. Az ünnepélyes beiktatásra 1871. június 4-én került sor a pesti református templomban az istentisztelet és a lelkészavatás befejeztével tartott ülésen. Az egyházkerületi gyűléseket szokásosan a tanácsteremben tartották, ám a nagyközönség érdeklődése miatt a tágas templomot választották színhelyül.⁵⁸ Török Pál püspök

⁴⁸ Emléklapok br. Vay Miklós életéből. 453–465.; Apja, Lónyay János, aki 1857-ben még az uralkodó előtt beszélt, már nem vehetett részt ebben a küldöttségben, 1859. november 19-én hunyt el.

⁴⁹ Révész Imre munkái a pátens korából. Szerk. Révész Kálmán. Budapest, 1900. 6., 168–174.

⁵⁰ A békés-bánati református egyházmegye 27 anyaegyházának és 20 leányegyházának lélekszáma összesen 139.256 volt, ezzel magasan kiemelkedett az összes többi egyházmegye közül. A második legnagyobb lélekszáma a heves-nagykunsági egyházmegyének volt: 97.787. A helvét hitvallású tiszántúli egyházkerület statistikai állapotának kimutatása 1859-dik évről. Debrecen, 1859.

⁵¹ PEIL 1860. 11. sz., 1860. március 16. 348–349., Vasárnapi Újság, 1860. 18. sz., 1860. április 29. 206.

⁵² Lónyay Menyhért ifj. és Lónyay Béla az 1859–60 és az 1860–61-es tanévben voltak a pesti református gimnázium diákjai, II–III. és III–IV. osztályt végeztek ott el. RL A/14 Lónyay utcai gimnázium iratai, 1. kötet

⁵³ RL D/7 Pesti egyház iratai, egyháztanácsai jegyzőkönyvek 1860., 1864-ben ismét megválasztották.

⁵⁴ LÓNYAY, 2004. 94.

⁵⁵ Dunamelléki református egyházkerület nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyve. 1870. június 11. 2. pont

⁵⁶ Uo. 100. pont

⁵⁷ Dunamelléki református egyházkerület nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyve 1871. június 3. 4. pont; Másik jelölt a vétesaljai egyházmegye gondnoka, Sárközy Kázmér (1799–1876) volt. RL C/93 Török Pál, levelezés: Nagy Zsigmond levele Török Pálhoz 1870. szept. Lónyayt nem kedvelik, a vétesaljaiak Sárközyre szavaznak.

⁵⁸ Dunamelléki református egyházkerület nyomtatott közgyűlési jegyzőkönyve 1871. június 3. 5. pont

Naplójában jegyezte fel Lónyay Jánosné az 1867-es évről, hogy a telet Pesten töltötte, mivel gyermekei közelében szeretett volna lenni.¹⁰ Az igen elfoglalt Lónyay Menyhért (az osztrák-magyar kiegyezés időszaka!), ha csak 2–5 percre, de naponta benézett édesanyjához, aki azt tanácsolta neki: mindig legyen nála egy kis notesz, hogy abba feljegyezzen minden ígéretet, találkozó időpontot, hiszen nem lehet mindent, fejben tartani, s ha valamiről elfelejtkezne, akkor a csalódottak ellenségei lehetnek.

Ezentúl mindig Lónyaynál volt a legendássá vált vörös kötésű kis könyvecske.

Az anya mellett töltött gyermekkor, a belső vallásosság kialakulása után Lónyay Menyhért 1832-ben került fel édesapja, Lónyay János felügyelete alá, aki a Helytartótanácsnál vállalt hivatalt Budán, s fiát a piaristák budai gimnáziumába íratta be. Pest-Budán ebben az időben egyetlen református templom volt (Óbudát, mely külön város volt, nem számítva): a mai Kálvin téri, egykori Széna téri templom 1830-ban készült el. Lelkésze 1796 óta Báthori Gábor, egyben dunamelléki szuperintendens volt. A pesti protestáns – református, evangélikus – jelenlét nem tekintett vissza hosszú múltra. Csak a türelmi rendelet (1781) után telepedhetett meg protestáns a városban, szerezhettek ott tulajdont. A pesti református egyházat tulajdonképpen a különböző egyházi tisztségeket is viselő református nemesek, főnemesek alapították meg 1796-ban és választották lelkésznek a nagy teológiai tudással rendelkező, elismert hitszónok Báthori Gábor, dunapataji lelkészt, aki maga is nemesi származású volt.¹¹ Mire Lónyay Menyhért befejezte gimnáziumi, egyetemi tanulmányait, a pesti eklézsiának új lelkésze volt Török Pál személyében. Báthori Gábor lelkész, az 1838-as árvíz¹² után lemondott a pesti papságról, s a szuperintendensséget megtartva fiához, a nagykőrösi lelkész ifjabb Báthori Gáborhoz költözött. Az új pesti pap, Török Pál egy újabb generáció képviselője volt, aki nagy lendülettel vetette bele magát az egyházi élet, a protestáns egyházi irodalom felvirágoztatásába.¹³ Ekkor készültek el a pesti egyház első nyomtatott adónévsorai, az első az 1841-es esztendőből.¹⁴ Az évtized elején még egyik Lónyay családtag sem szerepel a névsorokban; előbb nagybátyja, Lónyay Gábor tűnik fel az adófizetők között, majd 1847-ben az immár nős Lónyay Menyhért táblabíró nevét is olvashatjuk. Az 1850-es évek kimutatásaiban hasonlóképpen, előbb Lónyay Gábor tért vissza Pestre, majd az 1859. márciusban kiadott nyilvántartásból megtudjuk, hogy Lónyay Menyhért, Sas utca 6. szám, két évről fizetett 20 forint, 50 krajcárt.¹⁵

A pályakezdő Menyhért előtt két út állt: vagy apja, a kormánypárti, konzervatív Lónyay János útján halad tovább, vagy nagybátyját, Lónyay Gábor (1805–1885) ellenzéki politikust követi, aki a pozsonyi országgyűléseken az ellenzék egyik hangadójaként

¹⁰ Töredékek. I. kötet 153. sköv.

¹¹ SZATMÁRI JUDIT: Báthory Gábor, a gyülekezetalakító és templomépítő prédikátor. In: Reformátusok Budapesten. Szerk. Kósa László. I–II. kötet. Budapest, 2006. I. 483–494.

¹² Az 1838-as pesti árvíz idején Lónyay János, mint a nádor által kinevezett biztos irányította a mentési munkálato-
kat.

¹³ KISS ÁRON: Török Pál élete. Budapest, 1904.; SZATMÁRI JUDIT: Török Pál pesti lelkészsége. In: Reformátusok Budapesten. I. 495–501.

¹⁴ RL D/7 Pesti egyházi iratai, Vegyes iratok 4. doboz

¹⁵ Uo.

jelentésében olvashatjuk, hogy Lónyay „e díszes hivatalt oly föltét alatt fogadá el, hogy az egyházkerület tőle minél több időt, munkát, áldozatot igényeljen, mert nem akar árnyékéletet élni.”⁵⁹ Az évtized első felében azonban Lónyayt jobban lefoglalta a politikai élet (közös pénzügyminiszterként Bécsben lakott, majd Magyarország miniszterelnöke), mintsem hogy az egyházi ügyekkel jelentősen sokat tudott volna foglalkozni. A politikai térről való visszaszorulása után lett aktív az egyházkerület ügyeinek intézésében, ahogy Török Pál püspöknek írt levelei is 1874-től szaporodnak meg. Lónyay Menyhért főgondnokságának legnagyobb eredménye az egyházi közalap megteremtése. Már 1860-ban, a pátensharc idején arról érkezett a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* hasábjain, hogy szükséges lenne ilyen közalapra az elaggott prédikátorok, lelkészözvegyek és árvák gyámolítására. Főgondnokként sikerült elérnie, hogy a dunamelléki egyházkerületben, ahol ilyen kerületi szinten nem létezett, egyes egyházmegyéknek voltak gyámpénztárai, sikerült ezt létrehozni. S még nagyobb lett az eredmény, hogy az 1881-es debreceni zsinaton ezt országos szintűvé emelte. Erre volt legbüszkébb, amint ezt közvetlenül halála előtt, anyjának írt utolsó levelében is kiemelte: „Most az akadémia és a főkurátorság ad legtöbb foglalkozást, holnap lesz a superintendentionalis gyűlés kezdete, továbbá requiem Török Pál püspök felett.”⁶⁰ Holnapután felszentelése és székfoglalása Szász Károly új püspöknek. Aztán sok dolgot adand az országos közalap rendezése, melyet a zsinaton én vittem keresztül s elnöke vagyok ezen üdvös és keresztyéni intézetnek. Alapunk a szegény egyházak, elaggott papok, özvegyeik és árváik felsegélésére – máris a 60.000 forintot túlhaladja. Most vetjük alapját annak, hogy ez idővel sok százazrekre emelkedjék, sőt a milliót is meghaladja, s gazdagabb legyen mint a hatalmas német nemzet Gusztáv Adolf-egylete. ... leginkább örvendek azon, hogy hitfeleim vallási ügyeiben szolgálhattam s különösen Isten szolgálói, özvegyei és árvái jólétének emelésére, a nyomor enyhítésére tettem annyit, mennyit előttem alig tett és tehetett valaki. Midőn dunamelléki főkurátorrá lettem, az egyházmegyékben voltak némi özvegy és árvák gyámegyletei, de superintendentionalis közalap nem volt. Én létesítettem erre egy alapot. Jó rend és takarékoság által ez alap túlhaladja nemsokára a 100.000 forintot.”⁶¹

Az októberi egyházkerületi közgyűlést követően az egyházi közalap végrehajtó bizottságának ülését vezette, annak számításait vetette papírra, amikor a gyűlés lefolyása alatt érte a halál november 3-án. „Mint az új gazda első aratásának, úgy örült az ő általa vetett mag megeredése után az első kalászkodnak.” – mondotta rá emlékezve Szász Károly dunamelléki református püspök.⁶²

⁵⁹ Uo. 11. pont

⁶⁰ Török Pál püspök 1883. október 7-én hunyt el. A következő évi egyházkerületi közgyűlést megelőzően tartottak rá emlékező gyászünnepeket 1884. október 25-én. Addigra Lónyay vezetésével lezajlott a püspökválasztás és az október 26-i közgyűlésben szentelték fel az új püspököt, Szász Károlyt.

⁶¹ Lónyay Menyhért utolsó levele anyjához. Sárszentlőrinc, 1884. okt. 24. Töredékek I. 170–175.

⁶² SZÁSZ KÁROLY: Török Pál és Lónyay Menyhért emlékezete. Budapest, 1885.

SZILÁGYI LÁSZLÓ

A dualizmus kori választások tétje

Lónyay Menyhért politikai pályája

Az 1867–1918-ig tartó korszak a magyar államiság és alkotmányosság számára békés építkezés és bizonytalan jövővel terhes időszak volt. A biztonságot és kiszámíthatóságot maga a kiegyezéssel adta, a bizonytalanságot és a feszítő kétségeket pedig ugyanaz, csak éppen merevségével az ellentétbe átcsapva: a rendszer kereteinek politikai és társadalmi megváltoztathatatlansága.

A korszak parlamenti képviselőválasztásainak tétje e két erő dinamikáját mutatja, s a történettudományban lényegében két nagy iskola alakult ki annak megfelelően, hogy melyikre helyezték a hangsúlyt. Gerő András már műve elején egyértelművé teszi: a választások és annak törvényi szabályozása lehetetlenné tették, hogy a parlamenti helyekért folytatott politikai küzdelemben a kiegyezést megkérdőjelező ellenzék, a függetlenségi és 48-as párt (pártok) győzhessenek. Az 1990-es évektől kibontakozó kutatások Szabó Dániel ösztönzésére pedig bemutatják a választások valódi politikai jelentőségét, azt, hogy a kortársak – legalábbis 1906-ig – igazi alternatívák közötti választásként élték meg helyi szinten a három-, majd ötévente megrendezésre kerülő képviselőválasztásokat. Ugyanakkor maguk az ellenzéki pártok voltak korlátai a nyugati értelemben vett parlamenti váltógazdaság kialakulásának, nem pedig az állami, kormánypárti erőszak és korrupció: az ellenzék országosan nem állított annyi ellenjelöltet a választókerületekben, hogy a siker reményével szerezhesse meg a képviselői helyek többségét. Az alábbiakban Lónyay Menyhért politikai pályáján keresztül láthatjuk, hogy a kedvező pénzügyi-politikai-családi pozíciók és a konkrét politikai sikerek, pl. képviselőválasztási győzelmek közé nem lehet automatikus egyenlőséget tenni. A kor a változások kora, múlt és jövő feszültségében. Szellemisségét áthatotta Széchenyi István Hitelének (1830) utolsó szavai: Magyarország nem volt, hanem lesz! De hogyan és mikor lehet megélni igazán a jelent?

A korszak elejének egyik meghatározó politikusa, a Széchenyit példaképének és mesterének tekintő Lónyay Menyhért a két tendencia foglya és áldozata lett. Célja a kiegyezéssel rendszer stabilitásának elősegítése, egy erős kormánypárt megteremtése, az ország pénzügyeinek rendezése és a szükséges modernizációs reformok megvalósítása volt. Ugyanakkor 1872-re korrupciós vádak keresztüztüzébe került, elszigetelődött, csalódott a politikában és azokban a politikustársakban, akik közül többnek a választásokon éppen ő egyengette útját. A politikai pályáját bemutató sematikus és

negatív képen Cieger András kutatásainak köszönhetően lehetett és lehet változtatni, elsősorban a 2008-ban megjelent monográfia révén.¹

A képviselőválasztások általános tétjére fókuszálunk tehát, Lónyay Menyhért politikai pályáját egy egész korszak és belső ellentmondásai tükröként kezelve.

Miért tehetjük ezt? Elsősorban megdöbbenően sokszínű tevékenységei okán. Nemesi származása, gróffá történő emelése, nagybirtokai, gazdasági-pénzügyi tevékenysége, polgári, nagykereskedő családból származó felesége, széles körű családi-baráti kapcsolatai, magyar pénzügyminiszteri, a közös monarchia pénzügyminiszteri tisztsége, miniszterelnöksége, majd mérsékelt ellenzéki parlamenti szereplése miatt, de az MTA elnökeként és a református dunamelléki egyházkerület világi főgondnokaként betöltött helye révén is joggal számíthat a figyelemre.

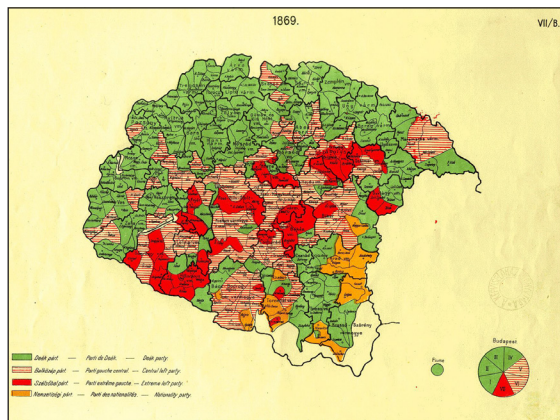
A választások tétje

A korszak parlamenti képviselőválasztásai három területen is újra és újra kimondva vagy kimondatlanul, de komoly tétként jelentkeztek:

- a nemzetpolitika
- a társadalmpolitika
- a hatalmpolitika (a közjogi kérdés).

A választások nemzetpolitikai tétje

A választások egyik – sokszor kimondott – tétje a magyarság politikai vezető szerepének fenntartása és erősítése volt. Az 1869-es választási térképre² pillantva láthatjuk, hogy a Deák Párttal szembenálló függetlenségek szavazóbázisát inkább a magyar lakta területek adták, ráadásul a nemzetiségi politikusok passzivitásba vonultak. A Balközép és a „Szélsőbalpárt” összefogásának esélye pedig tovább növelhette a függetlenségek súlyát, győzelmük így magát a kiegyezéssel rendszert vesélyeztette volna.

vesélyeztette volna.

Lónyay miniszterelnöki szereplése elősegítette a Deák-párt pozícióinak megőrzését és a Balközépet a megegyezés felé terelte. Feladatát betöltötte.

Az 1875-ös fúzióknak azonban már nem akart és nem is tudott részesévé lenni. A babérok nem ő, hanem Tisza Kálmán aratta le. Március 3-i képvis-

¹ CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért 1822–1884. Századvég Kiadó, Budapest, 2008. [CIEGER, 2008]

² A magyarországi országgyűlési képviselőválasztási kerületek térképei 1861–1915-ig. Tervezte: Dr. Fodor Ferenc. OK jelzet: 471.024. <https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/>

selőházi beszédében örömét fejezte ki a két nagy párt egyesülése felett, és támogatta a kormányt. Továbbra is az 1867-es kiegyezés talaján állt, de meg akarta őrizni függetlenségét. Párttársai előtt elmondott búcsúbeszédben tükröződik az az európai, s különösen közép-kelet-európai sajátosság, amely a liberalizmus mozgalmi szakaszának végét, a konzervatív-liberális ellentét átértékelését, a megőrzés és kiérlelt modernizáció szükségességét hangsúlyozta: „én mindent, mi a magyar államiság és nemzetiség biztosítására szolgál, nemcsak konzerválni, de erősíteni és tovább fejleszteni akarom.” Emellett konzerválni kívánja a közjogi kiegyezést, önmeghatározásában ugyanakkor szerepel továbbra is a szabadelvű jelző, de nem ideológiai alapon. Az egyik határ itt szintén a magyarság védelme: „Reánk nézve káros volt és káros lehet pusztá szabadelvű teóriák végett háttérbe szorítani a legfontosabb érdekeinket, kivált nemzetiségi politika terén.” Programja tulajdonképpen átfogó és valamennyi őt megelőző (Andrássy Gyula) és követő miniszterelnök programjának megfelelő, elnevezésének pedig a *Haladást* választotta volna: 1. Magyarország rendezett és alkotmányos állam legyen; 2. Anyagi és szellemi felvirágzását kell előmozdítani; 3. Az ország „erejét fokozni és fönnállását biztosítani.”

A program és személyiségjegyei közötti feloldhatatlan ellentétet mutatja, hogy egy ilyen program csak erős kormánypárttal valósítható meg (ahogyan azt maga Lónyay is szerette volna), de most mégis ezt állapítja meg: „megkönnyebbülve érzem lelkemet, hogy a pártfegyelem nyűge alól megszabadultam.”³ Mi lett ennek a célkitűzésnek a végeredménye általában és Lónyay legkedvesebb, ott-honi választói között, a Felvidéki, Kászonyi, Munkácsi és Tiszaháti választókerületeket magában foglaló Bereg megyében?

A korszak végén (1910-ben) a statisztikusok nem említve a – főleg a zsidóságot és a németiséget érintő – asszimilációból származó többletet, elégedetten konstatálhatták: „A magyarság erejét bizonyítja, hogy az anyaország 63 vármegyei törvényhatósága közül 31-ben van abszolút és 4-ben relatív többségben”.⁴ Kiemelik, hogy 1900–1910-ig az utolsó tíz év alatt két megyében küzdött ki a magyarság a relatív többséget, s ezek közül az egyik éppen Bereg volt (a másik Brassó). Mindenki tudta azonban, hogy az értékelés előjele könnyen megfordítható: a magyarság csak a vármegyék kevesebb mint felében volt abszolút többségben, s nemzetiségek erősödő nacionalizmusa között a szerbek és románok már a határon túli anyaországaik támogatására is számíthattak. Beregben ekkor a 235 656 főnyi polgári népességből 113 090-nek (48%) volt magyar az anyanyelve és 100 918-nak (43%) rutén (ruszin). A vallási megoszlás még inkább megmutatja a vallásos magyarság relatív gyengeségét, hiszen a 61 106 református mellett 117 435 görögkatolikus és 33 660 izraelita polgár is volt.⁵

³ Reform, 1875. márc. 5. (63. sz.). Idézi: CIEGER, 2008. 411.

⁴ Magyar Statisztikai Közlemények, 42. kötet, 7.

⁵ Magyar Statisztikai Közlemények, 42. kötet, 217.

A választások társadalmi tétje

A korszakban a választásra jogosultak számának csökkenése figyelhető meg, s már a kortársak is bírálták a választási visszaéléseket. Ugyanakkor a választójog az 1848. évi áprilisi törvénynek (1848:V. tc.) megfelelően cenzushoz kötött volt, így jól tükrözte a társadalomban és gazdaságban végbemenő változásokat. A szabályozás alapvetően megfelelt a XIX. századi modern európai polgári államokban bevett gyakorlatnak.

A választójog a Magyarországon született vagy honosított, 20. életévüket betöltött férfiakra vonatkozott: feltétele volt a régi jogosultság, vagy a 300 ezüst értékű ház, föld, vagy az úrbéri értelemben vett 1/4 telek, kézművesként az 1 segéd, gyárosként, kereskedőként a gyár, illetve kereskedelmi telep, mindezek hiányában legalább 100 ezüst forint évi jövedelem, vagy legalább az értelmiségi hivatás. Választhatók voltak mindazok, akik a fentebbi feltételeknek eleget tettek, s betöltötték 24. életévüket is – ezzel a törvényhozók a vagyont, a kort, a tapasztalatot, valamint a tudást értékelték. Az 1867-es kiegyezést követő két országgyűlési választást (1869-ben és 1872-ben) még ennek a törvénynek megfelelően bonyolították le.

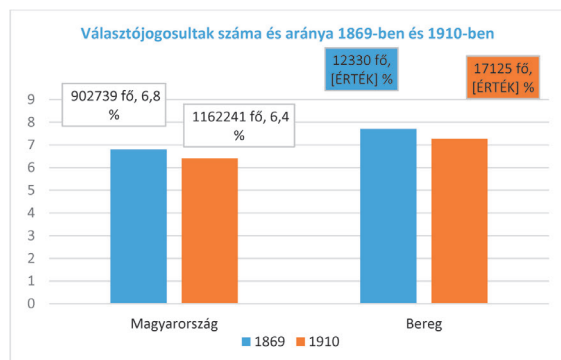
A kiegyezést követően elfogadott új választójogi törvény (1874. évi XXXIII. tc.), ügyelve a rendszer biztonságosabbá tételére, kiszámíthatóságára és konszolidálására, már a jogszűkítés elemeit foglalta magába egyfelől a cenzus burkolt emelésével (így az adóhátralékosok kizárásával, a tulajdon helyett a jövedelemhez, adóhoz kötéssel), másfelől az egyenlőtlen választójogi beosztással, harmadrészt a nyilvános szavazás kizárólagossá tételével.

Az „eredmény”: a választásra jogosultak aránya sem országos, sem megyei szinten soha többé nem érte el az 1874 előtti szintet!

Összességében a cenzus egy olyan réteget engedett választójoghoz, amely a kor felfogása szerint egyáltalán hivatott lehetett arra, hogy a haza nagy kérdéseiről önálló véleményt alkothasson. Ehhez családi (szellemi-vagyon) örökség, tapasztalat (nemesség, városi polgárság), és/vagy mástól független életmód (kellő tulajdon, jövedelem a paraszti és a feltörekvő polgári rétegek körében), illetve tudás (értelmiségi hivatás) szükségeltetett.

A választójogosultság éppen ezért lett politikai vita tárgya elsősorban a korszak végén: ami korábban eredmény volt s általános nyugat-európai sajátosság, az később lett egyre feszítőbb kényszer, és minősülhetett jogszűkítésnek.

A diagram mutatja, hogy a választójogosultak száma Magyarországon és Bereg megyében is számszerűen némileg nőtt (egyik oka, hogy 1867 után az izraelita vallásúak is szavazhattak), de korántsem érte el

a népességyarapodás ütemét, s arányaiban jelentősen csökkent. A korszak legutolsó választásán 1910-ben is Beregben a 235 656 polgári népességnek 7,3%-a (mintegy tizenhétézer felnőtt férfi) volt választójogosult, a korszak elején még elért 7,7%-kal (tizenkétezer fővel) szemben. Magasabb adatok az országos átlagnál, s a ténylegesen választói potenciált jelentő felnőtt kor és nem szerint, így a 24 éven felüli férfi népesség kb. 36%-a állt! A választhatóságnak tehát – az aránycsökkenés ellenére – számszerűen is volt súlya.

Beregben a magyarság aránya és azon belül a nemességé nem volt magas: a régi jogosultak száma 1869-ben csak 1694 fő – a választójogosultak 13,7%-a volt –, a korszak végére ez a réteg kihalt. Értelmiségit pedig mindössze 522 főt írtak össze, s a korszak végén is csak 1033-at. A föld kategória is csak másfélszeresére nőtt (8645 főről 13637-re). A kereskedelem, ipar, gyár, jövedelem viszont 616 főről 2044-re bővült! Lónyay kerületében a Tiszaháton a választójogosultak száma (1865, 1869 és 1872-ben): 627, 3982 és 3351 fő volt!⁶ A politikai következtetés mindebből egy olyan politikus számára, aki helyi szinten befolyásos volt és történelmi-családi kapcsolatokra számíthatott: az egyébként is szűk választói közönségre építeni, azt koncentrált erőként – a rokonság és elvi társak számára további mandátumok megszerzése érdekében – felhasználni és hatalomközpontosítás tapasztalatait országos szinten kamatoztatni.

Lónyay a választójogosultak alacsony számát, súlyát és ennek jelentőségét tehát nem érzekelte. Sőt, az 1872-es választójogi törvényjavaslatban inkább a szűkítés fogalmazódott meg a kiegyezéses rendszer politikai stabilitásának elérése és a gazdasági megerősödés érdekében. Már az 1872. szeptember 4-én megnyitott országgyűlési trónbeszéd is a választások tisztasága és nyugalma érdekében szorgalmazta a jogalkotást: „A választási mozgalmak újabban is igazolták, mennyire múlhatlanul szükséges az 1848-kí választási törvények hiányainak javítása és pótlása, hogy a választás szabadsága, a pártszenvédelem hullámzása között, minden oldalról lehetőleg biztosítottassék.”

Miniszterelnöksége alatt fogadta el a parlament a céheket felszámoló és a szabad ipargyakorlást biztosító ipartörvényt, és ekkor született meg az egységes fővárost, Budapestet létrehozó 1872. évi XXXVI. törvénycikk is. Az 1872 februárjában benyújtott új választójogi tervezet azonban a hároméves ciklust ötre kívánta emelni, és csökkentette volna a választók számát. Lónyay törvényjavaslatával szemben az ellenzék az obstrukció fegyverét használta: az agyonbeszélést, a heves ellenállást, így az megbukott, Lónyay pedig ezért is kényszerült távozni posztjából.

Lónyay javaslatai helyességének egyik elemét azonban az idő igazolta: a hároméves választások valóban állandó politikai forrongásban tartották volna a közéletet, a ciklust végül 1887-ben már öt évre meghosszabbították. A legfőbb érv itt is az volt, hogy a honatyák a rövid ciklus miatt hamarosan saját újráválasztásukra koncentrálnak és nem a „hon javára” tevékenykednének a parlamentben.

Lónyay azt is jól látta, hogy a fontos törvényjavaslatok elodázása, obstrukciós megtörése – ahogyan történt egészen a korszak végéig, a Tisza István által kezde-

⁶ Főrendiházi irományok, 1872. V. kötet, CCLXXIV. szám, 367. o. Kategóriák szerint ugyanott: 381. o., 393. o., 405. o., 417. o., 429.o. Lakosság száma: 367. o.

ményezett változtatásig – a parlamentarizmus lényegét kérdőjelezi meg: „A szólás-szabadság drága kincs, őrizzük meg ezt az által, hogy vissza ne éljünk vele. (Élénk helyeslés jobb felől.) De ha önök mindazon fontos teendők elintézését, a mint mondják, erőszakos eszközökkel is meg akarják akadályoztatni, a melyeknek még ezen ülészak alatt leendő elintézését az ország érdeke sürgősen követeli: akkor ezen mulasztásért a felelősség nem a kormányt és a többséget, hanem azokat terheli, kik ezen fontos törvények létrejöttét minden módon, még erőszakos húzása által is a vitásnak, megakadályozzák. (Helyeslés jobb felől, ellenmondás bal felől.)”⁷

Az eddigi két témát/tételt (nemzet- és társadalompolitika), Lónyay szempontjából az alábbiakban lehet összefoglalni: liberális és szabadpiaci reformok híve volt, de a törvények tiszteletét, a társadalmi összefogást és a nemzeti érdek védelmét még a szabadelvű ideológiánál, az egyéni szabadságnál is fontosabbnak tartotta. „Akard a rendet, a szabad intézménnyel józanul párosult rendet – tehát erős kormányt, rendszeres parlamentet [...]”⁸ A sajátosságokat lekicsinylő absztrakt liberalizmust, – „kozmpolitizmus”-nak tartva – elutasította: „Magyarország magyar legyen, tehát ne csak azt nézzük, mi liberális, mi demokratikus, de mi mellett a Sz. Ist. [Szent István-i állam] épsége és Magyarország magyar maradjon. Ez áll nálam mindenekfelett, ennek még a szabadságot is alárendelem.” A kozmpolitizmus képviselői szerinte „hollók”. „Hollók ők, kik a fényes után kapkodnak, gyermekek, kik tüzes üszökkel játszanak.”⁹ A reformkor fiatalos, lánglelkű időszakában is tele volt kétségekkel – mentorához, Széchenyi Istvánhoz hasonlóan –, így az 1849-es bukás szükségszerű következménye lett az állammegőrző liberális és a konzervatív vonások felerősödése.

A választások hatalompolitikai, közjogi tétje

Az 1867-es kiegyezés (a korban, még Deák is „kiegyenlítés”-nek is említette) a birodalom két fele, „a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok” (azaz Ausztria) és Magyarország (a „Magyar Szent Korona országai”) számára közössé tette a kül-, a had- és az ezeket fedező pénzügyet. A leírás és értékelés ma már tankönyvi ismeret: a kiegyezési rendszer a közös valutával, a piaccal, hadsereggel és külüggyel a birodalmi egységet, a gazdasági kiszámíthatóságot, annak fejlődési biztosítékát jelentette, a dualista berendezkedés pedig a kétközpontú birodalom mindkét felében annak alkotmányosságát. Ezt védte a Deák-párt majd 1875 után utódpartjai a Szabadelvű Párt, majd a Nemzeti Munkapárt. S ezt kívánta megváltoztatni az ellenzék (a korai időszakban a Balközép, a Függetlenségi Párt) úgy, hogy az önálló nemzeti bank, a hadügy, s a nagyobb külügyi függetlenség lehetőségeit kereste.

⁷ Lónyay Menyhért gróf, miniszterelnök felszólalása: Képviselőházi napló, 1869. XXII. kötet, 452. országos ülés 1872. március 5. 149.

⁸ Lónyay Menyhért könyvvázlata, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/23a.

⁹ Lónyay Menyhért beszédvázlata a párttanácskozmány előtt, 1872 körül. MTAK Kt. Ms. 5306/22a. Lásd CIEGER, 2008. 298.

A választások egyik tétje tehát közjogi kérdés volt. A kormánypárt szavazóbázisát főleg a magyar nacionalizmustól tartva éppen ezért a nemzetiségi területek adták.

Lónyay Menyhért politikai pályája ezt a képet erősíti. Eredményes követi szereplése Beregből az 1843–44-es majd az 1847–48-as diétán megalapozta választási győzelmeit a következő korszakban is. Egymás után (öt alkalommal) a családi háttérrel és birtokokkal biztosított kerületben, (Tiszahát-Beregszász) választották képviselővé. 1869-től négy távolabbi kerület következett, majd miniszterelnöki lemondása után utoljára ismét visszatért „Beregországba”.

Képviselőségének adatai:

- 1848.07.05–1849.08.13. Tiszahát-Beregszászi kerület, ciklus végéig.
 1861.04.06–1861.08.22. Tiszahát-Beregszászi kerület, Felirati Párt, ciklus végéig.
 1865.12.14–1867.04.08. Tiszahát-Beregszászi kerület, Deák Párt, lemondása kinevezés miatt.
 1867.05.07–1868.12.09. Tiszahát-Beregszászi kerület, Deák Párt, ciklus végéig.
 1869.04.22–1869.05.20. Tiszahát-Beregszászi kerület, Deák Párt, Lemondás több kerületben történt választás miatt.
 1869.04.22–1870.05.31. Pozsony II. – Pozsony város és Váralja II. kerület, Deák Párt, lemondása kinevezés miatt.
 1872.01.09–1872.04.15. Versec/városi kerület, Deák Párt, ciklus végéig.
 1872.09.03–1875.05.24. Pozsony II. – Pozsony város és Váralja II. kerület, Deák Párt, ciklus végéig.
 1876.09.28–1878.06.29. Zenta, városi kerület, mérsékelt pártonkívüli, ciklus végéig.
 1878.10.19–1881.06.01. Tiszahát-Beregszászi kerület képviselője, mérsékelt pártonkívüli, ciklus végéig.

Cieger András a következő sajátosságokat emelte ki választási győzelmeiből:

- Győzelmeit kizárólag nemzetiségek által sűrűn lakott, a mai Magyarország területén kívül fekvő megyékben aratta.
- Szülőföldjén kívül városi kerületekben indult (bár maga Bereg választóinak összetételét is jelentősen befolyásolta Beregszász város polgársága).
- Kevés alkalommal töltötte ki teljesen mandátumát, ugyanis sokszor szerepelt pótválasztásokon miniszteri tisztségei miatt.
- A távoli megyék választásain történő megmérettetés háttérben családi stratégia és a kormánypárt érdekei húzódtak meg, s ezért
- több olyan kerületben is harcba szállt egy-egy előkelőbbnek tűnő mandátumért, ahová semmi sem kötötte.
- Lónyay számára a beregi képviselőség tulajdonképpen egyfajta biztosíték, végső megoldás volt.

A választások sorából kiemelkedik az 1872-es, amely – öt évvel a kiegyezés megkötése után – már elvileg megkérdőjelezhetette volna a közjogi alapon történő pártszerveződések indokoltságát, hiszen a magyarság kitűzött céljához, az önálló államiság (birodalmon belüli) elismeréséhez hozzájutott. Továbbra is kérdés maradt azonban, hogy lehet-e ezeken a kereteken tágítani!? Sejtteni lehetett, hogy a régi formában (az 1865-től kialakult pártok színeiben) és a szélesebb választójogot biztosító 1848. évi V. tc. alapján talán utoljára csapnak össze az ellenfelek, és döntenek a magyar választópolgárok a kiegyezés és a dualista rendszer mellett vagy az ellen.

Az ellenzék egy része továbbra is a kiegyezés megváltoztatását szorgalmazta, Lónyay pedig ezzel szemben képviselőként, pénzügyminiszterként (1867. február 20. – 1870. május 21.), közös pénzügyminiszterként (1870. május 21. – 1871. november 14.), de különösen miniszterelnökként (1871. november 14. – 1872. december 4.) mindent megtett a kormánypárt győzelméért. Tóth Vilmos belügyminiszter szerint ekkor, „az eredmény – ha kedvezőtlenül üt ki – nem csak az eddigi viszonyok végleges megszállását, a kivívott reformok további fejlődését kockáztatná, hanem kihatna ez az ország, sőt az egész birodalom sorsára...”

A választást a korban hosszú ideig (a Bánffy-féle 1896-os választásig) a legnagyobb indulatokat kiváltó, legtöbb korrupcióval vádolt választásnak tartották. A kormánypárt megszerezte a parlament 61%-os többségét – a vártnál kisebb mértékben, de az előző ciklushoz képest is tíz-húsz fővel növelte képviselői számát. Ráadásul a korabeli számítások szerint 79 főnyi (a Deák-párt kb. harmada), Cieger András számításai szerint 40–50 olyan kormánypárti honatya foglalt helyet, aki vagy szoros barátságban, rokonságban állt a Lónyayakkal, vagy a miniszterelnök és a család támogatásának köszönhetően jutott mandátumához. Lónyay is az ellenzék támadásainak keresztútjába került, s ez nagy szerepet játszott lemondásában.

A fenti leírás azonban több olyan ponttal kiegészíthető, amelyek azt mutatják, hogy a korszak vezető politikusaként a miniszterelnök nem egyszerűen irányítója volt a folyamatoknak, hanem maga is sodródott azokkal.

A dualizmus korában nem volt szükségszerű, de a parlamenti szokásjog megkövetelte, hogy egy miniszterelnök választókerületben is megmérettesse magát, s képviselőként is a tisztelt ház tagja legyen. Lónyay a parlamentbe úgy került be – közös pénzügyminiszterségét maga után hagyva és miniszterelnökké kinevezve, – hogy 1871. december 26-án időközi választáson győzött Ivánka Imrével szemben Versec szabad királyi városban (Temes megye). Itt több mint ötszáz szavazattal előzte meg ellenfelét. Két nappal később, december 28-án Sátoraljaújhelyen a közös külügyminiszterré lett gr. Andrassy Gyula megüresedett helyén szintén indult vagy indították. Mai napig nem tudjuk, hogy kik és miért jelölték; végül az ellenzék aspiránsát, a helyi másodalispánt választották meg 37 szavazatnyi különbséggel! A vereség ráadásul azért is lehetett kellemetlen, mert annak az Andrásynak a kerületében történt, amelynek minisztere volt Lónyay, akinek kormányát változatlan összetételben megörökölte, s akivel akkor és később sem sikerült bizalmi viszonyt kialakítania.

Ugyanilyen különös és ellentmondásos volt az 1872-es nyíregyházi választási szereplése, szerepeltetése, ezért érdemes részleteit jobban megismerni.

A vármegyei választmány, az országos és a nyíregyházi gyakorlattal ellentétben, megvalósította az Országos 48-as párt egyik célkitűzését: június 19-i 8. sz. határozatával titkos szavazást rendelt el a hat vármegyei kerületben azért, hogy „az országszerte nagymérvet öltött vesztegetések lehetőleg korlátoztassanak, és a választópolgárok szabad akaratnyilvánítása biztosíttassék.” A választó, miután a küldöttség előtt megjelent, s nevét feljegyezték, az elnöktől egy pálcát kapott. Egyedül lépett a tégl- vagy deszkafallal, függönnyel elválasztott szavazóhelyiségbe és az ott felállított, a képviselőjelölt nevével és pártjának színével jelölt ládák egyikébe dobta botját – voksát. (A Deák-párt színe általában a vörös, baloldaliaké a fehér. A ládákat szabvány szerint felnyitható fedéllel, oldalukon 5 láb magasságban egy vízszintesen vágott, 6 láb (1,8 m) hosszúságú, másfél hüvelyk (3,9 cm) szélességű perselyszerű nyílással és 3 lakattal kellett ellátni. A nyílás alatt a pálcák leengedésére egy 6 hüvelyk (15,8 cm) széles deszka szolgált. A lakatok kulcsai közül egy az elnöké, a másik kettő a „pártbeli bizalmi férfiaknál” volt. Ha a ládában a pálcák fennakadtak, az elnöknek, a két bizalmi jelenlétében jogában állt a ládát kinyitni, és a pálcákat megigazítani. A szavazás végével a pálcákat – a törötteket nem véve figyelembe – nyilvánosan összeszámolták.

Ebben a ciklusban Lónyay Versec/városi kerületének, majd Pozsony város és Vár-alja II. kerületének lett Deák-párti képviselője. Ugyanakkor 1872-ben felléptették Nyíregyházán is, ahol a helyi Deák-párt vele, egy országosan elismert névvel próbált a „kurucos”, ellenzéki Szabolcs választókerületeivel szemben mandátumhoz jutni.

A választás pikantériáját az adta, hogy Nyíregyháza a megyei kerületekkel szemben (és az általános országos gyakorlatnak megfelelően) nem használta ki az 1848:V.tc. nem egészen világos megfogalmazását a választások mikéntjéről: „A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével, s valamint a szavazatok összeszámítása is nyilván történik.”). A kérdés úgy merülhetett fel, hogy a „nyilván” szón a választási eljárás nyilvánosságát, ellenőrzését értették vagy a szóbeli szavazást? Nyíregyházán nem titkos szavazással, hanem teljes nyíltsággal bonyolította le azokat. A megyei Levéltárban rábukkantunk a választás menetét pontosan leíró rendelkezésekre.¹⁰

Nyíregyházán elvileg a nyílt szavazás ezzel szemben megmutathatta a hatalmi beavatkozás erejét és korlátait. Gr. Lónyay Menyhért, Magyarország miniszterelnöke 169 szavazattal vereséget szenvedett Vidliczkay Józseffel szemben. (A balközép párti politikus 812 szavazatot kapott, míg Lónyay 643-at.)

A választási fiaszkót úgy lehetett értelmezni, hogy Nyíregyházán még a nyílt szavazás ellenére sem sikerült magának a miniszterelnöknek győznie, miközben a titkosan és tisztán választó megyei kerületek többségében győzött az ellenzék. Az ellentéteken felül azonban több olyan mozzanat emelhető ki, amely szerint nem minden esetben voltak igazak a választási erőszakról szóló helyi és országos beszámolók.

¹⁰ A megyei kerületi választásokat öt láb (1,58 m) hosszú és egy hüvelyk (2,634 cm) átmérőjű pálcákkal, botokkal valósították meg, s valóban ki akarták és ki is tudták zárni mindenféle hatalmi, kormánypárti erőszak és befolyás lehetőségét. Lásd SZILÁGYI LÁSZLÓ: Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében (1872). In: Levéltári évkönyv XII. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997. 161–185.

1. A titkos választás ellenére a jelöltek és maguk a szavazók is tisztában voltak a párt-hovatartozással. A községek választói, azon belül egy-egy jelölt hívei – az összekeveredés és dulakodás elkerülése érdekében – mint kiváltságos politikai elit, együtt vonultak fel, ismerték és tudták kire adják le szavazatukat. (Ezért a jegyzőkönyv segítségével 150 év múltán mi is meg tudjuk mondani, hogy ténylegesen kire szavaztak!)
2. Nyíregyháza a nyílt szavazás rendjét a 2 párt hívei között a Korona Szálló délnyugati sarkától a városháza piacra néző nagy kapujáig rendőri, illetve katonai kordon biztosította. (Ez máskor és másutt is bevett gyakorlat volt.)
3. A megyei Deák-párt már a választások előtt kinyilvánította kompromisszumkészségét: 1872. február 28-i Nagykállóban tartott értekezletén kimondta, hogy 1872-ben (tehát egy évre) az elvi különbségek fenntartásával hajlandó a baloldallal szövetkezni. Az együttműködés csupán a helyi közigazgatás korszerűsítésére, „lehető legjobb” működésére korlátozódott volna, nem pedig országos jelentőségű politikai kérdésekre. A képviselőjelöltek közül is a jobboldal politikusai hangsúlyozták a politikai palettán bekövetkezett változások jelentőségét és egy erős, közjogi acsarkodástól távol álló, szociális, gazdasági és vallási programot hordozó liberális párt megalapításának szükségességét. Gr. Keglevich István – 1872-ben a nyírbogdányi választókerület képviselőjelöltje – egy brossurát szentelt ennek a gondolatnak, kiemelve, hogy „a közjogi vita... mely olyannyira fenntartotta az országgyűlést reformatori működésében, végtére túlélte magát; meddősége ma már a baloldal nagy része és igen kiváló tagjai által is el van ismerve...”

Az együttműködés a baloldallal ekkor még nem volt érdeke: 1872. április 2-án a dadai járás baloldali pártjának Sóstón tartott értekezlete a turini remetének küldött üdvözlő távirattal mutatta meg elkötelezettségét a függetlenségi eszme mellett. Az értekezleten jelenlevők a képviselőházhoz is kérvényt intéztek, amelyben – az általános szavazatjog életbeléptetéséig – az 1848. évi V. tc-ben deklarált választójog kiterjesztését, a hároméves ciklus fenntartását, a vesztegetéseket sújtó törvényjavaslat, valamint az összeférhetlenségi törvényjavaslat elfogadását kérték még az ülészek befejezése előtt. A megyei baloldal egyúttal rendezte saját sorait is: a szigorú pártfegyelem jegyében a járás valamennyi baloldali tagja tartozott saját nézeteit az értekezlet határozatainak alárendelni! A pártoskodás kontra pártfegyelem dilemmáját a másik (Deák párti) oldalról Lónyay is tudta és megszenvedte – későbbi visszavonulását ezzel is magyarázta.

4. A választásoknak volt egy vidám arculata is, amelyet a politikai harcban érdekelt felek szívesen elfelejtettek volna. Nyíregyházán pl. a Deák-kör május 11-én alakult meg Bodnár István elnöklete alatt, kb. 300 fős taglétszámmal. Június elején már zászlókitűzési ünnepély, tarackdurrogás, zene, dobpergés és szünni nem akaró éljenzés tudatta a város lakóival, hogy a párt képviselőjelöltje gr. Lónyay Menyhért. Kisvárdán a választás napján pl. 41 órán keresztül jó szomszédságban élő, két nagycsaládként mulatott és „karózott” Czóbel Albert Deák-párti és Bárczay Ödön balközép párti szavazó tábora. Bor és enivaló volt bőven, s zeneszó mellett gyorsan röpiült az idő. Látogatást ritkán tettek az ellentáborban: a délutánonként

városból kitóduló leánycselédek is gazdájuk politikai hite szerint választották meg táncpartnerüket. A humoros beszámoló szerint Czóbel Albert végül 1737 szavazatot kapott, egyet akarata ellenére egy kisvárdai ellenzéki csizmadiától. A *Pesti Napló* így interpretálta szavait: „... mert pityókos voltam, későn vettem észre, hogy a piros szuszokba dugtam karomat, midőn már csakis a csücskit kaphattam meg, sok kínlódás után sem bírván visszavenni, egyet nyomtam rajta, hogy vesszen bent.”

5. Az országos ügyek mellett már fontossá vált az adott kerület érdekeinek speciális védelme. Ez történt Nyíregyházán is. A miniszterelnök megválasztásától sokan remélték a város szerencsecsillagának felemelkedését. Megyeszékhelyé válásának tervét elvileg egy olyan befolyásos politikus, mint Lónyay, sikerrel képviselhette volna. A városi jobboldal nem habozott, hogy a közjogi kérdés helyett a pártok szavazótáborának megosztottságát ezzel az új retorikával, „a város érdekeire” hivatkozva használja ki. A választópolgároknak országos politikai kérdések helyett elsősorban szűkebb pátriájuk érdekeit kellene szem előtt tartani, szólt finoman a figyelmeztetés még az alapvetően ellenzéki beállítottságú *Szabolcs* című lapban is: „maradjunk hajlékunkban, s dolgozzunk ennek lakályosabbá tételén.” A propaganda nem is maradt teljesen hatástalan, s a városi Deák-párt jelentős megerősödéséről írnak a korabeli lapok.
6. A nemzetiségi választók nagyobb kormánypárti befolyásolásának vádját éppen Nyíregyháza cáfolta, miközben a magyar nemzeti elv erejét, a magyarosodás eredményeit mutatta a tirpák (szlovák) ajkú tanyai lakosság körében. Vidliczkay József győzelmében nagy szerepük volt. Tiszteletükre ezért augusztus 10-én a baloldali polgárok feleségei 2000 fős bankettet rendeztek a Huszárhoz címzett vendéglőben, így ünnepelve a „históriai nevezetességű” tény, „amelyhez hasonlót megyénk története nem képes felmutatni.” Vidliczkay táborát a választójoggal nem rendelkező lányok, asszonyok is erősítették. Ezeket megmozgató, fáklyás-zenés felvonulásokat rendeztek a honatya tiszteletére, s egyiküket a kormányt ostorozó szónoklata miatt a jobboldaliak be is perelték. A *Hon* című napilap – vagy éppen ezért – elragadtatással kiált fel: „Éljenek a nyíregyházi lelkes honleányok!”

A megyei közvélemény és a baloldal nagy része összességében továbbra is kitért a közjogi ellenzékliség mellett, s ez eleve behatárolta a Deák-párt politikai mozgásterét és győzelmi esélyeit helyben, még valójában jóval a választások előtt.

Nyíregyházán Lónyay veresége a megyei Deák-párt szűkebb hatáskörű, jobbára a tisztviselői, értelmiségi és kereskedőrétegre korlátozódó tevékenységének tükröztet. A választójogi kategóriák szigorú érvényesítése – amelynek eredményeképpen a kézműves választójogosultak száma pl. az 1865-ös 399-ről, 1872-ben 20-ra csökkent – szintén nem növelhette a kormánypárt népszerűségét.

Lónyay – hála a pozsonyi választóknak – nem maradt mandátum nélkül, mégis a nyíregyházi fiaskó, és az a felháborodás, amit a kormánypárt erőszakos választási felépése keltett, hozzájárult a Deák-párt megbomlásához és ahhoz, hogy 1872-ben miniszterelnökségéről lemondott. Az ellenzék sem örülhetett azonban felhőtlenül helyi győzelmének. Abból a hat megyei kerületből, ahol több képviselőjelölt indult, tehát

ténylegesen szavazásra került a sor, csupán két kerületben tudott felmutatni 60% fölötti választási győzelmet; országos viszonylatban pedig egyértelműen kudarcot vallott. Mindez éppúgy előrevetítette a baloldal egy része számára a közjogi ellenzéki feladásának, a Deák-párttal való összefogásnak a szükségességét, mint a megyében a következő, 1875-ös választáson először (és utoljára) elszenvedett választási vereségét.

Lónyay Menyhért 1875 utáni képviselői felkérései is mutatják, hogy nem lehet automatikus a „befolyásos politikus” = egyértelmű választási győzelem képlete. Abban a személyes életút és politikai bizonytalansági faktor is jelentős. „Ha meg akarnám magam választatni itt Hátszegen – írja testvérének 1875-ben – az igen kevésbe kerülne. „Kedves Bercim, úgy látom, hogy neked az a véleményed, választassam meg magam Hátszegen. Nincsen hozzá kedvem. Mit csináljak én a pártok mostani helyzetében az alsóházban? Mameluk [Tisza Kálmán híve] nem lehetek. Sennyeyánus még kevésbé – de a pozsonyiak dezerciója [elpártolása], a beregiek hálátlansága annyira elkedvetlenített, hogy én nem tolom fel magam sehol jelöltnek.”¹¹ Ekkor Buda első kerületének választói kérését elhárította, mivel korábbi minisztere, Pauler Tivadar is itt kívánt indulni.

Választási eredményei mutatják, hogy politikai értelemben perifériára szorult. 1872 végén kénytelen lemondani miniszterelnöki tisztségéről. 1876-ban Zenta (Bács megye) képviselőválasztásán a szabadelvű párt országos vezetése Lónyayt javasolta a városnak, ahol győzött, de Mérsékelt párton kívüli lett. 1878-ban élete utolsó választásán ismét szülőföldjén indult (700 szavazattal győzte le Urayt), a következő ciklusban 1884-ben bekövetkezett haláláig azonban már csak a főrendiház fontosabb üléseire járt el.

Számszerű bizonyíték is rendelkezésre állhat, amellyel tevékenységének és egyben az ellene irányuló vádaknak a súlyát értékelhetjük. Az itt bemutatott adatsor/diagram metodikai szempontból kiindulópont, amelyet a további kutatásoknak lehet és kell pontosítani, de iránymutatóként szolgálhat a miniszterelnök neve, mint referenciapont megértéséhez.

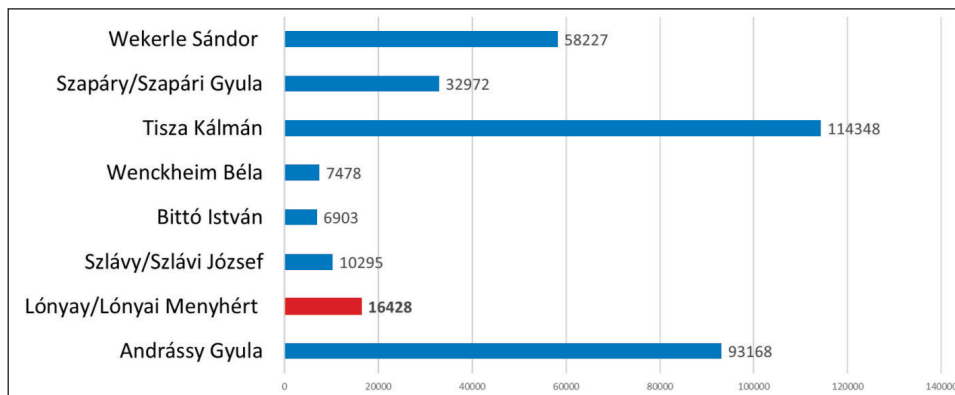
Egy politikus „súlya” a nyilvánosság szemében

Alapvető kérdés, de mindeddig adatok hiányában csak megérzéseire hagyatkozhatott a kutató, ha meg kellett ítélnie: maga a kor hogyan viszonyult egy-egy miniszterelnökhöz? Milyen volt egy miniszterelnöki karriert befutó politikus közéleti jelentősége és ezt hogyan lehet összehasonlítani egy másik pályaképpel? A helyzet – hála a digitalizációnak – kicsit tisztult.

Az *Arcanum* adatbázis jelenleg magában foglalja több tízmillió oldalon a legjelentősebb korabeli tudományos és szakfolyóiratok, heti- és napilapok, valamint lexikonok és tematikus könyvgyűjtemények legjavának anyagát. Az adatbázis folyamatosan bővül, ezért az egyszerű keresés akár már most is több számszerű adatot hozna az elmúlt hónapokhoz képest, s figyelembe kell venni a névazonosságokból (pl. a pénz-

¹¹ Lónyay Menyhért levele Lónyay Albertnek, 1875. jún. 21. és 30. MNL OL P 470. 1. t. 1. cs. Lásd CIEGER, 2008. 412.

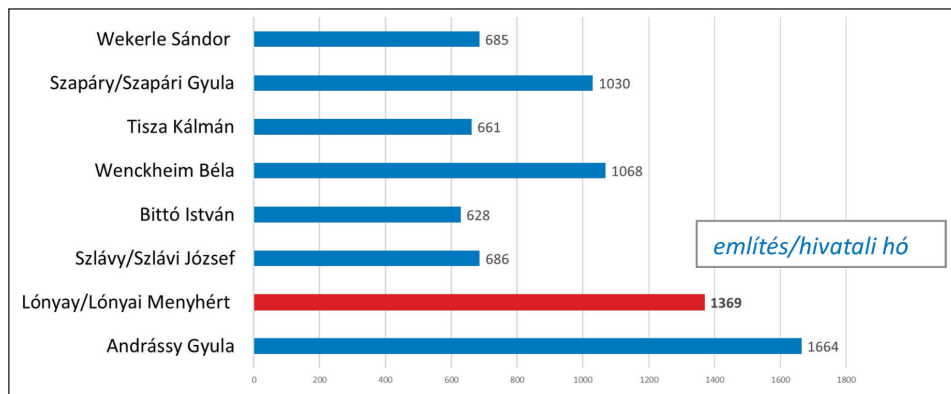
ügyminiszter második fia szintén Lónyay Menyhért, illetve Andrássy Gyula és fia) adódó néhány százaléknyi hiba lehetőségét. Az 1870-80-as évekből ráadásul elég hiányosak a sajtótermékek, az évek eloszlása tehát nem egyenletes. A névazonosságból származó problémát azonban ki lehetett küszöbölni, s a diagram így egyfajta hozzávetőleges, de mégis új és markáns képet ad arról, hogy Lónyay és a korai dualizmus kori miniszterelnökök nevét – akármilyen éllel – hányszor említették a sajtóban, a korabeli könyvekben. Milyen értelemben és mikor tekinthető egy-egy politikus „referenciapontnak” a korszak olvasó, tehát jellemzően egyúttal politikai közvéleményének szemében?

Nyolc miniszterelnöknév hivatkozásszáma (1840–1919)

Lónyay Menyhért / Lónyai Menyhért névvel több, mint 16.000 alkalommal találkozunk, s ez önmagában is a negyedik legmagasabb szám a korai korszak nyolc miniszterelnöke között. Természetesen a kiegyezést megkötő Andrássy Gyulával, a leghosszabb ideig miniszterelnök Tisza Kálmánnal és legtöbbször (háromszor, különböző korszakokban) miniszterelnökké kinevezett Wekerle Sándorral nem versenyezhet, de figyelemreméltó, hogy ha a hivatalban eltöltött hónapokkal vetjük össze hivatkozásszámaikat, akkor már – Andrássy után – a második leggyakrabban emlegetett politikusról van szó! A kortársak tehát – havonta több mint másfélezer alkalommal – árgus szemekkel figyelték, elemezték, bírálták vagy éppen támogatólag idézték tevékenységét és emlegették nevét egy egész korszakban. (Az 1840–1919 közötti négy évkörré, azok periodikáira, könyvekre, lexikonokra terjedt ki a vizsgálat).¹²

¹² <https://adt.arcanum.com/hu/>

Családi kapcsolatok ereje és gyengesége

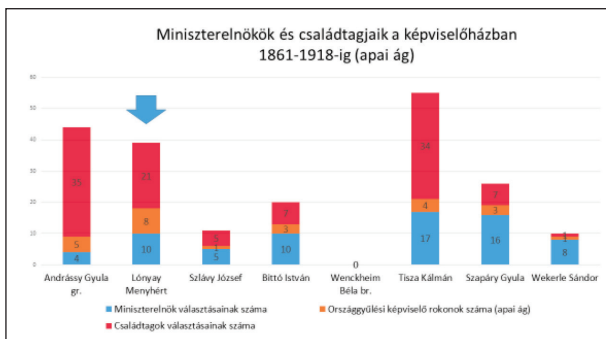
A Lónyayt és a korszak vezető politikusait érintő másik fontos vádpont volt, vissza-visszatérő jelleggel a nepotizmus, a politikus rokoni kapcsolatainak mozgósítása, a testvérek, unokatestvérek, gyermekek pozícióba emelése.

Lónyayék számára valóban tudatos családi stratégiaként fogalmazódott meg még a korszak hajnalán is: „Nekünk, 3 testvérnek úgy kell combinálnunk a dolgokat, hogy emeljük egymást, együtt tervezve és együtt tartva. Ha nem is mindjárt, de idővel.”¹³ Ez olyan formában is megmutatkozott, hogy pl. bátortalan Albert öccsét „beleforcírozta” (beleerőltette) 1853-ban a tiszai elnökségbe, majd az ugocsai főispánságba.

Az egyéni levelezésekből tudjuk, hogy nemcsak a Lónyayak, hanem más családok körében is hasonló jellegzetességgel kell számolni (pl. az Andrássyak esetében is.) A későbbi példák részletezése helyett egy összefogó, statisztikai kép megrajzolásra is válalkozhatunk.

Az alábbi diagramban sorra vettük a korszak elejének miniszterelnökeit, az általuk megszerzett mandátumok számát, apai ágú rokonoknak (testvéreknek, unokatestvéreknek, fiúgyermeknek) a neveit, akik képviselőválasztásokon sikerrel szerepeltek. Itt a rokonok számát és az általuk megszerzett mandátumok számát is láthatjuk.

Lónyay választási győzelmeinek magas a száma (10), de e fölött szerepelt Tisza Kálmán és Szapáry Gyula is, míg Bittó István szintén 10 alkalommal nyert mandátumot. A képviselővé váló rokonok száma tekintetében valóban a Lónyay nevéük emelked-

¹³ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1860. okt. 25., nov. 13. MNL OL P 470. 1. cs. Idézi: CIEGER, 2008. 100.

nek ki: összesen további nyolc tagja a családnak lett képviselő. Az általuk megszerzett győzelmek száma (21) és így a parlamentben eltöltött idő hossza azonban nem volt a legmagasabb, azt az Andrássyak (35) és a Tiszák (34) is meghaladták.

Lónyay tehát a rokonok legmagasabb száma (8 fő) miatt is feltűnő lehetett a kortársak számára, miközben ezzel nem volt egyedül, sőt miniszterelnöktársai – igaz szűkebb rokoni körben, – de hosszabb ideig biztosították maguk és a család politikai befolyását.

Mіндеzen túl úgy tűnik, hogy javaslataival a helyi (megyei) és országos központi akarat egyensúlyának kialakítására tett kísérletet. Egyfelől Magyarországon megyei szintű önszerveződésre lett volna szükség: a megyéket kell részesíteni a területükről befolyó egyenes állami adókból. Másfelől a közigazgatási apparátust teljesen a központi kormányzat alá kell rendelni.¹⁴

Szerepek egymást erősítő és gyengítő láncolata

A Bolond Miska gúnyrajza, a Magyar Tudományos Akadémia elnökéről, Lónyay Menyhértől és alelnökéről, Csengery Antalról.

Lónyay Menyhért: Tónikám, négy szemközt kérdlek, hogy tudtad akadémiai másodelnök létedre műveidet úgy – compillálni?

Csengery Antal: Ne izélj, Menyhért. Hát te – köztünk maradjon – elnök létedre, hogy compillálad össze – a házaidat?

Magán és közélet összefonódása nem új jelenség a politikában. A kortársak számára inkább az volt új és megemészthetetlen, hogy a népképviselői országgyűlés alkotmányos keretei között, a polgári jogállamiság kiépülésével sokan remélték, hogy a viszonyok átláthatóbbá válnak, s az egyéni befolyás politikai szintre lépve nem fogja meghatározni egész régiók számára a vasútépítések, építkezések vagy éppen a tudományos teljesítmény és siker mértékét. Ráadásul Lónyay tudatosan vallotta magát Széchenyi követőjének, s ebben az értelemben egy politikus gazdagodása, más területen elért eredményei nem hogy megkérdőjelezendők vagy szégyellni valók, hanem ellenkezőleg, büszkén vállalandók voltak: mutatták a politikus egyéni rátermettségét is.

Ezzel szemben a kortársak, főként ellenzéki részről a politikustól az átlagnál is nagyobb óvatosságot, erkölcsiséget és mértéktartást vártak volna. További problémát jelentett, hogy Lónyay saját családtagjai (pl. testvére és fiai, különösen Menyhért fia) anyagi gondjainak megoldásáért is sokat és sokszor tett. 1873-ban, majd 1877-ben, 1882-ben különösen jelenetős összegű kölcsönöket vett fel – az esetek végeredményében azonban eredménytelenül. Tartozásai harmadát a Magyar Földhitelintézet követe-

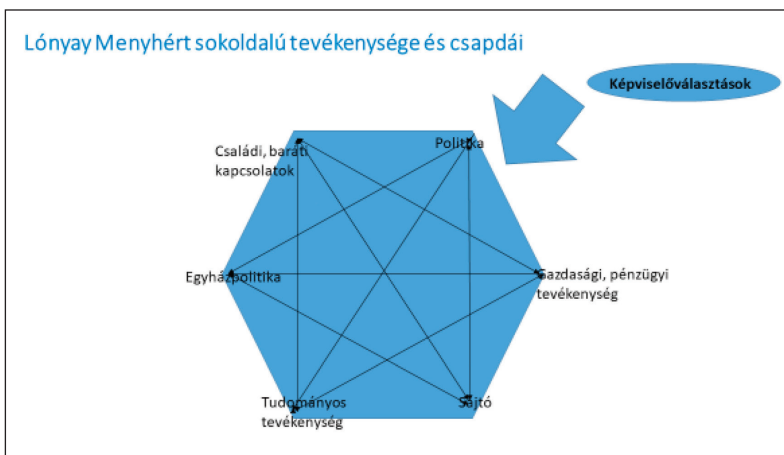
¹⁴ LÓNYAY MENYHÉRT: Közügyeinkről. Ráth Mór, Pest, 1873. Lásd CIEGER, 2008. 466.

lései tették ki, amelynek egyik alapítója és haláláig elnöke volt. Ennek ellenére később még fizetése hitelintézeti lefoglalásának réme is fenyegette, más vállalkozásai, mint a saját maga által évekig támogatott és öt cikkeivel politikailag segítő *Reform* című lap is veszteséges volt, sőt azt fel kellett számolnia. Nehezen tudta saját birtokai gazdasági egyensúlyát is megtartani. Podmaniczky Frigyes végül így jellemezte a megözvegyült Kappel Emma az özvegyasszony és a Lónyayak sorsát: „Szegény Lónyay Menyhért, tekintve kiváló tulajdonait, más bánásmódot érdemelt volna a sorstól. Noha családja is fényes meteorként tűnt fel a láthatáron, csak azért a kevés ideig tartó ragyogás után végleg letűnjék a semmisségbe.”¹⁵

A dualizmus létrejötte után, az azt követő mintegy nyolc évet érdemes lenne külön korszakként kezelni, s ahogy Lónyay tette, a „visszaesés”, vagy a válság időszakának mondani. Bizonytalan volt maga a kiegyezéses rendszer működőképessége, felerősödtek s csak 1872-re csillapodtak a cseh trialista elképzelések, beütött az 1873-as gazdasági válság, amely éppen a rendszer gyors és optimális működésében, birtokai megmentésében reménykedő egykori birtokos nemességet sújtotta.

Ez a „billegés” jellemző Lónyay politikai pályájára. Szerepei, köz és magánéleti helyzetei éppúgy lelhettek elősegítői saját és családja karrierjének, mint lettek támadások célpontjai és okai politikai és erkölcsi kudarcainak. E „pókháló” szálai tarthatták, erősíthették egymást, de össze is gabalyodhattak egy pillanat alatt.

Sokan vádolták hataloméhséggel, de éppen az a jellegzetesség, hogy politikai karrierje második felében a pártonkívüliséget választotta, ennek ellentmond. Jellemzőbb lehet rá inkább, már fiatalabb korában is ismert és emlegetett türelmetlensége és vagy-vagy gondolkodása. Egyik legfontosabb politikai tette volt az 1867-es gazdasági kiegyezés részleteinek kidolgozása és annak elfogadtatása az uralkodóval és a magyar vezető körökkel, jelesen Deákkal. Amikor úgy érzi, hogy a megegyezés lehetősége elillan, nem hezítál megírni Csengery Antalnak: „Többet kivíni lehetetlen... Én ez egyezményhez tárcámat kötöm. Vedd által, tüstént átadom!”¹⁶

¹⁵ PODMANICZKY FRIGYES: Naplótöredékek, 1888. V. köt. 275. OSZK Kt. Quart Hung 1417. Idézi: CIEGER, 2008. 513.

¹⁶ CIEGER, 2008. 170.

Két új vonás mindenképpen tartozik ehhez a dualizmus kori politikai arcképvázlatához.

Miniszterelnökségét követően az őt támogató Vacsorapárt egy olyan formáció képét mutatta, amely a későbbiekben hiányzott a magyar politikai palettáról, azt csak az értelmiségiek kaszinói és kávéházi eszmecseréi pótolták, de a korszak végén egyre inkább elégedetlenkedve, a hatalom berkeiből kiszorulva és éppen ezért forradalmi változásokban reménykedve.

1878 őszén még nem kevesebb, mint negyvenöt párton kívüli hatvanhetes képviselő, – akik jó kapcsolatokat ápoltak az Egyesült Ellenzék vezéreivel is –, bérelt egy klubhelyiséget, s esténként megbeszélték a napi politikai eseményeket, hogy eredményét a képviselőházi felszólalásban kamatoztassák. Gaál Jenő visszaemlékezése szerint „Az érzés és modor finomsága, a közérdek mindenek fölé való helyezése és az irigységtől, féltékenységtől mentes kölcsönös jóakarát jellemezte ezt az érdemes, kiváló magyar politikai társaságot, mely a kezdőket nagy szeretettel karolta fel.”¹⁷

A másik vonás a rendi hierarchia és a polgári egyenlőségeszmény közötti átmenet. Személye sokoldalúsága és polgári vonásai miatt éppen a hazai zsidóság szemében lett példává, szimbólummá és – Lónyay szándékaival e tekintetben már ellentétben – a hazai viszonyok kritikájával és negatív beállítással együtt. Az *Egyenlőség* című lap szerint a zsidó magyarok, akinek hazafias törekvéseit, iparkodását, szellemét gyanúsítják, sőt gúny tárgyává is teszik, Lónyay sorsából merítették vigasztalást. A neológ zsidóságot reprezentáló lap 1884. november 9-i száma halálának hírére, őt méltató nekrológgal jelentkezett: „A Lónyai Menyhért koporsójára lerakott koszorúk a nagy hazafinak főleg azon érdemeit dicsérik, melyek miatt a zsidóság ellen a leggyűlöletesebb vádak emeltek... Lónyai Menyhértnak leginkább bámult erényei ugyanazok a tulajdonságok voltak, amely tulajdonságokat az ő eredményeikben a zsidóknak szemére szoktak vetni...”

A lap szerint az antiszemitizmus oka is ez: a „nemzetgazdaság terén kifejtett buzgalma folytán eredményképpen mutatkozó anyagi jólétet és szellemi függetlenséget szeretete volna kizsákmányolni, és a mely irigységet bizonyos elemek renyhése és léhasága növesztett, nem válogatva akkor már sem a fegyverekben, sem a támadásokban...”

Nem kételkedtek, hogy a jövő a polgári erényeket fogja igazolni: „Eljön az idő, midőn azt a szellemet, mely nem hátrafelé, hanem előre tör, mely az újkor követelményeit megértette, és a mely Magyarországot a régi időkből fenmaradt furcsaságoktól megszabadítani akarja, hogy ezt a modern szellemet ünnepelni fogják...”¹⁸

A hit ereje, a kiválasztottság kétsége és bizonyossága

Nem ismerjük pontosan Lónyay belső, lelki hitéletének mélységét. Legfőbb kincsként, titokként kezelhette, ha erről még levelezése és naplója sem szól, pláne nem a közéleti szereplés pillanatai és dokumentumai. Mégis van néhány olyan kulcsmozza-

¹⁷ Gaál J. G., 1940. 90–91. Idézi: CIEGER, 2008. 452.

¹⁸ *Egyenlőség*, 1884. november 9. 45. sz. 2–3.

nat, amely arra utal, hogy Lónyay számára nem egyszerűen szerep volt reformátussága és a dunamelléki egyházkerület világi főgondnoksága. Nézzünk néhány kulcsfontosságú életpillanatot!

Élete saját maga által legnevezetesebb tartott időszaka, amikor az adminisztrátori rendszert keményen elítélő Kossuth-féle – Szent-Iványi Károly neve alatt beadott – uralkodói leiratra adandó válaszfelirati javaslattal szemben az enyhébb választ merete javasolni. Széchenyi jegyezte be róla naplójába 1848. február 5-én: „Lónyay Menyus mint Holocaust [égő áldozat]. Támogatni fogom, ha kell, a véremmel!”¹⁹ Figyelemre méltó, hogy Lónyay javaslata mindössze egy szavazat különbséggel, de győzött. A lármát, az elkeseredést és zavart nem lehetett leírni [...] Az ellenzéki társai, ha nem is szöszegőnek, de apostatának [párttűtő] tartották, s Pesten kezdeményezték kizárását az Ellenzéki Körből (amely végül elmaradt).²⁰

Egyik példaképe volt Eötvös József: ahogy őt és feleségét látta 1843–44-ben az hozta el „leginkább az óhajtást a családi élet után [...] légy tanúm az esküvőnél, gondolván, ez áldást fog hozni házamra. [...]”²¹ Aztán ő is leírhatta: „Oly kedves kis feleséget bírni, mint az enyém, az Isten valóságos legnagyobb áldása, a boldogságok legnagyobbika...”²²

Még halála előtt két évvel is egyik fő feladatának tekintette az átfogó közgazdasági, nemzetpolitikai művének megírását. Az örökkévaló említése itt sem lehet pusztán retorikai fordulat. Ahogy az sem, hogy az rögtön az anyagi biztonság kérdésével kapcsolódik össze: „a politikai és közélettől búcsút vettem, az is lemondott rólam, de nincsen kizárva az irodalmi tevékenység, csak az Isten adja, hogy a bérletet keresztül vigyem, sürgős terheim lerójam [...] egy hosszú könyvet lehetne írni, ahhoz azonban mindenképp felett nyugalom [...] és rendezett anyagi viszonyok, független viszonyok kellenek”.²³

1883-as akadémiai elnökké választása kapcsán már tudja, hogy ez lesz az utolsó választása. Gondolkodik utódjáról, amely összekötötte volna élete egyik példaképével, s újabb példáját adja gondolkodásmódjának, amelynek egyik része volt a családi örökség tisztelete. Mindenképp a sors és Isten akarata marad az úr. „A kedvezőtlen sors megviselte tekintélyemet, a múltakat az emberek feledék, csak lenne ki helyemet betölthetné, ma visszavonulnék ezen az országban leginkább megtisztelő állástól. Képezni s nevelni kell az utódot – gr. Széchenyi Bélára gondolok. Fogok vele szólni legközelebb. [...] Jobb nekem lassan-lassan visszavonulnom minden nyilvános élettől – rendezem ügyeim –, s míg élek Isten segédelmével, az irodalmi tudományos munkásságnak fogom időm szentelni.”²⁴

¹⁹ Széchenyi naplóbejegyzése, 1848. febr. 5. Idézi: CIEGER, 2008. 57. Az esetről lásd VÖRÖS KÁROLY: Az 1847–1848. évi országgyűlés. In: Mérei Gyula (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben.* V/2. köt. Budapest: Akadémiai. 1204–1215.

²⁰ CIEGER, 2008. 58–59.

²¹ Lónyay Menyhért – br. Eötvös Józsefnek, Bécs, 1870. szeptember 27. A levelet teljes terjedelmében közli GÁNGÓ GÁBOR: Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-émlékbeszéde, 1872. Aetas, 1998. 2–3. sz. 207.

²² Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, Párizs, 1845. nov. 11. MNL OL P 470. 1. cs. Lásd CIEGER, 2008. 50.

²³ CIEGER, 2008. 298. Lónyay Menyhért naplójegyzete, 1882. nov. 23. MTAK Kt. Ms. 5306/8.

²⁴ CIEGER, 2008. 469. Lónyay Menyhért feljegyzése, 1883. máj. 9. MTAK Kt. Ms. 5307/30.

S vajon áldás kíséri-e élete tetteit? Kétely volt benne, s a döntést Istenre bízta egy általa „gyanúsítási korszak”-nak nevezett időben!

Gazdasági feljegyzései, mint egyfajta végrendelet sorai között olvashatjuk: „de különösen azért, hogy ha az Isten úgy rendelné, miszerint hosszú életű ne legyek, kedves nőm és gyermekeim tudhassák, mit miképp kezdeményeztem s mik voltak szándékaim [...] s ha áldás követendi [...] igyekeztem, ha mint eddig, a munka és takarékoság által sikerülend a vagyont nevelni...”²⁵

A legkiélezettebb politikai életeseemény, miniszterelnöki lemondása és kormánya távoztása kapcsán is egy olyan nyilatkozatot kívánt aláírtni 1872. november 29-én este, mely szerint „bármelyikünknek maradását a kormányon üdvtelennek tartjuk”. (Erre nem, csupán a testületi lemondásra került sor december 1-jén. Kiemelés Sz. L.)

Nem véletlen az ember halálának helye és ideje. Lónyay Menyhért élete egyik kiemelkedő pillanata volt a református egyház több mint egy évszázad után, Debrecenben összehívott alkotmányozó zsinata (1881. október 31.), ahol főszerepet játszhatott.

Itt is jellemző érvelésében a vagy-vagy gondolkodás: „[...] a »lenni vagy nem lenni« kérdése forog fenn. Lenni rendezett állapotban, [...] vagy nem lenni egységes egyház, de megmaradni zilált, gyenge, bizonytalan állapotunkban.”²⁶ Szorgalmazta, hogy a befolyó pénzeket egy állandó végrehajtó bizottság kezelje és a teljes összeg felhasználásáról a konvent határozzon, s azt ne osszák meg az egyházmegyék és kerületek saját céljaira. A közalap-bizottság létrejött, és elnökévé választották.

Kolozsvárott a református egyház közalap-bizottság ülésén, 1884. november 3-án lett rosszul, s egymás után három szívroham érte. Édesanyjához írt utolsó levelében az Akadémia pénzügyeinek rendezését és az egyházi közalap megteremtését emeli ki, mint élete jelentős tettét: „Az Akadémiának bonyolódott pénzügyeit rendeztem, de leginkább örvendek azon, hogy hitfeleim vallási ügyeiben szolgálhattam s különösen az Isten szolgálói, özvegyei és árvái jólétének emelésére, a nyomor enyhítésére tettem annyit, mennyit előttem alig tett és tehetett valaki. Midőn dunamelléki főkurátorrá lettem, az egyházmegyékben voltak némi özvegyek és árvák gyámegyletei, de superintendentiális közalap nem volt. Én létesítettem erre egy alapot. Jó rend és takarékoság által ez alap túlhaladja nem sokára a 100000 forintot.”²⁷

Élete végén talán elhitte magáról és a nemzetéről is: Magyarország és az igaz magyarság nem csak volt és lesz, hanem van!

²⁵ Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, 1873. ápr. 9. MTAK Kt. Ms. 5306/21. Lásd CIEGER, 2008. 489.

²⁶ Lónyay szeptember 16-án elmondott zsinati beszédét lásd Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1882. szept. 24. 39. sz. 1250. (Zsinati tudósítás). Szerk. és kiadó.: Ballagi Mór.

²⁷ Lónyay Menyhért édesanyjához, Szt. Lőrinc, 1884. okt. 24. (Lónyay J. 1891, I. köt. 172–173). CIEGER, 2008. 480.

Szerzőink

- Ámik Ákos – történelem-levéltár BA szakos hallgató,
ELTE BTK
- Bagyura János – programvezető, Magyar Madártani és
Természetvédelmi Egyesület
- Dr. jur. DDr. h.c. Hamza Gábor – egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia
rendes tagja, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
- Prof. Dr. Hermann Róbert DSc – történész, a Magyar Történelmi Társulat elnöke,
a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár
kutatócsoport-vezetője
- Dr. Holmár Zoltán PhD – történész, Kállay Gyűjtemény, Nyíregyháza
- Dr. Horváth István – igazgató, Magyar Környezetvédelmi
és Vízügyi Múzeum
- Dr. Karádi Zsolt PhD – főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem
- Klicsu Ferenc – elnök, Tuzsér Községért Közalapítvány
- Dr. habil. Lácza Magdolna – professzor emerita, a történelemtudományok
kandidátusa, Debreceni Egyetem
- Dr. Sárjai-Szabó Katalin – tudományos főmunkatárs,
DRE Ráday Gyűjteménye
- Seszták Oszkár – Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegye
Közgyűlésének elnöke
- Prof. Dr. habil. Szakály Sándor DSc – történész, a VERITAS Történetkutató Intézet és
Levéltár főigazgatója
- Dr. Szatmári Judit – levéltár-igazgató, DRE Ráday Levéltár
- Dr. Szilágyi László PhD – történész, kutatótanár, Zrínyi Ilona Gimnázium
és Kollégium, Nyíregyháza
- Varga János – múzeumigazgató, etnográfus, Beregi Múzeum,
Vásárosnamény
- Dr. habil. Zsoldos Ildikó PhD – történész, főiskolai tanár, a Nyíregyházi Egyetem
Történettudományi és Filozófia Intézet igazgatója

Lónyay 200 Emlékév

Az emlékév támogatói:

Együttműködő partnerek:

DRE RÁDAY
LEVÉLTÁRA

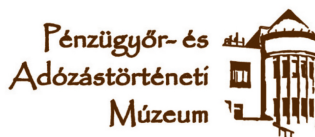
Nemzeti Adó-
és Vámhivatal

Legyen világosság!
1. Móz 1,3

Dunamelléki
Református
Egyházközség

Szent György Lovagrend

2023
Nyíregyháza - Tuzsér